

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

เรืออากาศตรีหญิง วรนุช จำปานิล

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CULTURAL LANDSCAPE OF BAN NONG BAU, BAN WANG LOOM PHONG AND
BAN PATHUMTONG COMMUNITIES, SUPANBURI PROVINCE

Pilot Officer Woranuch Champanil

ศูนย์วิทยทรัพยากร

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Community Planning
Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว

บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

โดย

เรืออากาศตรีหญิง วรนุช จำปานิล

สาขาวิชา

การวางผังชุมชน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

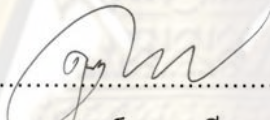
รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารศิลป์

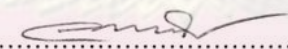

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จุลาลัย)

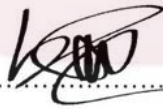
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุชนีย์ ทายตะคุ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์)

..... กรรมการ
(อ.ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ประสงค์ เขียมอนันต์)

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วรรณข จำปานิล : ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (CULTURAL LANDSCAPE OF BAN NONG BAU, BAN WANG LOOM PHONG AND BAN PATHUMTONG COMMUNITIES, SUPANBURI PROVINCE)

อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. วรณศิลป์ พีรพันธุ์, 186 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการ ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง 2) วิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง 3) ประเมินคุณค่าของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง และ 4) เสนอแนวทางในการ เก็บรักษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ให้สามารถคงอยู่ต่อไปในอนาคต

ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของ ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยมี การตั้งถิ่นฐานอยู่ ริมน้ำจะเข้าสู่สามพัน มาเป็นระยะเวลา ช้านาน ภายใต้ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์และ สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ก่อให้เกิดเป็น องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์คือ กลุ่มบ้านที่เกาะกลุ่มริมน้ำจะเข้าสู่สามพัน และกลุ่มบ้านที่กระจายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมซึ่งพัฒนามาจากทางเกวียน มีพื้นที่เกษตรกรรมอันกว้างขวางโอบล้อมกลุ่มบ้านอยู่ โดยมีเขาไผ่ล้อมซึ่งเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมศักดิ์สิทธิ์เป็นภาพฉากหลัง รวมไปถึง มีวัดปทุมวนาราม เป็นศูนย์รวมด้านจิตใจและเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการทำกิจกรรมของคนในชุมชน ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดเป็นคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางด้านกายภาพ สังคม / เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ ปัจจุบันปัจจัยภายนอก เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งหากไม่ระมัดระวังอาจส่งผลให้เกิดการสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ ในการอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ประกอบด้วย การใช้มาตรการทาง ผังเมือง ข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อกำหนดการใช้ที่ดิน การอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรม การปรับปรุงสภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอมาตรการเชิงบวก ด้วย การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดนโยบาย การอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชน

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ.....

สาขาวิชา.....การวางแผนชุมชน.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....2552.....

4974151225 : MAJOR COMMUNITY PLANNING

KEYWORDS : CULTURAL LANDSCAPE / BAN NONG BAU, BAN WANG LOOM PHONG AND BAN PATHUMTONG COMMUNITIES / SUPANBURI PROVINCE

WORANUCH CHAMPANIL : CULTURAL LANDSCAPE OF BAN NONG BAU, BAN WANG LOOM PHONG AND BAN PATHUMTONG COMMUNITIES, SUPANBURI PROVINCE.

THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF.WANNASILPA PEERAPUN, Ph.D.,186 pp.

The objectives of this thesis are: 1) to study the cultural landscape of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities; 2) to analyze the cultural landscape elements of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities; 3) to evaluate the cultural landscape of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities; and 4) to propose conservation guidelines for the cultural landscape of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities to be sustainable in the future.

The result of the study reveals that the settlements of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities have been gradually developed. The communities have settled on the bank of Chorakea Sampan watercourse. For a long time, the relationship between human and natural environment has formed local identity of cultural landscape such as the village group on the bank of Chorakea Sampan watercourse and the village group on the roadsides developed from the old tracks. There have been plentiful agricultural fields surrounding the communities where sacrificed Phailom Mountain has served as the background. Patum Wanaram Temple has been the spiritual and activity center of the communities. All of them have formed the identity of local cultural landscape in terms of physical, socio-economic, and historical aspects. At the present, external factors, such as modern development, have been introduced into the communities and have begun to affect the community lifestyle. If not carefully implemented, they could affect the value and the identity of the community cultural landscape in the long run.

Recommendations for conservation of cultural landscape of Ban Nong Bau, Ban Wang Loom Phong and Ban Pathumtong communities consist of a set of urban planning measures through building codes to control land uses and architectural forms, restoration of significance cultural landscape, tourism management, and promotion of community participation in cultural landscape policy development that are suitable and harmonious with the identity of the communities.

Department :.....Urban and Regional Planning.....Student's Signature.....

Field of Study :...Community Planning.....Advisor's Signature.....

Academic year :2009.....

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาและจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ รวมไปถึงบุคคลหลายๆท่าน โดยตัวผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ ฬีรพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลา เพื่อให้คำปรึกษาและให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ต่อการจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ตลอดจนต้องขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ ทายตะคุ อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ และ รศ.ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ ที่ได้ให้คำแนะนำและ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการจัดทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้อบรมสั่งสอนและแนะนำแนวทางในการศึกษา รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ในภาควิชาที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดระยะเวลาที่ได้ทำการศึกษาอยู่ในสถาบันการศึกษาแห่งนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลจรเข้สามพัน รวมทั้งชาวบ้านในชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ที่ให้ความช่วยเหลือและอนุเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งให้ความเป็นกันเองกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี ตลอดระยะเวลาในการศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณเพื่อนๆ ผังเมืองรุ่น 31 ทุกคน ที่คอยช่วยเหลือให้คำปรึกษาต่างๆ และผ่านความยากลำบากมาด้วยกัน รวมไปถึงกลุ่มเพื่อนรักที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทั้งหมด ที่ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสมอมา

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบคุณครอบครัวจำปานิล ที่คอยห่วงใย และให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านตลอดระยะเวลาในการศึกษา ซึ่งส่งผลให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการศึกษา และจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ณ
สารบัญแผนที่.....	ด
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามหลักงานวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.5 ขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา.....	6
1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล.....	8
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.8 คำจำกัดความในงานวิจัย.....	8
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	10
2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	10
2.1.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	13
2.1.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	15
2.1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	17
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าและวิเคราะห์ความสำคัญของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	19
2.2.1 การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	19
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางและจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	21

2.3.1 ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System).....	21
2.3.2 แนวทางและขั้นตอนในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ.....	24
2.3.3 กระบวนการจัดการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Apls National Park ประเทศออสเตรเลีย.....	25
2.4 กรณีศึกษา.....	29
2.4.1 มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดพู และร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนโบราณ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว..	29
2.4.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย.....	30
2.4.3 ชุมชนคลองรางจระเข้ : การปรับตัวอย่างสอดคล้องกับบริบทของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	31
2.5 สรุปแนวคิดและทฤษฎี.....	32
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	34
3.1 กรอบแนวคิดงานวิจัย.....	34
3.1.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	36
3.1.2 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	36
3.1.3 การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	38
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	38
3.3 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	39
3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ.....	39
3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ.....	41
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	42
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์และสภาพทั่วไปของพื้นที่.....	43
4.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภออุ้มถ้อง จังหวัดสุพรรณบุรี.....	43
4.2 ประวัติศาสตร์ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	46

4.3 สภาพทั่วไปของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง	
และบ้านปทุมทอง.....	47
4.3.1 ลักษณะทางกายภาพ.....	47
4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชน.....	59
4.3.3 ลักษณะทางสังคม.....	61
4.3.4 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ.....	67

**บทที่ 5 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว
บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....**

5.1 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน.....	70
5.1.1 ยุคก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง (พ.ศ. 700 – 2399).....	70
5.1.2 ช่วงที่ 1 : ยุคเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400 – 2498).....	76
5.1.3 ช่วงที่ 2 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคมขนส่ง (พ.ศ. 2496 – 2520).....	84
5.1.4 ช่วงที่ 3 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ. 2521 – ปัจจุบัน).....	92

**บทที่ 6 การวิเคราะห์องค์ประกอบและการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....**

6.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	106
6.1.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ.....	106
6.1.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	106
6.1.1.2 พื้นที่เกษตรกรรมและระบบน้ำ.....	111
6.1.1.3 กลุ่มสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน.....	116
6.1.1.4 สถาปัตยกรรมขนาดเล็ก.....	119
6.1.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ.....	125
6.1.2.1 ศาสนสถานและความเชื่อ.....	125
6.1.2.2 กลุ่มคน กิจกรรม และการพื้นที่.....	130
6.1.2.3 กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน.....	136

6.1.2.4 เศรษฐกิจชุมชน.....	138
6.1.3 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์.....	142
6.2 การประเมินพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การรักษา.....	145
6.2.1 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านกายภาพ.....	146
6.2.2 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจ.....	147
6.2.3 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์.....	148
6.2.4 สรุปพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่า ควรแก่การรักษา.....	148
6.3 สภาพปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และศักยภาพ ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า และเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน.....	154
6.3.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	154
6.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	155
6.3.3 ศักยภาพที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน.....	156
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	157
7.1 สรุปผลการศึกษา.....	157
7.1.1 สรุปพัฒนาการ.....	157
7.1.2 สรุปคุณค่าและเอกลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน.....	159
7.2 ข้อเสนอแนะ นโยบาย และมาตรการในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	161
7.2.1 แนวทางการใช้ที่ดินที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน.....	161
7.2.2 แนวทางการอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับ พื้นที่ชุมชน.....	165
7.2.3 แนวทางการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในชุมชน.....	167
7.2.4 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน.....	170
7.2.5 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ชุมชน และท้องถิ่น.....	172
7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป.....	173

รายการอ้างอิง.....	174
ภาคผนวก.....	179
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	186

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า	
ตารางที่ 2.1	แสดงการแบ่งหมวดหมู่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของคณะกรรมการมรดก ประเทศออสเตรเลีย.....	15
ตารางที่ 2.2	แสดงการแบ่งหมวดหมู่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของการอุทยานแห่งชาติ ประเทศสหรัฐอเมริกา.....	16
ตารางที่ 4.1	แสดงสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ปี พ.ศ. 2545.....	53
ตารางที่ 4.2	แสดงจำนวนการถือครองและสิทธิในการถือครองที่ดินภายในชุมชน.....	55
ตารางที่ 4.3	แสดงรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี พ.ศ. 2551 ของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	60
ตารางที่ 4.4	แสดงจำนวนประชากรและครัวเรือนของชุมชนระหว่างปี 2544 – 2550.....	62
ตารางที่ 4.5	แสดงจำนวนประชากรในชุมชน พ.ศ. 2551 แยกตามช่วงอายุ.....	64
ตารางที่ 4.6	แสดงการสรุปประวัติศาสตร์ และสภาพทั่วไปของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	69
ตารางที่ 5.1	แสดงการสรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	104
ตารางที่ 5.2	แสดงการสรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง (ต่อ).....	105

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปภาพที่ 4.1	แสดงบ้านเรือนบริเวณริมลำน้ำจระเข้สามพัน ถ่ายเมื่อ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447)..... 43
รูปภาพที่ 4.2	แสดงตำแหน่งเมืองโบราณคู่มือทองและเมืองสำคัญในประเทศไทย ประมาณ 2500 ปีที่แล้ว..... 45
รูปภาพที่ 4.3	แสดงการใช้ที่ดินประเภทศาสนสถานและความเชื่อ..... 54
รูปภาพที่ 4.4	แสดงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม..... 55
รูปภาพที่ 4.5	แสดงลักษณะเศรษฐกิจภายในชุมชน..... 61
รูปภาพที่ 4.6	แสดงลักษณะทางสังคม..... 67
รูปภาพที่ 5.1	แสดงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของ ชุมชนหมู่บ้าน ในยุคเมืองโบราณคู่มือทอง..... 75
รูปภาพที่ 5.2	แสดงวิถีชีวิต สถาปัตยกรรม และภูมิประเทศ ของชุมชนในช่วงที่ 1..... 81
รูปภาพที่ 5.3	แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ ช่วงที่ 1..... 83
รูปภาพที่ 5.4	แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่ก่อให้เกิด ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ช่วงที่ 2..... 87
รูปภาพที่ 5.5	แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ชุมชน พ.ศ. 2518..... 88
รูปภาพที่ 5.6	แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ ช่วงที่ 2..... 91
รูปภาพที่ 5.7	แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่ก่อให้เกิด ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ช่วงที่ 3..... 95
รูปภาพที่ 5.8	แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ที่ก่อให้เกิด ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ช่วงที่ 3 (ต่อ)..... 96
รูปภาพที่ 5.9	แสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เกษตรกรรมจากอดีต จนถึงปัจจุบัน..... 97
รูปภาพที่ 5.10	แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ชุมชน พ.ศ. 2546..... 99
รูปภาพที่ 5.11	แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ ช่วงที่ 3..... 102
รูปภาพที่ 6.1	แสดงลักษณะภาพการตั้งถิ่นฐานจากมุมสูง..... 107
รูปภาพที่ 6.2	แสดงการวิเคราะห์ข้อสันนิษฐานในการตั้งถิ่นฐาน ข้อที่ 1..... 107
รูปภาพที่ 6.3	แสดงการวิเคราะห์ข้อสันนิษฐานในการตั้งถิ่นฐาน ข้อที่ 2..... 108
รูปภาพที่ 6.4	แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง..... 109

รูปภาพที่ 6.5	แสดงภาพตัดขวางแสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมบนพื้นที่เกษตรกรรม สะท้อนวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับท้องไร่ท้องนา ของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	112
รูปภาพที่ 6.6	แสดงภาพท้องนาที่เปลี่ยนไปตามขั้นตอนในการทำนาและฤดูกาล.....	112
รูปภาพที่ 6.7	แสดงการวิเคราะห์ระบบน้ำของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	114
รูปภาพที่ 6.8	แสดงรูปตัดขวางแสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณลำน้ำจะเข้สามพัน ที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยังสัมพันธ์กับลำน้ำ.....	114
รูปภาพที่ 6.9	แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต.....	116
รูปภาพที่ 6.10	แสดงการวิเคราะห์รูปแบบของเรือนไทยภาคกลางที่สะท้อนถึงภูมิปัญญา ที่สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติของคนในอดีต.....	117
รูปภาพที่ 6.11	แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นบ้านที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม.....	118
รูปภาพที่ 6.12	แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารสมัยใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน.....	118
รูปภาพที่ 6.13	แสดงสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนวิถีชีวิตเกษตรของชุมชน.....	120
รูปภาพที่ 6.14	แสดงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมขนาดเล็กของ บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	121
รูปภาพที่ 6.15	แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในวัดปทุมวนาราม.....	125
รูปภาพที่ 6.16	แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในวัดหนองบัว.....	126
รูปภาพที่ 6.17	แสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านความเชื่อ.....	128
รูปภาพที่ 6.18	แสดงรูปตัดขวางกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน.....	133
รูปภาพที่ 6.19	แสดงรูปตัดขวางกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน (ต่อ).....	134
รูปภาพที่ 6.20	แสดงรูปตัดขวางกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน (ต่อ).....	135
รูปภาพที่ 6.21	แสดงประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน.....	136
รูปภาพที่ 6.22	แสดงกิจกรรมและผลผลิตที่ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจของชุมชน.....	139
รูปภาพที่ 6.23	แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่.....	143
รูปภาพที่ 6.24	แสดงภาพรวมคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง.....	153
รูปภาพที่ 7.1	แสดงองค์ประกอบของอาคารที่เหมาะสมกับเขตอนุรักษ์.....	166
รูปภาพที่ 7.2	แสดงองค์ประกอบของอาคารที่ไม่เหมาะสมกับเขตอนุรักษ์.....	166

รูปภาพที่ 7.3 แสดงการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในชุมชน..... 169

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1.1	แสดงลำดับขั้นตอนการวิจัย..... 7
แผนภูมิที่ 2.1	แสดงแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม..... 11
แผนภูมิที่ 2.2	แสดงปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ของภูมิทัศน์..... 11
แผนภูมิที่ 2.3	แสดงองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามทฤษฎี EKISTCS..... 18
แผนภูมิที่ 2.4	แสดงขั้นตอนและกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม..... 23
แผนภูมิที่ 2.5	แสดงการวิจัยและประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม..... 26
แผนภูมิที่ 2.6	แสดงจำนวนประชากรในชุมชน พ.ศ. 2551 แยกตามช่วงอายุ..... 27
แผนภูมิที่ 3.1	แสดงกรอบแนวคิดงานวิจัย..... 34
แผนภูมิที่ 3.2	แสดงการแบ่งหมวดหมู่ขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม..... 36
แผนภูมิที่ 3.3	แสดงขั้นตอนการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม..... 37
แผนภูมิที่ 4.1	แสดงความเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากร ระหว่างปี 2544 – 2550..... 62
แผนภูมิที่ 4.2	แสดงความเปลี่ยนแปลงของจำนวนครัวเรือน ระหว่างปี 2544 – 2550..... 63
แผนภูมิที่ 5.1	แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 1..... 84
แผนภูมิที่ 5.2	แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2..... 92
แผนภูมิที่ 5.3	แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 3..... 103
แผนภูมิที่ 7.1	แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง..... 159

สารบัญแนที่

	หน้า
แนที่ 1.1	แสดงตำแหน่งของพื้นที่ศึกษา..... 4
แนที่ 1.2	แสดงขอบเขตของพื้นที่ศึกษา..... 5
แนที่ 4.1	แสดงตำแหน่งของพื้นที่ศึกษา..... 49
แนที่ 4.2	แสดงขอบเขตของพื้นที่ศึกษา..... 50
แนที่ 4.3	แสดงลักษณะภูมิประเทศจำลองสามมิติโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษา..... 51
แนที่ 4.4	แสดงการเข้าถึงพื้นที่ศึกษา..... 52
แนที่ 4.5	แสดงสภาพภูมิประเทศและลักษณะการใช้ที่ดินของพื้นที่ศึกษา..... 57
แนที่ 4.6	แสดงผังการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ศึกษา..... 58
แนที่ 5.1	แสดงที่ตั้งเมืองอุทอง คันกั้นน้ำ คลอง และความสัมพันธ์กับแนวชายฝั่งทะเลเดิม.. 71
แนที่ 5.2	แสดงลำน้ำจะเข้สามพัน แม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีน) และแหล่งชุมชนในเขต ลำน้ำจะเข้สามพัน..... 73
แนที่ 5.3	แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 1 ยุคเริ่มแรกของ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400 – 2498)..... 82
แนที่ 5.4	แสดงภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ. 2498..... 89
แนที่ 5.5	แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 2 ยุคการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากการคมนาคมขนส่ง (พ.ศ. 2496 – 2520)..... 90
แนที่ 5.6	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนที่ศึกษาและชุมชนโดยรอบในปัจจุบัน..... 100
แนที่ 5.7	แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 3 ยุคการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ. 2521 – ปัจจุบัน)..... 101
แนที่ 6.1	แสดงการจำแนกลักษณะการตั้งถิ่นฐาน..... 110
แนที่ 6.2	แสดงการจำแนกลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมและระบบน้ำ และองค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์..... 115
แนที่ 6.3	แสดงการจำแนกลักษณะสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก..... 122
แนที่ 6.4	แสดงการจำแนกสภาพอาคาร..... 123
แนที่ 6.5	แสดงภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ..... 124
แนที่ 6.6	แสดงการจำแนกศาสนสถานและองค์ประกอบด้านความเชื่อ..... 129
แนที่ 6.7	แสดงตำแหน่งการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน..... 132
แนที่ 6.8	แสดงการจำแนกพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี..... 137
แนที่ 6.9	แสดงพื้นที่ที่มีการประกอบเศรษฐกิจชุมชน..... 140

	หน้า
แผนที่ 6.10	แสดงภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ..... 141
แผนที่ 6.11	แสดงภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์..... 144
แผนที่ 6.12	แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านกายภาพ..... 149
แผนที่ 6.13	แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจ..... 150
แผนที่ 6.14	แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์..... 151
แผนที่ 6.15	แสดงพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าโดยรวม..... 152
แผนที่ 7.1	แสดงการจำแนกพื้นที่ตามความเข้มข้นของการอนุรักษ์..... 164

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) คือ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัว เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการผสมผสานร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาต่างๆ กัน โดยมีอิทธิพลข้อจำกัดทางกายภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และปัจจัยทางด้าน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมฯ ทั้งภายในและภายนอก เป็นตัวแทนที่แสดงความเป็นตัวตนเฉพาะของพื้นที่นั้นๆ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ ธรรมชาติ ด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต รวมไปถึงแนวคิดทางศาสนา แต่การดำรงชีวิตในอดีตมีข้อจำกัดทางเทคโนโลยี จึงไม่อาจเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพจากหน้ามือเป็นหลังมือ กล่าวคือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจจัยจำกัด จึงเป็นสาเหตุให้มนุษย์ต้องหาวิธีการจัดการที่เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นๆ ได้อย่างเป็นป กติ สุข

ในภาวะการณ์ปัจจุบัน การพัฒนาได้ล้มล้างแนวคิดดั้งเดิมในการปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ ด้วยการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งใดๆ ก็ได้ตามต้องการ องค์ความรู้พื้นฐาน และ ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีต่อสภาพแวดล้อมอันมีความเฉพาะตัวจึงอยู่ในภาวะ เสี่ยงต่อการสูญหายและ ถูกทำลาย ดังนั้นมนุษย์จึงควรเล็งเห็นความสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าเหล่านั้น เพราะ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลงานสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ วัฒนธรรม และ การตั้งถิ่นฐาน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฯ หนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจอย่างมากในยุค ปัจจุบัน ทั้งจากภายในประเทศเองและจากนานาชาติ

ชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง เป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งที่พัฒนาอย่าง ค่อยเป็นค่อยไปตามกาลเวลา เป็นชุมชนที่มีความผูกพันและมีการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับธรรมชาติ มีการดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม ชุมชนแห่งนี้มีการก่อตั้งมาประมาณ 140 ปี ตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มกันอยู่บริเวณคุ้งน้ำริมลำน้ำจระเข้สามพัน ไม่ไกลจากที่ว่าการอำเภออุทุมพรพิสัยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ อุทุมพรพิสัยซึ่งเป็นเมืองที่เกิดมาก่อนกรุงศรีอยุธยา พื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นที่ราบลุ่ม ประชาชนส่วนใหญ่ทำ เกษตรกรรมปลูกข้าวและอ้อยเป็นหลัก มีพื้นที่ไร่นากว้างขวางกระจายตัวอยู่โดยรอบชุมชน ยังคงมีการ พึ่งพาน้ำจากลำน้ำจระเข้สามพันในการประกอบอาชีพ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับ สภาพแวดล้อม บ้านเรือนจำนวนมากเกือบทั้งหมดของชุมชนเป็นเรือนไทยทำจากไม้ หลังคาจั่วทรงสูงมี

ยอดแหลม มีทั้งยกไต้ถุนสูงตามหลักดั้งเดิมของบ้านทรงไทยและแบบประยุกต์ ทั้งยังคงมีรูปแบบของ เรือนขยายซึ่งเมื่อลูกสาวออกเรือนไปจะต้องมีการนำเรือนใหม่มาพียงกับเรือนเดิม เป็นการแสดงถึง วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ของคนไทยในอดีต ไต้ถุนยกสูงเป็นการแสดงออกถึงปรับตัว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในฤดูน้ำหลากในอดีต อีกทั้งพื้นที่โล่งไต้ถุนยังใช้เก็บอุปกรณ์การเกษตรซึ่งเป็น อาชีพหลักของชุมชน นอกจากนี้ยังมีวัดปทุมวนารามซึ่งเป็นวัดโบราณตั้งอยู่ระหว่างกิ่งกลาง ของชุมชน ภายในวัด แห่งนี้มีรูปสลักการะของหลวงพ่อกว้างซึ่งเป็นเจ้าอาวาสผู้ก่อตั้งวัด ยังคงได้รับการนับถือ สักการะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถและเจดีย์ที่สวยงามอายุ ประมาณว่า 100 ปี

ประชาชนในท้องถิ่นเป็นคนเชื้อชาติไทยภาคกลาง มีภาษาพูดภาษาเดียวเป็นสำเนียงสุพรรณ รวม ไปถึงมีวัฒนธรรมในการทอผ้าไทยซึ่งเป็นภูมิปัญญาอันโดดเด่นของชุมชน ความรู้นี้ได้สั่งสมมานานไม่ น้อยกว่า 200 ปี เกือบทุกบ้านมีกี่กระตุกไว้สำหรับทอผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริมเมื่อว่างเว้นจากการทำ เกษตรกรรม มีการก่อตั้งกลุ่มการทอผ้าวังทองขึ้นและมีชื่อเสียง ได้รับการเสนอให้เป็นหมู่บ้านหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ต้นแบบของอำเภออุทุมพร อีกทั้งยังมีการสืบสานเพลงพวงมาลัย อันเป็นเพลงพื้นบ้านแถบ ภาคกลาง การละเล่นในรูปแบบนี้นับวันมีแต่จะสูญหายไปเนื่องจากขาดผู้สืบทอดที่เป็นคนรุ่นใหม่ ซึ่งใน ปัจจุบันจะมีการแสดงเฉพาะในวันสงกรานต์หรืองานประจำปีต่างๆ นอกจากนี้ยังเริ่มมีการท่องเที่ยวใน เชิงอนุรักษ์เข้ามาในชุมชน ชุมชนซึ่งต้องพยายามปรับตัวให้ขึ้นไปตามกระแสการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงสภาพอยู่ได้ในยุคปัจจุบัน

ดังที่กล่าวมาเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้มีความสำคัญและน่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะยังคงสามารถเก็บ รักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะถิ่นเอาไว้ได้ แต่ในขณะเดียวกันภูมิทัศน์วัฒนธรรม เหล่านี้ก็อยู่ในภาวะที่เสี่ยงต่อการสูญหายและถูกทำลายจากผลกระทบของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ อีกทั้งคนรุ่นใหม่ในชุมชนบางส่วนเริ่มย้ายออกไป คงเหลือเพียงแต่ผู้อาวุโสในชุมชนเท่านั้น ที่เข้าใจถึง ระบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นอย่างดี ส่งผลต่ออนาคตของเอกลักษณ์เหล่านี้จะไม่ได้รับ การเหลียวแล จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำการศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบต่อไป

1.2 ความถามหลักงานวิจัย

“พัฒนาการตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวัง หลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีการคลี่คลายมาอย่างไร อีกทั้งองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ประกอบด้วยอะไรบ้าง มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงมีคุณค่าความสำคัญในแง่ใด”

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และ บ้านปทุมทอง
- 2) วิเคราะห์องค์ประกอบของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และ บ้านปทุมทอง
- 3) ประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
- 4) เสนอแนวทางในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ให้สามารถคงอยู่ต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตของเนื้อหา

มุ่งเน้นศึกษา พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม อีกทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบ ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุม รวมไปถึงประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดจนเสนอแนวทางในการ เก็บรักษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ให้สามารถคงอยู่ต่อไปในอนาคต

1.4.2 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา

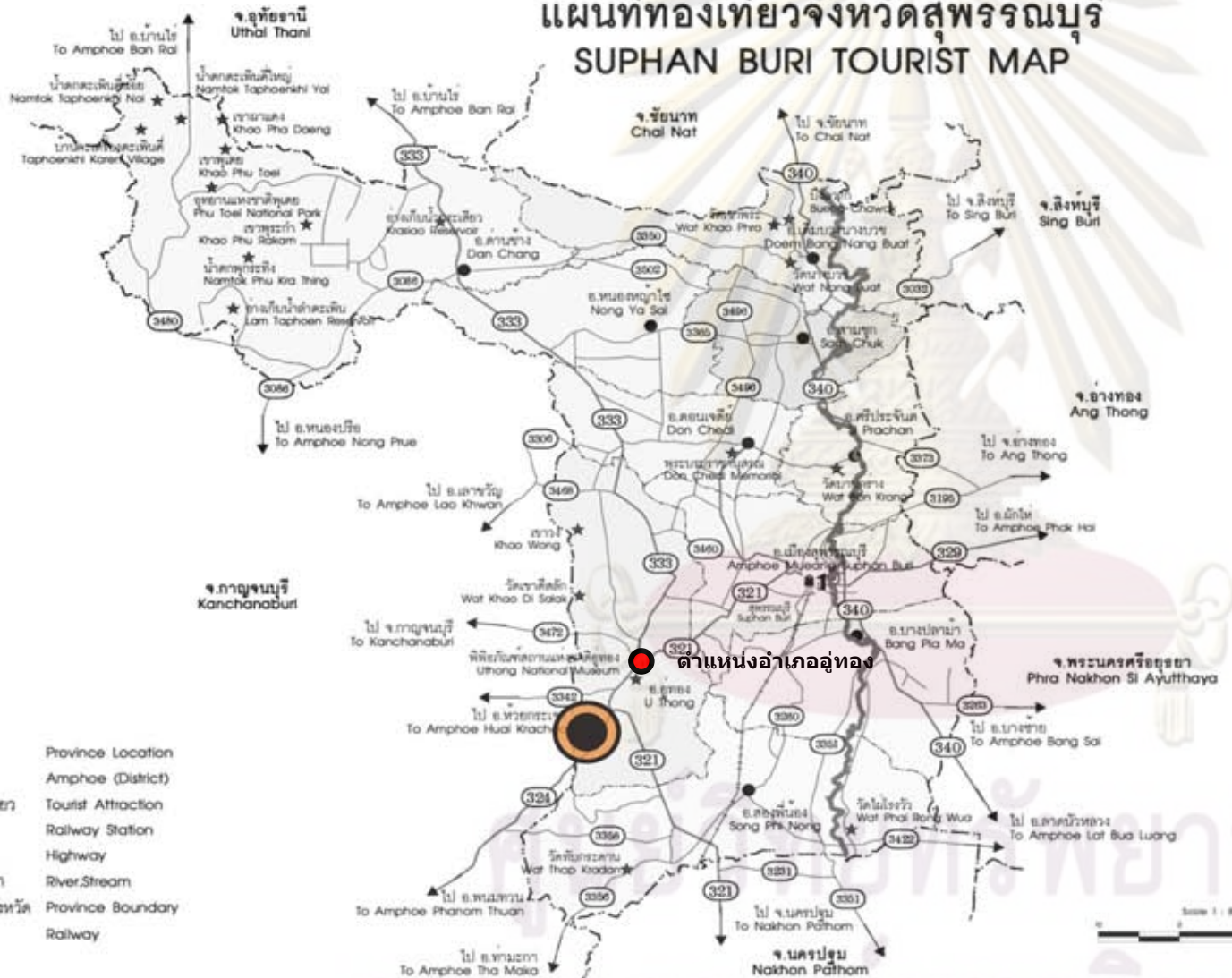
พื้นที่ศึกษาคือ พื้นที่บริเวณชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ตำบลจระเข้สามพัน อำเภอคู่มือทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ประมาณ 5.5 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอ ห่างจากที่ว่าการอำเภอคู่มือทองประมาณ 10 กิโลเมตร ภายใน 3 ชุมชนมีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,851 คน

อาณาเขต พื้นที่ศึกษา มีอาณาเขตติดต่อกับ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านจระเข้สามพัน ตำบลจระเข้สามพัน อำเภอคู่มือทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านชาขานหมาตำบลจระเข้สามพัน อำเภอคู่มือทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศตะวันออกติดต่อกับ		บ้านทุ่งยายพัก และบ้านเขาวงพาศย์ตำบลจระเข้สามพัน อำเภอคู่มือทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี

แผนที่ 1.1 ตำแหน่งพื้นที่ศึกษา

แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดสุพรรณบุรี SUPHAN BURI TOURIST MAP

- Province Location
- Amphoe (District)
- ๕๗ Tourist Attraction
- Railway Station
- Highway
- ๗ River/Stream
- ๗๖ Province Boundary
- Railway

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

สัญลักษณ์

 ตำแหน่งพื้นที่ศึกษา

วรรณช จำปานิล

ที่มา : ปรับปรุงจาก www.tat.or.th
(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

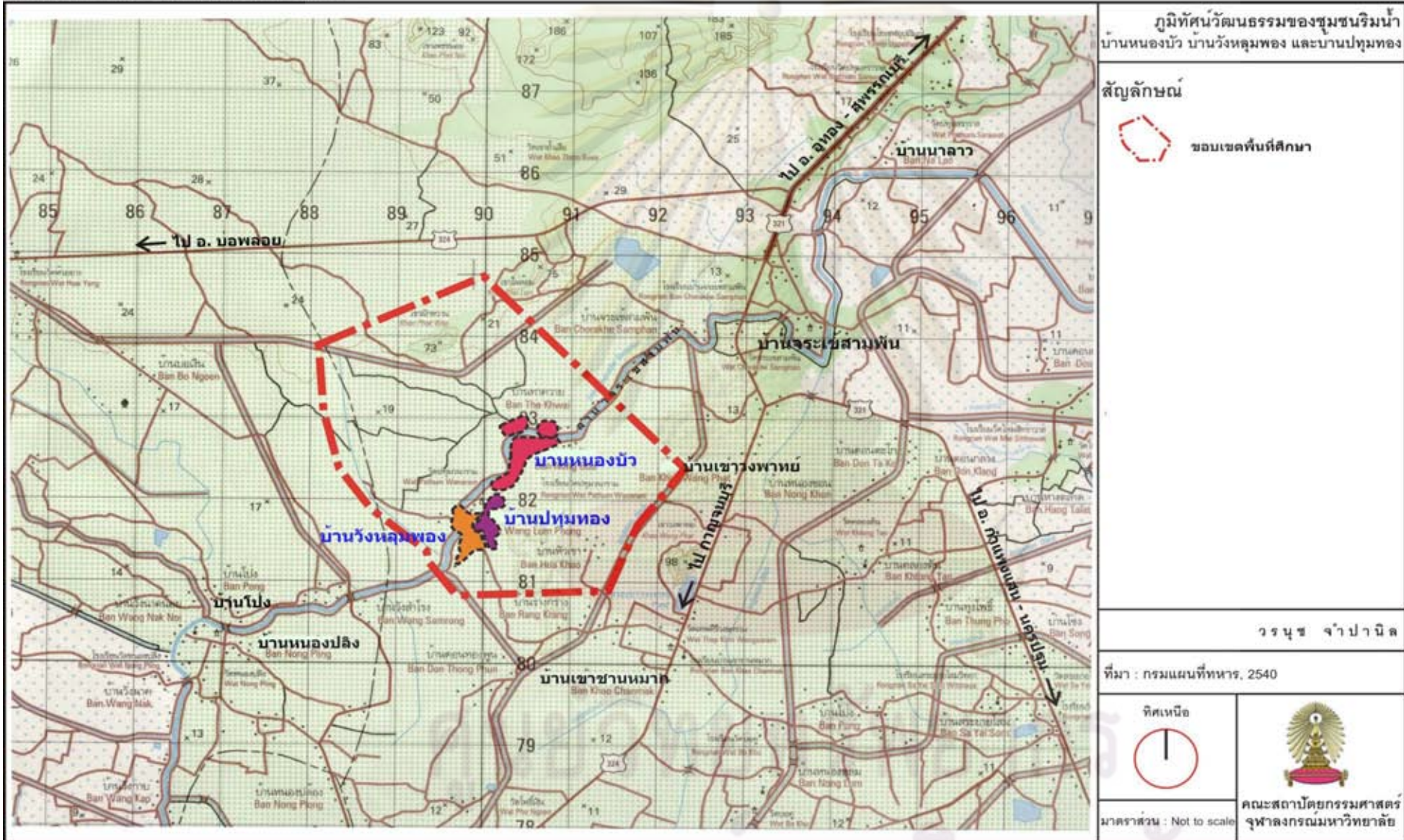
ทิศเหนือ

**คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

มาตราส่วน : Not to scale

แผนที่ 1.2 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

1.5 ขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา

1) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวคิดภูมิศาสตร์วัฒนธรรม แนวคิดมนุษย์และสิ่งแวดล้อม แนวคิดการตั้งถิ่นฐาน แนวคิดชุมชนริมน้ำ ตลอดจนงานวิจัยที่ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในและต่างประเทศ

2) เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา ได้แก่ พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ของชุมชน ลักษณะกายภาพของพื้นที่ เช่น ภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดิน การเชื่อมโยงของพื้นที่ ที่ว่าง โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ กิจกรรม วัฒนธรรม และประเพณี รวมไปถึงแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อทำความเข้าใจกับสภาพทั่วไปของพื้นที่จากอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้ง พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำหนองบัว วังหลุมพอง และปทุมทอง

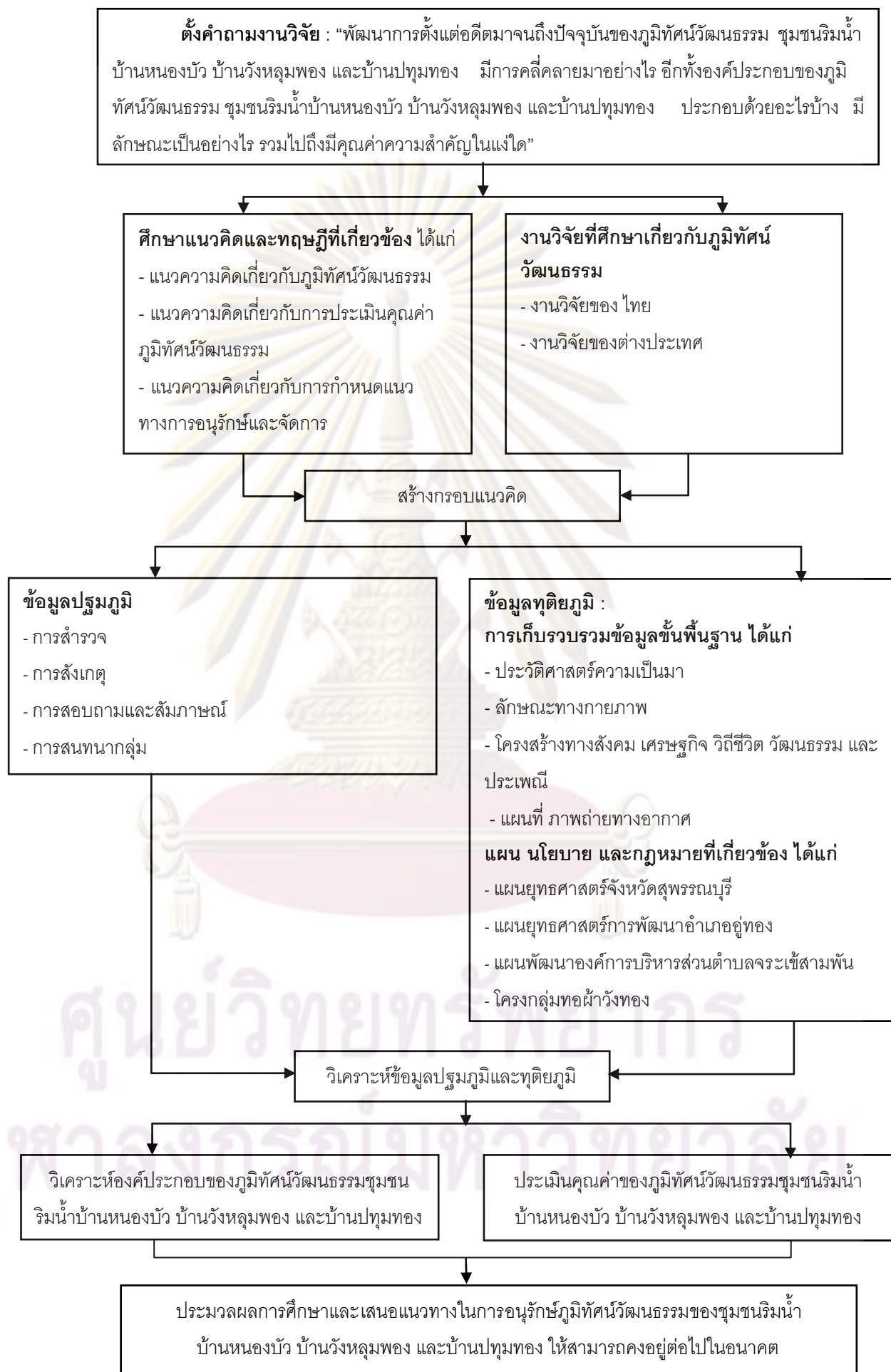
3) เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ แผน นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาจังหวัดสุพรรณบุรี แผนยุทธศาสตร์การพัฒนอำเภออู่ทอง แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลระแ้วสามพัน โครงการกลุ่มทอผ้า วังทอง อีกทั้งยังศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำ บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และ บ้านปทุมทอง เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานความเป็นมา ของชุมชนริมน้ำหนองบัว วังหลุมพอง และปทุมทอง

4) การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการดังนี้

- โดยสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่
- การสังเกต (Observation)
- การสอบถามและสัมภาษณ์ (Interview) แบ่งออกเป็น
 - (1) การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ
 - (2) การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไป
- การสนทนากลุ่ม

5) การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้หลักเกณฑ์ในการประเมินความโดดเด่นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก ขององค์การยูเนสโก ที่ใช้ในการประเมินคุณค่าของมรดกโลกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม

6) สรุปผลการวิจัยเสนอแนวทางเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง คงอยู่ต่อไปในอนาคต

แผนภูมิที่ 1.1 : แสดงลำดับขั้นตอนการวิจัย

1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล

1) **ข้อมูลปฐมภูมิ** จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสำรวจพื้นที่โดยสำรวจลักษณะ ะทาง ภายภาพของพื้นที่ การสังเกต การสอบถาม สัมภาษณ์บุคคลสำคัญและบุคคลทั่วไปภายในพื้นที่ศึกษา

2) **ข้อมูลทุติยภูมิ** แผน นโยบาย และกฎหมาย ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐสุพรรณบุรี แผนยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐสุพรรณบุรี แผนพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลจรเข้มสามพัน โครงการกลุ่มทอผ้าวังทอง เป็นต้น โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร และเว็บไซต์

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทราบถึงพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้าน ปทุมทอง

2) ทราบถึงองค์ประกอบ ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และ บ้านปทุมทอง

3) ทราบถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุม พอง และบ้านปทุมทอง

4) เพื่อเป็นประโยชน์ในการเสนอแนวทางเก็บรักษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนอง บัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ให้สามารถคงอยู่ต่อไปในอนาคต

5) เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ ชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายกับชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

1.8 คำจำกัดความในงานวิจัย

1) **ภูมิทัศน์ (Landscape)** หมายถึง ภาพรวมของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มนุษย์ รับรู้ได้ทางสายตาใน ระยะห่าง อาจเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่ประกอบด้วย รูปทรงของแผ่นดิน น้ำ ต้นไม้ สัตว์และสรรพสิ่งมนุษย์ สร้างในสภาพอากาศหนึ่งและช่วงเวลาหนึ่งที่เรียกว่าภูมิทัศน์ธรรมชาติ หรือภาพรวมของเมืองหรือส่วน ของเมือง เรียกว่า ภูมิทัศน์เมือง นอกจากนี้ยังมีการใช้คำ “ภูมิทัศน์” กับพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะเด่นชัด เช่น ภูมิทัศน์ทะเล ภูมิทัศน์ภูเขา ภูมิทัศน์ทะเลทราย (www.wikipedia.org)

2) **วัฒนธรรม (Culture)** หมายถึง ระเบียบปฏิบัติ ความเชื่อ ศิลปะ หรือผลผลิตจากความคิดหรือ การกระทำอื่นใดของผู้คนและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางสังคม ันสะท้อนถึงค่านิยม (หรือ คุณค่าทางสังคม) ผ่านประวัติศาสตร์ (Unesco อ่างใน คณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม)

3) **ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)** หมายถึง สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัว เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการผสมผสานร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาต่างๆ กัน โดยมีอิทธิพลข้อจำกัดทางกายภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และปัจจัยทางด้าน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมจากทั้งภายในและภายนอก อาจมีคุณค่าต่อส่วนรวมอย่างกว้างขวาง หรือเป็นตัวแทนที่แสดงความเป็นตัวตนเฉพาะของพื้นที่นั้นๆ (อนุสัญญาามรดกโลก : 2548)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง” จำเป็นต้องอาศัยทฤษฎี และแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในสภาพพื้นที่จริง รวมทั้งการทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ รูปแบบ และวิธีการศึกษา ซึ่งทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

- 1) แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2) แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 3) แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง / กรณีศึกษา
- 5) สรุปแนวคิด และทฤษฎี

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) เป็นศัพท์และแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน ชื่อคาร์ล ซาเออร์ (อ้างถึงใน นวณัฐ โอศิริ , 2551:1) เป็นผู้ริเริ่มในการนำคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ในกลุ่มนักภูมิศาสตร์ และภูมิสถาปนิก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายขอบเขตการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไม่ให้จำกัดเฉพาะอาคารแต่ให้ครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบ ซาเออร์ได้อธิบายแนวคิดของ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดจากการปรับเปลี่ยนธรรมชาติโดยกลุ่มคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ในที่นี้วัฒนธรรมคือตัวแทน ธรรมชาติคือสื่อกลาง ผลลัพธ์คือภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หลังซาเออร์ ได้มีหลายองค์การพยายามให้คำจำกัดความของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไว้อย่างหลากหลายมากขึ้นเพื่อตอบสนองกระแสการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่แพร่หลายในระดับนานาชาติ

ในปี พ.ศ. 2535 คณะกรรมการมรดกโลกได้จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการยกฐานะปฏิบัติที่เพิ่ม “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ให้เป็นทางเลือกหนึ่งในรายการทรัพย์สินมรดก ที่ไม่กำหนดเฉพาะ รูปแบบที่เป็นธรรมชาติหรือวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว คณะกรรมการมรดกโลกได้ให้การรับรองแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และแนวความคิดนี้ได้ปรากฏให้เห็นในหมู่ผู้เชี่ยวชาญที่หลากหลายทั่วโลก มีหลายชาติได้บ่งชี้เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจน มีการประเมิน การจัดทำรายชื่อ และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นที่รู้จักและ

ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางไปทั่วโลก รวมทั้งมีการแตกสาขาอย่างเป็นระบบในลักษณะเชิงปฏิบัติ (Peter Flower, 2002)

จากความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าว จึงได้มีผู้กล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้มากมาย โดยสามารถสรุปแนวคิดดังกล่าวได้ดังนี้

2.1.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในระดับนานาชาติได้มีองค์กรและนักวิชาการกล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้หลากหลาย โดยเน้นที่ประเด็นสำคัญเหมือนกันคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ดังนี้

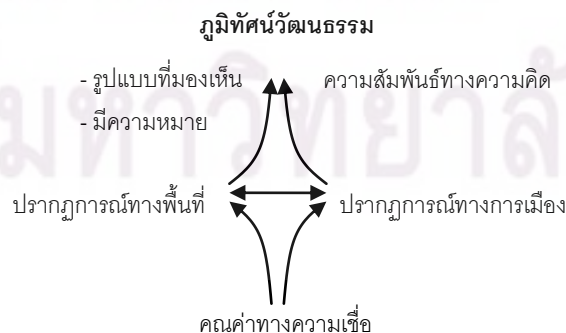
คณะกรรมการมรดกโลก องค์การสหประชาชาติ (2008) ได้ให้นิยามของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ว่าคือ ผลลัพธ์ ทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของ ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ตลอดจนแรงผลักดัน ในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่

O'Hare (1997) กล่าวว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นสภาพแวดล้อมที่ถูกดัดแปลง , แบ่งประเภท และมีการแปลความหมายโดยมนุษย์ชาติ เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้าง การจัดวางพื้นที่ที่มีขนาดต่างๆ และเริ่มมีส่วนประกอบของวัฒนธรรมซ้อนทับลงบนพื้นที่ภูมิทัศน์ธรรมชาติ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเป็นที่ตั้งผ่านช่วงเวลา แสดงให้เห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตมากกว่านิ่งอยู่กับที่ มีกิจกรรมเคลื่อนไหวมากกว่าเงียบสงบ มีชีวิตชีวา มีการอยู่อาศัยมากกว่าหยุดนิ่ง

Ken Taylor (2006) กล่าวว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนมากยังคงใช้งานอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและยังใช้งานอยู่ ไม่ใช่ร้างไป มีหลักฐาน มีชั้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในยุคต่างๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ มันได้สะท้อนกิจกรรมของมนุษย์ที่รวมอยู่ในธรรมชาติ มีคุณค่าทางวัฒนธรรม รวมไปถึงจนถึงเรื่องการเมือง

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ที่มา: ปรับปรุงจาก O'Hare, 1997

แผนภูมิที่ 2.2 แสดง ปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ของภูมิทัศน์
ที่มา : ปรับปรุงจาก Ken Taylor, 2006

ในประเทศไทยได้มีองค์กรและนักวิชาการกล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้เช่นกัน คือ ร่างกฎบัตรอิโคโมสไทย (2550) ว่าด้วยการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้ให้คำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการผสมผสานสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและโดยมนุษย์รวมกันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานที่ผ่านช่วงเวลา ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพและ / หรือสิ่งที่เป็นอยู่ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมไปถึงแรงผลักดันทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทั้งจากภายนอกและภายใน ความหลากหลายของกระบวนการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ มักจะสะท้อนเทคนิคการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน ตามคุณลักษณะข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์ตั้งถิ่นฐานอยู่ และความสัมพันธ์ของจิตวิญญาณกับธรรมชาติ

นอกจากนี้ เกรียงไกร เกิดศิริ (2551) ยังได้ให้คำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์ เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้อะดับหนึ่ง ึ่งเท่านั้น รวมไปถึงขีดจำกัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่า ความหมายและประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาคมีความเหมือนและความต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายการให้คำจำกัดความ ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อ และบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคหรือประเทศนั้นๆ แต่อาจกล่าวได้ว่า หลักการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่นำมาใช้พิจารณาน่าจะได้แก่

1. มีธรรมชาติเป็นรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรม
2. สิ่งแวดล้อมเป็นบริบทของการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์
3. Sense of Place เกิดจากการรับรู้ เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์นั้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (ฐาปนา บุณยประวิตร และ ปัทม์ ญาติมาก, 2551)

จากแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกโลก องค์กรยูเนสโก องค์กรอื่นๆ และนักวิชาการ ล้วนให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกันคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความหมายแตกต่างจากภูมิทัศน์ธรรมชาติ ดังนั้นภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง ผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เริ่มจากพฤติกรรมของมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ภายใต้อิทธิพลของทางด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และเทคโนโลยี รวมไปถึง ปัจจัยจากภายนอกพื้นที่ พัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไปจนเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรมนี้เอง ที่มีอิทธิพลย้อนกลับมาเป็น

ตัวกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์อีกทีหนึ่ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต มักสะท้อนเทคนิคการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืนผ่านพัฒนาการของสังคมหรือของชุมชนนั้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเรื่องบูรณาการที่แสดงผ่านแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือ ความพยายามที่จะโยงใยให้เห็นว่า เราไม่สามารถคิดแยกส่วนระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างที่เคยเป็นมาได้อีกแล้ว เหตุเพราะภูมิทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้แม้จะดูเหมือนเป็นมรดกทางธรรมชาติตามแนวคิดแบบดั้งเดิม แต่ที่แท้จริงแล้วภูมิทัศน์นั้นล้วนมาจากสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรม หรือสิ่งที่เกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งคือ ความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น คือ พื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ทั้งที่โดยตั้งใจและโดยเหตุบังเอิญซึ่งทำให้พื้นที่นั้นเกิดคุณค่าเฉพาะตัวขึ้นมา ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลา มากบ้างน้อยบ้าง เร็วบ้างช้าบ้าง ทำให้บางครั้งสามารถสังเกตเห็นได้ยาก ผลการเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดชั้นทางประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์

2.1.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ได้มีการจำแนกไว้หลากหลายรูปแบบโดยองค์การสากลและองค์กรในประเทศแต่ถึงแม้ว่าการจำแนกจะมีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แต่ทุกรูปแบบต่างก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือเพื่อสะดวกในการวิจัยและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

คณะกรรมการมรดกโลก , 2008 (อ้างถึงใน นวณัฐ ใสศิริ, 2551:4) ได้แบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. **ภูมิทัศน์ที่มีแบบแผนชัดเจน (Clearly defined landscapes)** หมายถึง ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบเป็นอย่างดี มีคุณค่าทางด้านความงาม มักมีอาคารที่มีความหมายสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือศาสนาประกอบอยู่ด้วย ได้แก่ วัด สวนสาธารณะ

2. **ภูมิทัศน์ที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับธรรมชาติ (Organically evolved landscapes)** หมายถึง ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมโดยกิจกรรมของมนุษย์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากปัจจัยหลายประการ เช่น สังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง ตัวอย่างเช่น หมู่บ้านชนบท เหมือนแร่ นาแบบขั้นบันได นาเกลือ ฯลฯ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยๆ คือ

- **ภูมิทัศน์ดั้งเดิม (Relict landscape)** ได้แก่ ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินในอดีตที่ได้หยุดพัฒนาการไปแล้ว แต่ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน

- **ภูมิทัศน์ต่อเนื่อง (Continuing landscape)** ได้แก่ ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินในอดีตและยังคงพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนวิถีชีวิตแบบจารีตที่พัฒนาตามกาลเวลาเข้าสู่สังคมร่วมสมัย

3. **ภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม (Associative cultural landscape)** หมายถึง ภูมิทัศน์ธรรมชาติที่มีความหมายเชิงวัฒนธรรม สุนทรียภาพ และความเชื่อทางศาสนา ต่อชุมชนใด

ชุมชนหนึ่ง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทนี้อาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ (Scared landscape) ซึ่งหมายถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากมนุษย์เชื่อมโยงคติความเชื่อกับธรรมชาติ สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภท

- Conceptualised มนุษย์ผูกเรื่องราวและคติความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติกับองค์ประกอบทางธรรมชาติ เช่น อุทยานภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี มีการผูกตำนานท้องถิ่นเรื่องนางอุสาและท้าวบารสเข้ากับกลุ่มหินธรรมชาติรูปร่างประหลาดซึ่งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบัน

- Constructed การสร้างรูปเคารพหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมในพื้นที่ธรรมชาติ เช่น การสร้างเจดีย์หรือพระธาตุบนยอดเขาสูง

นวนิรัฐ โอสิริ (2551:6) ได้แบ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท มีเกณฑ์ในการจำแนกอยู่สองประการคือ การมีตัวอย่างให้เห็นในประเทศไทยอย่างชัดเจน และการครอบคลุมเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา

1. **ภูมิทัศน์โบราณคดีและประวัติศาสตร์** หมายถึง สภาพแวดล้อมที่ มนุษย์ในอดีตสร้างขึ้นและปรากฏร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน เช่น ชุมชนโบราณ แหล่งฝังศพ อุทยานประวัติศาสตร์ พระราชวัง และพระราชอุทยาน

2. **ภูมิทัศน์พื้นถิ่น** หมายถึงภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ชนบททั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางพิธีกรรม

3. **ภูมิทัศน์เกษตรกรรม** หมายถึง ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เช่น นาข้าว เหมือง ฝาย

4. **ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์** หมายถึง พื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่อดีตและพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีความเจริญในระดับสูงในด้านวัฒนธรรม มีการวางผังที่ชัดเจน มีสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ที่ทรงคุณค่าทางความงามและประวัติศาสตร์

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การจำแนกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกโลก ได้กล่าวไว้อย่างกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ทั่วไปในระดับนานาชาติ ในส่วนการจำแนกประเภท ของนวนิรัฐ โอสิริ มีความเฉพาะเจาะจงกับบริบทของประเทศไทยมากกว่า จาก การผสมผสาน ทั้งสองแนวคิด เพื่อนำไปใช้ในการกำหนดประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง กล่าวคือ เป็นภูมิทัศน์ที่ พัฒนาโดยสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดิน โดยการทำเกษตรกรรมตั้งแต่อดีตและพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อมโยงกับ วัฒนธรรมของท้องถิ่น ตัวชุมชนมีภูมิทัศน์แบบพื้นถิ่นของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มบ้านทรงไทยริมน้ำ อันรายล้อมไปด้วยภูมิทัศน์เกษตรกรรมทั้งไร่และนา

2.1.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

กัญบัตรเบอร์ร่า (อ้างถึงใน Lennon, Mathews and Associates, 1996: 4-6) ได้บรรยายถึงหลักฐานทางกายภาพทั้งหมดของภูมิทัศน์หรือลักษณะเด่นของภูมิทัศน์ รวมไปถึงสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์กายภาพ โครงสร้างที่ยังคงอยู่ อีกทั้งหลักฐานทางโบราณคดี นอกจากนี้ยังรวมไปถึงหลักฐานที่ไม่ใช่ วัตถุ เช่น วรรณคดีหรือศิลปกรรม หรือคติชาวบ้าน อาจปรากฏในหลักฐานทางเอกสาร วรรณกรรม จิตรกรรม หรือในความทรงจำและเรื่องเล่า

การแบ่งประเภทและรูปแบบองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถทำได้หลากหลายวิธี ขึ้นอยู่กับหลักฐานทางกายภาพที่สามารถบรรยาย คุณลักษณะได้ คณะกรรมการมรดกของประเทศออสเตรเลียได้ใช้การแบ่งหมวดหมู่ตามรูปแบบที่แตกต่างของสถานที่ ด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงการแบ่งหมวดหมู่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกประเทศออสเตรเลีย

โครงสร้าง	ลักษณะทางกายภาพที่ยังคงอยู่ โครงสร้างที่มีลักษณะเด่น มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์ เช่น อาคาร, กระโจม, เขื่อน หรือคอกปศุสัตว์
กลุ่มอาคาร	จำนวนลักษณะพิเศษ ที่แต่ละส่วนมีความสัมพันธ์กันในบางประการ เช่น ความสำเร็จในการใช้หรือประโยชน์ใช้สอย,
ที่ตั้ง	แหล่งที่ตั้งของเหตุการณ์, โครงสร้าง หรือกลุ่มอาคาร, หลักฐานทางกายภาพที่ยังคงหลงเหลืออยู่
ลักษณะพิเศษ	องค์ประกอบ หรือส่วนประกอบของภูมิทัศน์ที่ตั้ง หรือกลุ่มอาคาร ลักษณะพิเศษทางธรรมชาติ เช่น ถนนที่มีต้นไม้แปลกๆ สองข้างทาง การสะสมการตกตะกอนของแร่ธาตุ
โครงข่าย	โครงข่าย (ภูมิทัศน์แบบ ยาว, แคบ หรือองค์ประกอบของภูมิทัศน์ เช่น ถนน หรือเส้นทางการขนส่ง และส่วนประกอบที่เกี่ยวข้อง, รวมไปถึงบริเวณหยุดพัก, คอกปศุสัตว์, ที่พักรั่วคราว

ที่มา : กัญบัตรเบอร์ร่า อ้างถึงใน Lennon, Mathews and Associates (1996)

การแบ่งหมวดหมู่องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดก ประเทศออสเตรเลีย จะให้ความสำคัญเฉพาะองค์ประกอบด้านกายภาพ เป็นสำคัญ ซึ่งยังไม่ครอบคลุม มิติด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิต ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาถึง ภาพรวม ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในขณะที่การอุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (อ้างถึงใน Lennon, Mathews and Associates, 1996) ใช้แนวทางที่คล้ายคลึงกัน แต่จะมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีเพิ่มเติมเข้ามา จากแนวทางนี้สามารถตีความหมายได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมนั่นเอง ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดรูปร่างของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ตารางที่ 2.2 แสดง การแบ่งหมวดหมู่ องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ การอุทยาน แห่งชาติ ประเทศสหรัฐอเมริกา

กระบวนการกำหนดรูปร่างของพื้นที่	
1. การใช้ที่ดินและกิจกรรม	รูปแบบการใช้ที่ดิน, อาชีพ
2. รูปแบบของระบบพื้นที่	เช่น ขนาดของพื้นที่เกษตรกรรม, การตั้งถิ่นฐาน หรือ โครงสร้างของแหล่งที่ตั้ง, การเข้าถึงแหล่งน้ำ; สิ่งเหล่านี้อาจได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางด้านการเมือง หรือนโยบายของรัฐ
3. การปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ	วิถีชีวิต ประเพณี และการปฏิบัติต้องมีการปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นและระบบนิเวศวิทยา
4. วัฒนธรรมประเพณี	อิทธิพลต่อการใช้ที่ดิน, การครอบครองที่ดินและรูปร่างของที่ดิน
องค์ประกอบด้านกายภาพ	
5. โครงข่ายการสัญจร	ระบบเพื่อการขนส่ง คน สินค้า และวัตถุดิบ
6. เส้นแบ่งเขต	เช่น กรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดิน, คอกม้า หรือ คอกปลูสดัวที่มีการกำหนดโดยรัฐ
7. การเพาะปลูก	การเพาะปลูกมีความสัมพันธ์กับการใช้ที่ดิน เช่น ไร่ต้นไม้, รมเงาของต้นไม้, ป่าซุง
8. อาคาร, โครงสร้าง และสิ่งก่อสร้าง	อาคารที่พิกในกิจกรรมของมนุษย์; โครงสร้างที่สนองประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ นอกเหนือจากที่พักอาศัย, ในขณะที่วัตถุค่อนข้างเล็กแต่มีความสำคัญคงที่ หรือ โครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงได้ เช่น การทำเครื่องหมาย หรืออนุสาวรีย์
9. การรวมกลุ่ม	การรวมกลุ่มของอาคาร, โครงสร้าง หรือลักษณะพิเศษอื่นๆ เช่น ในพื้นที่เกษตรกรรม หรือกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน
10. แหล่งโบราณคดี	ที่ตั้งของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ หรือร่องรอยการประกอบอาชีพ, ร่องรอยพื้นผิวที่ยังคงหลงเหลืออยู่
11. องค์ประกอบที่มีขนาดเล็ก	องค์ประกอบในระดับบุคคล เช่น สัญลักษณ์ถนน, ประตูรั้ว, สะพาน สำหรับคนเดินเท้า เป็นต้น โดยส่วนรวมอาจจะมาจากการกำหนดเส้นแบ่งเขต, โครงข่ายการสัญจร เป็นต้น

ที่มา : การอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา อ้างถึงใน Lennon, Mathews and Associates (1996)

การแบ่งหมวดหมู่ องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ การอุทยาน แห่งชาติสหรัฐอเมริกา มีความครอบคลุมและชัดเจน โดยกล่าวถึงองค์ประกอบด้านกายภาพ และองค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต แต่ในส่วนของคุณะกรรมกรรมกรรค ของประเทศ ออสเตรเลีย นั้นกล่าวถึงเฉพาะรายละเอียดด้านกายภาพ เป็นหลัก แต่ถึงอย่างไรก็ตามทั้งสองรูปแบบนี้เหมาะสมในการนำมาผสมผสานและประยุกต์เพื่อเป็นใช้ เป็นแนวทาง ในการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง โดยมีความจำเป็นที่จะต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพเฉพาะของพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้ง และขอบเขตที่ทำการศึกษา

2.1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม

- ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในสังคมไทย (ดวงจันทร์ อภาวัชรุตม์ เจริญเมือง, 2542:44-59) ส่วนใหญ่ในแต่ละภาคมีความคล้ายคลึงกัน คือ การเลือกทำเลที่ตั้งที่ดี ถือว่ามีชัยภูมิที่ดีที่จะใช้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานจะประกอบไปด้วย

1. แม่น้ำ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และมั่นคงที่คู่กับ สังคมเกษตรกรรมเพราะต้องใช้น้ำในการเพาะปลูกและดำรงชีวิต ใช้ในการคมนาคมขนส่ง หรือเป็นปราการธรรมชาติที่ช่วยป้องกันจากศัตรู

2. ที่ราบเพื่อการอยู่อาศัยและการเพาะปลูก

3. ภูเขา ซึ่งได้รับอิทธิพลเรื่องฮวงจุ้ยจากประเทศจีน เช่น ชัยภูมิที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่หรือสุโขทัย มีภูเขายู่ทางทิศตะวันตกและที่ราบอยู่ทางทิศตะวันออก

4. ระบบการระบายน้ำ เช่น ดูความลาดเอียงของพื้นที่ หรือ แนวการไหลของน้ำ ทั้งนี้เพื่อป้องกันน้ำท่วมหรือการกัดเซาะดินของน้ำ

- ทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Ekistic Model)

Constantinos A. Doxiadis (1976) นักผังเมือง ได้นำเสนอทฤษฎี Ekistic โดยกล่าวถึง องค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ออกเป็น 5 ปัจจัย ได้แก่

1. ธรรมชาติ (Nature) เป็นรากฐานและขอบเขตของชุมชนที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา มนุษย์จะเป็นผู้ปรับให้เข้ากับสภาพธรรมชาติ หลังจากเลือกสรรแล้ว ตัวอย่างองค์ประกอบทางธรรมชาติ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ดิน พืชพรรณ สัตว์ และภูมิอากาศ เป็นต้น

2. คน (Man or Anthropos) โดยพิจารณาในด้านตัวบุคคลซึ่งมีทั้งเรื่องของ ความต้องการทางด้านชีวภาพ เช่น อากาศ อุณหภูมิ ที่ว่าง เป็นต้น ความรู้สึกสัมผัส , การรับรู้ , ความต้องการด้านอารมณ์ , ค่านิยม , รูปแบบทางสังคม , แบบแผนการดำรงชีวิต และวิถีการของชีวิต ครอบคลุม

3. สังคม (Society) เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ การพบปะสังสรรค์ , แบบแผนทางวัฒนธรรม , การพัฒนาทางเศรษฐกิจ , การศึกษา , สวัสดิการ , กฎหมายและบริการ เป็นต้น

4. โครงสร้างทางด้านกายภาพ (Physical Structure) เป็นรูปแบบของการจัดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคน ได้แก่ บ้านพักอาศัย , สถานบริการชุมชน , ศูนย์บริการการศึกษา , ศูนย์ราชการและธุรกิจ , อุตสาหกรรม และคมนาคม โดยอาจเป็นกระบวนการของการจัดวางผังบริเวณและรูปแบบการก่อสร้าง

5.โครงข่าย (Network) ได้แก่โครงข่ายการให้บริการด้านต่างๆ ทั้งด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ในอันที่จะเสริมต่อปัจจัยทุกด้านข้างต้น ได้แก่ ระบบน้ำใช้, ไฟฟ้า, การขนส่ง, การติดต่อสื่อสาร, การจัดการของเสีย เป็นเรื่องของกรวางผังกายภาพ (Physical Planning)

โดย Doxiadis มีเป้าหมายสูงสุดของทฤษฎี คือ ส่งเสริมให้คนมีความเป็นอยู่อย่างผาสุก และปลอดภัยในชุมชน โดยเสริมสร้างภาวะสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้ง 5 ประการ ในอันที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับข้อกำหนดของชุมชน และตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของตนเองได้โดยไม่ขัดต่อข้อกำหนดนั้นๆ และต้องเป็นไปตามระบบ (System Way) โดยการเชื่อมโยงองค์ประกอบและพิจารณาร่วมกัน โดยทั้งหมดถูกกำกับด้วยกรอบ ด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตามทฤษฎี Ekistics

ที่มา : C.A. Doxiadis, 1976

- กิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงผืนดินเพื่อการดำรงชีวิต

1. เกษตรกรรม หมายถึงกระบวนการผลิตอย่างมีระบบด้วยการเพาะปลูกพืช ทำนา ทำไร่ หรือเลี้ยงสัตว์ มีปัจจัยหลายประการที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการเกษตรในแต่ละพื้นที่ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ความชำนาญเฉพาะกลุ่ม ทิศทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี

2. การประมง เกิดควบคู่ไปกับการตั้งถิ่นฐาน ชายฝั่งทะเล และแม่น้ำลำคลอง มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

Amos Rapoport และ Haryadi (อ้างถึงใน เพียรกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์, 2550) ได้กล่าวว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งส่งผลต่อความเชื่อ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ -สังคม ฯลฯ สิ่งเหล่านั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นๆ มาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเกิดเป็นการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง

การจัดการพื้นที่ว่างอันมีเนื้อมาจากความเชื่อประเพณีนิยม รสนิยม และอาชีพ ล้วนมีผลต่อการเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งสิ้น ชุมชนในอดีตล้วนมีเอกลักษณ์ในการสรรค์สร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพราะมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ความเชื่อประเพณีนิยม และอาชีพแตกต่างกันไปตามภูมิภาคและพื้นที่ ก่อให้ชุมชนต่างๆ เหล่านั้นมีคุณค่า ถ้ากลุ่มคน ชาติพันธุ์ เดียวกันแต่ไปอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ปรากฏให้เห็น ก็จะแตกต่างกันออกไปเพราะข้อจำกัด

ด้านสภาพแวดล้อม เช่นกันถ้าในบริบทสภาพแวดล้อมที่เหมือนกันแต่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่อมแตกต่างกันออกไป

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าและวิเคราะห์ความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.2.1 การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การประเมินคุณค่าด้านต่างๆ ของพื้นที่เพื่อวิเคราะห์หา คุณค่า ความสำคัญ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นตัวกำหนดทิศทางในการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดย มีสาระสำคัญคือจะต้องเคารพคุณค่าด้านต่างๆ ของพื้นที่เป็นหลัก โดยไม่ลดทอนคุณค่าด้านต่างๆ ของพื้นที่ลง จึงต้องทำการเลือกเฟ้นเกณฑ์การประเมินคุณค่าที่เหมาะสมและครอบคลุมต่อการใช้ประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เกณฑ์ที่เป็นหนึ่งในตัวเลือกที่ นำมาพิจารณา คือ เกณฑ์ การประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage Council of Western Australia) ซึ่งได้กำหนดถึงหลักเกณฑ์ในการประเมิน 5 ด้าน โดยจากการประเมินค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ ความสำคัญหรือคุณค่าทางสังคม/วัฒนธรรม สิ่งที่ทำได้ยาก และการเป็นตัวแทน (อ้างถึงใน เพียรกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์ , 2550) จากการพิจารณาแล้วรูปแบบของเกณฑ์นี้มีความเหมาะสมในการเพื่อประเมินคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังไม่เฉพาะเจาะจงสำหรับการใช้เพื่อประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จึงได้พิจารณา หลักเกณฑ์ในการประเมินความโดดเด่นมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก ขององค์การยูเนสโก ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่มีความเป็นสากล มีความเหมาะสม และได้รับการยอมรับจากนานาชาติ เพื่อใช้ในการประเมินคุณค่าของมรดกโลกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ 6 ประการด้วยกัน แปลโดยกรมศิลปากร (อ้างถึงใน กระทรวงวัฒนธรรม , สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549:166-167) คือ

เกณฑ์ข้อที่ 1 แสดงถึงการเป็นศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว (เป็นเอกลักษณ์) เป็นผลงานชิ้นเอกของอริยะสร้างสรรค์ ; หรือ

เกณฑ์ข้อที่ 2 มีอิทธิพลอย่างมากเหนือรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมศิลปวัตถุ การวางผังเมือง และการออกแบบภูมิทัศน์ที่ครอบคลุมทั้งระยะเว ลา และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของโลก ; หรือ

เกณฑ์ข้อที่ 3 มีความเป็นเอกลักษณ์หรืออย่างน้อยต้องเป็นพยานหลักฐานอย่างพิเศษของอารายธรรม หรือจารีตวัฒนธรรมซึ่งสาบสูญไป; หรือ

เกณฑ์ข้อที่ 4 เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของชนิดอาคาร หรือสถาปัตยกรรมโดยรวมหรือภูมิทัศน์ซึ่งแสดงขั้นตอนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ; หรือ

เกณฑ์ข้อที่ 5 เป็นตัวอย่างที่ความโดดเด่นของธรรมเนียมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมันกลับไม่มั่นคง เนื่องจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถนำกลับคืนได้ดั่งเก่า หรือในสภาวะแวดล้อมพิเศษหรือไปรวมกับมาตรการอื่นๆ; หรือ

เกณฑ์ข้อที่ 6 มีการเกี่ยวข้องโดยตรงได้กับเหตุการณ์ หรือจารีตประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ หรือแนวคิด หรือความเชื่อกับผลงานศิลปกรรม และวรรณกรรม ที่มีความโดดเด่นที่เป็นสากล

จากการสังเคราะห์ข้อมูลจากจำนวนมรดกโลกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของนานาประเทศ พบว่าโดยมากแล้วมีคุณค่าตรงกับเกณฑ์ข้อ 2, 3, 4, 5 และ 6 เป็นหลัก และจากกรณีศึกษามรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดพู และร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่ามีคุณค่าตรงกับเกณฑ์ข้อ 3, 4 และ 6 กรณีศึกษานี้มีบริบทคล้ายกับชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ในแง่ที่ว่าอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน สภาพภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์มีพื้นที่เกษตรกรรมรายล้อมและอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงชุมชนโบราณ ที่มีการจัดการและควบคุมน้ำซึ่งเป็นการแสดงออกของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในสมัยโบราณ และยังคงมีพัฒนาการของชุมชนในปัจจุบันซ้อนทับลงบนพื้นที่นั้น ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมใน ประยุกต์ใช้เพื่อ ประเมินคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ตามเกณฑ์ข้อ 3, 4, 5 และ 6

อีกทั้งยังพิจารณา เกณฑ์การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก ที่ว่าด้วยเรื่องความสอดคล้องของคุณภาพธรรมชาติกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีปัจจัยในการประเมินดังนี้

1. มีการอนุรักษ์ธรรมชาติและระบบกึ่งธรรมชาติ รวมไปถึงสายพันธุ์ทางธรรมชาติของสัตว์ป่าและพืชพรรณ

2. มีการอนุรักษ์สัตว์และพืชพรรณในระบบของเกษตรกรรมและการเพาะปลูก

3. มีการใช้ที่ดินแบบยั่งยืน

4. มีการเพิ่มคุณค่าของภูมิประเทศที่สวยงาม

5. มีรูปแบบของประวัติศาสตร์

6. เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของมนุษยชาติที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ

7. เป็นการค้นพบที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

เกณฑ์นี้กล่าวถึงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในแง่ของความสอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นเกณฑ์ที่จะช่วยส่งเสริมให้การประเมินคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรกรรมและสภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งบางส่วนยังไม่ได้กล่าวถึงในเกณฑ์ของ คณะกรรมการมรดกโลก (The World Heritage Committee) ดังนั้นจึงสามารถนำมา ใช้ประกอบการบรรยายละเอียดการประเมินคุณค่าจากเกณฑ์หลักของคณะกรรมการมรดกโลก

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การอนุรักษ์ และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดูแลรักษา คุ้มครอง และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้ดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางด้าน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในปัจจุบัน การอนุรักษ์และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีเป้าหมายเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมให้มีความ มั่งคั่งยั่งยืนในฐานะเป็นมรดกของแผ่นดิน ตลอดจนสร้างความเข้มแข็ง คุณภาพชีวิตที่ดี และความตระหนักในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเองให้แก่ชุมชน

แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีอยู่หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ คุณค่าด้านต่างๆ วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และจัดการ รวมไปถึงความต้องการใช้สอยพื้นที่ที่มีอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งการจัดการในพื้นที่ใดๆ อาจไม่ได้มีแนวทางในการจัดการเพียงแนวทางเดียว แต่ต้องประยุกต์หลายแนวทางเข้าด้วยกัน จึงจะมีประสิทธิภาพและใช้ได้จริง

2.3.1 ระบบเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม ามทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548.

การสำรวจแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Survey) เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ภายใต ระบบเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม ามทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) ระบบดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม ามศิลปกรรม ภายใต ความร วมมือระหว างรัฐบาลไทยและเดนมาร์ก (DANIDA) โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ วมกันกับสถาบันการศึกษาและหน วยงานในระดับท้องถิ่น เพื่อให้ระบบมีความครอบคลุม และมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เนื้อหาและวิธีการหลักของระบบการสำรวจนี้ได้ถูกพัฒนาและปรับใช้ทั้งจากระบบสากลที่ใช้อยู่ในนานาชาติ เช่น ระบบการสำรวจมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศเดนมาร์ก

ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เป็นหนึ่งในผลผลิตที่สำคัญภายใต โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (TCEP) ระบบนี้เกิดจากการนำระบบเพื่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเดนมาร์ก ได้แก่ SAVE (Survey of Architecture Value in the Environment) และระบบการบูรณาการแหล่งมรดกวัฒนธรรมเข าสู่กระบวนการวางแผน CHIP (Cultural Heritage in Planning) มาปรับใช้และปรับเปลี่ยนใหม่ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

ขั้นตอนการดำเนินการสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะสำคัญ คือ

1) การศึกษาระดับกว้าง

ขั้นตอนการดำเนินการของระยะที่ 1 สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 6 ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนมีผลผลิตสำคัญที่แตกต่างกันไป ซึ่งระบบได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบกิจกรรมในการดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่ได้ รวมถึงได้นำเสนอถึงแหล่งของข้อมูลที่น่าเชื่อถือ มาเพื่อประกอบ การดำเนินการในแต่ละ ขั้นตอนใหม่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป้าหมายหลักของการศึกษาในระดับ กว้างนี้ คือ การสรุปรวบรวมการมี สว่นรวมเพื่อรวบรวมประเด็นองค์ ความรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายและกระจัดกระจาย มาดำเนินการให้ เป็นหมวดหมู่ และสัมพันธ์ กันกับผังกายภาพ โดยมีผลผลิตหลักสำคัญ คือ ทะเบียนแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและผังกายภาพแหล่ง สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพื้นที่ รวมถึงลำดับความสำคัญเร่งด่วนของแต่ละพื้นที่ เพื่อประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป (การศึกษาในระดับรายละเอียด)

การศึกษาในระดับกว้าง (ขั้นตอนที่ 1) ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสรุปคุณลักษณะสำคัญ การระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม การสำรวจจัดทำ เอกสาร ข้อมูล การประเมินคุณค่า และการวิเคราะห์ การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน และการบูรณาการเข้ าสู่แผนระดับกว้าง

2) การศึกษาระดับรายละเอียด

สืบเนื่องจากผลการดำเนินการขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในระดับกว้าง ผลจากการจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงพื้นที่ที่มีความจำเป นที่จะต้องมีการดำเนินการเพิ่มเติม ทั้งนี้การเลือกดังกล่าวอาจจะหรือควรจะสัมพันธ์กันกับงบประมาณ

การศึกษาระดับรายละเอียด (ขั้นตอนที่ 2) สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอนได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน และการนำไปสู่ การปฏิบัติ แต่ละขั้นตอนมีผลผลิตสำคัญที่แตกต่าง กันไป โดยเป้าหมายหลักของการศึกษาในระดับรายละเอียด คือ แผนบูรณาการและแผนปฏิบัติการระดับท้องถิ่นซึ่งได้ผ่าน กระบวนการมี สว่น รวมของคนในพื้นที่ แผนดังกล่าวจะประกอบไปด้วย ข้อมูลเชิงลึกทั้งในส วนกายภาพและสังคมที่ จะได้นำมาใช้ เป็นตัวกำหนดมาตรการและแนวทางที่ปฏิบัติได้ จริง ตรงกับความต องการและวิสัยทัศน์ ของคนในพื้นที่ และมีความสอดคล้องกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ เช่นเดียวกับกับขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในระดับกว้าง ระบบได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบกิจกรรมในการดำเนินการ ที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่รวมถึงการนำเสนอแหล่งของข้อมูลประกอบ ที่น่าจะเชื่อถือ มาเพื่อประกอบการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน

ในขั้นตอนของการเก็บข้อมูลของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม นี้ มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบทั้งในระดับกว้างและระดับรายละเอียด ซึ่งมีความเหมาะสมในการนำข้อมูลเหล่านี้ไปสู่การประเมินคุณค่าขององค์ประกอบ เพื่อหาพื้นที่ที่มีความสำคัญเร่งด่วนในการอนุรักษ์

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงขั้นตอนและกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ที่มา : ปรับปรุงจาก เพียรกานต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์, 2550

ศูนย์วิจัยทรัพยากรชีวภาพ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.3.2 แนวทางและขั้นตอนในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2549) ได้กำหนด ไว้ดังนี้

ขั้นตอนแรก คือ การเก็บข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ ทั้งข้อมูลขั้นแรก เช่น การออกสำรวจ การสัมภาษณ์ การถ่ายภาพ และข้อมูลขั้นสอง เช่น การใช้แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ การใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างๆ การใช้ข้อมูลรูปถ่ายเก่า เป็นต้น

ข้อมูลที่สำคัญอย่างแรกที่จะต้องมีการจัดเก็บคือ ข้อมูลทางพื้นที่ ทั้งในแง่ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ภูมิประเทศ ที่ตั้งของพื้นที่ ความเชื่อมโยงของพื้นที่กับพื้นที่อื่นๆ เป็นต้น สำหรับข้อมูลของพื้นที่ที่กล่าวมานั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งก็คือผลที่เกิดจากการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ นั่นเอง

สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ที่จับต้องได้เป็นรูปธรรม เช่น สถาปัตยกรรม อาคารบ้านเรือน สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น พื้นที่ ที่ว่างต่างๆ เป็นต้น และที่จับต้องไม่ได้เป็นนามธรรม เช่น ศาสนา ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ภาษา การแสดง เป็นต้น

ขั้นตอนถัดมา คือ การทำความเข้าใจข้อมูลด้านต่างๆ ของพื้นที่ เพราะหากว่าเรา รับประทานอาหารทุกด้านของ พื้นที่แล้วจะทำให้การวางแผนการจัดการนั้นมีประสิทธิภาพ และเกิด ประโยชน์มากที่สุด แต่เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

นอกจากการศึกษาข้อมูลเชิงพื้นที่จากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว องค์ประกอบที่ทำให้ก่อเกิดวัฒนธรรมที่สำคัญคือ มนุษย์ผู้ที่อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมนั้นๆ กล่าวคือวัฒนธรรมเป็นมิติทางนามธรรมที่เกิดจากดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่งบนสภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์ วัฒนธรรมเป็นผลที่เกิดจากวัฒนธรรมนั้นๆ เพราะฉะนั้นข้อมูลเกี่ยวกับคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ซึ่งเป็น ข้อมูลที่สำคัญ จึงต้องทำการศึกษาข้อมูลในแง่มุมต่างๆ เช่น ข้อมูล ด้านกลุ่มชนชาติ ชาติพันธุ์ ข้อมูล ด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ศาสนาและความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การดำรงชีพ

หลังจากที่ได้ข้อมูลด้านต่างๆ ของพื้นที่และข้อมูลที่ เกี่ยวเนื่องกับคนในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ข้อมูลลำดับถัดมาที่จะต้องจัดเก็บคือ ข้อมูลประ เภทคุณค่า (Value) ที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อวิเคราะห์หาความสำคัญ (Significance) ของพื้นที่ การนำคุณค่าของแหล่งนั้นๆ เป็นกรอบความคิดในการตัดสินใจวางแผนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ให้เหมาะสมกับพื้นที่โดยใช้คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่เป็นแกนหลักในการกำหนดทิศทาง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) ระบบการเก็บข้อมูลที่น่าไปสู่การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าที่สัมพันธ์กับผังกายภาพและนำไปสู่การทำ ทะเบียนแหล่ง สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและผังกายภาพ แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพื้นที่ รวมถึงลำดับความสำคัญเร่งด่วนของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นระบบที่มีกระบวนการเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อนำไปปฏิบัติได้เจาะจงกว่า แนวทางและขั้นตอนในการจัดการภูมิ

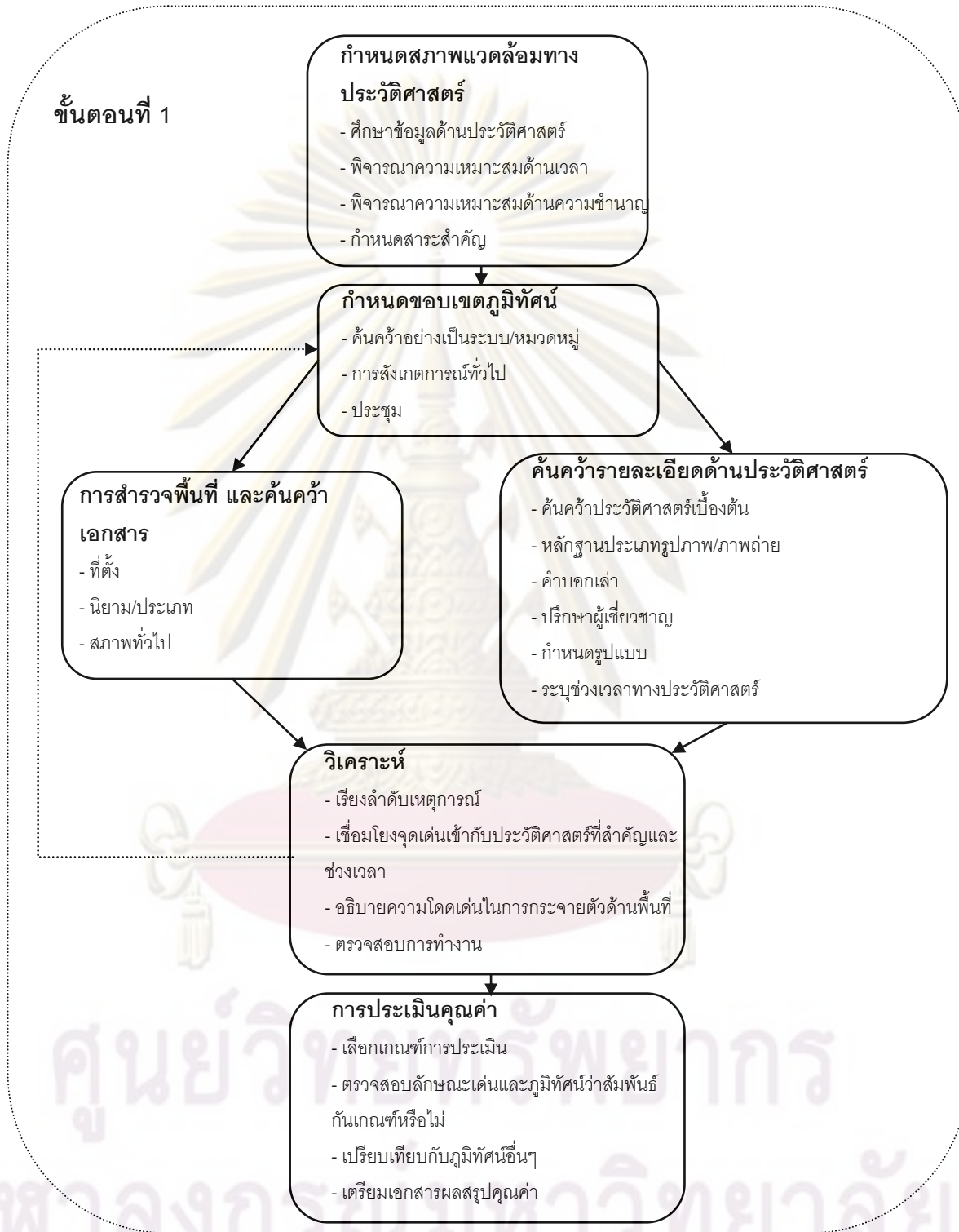
ทัศนวิสัยของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงเหมาะสมกับการนำไป ประยุกต์ใช้ วิเคราะห์และประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

2.3.3 กระบวนการจัดการอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของ Apls national park ประเทศ ออสเตรเลีย (Lennon, Mathews and Associates, 1996)

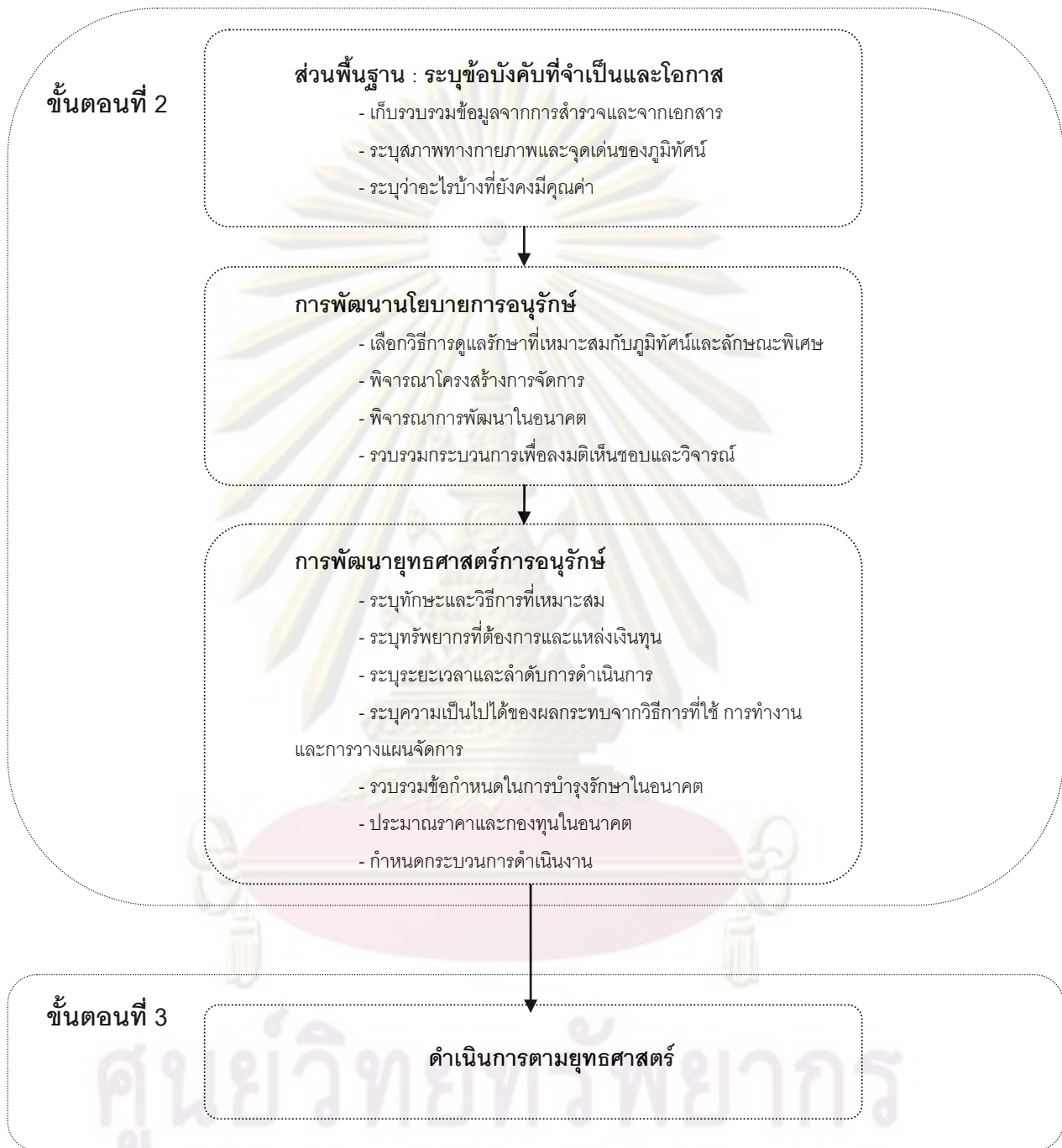
เป็นแนวทางการชี้ระบุ ประเมินคุณค่า และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Apls national park ประเทศออสเตรเลีย โดยมีการนำเสนอกระบวนการจัดการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 3 ขั้นตอนหลักๆ คือ 1) การวิจัยและประเมินคุณค่า 2) การพัฒนานโยบายและยุทธศาสตร์ ในการอนุรักษ์ 3) การดำเนินการตามยุทธศาสตร์

กระบวนการจัดการอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของ Apls national park ประเทศ ออสเตรเลีย มีการประยุกต์มาจากแนวทางของกฏบัตรเบอร์ร่า เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญ ครอบคลุมกับทุกด้านยกเว้นรายละเอียดที่เกี่ยวกับมิติของคน แต่สามารถนำ ขั้นตอนและกระบวนการที่ ระบุเกี่ยวกับด้านประวัติศาสตร์และกายภาพ ไปประยุกต์ใช้ได้กับการ ศึกษาด้านพัฒนาการ ประเมิน ค่า และเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองได้เช่นกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2.5 แสดงการวิจัยและประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Management)

แผนภูมิที่ 2.6 แสดงการพัฒนา นโยบายและยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Management)

ความซับซ้อนทางธรรมชาติของภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีคุณค่า รูปแบบ ประวัติศาสตร์ และ ประเภทของคุณค่า สามารถแสดงให้เห็นได้ในภูมิทัศน์แห่งเดียวกัน ก่อนที่จะเริ่มทำการจัดการระบบที่ ซับซ้อนนี้ต้องมีการคลี่คลายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่ชัดเจน ตามหลักตรรกวิทยาเป็นขั้น เป็นตอน เพื่อวิเคราะห์ภูมิทัศน์ ประเมินคุณค่าและจัดการส่วนประกอบที่สำคัญ

ขั้นตอนที่ 1 การประเมินคุณค่าของวัฒนธรรม

- รวบรวมข้อมูล สภาพทั่วไป ค้นหาประวัติศาสตร์ทั่วไปของพื้นที่และสถานที่เพื่อให้รู้ลักษณะ พิเศษที่จะค้นหาต่อไป ช่วยในการตีความหมายและทำความเข้าใจพื้นที่ และทำการกำหนดขอบเขตภูมิ ทัศน์ บันทึกและระบุจำนวน หรือลักษณะพิเศษของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงการสำรวจ ดำเนินการ ค้นคว้ารายละเอียดในรายงานการวิจัยด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับลักษณะพิเศษภูมิทัศน์

- วิเคราะห์หลักฐาน สรุปลักษณะเด่นและคุณลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องกับสาระสำคัญที่ หลากหลาย และระบุยุคทางประวัติศาสตร์

- สรุปความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์และลักษณะพิเศษที่โดดเด่น รวมไปถึงพิจารณาลำดับ เหตุการณ์และหลักฐาน ความสัมพันธ์ในส่วนของกายภาพและประโยชน์ใช้สอย เช่น รูปแบบลักษณะ พิเศษที่โดดเด่นที่สำคัญที่สุด หรือการกำหนดขอบเขตภูมิ ทัศน์ มีการปรากฏ ของลักษณะพิเศษขึ้น มีมา นานและยังคงอยู่ หรือเพิ่งปรากฏในยุคหลัง

- วิเคราะห์คุณค่า ของภูมิทัศน์ ลักษณะพิเศษและความสัมพันธ์ของมันบนพื้นฐานของ สาระสำคัญว่ามันมีความพิเศษอย่างไร และยุคทางประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอ ใช้หลักการและบรรทัดฐาน ต่างๆ เช่น หายาก สภาพความสมบูรณ์ และมีความเชื่อมโยงกันอย่างไร อาจจะทำเปรียบเทียบการ ประเมินคุณค่าของพื้นที่อื่นๆ

ขั้นตอนที่ 2

- พัฒนานโยบายและแผนยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ รวบรวมข้อมูล พัฒนายุทธศาสตร์เพื่อการ ทำงานและปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 3

- การปฏิบัติตามแผนยุทธศาสตร์ กำหนดโครงการอนุรักษ์ หรือบูรณาการกับแผนพัฒนาที่มีอยู่ เดิม

2.4 กรณีศึกษา

2.4.1 มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดพู และร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549: 94-107)

มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดพูและร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นตัวอย่างที่ดีของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม และพื้นที่แห่งนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอย่างสูง จนองค์การยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนเป็นหนึ่งในสองแห่งของแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเอเชีย ซึ่งทั้งโลกนี้มีแหล่งมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่เพียง 30 แห่ง โดยเข้าเกณฑ์ในข้อที่ 3, 4 และ 6 จากบรรทัดฐาน 6 ประการของการประเมินผลความโดดเด่นของแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่กำหนดโดยองค์การยูเนสโก ดังนี้

เกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นหลักฐานแสดงความเป็นเอกลักษณ์ในความไม่เหมือนใครถึงประเพณีวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ยังคงอยู่หรือสูญหายไปแล้ว

เกณฑ์ข้อที่ 4 เป็นตัวแทนที่โดดเด่นของการบุ รมนาการภูมิทัศน์ซึ่งมีคุณค่าของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ยังรวมไปถึงภูมิทัศน์และการวางผังเมืองที่เป็นตัวอย่างที่หาได้ยากยิ่ง

เกณฑ์ข้อที่ 6 แสดงถึงเหตุการณ์สำคัญหรือประเพณี หรือแนวความคิด หรือความศรัทธากับสุนทรีย์ และวรรณคดีที่มีคุณค่าโดดเด่น

คุณค่าด้านต่างๆ ของแหล่งมรดกโลกวัดพูส่งผลต่อแนวความคิดในการจัดการและการอนุรักษ์มรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ โดยมีหัวใจหลักที่คำนึงถึงความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า อันเป็นรากฐานทางปัญญา ำให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่มีความสนใจ เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่าทางวัฒนธรรม

กรณีศึกษานี้มีบริบทใกล้เคียงกับชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง คืออยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเกี่ยวเนื่องกับเมืองโบราณ และมีพัฒนาการของชุมชนในยุคปัจจุบันซ้อนทับอยู่ในพื้นที่ อีกทั้งยังมีพื้นที่เกษตรกรรมรายล้อมกว้างขวาง รวมไปถึงมีประเพณีวัฒนธรรมที่ยังคงดำเนินอยู่และบางส่วนที่สูญหายไปแล้ว สามารถใช้กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่างในเรื่องการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเกณฑ์การประเมินมรดกโลกขององค์การยูเนสโก อันเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติ

2.4.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย (กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549: 150 -161)

เกาะบาหลีเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์แห่งหนึ่ง ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาฮินดูเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมและประเพณีที่เคร่งครัดผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นถิ่นของชาวบาหลี ประเภทภูมิทัศน์และการจัดการพื้นที่ของชาวบาหลีมีความหลากหลาย ตั้งแต่ธรรมชาติที่สวยงามของทะเลหรือป่าไม้ พื้นที่เกษตรกรรม นาขั้นบันไดที่เกาะไปกับความลาดชันของภูมิประเทศ ภูมิทัศน์ของศาสนสถานสำคัญต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงปรัชญาและแนวความคิดของการเลือกที่ตั้ง การวางผัง และรูปแบบของศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งการจัดพื้นที่ของสวนที่พิถีพิถันก็สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะของชาวบาหลี องค์ประกอบระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมในภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวบาหลี

ความหลากหลายของวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่และการจัดการด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยมีแนวคิดของการจัดการหลายระดับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและนโยบายในการจัดการ ควรเข้าใจถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งรบกวนหรือทำให้ลดคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่สูง รวมถึงพิจารณาถึงองค์ประกอบใหม่ที่จะใส่เข้าไปเพื่อความสอดคล้องกลมกลืนหรืออาจต่อเนื่องกับสิ่งที่มีอยู่เดิม

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1) การจัดการที่เน้นการอนุรักษ์ สำหรับพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตซึ่งยังคงความบริสุทธิ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การจัดการที่เน้นการอนุรักษ์ การสืบสานต่อของวัฒนธรรม โดยมาตรการของการควบคุมจัดการการใช้พื้นที่ 2) การจัดการที่เน้นการอนุรักษ์นำการพัฒนา สำหรับพื้นที่ชุมชนโบราณ หรือธรรมชาติที่ยังคงรักษาภูมิทัศน์ดั้งเดิมไว้ได้ และยอมให้มีการพัฒนาเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ หรือด้านการท่องเที่ยวได้บ้างในขอบเขตที่กำหนด 3) การพัฒนาบนรากฐานเดิมของวัฒนธรรมสำหรับพื้นที่ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ได้รับการพัฒนาไปแล้ว และยังมีศักยภาพในการพัฒนาเมืองหรือด้านการท่องเที่ยว เช่น ย่านการค้า ตลาด การพัฒนาด้านกายภาพบนรากฐานเดิมของวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ก็สามารถแสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อีกรูปแบบหนึ่ง 4) การสร้างความต่อเนื่องของวัฒนธรรม ด้วยความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ที่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมเดิมของพื้นที่ เป็นการจัดการที่สร้างความต่อเนื่องของวัฒนธรรมบนพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงความคงอยู่ของวัฒนธรรมที่ไม่ตายและยังสามารถงอกงาม เจริญเติบโตได้ต่อไป

เป็นกรณีศึกษาที่ใช้เป็นตัวอย่างในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ยังคงรักษาสิ่งที่เป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมเดิมให้สามารถอยู่ร่วมกับการพัฒนาใหม่ เป็นการแสดงออกของความต่อเนื่องของวัฒนธรรม สามารถนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ในการเสนอแนะแนวทางอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาได้

2.4.3 ชุมชนคลองรางจระเข้ : การปรับตัวอย่างสอดคล้องกับบริบทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549)

ชุมชนคลองรางจระเข้เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งรกรากมาแต่สมัยอยุธยา หรือเมื่อประมาณ 250 ปีมาแล้วและอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง สันนิษฐานจากอายุของวัดรางจระเข้ซึ่งมีบันทึกการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2290 ชุมชนบ้านรางจระเข้เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันกับลำคลอง โดยใช้ประโยชน์ทั้งอุปโภค บริโภค และการคมนาคม ภายหลังเมื่อการคมนาคมทางถนนได้ขยายตัวเข้ามาในชุมชนมากขึ้นในช่วงราวเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต รวมถึงการปรับปรุงสภาพบ้านเรือน และภูมิทัศน์ โดยรอบให้เหมาะสมกับความเจริญที่แผ่ขยายเข้ามา ต่อมาเมื่อเกิดการท่องเที่ยวในลักษณะโฮมสเตย์ขึ้น ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง และก่อให้เกิดการปรับตัวและภูมิทัศน์ต่างๆ อีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการฟื้นฟูวัฒนธรรมเดิมขึ้นมาอีกครั้งโดยกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลองรางจระเข้

กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลองรางจระเข้นี้เกิดจากแนวความคิดที่ต้องการจะฟื้นฟูสภาพคลองรางจระเข้ ให้กลับมามีสภาพแวดล้อมที่ดีดังเช่นในอดีต เนื่องจากที่ผ่านมาคลองรางจระเข้ถูกละเลย มีผักตบชวาและสวะต่างๆ ในลำน้ำเพิ่มมากขึ้นจนไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมได้ แต่หลังจากที่กลุ่มได้จัดโครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์คลองรางจระเข้ขึ้น ทำให้คนในชุมชนกลับมาใช้การคมนาคมทางน้ำเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถใช้น้ำในคลองสำหรับการอุปโภคบริโภคได้อีกด้วย การฟื้นฟูลำคลองแม้จะมีวัตถุประสงค์หลักด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ก็ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมการดำรงชีวิตริมแม่น้ำของชุมชนแห่งนี้กลับคืนมาด้วย โดยสมาชิกของกลุ่มฯ ได้ร่วมกันฟื้นฟูประเพณีต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงถึงวิถีของชุมชนริมน้ำ เช่น การแห่นาคทางน้ำ การแห่ผ้าป่าทางน้ำ สภาพนิเวศวัฒนธรรมเหล่านี้นอกจากจะเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมแล้ว ยังสามารถใช้ประโยชน์สำหรับ เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

เป็นกรณีศึกษาที่มีบริบทคล้ายกับพื้นที่ศึกษา คืออยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง มีพื้นที่เกษตรกรรมผืนนาอันกว้างขวางและคนในชุมชนมีอาชีพหลักคือทำนาเหมือนกัน นำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่ศึกษาได้

2.5 สรุปแนวคิด และทฤษฎี

- 1) แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2) แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 3) แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง / กรณีศึกษา
- 5) สรุปแนวคิด และทฤษฎี

สรุปแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง / กรณีศึกษา ซึ่งเป็นการสรุปจากหลายแนวความคิด

จากการทบทวนแนวความคิดต่างๆในข้างต้น เห็นได้ว่ามีแนวความคิดหลากหลายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ซึ่งมีองค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่สำคัญคือ กลุ่มบ้านเรือนไทยภาคกลาง สถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนถึงชุมชนชาวนา ลำน้ำจะเข้สามพัน พื้นที่เกษตรกรรม นา-ไร่ สถาปัตยกรรมประเทศไทย เขาไผ่ล้อม ศาสนสถาน และ วิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรม รวมไปถึง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งบ่งบอกความเป็นมาของพื้นที่

โดยใช้แนวความคิดหลัก ที่ใช้เป็นพื้นฐาน ของกรอบ แนวคิดมาจาก แนวความคิดของ คณะกรรมการมรดกโลก เพราะได้กล่าวไว้กว้างขวางและครอบคลุมที่สุด อีกทั้งยังใช้แนวความคิดของ องค์การและนักวิชาการอื่นๆ มาสนับสนุนด้วยเนื่องจากทุกแนวความคิดล้วนกล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะแนวคิดของ O'Hare (1997) ที่กล่าวว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตมากกว่านิ่งอยู่กับที่ ซึ่งสอดคล้องกับชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ที่มีการพัฒนาผ่านกาลเวลายาวนาน และเป็นภูมิทัศน์ ที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับ ธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง ตามแนวคิดของคณะกรรมการมรดกโลก รวมไปถึงการเป็นภูมิทัศน์พื้นถิ่น ของชุมชนชนบท และ เป็นภูมิทัศน์เกษตรกรรมที่ มีการ เปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดิน และการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดเป็นผืนนากว้างขวาง ตามแนวคิดของ นวนัฐ โอศิริ (2551:6)

นอกจากนี้ยังนำทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Ekistic Model) มาเป็นกรอบในการศึกษา พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบหลักคือ ธรรมชาติ คน สังคม โครงสร้าง ทางด้านกายภาพ และโครงข่าย โดยทั้งหมดถูกกำกับภายใต้กรอบ ด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐ ประศาสนศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม

ในด้านการแบ่งหมวดหมู่และแจจแจงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ การอุทยานแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา มีความเหมาะสม มากที่สุด เพราะแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบด้านกายภาพ และ องค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ซึ่งกล่าวครอบคลุมองค์ประกอบที่เป็นผลลัพธ์ ผสมผสานระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ส่วนในเรื่องของวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม นั้นเลือก ใช้แนวคิดของ ระบบเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) ซึ่งเป็นระบบที่มีการเก็บข้อมูล อย่างเหมาะสมเพื่อ นำไปสู่การวิเคราะห์และ ประเมินคุณค่า เพราะมีการแบ่งระดับคุณค่าอย่างชัดเจน

ในส่วนของการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น พิจารณาเกณฑ์การประเมินคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมขององค์การยูเนสโก ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่นานาชาติยอมรับเพื่อใช้ในการประเมินคุณค่า มรดกโลก ประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตรง จึงมีความเหมาะสมในการ นำมาประยุกต์เพื่อประเมิน คุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และ บ้านปทุมทอง นอกจากนี้ยังได้นำกรณีศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย และการ ปรับตัวอย่างสอดคล้องกับบริบทของภูมิทัศน์ของชุมชนคลองรา งจระเข้ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจาก ต่างประเทศและภายในประเทศที่ประสบความสำเร็จในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม มาเป็นตัวอย่าง ในการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

ซึ่งจากที่กล่าวสรุปมาแล้ว จะได้นำแนวความคิดและวิธีการต่างๆ ที่ได้จากการทบทวน วรรณกรรม ไปกำหนดกรอบแนวคิดของงานวิจัย เพื่อกำหนดวิธีการเก็บข้อมูล วิเคราะห์องค์ประกอบ และประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

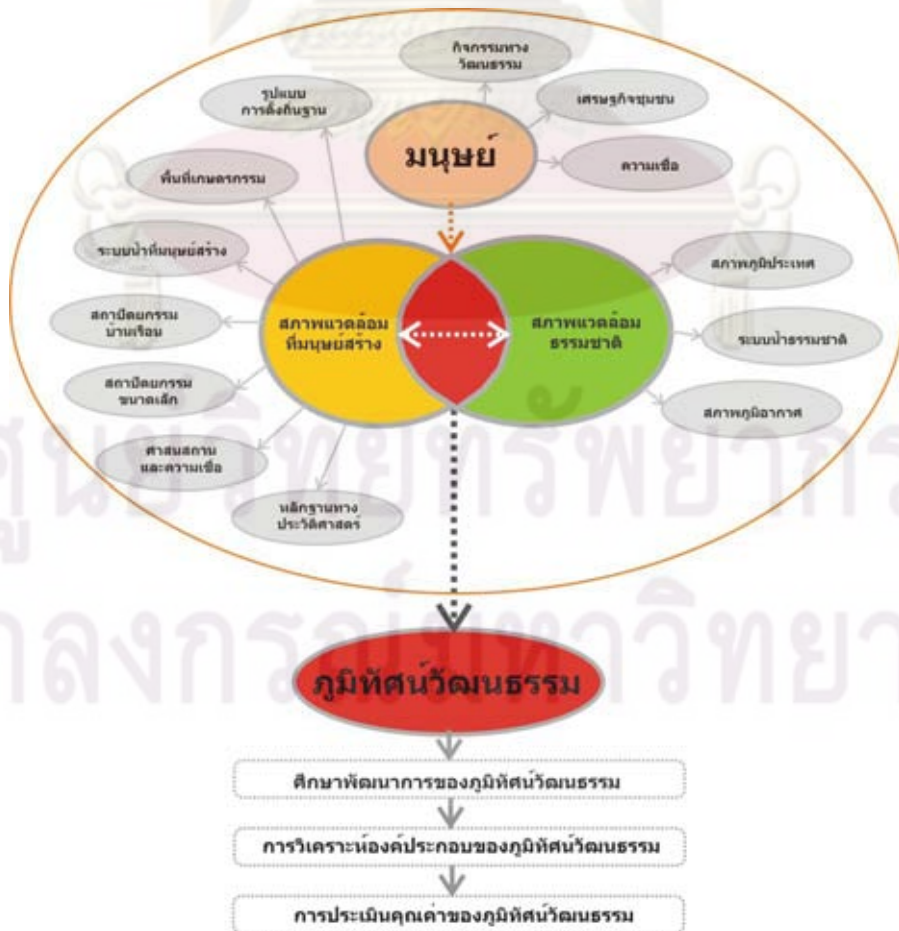
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 กรอบแนวคิดงานวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวความคิดเกี่ยวกับ การกำหนดแนวทาง การอนุรักษ์ และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้มาซึ่งกรอบแนวความคิดในการวิจัย ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ และมนุษย์เป็นผู้ที่ใช้วัฒนธรรมในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จนเกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง ทั้งหมดมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกัน โดยการวิจัยจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ การวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยสามารถสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 3.1 กรอบแนวความคิดงานวิจัย

3.1.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากกรอบแนวคิดการวิจัยข้างต้น ได้ศึกษาถึงความสำคัญของแนวทางในการแบ่งหมวดหมู่ องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของการอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกาที่กล่าวถึงธรรมชาติและ วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปร่างของภูมิทัศน์ โดยกระบวนการกำหนดรูปร่างของที่ดินนั้น ประกอบด้วย การใช้ที่ดินและกิจกรรม รูปแบบของระบบพื้นที่ การปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมธรรมชาติ ประเพณี นอกจากนี้องค์ประกอบด้านกายภาพที่ได้กล่าวไว้ ประกอบไปด้วย โครงข่ายการสัญจร เส้น แบ่งเขตพื้นที่ รูปแบบการเพาะปลูก อาคาร โครงสร้าง และสิ่งก่อสร้าง การรวมกลุ่มของอาคาร การตั้ง ถิ่นฐาน แหล่งโบราณคดี และองค์ประกอบที่มีขนาดเล็ก ประยุกต์เข้ากับแนวคิดและแผนภาพของ O'Hare (1997) ที่แสดงให้เห็นว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างวิวัฒนาการของมนุษย์ที่ กระทำลงบนที่ตั้งทางธรรมชาติ

จากแนวคิดข้างต้นที่นำมาศึกษา สามารถจำแนก องค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ได้เป็น 3 ด้าน ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของ พื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านกายภาพ

ประกอบด้วย รูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน ที่ตั้ง สภาพแวดล้อมธรรมชาติ แม่น้ำลำคลอง การ เข้าถึงแหล่งน้ำ การรวมกลุ่มของ อาคาร การกระจายตัวของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน เส้นทางการ เข้าถึง การคมนาคม โครงข่ายการสัญจร พื้นที่สาธารณะ พื้นที่เกษตรกรรม คอกสัตว์ ถนน สะพาน รั้ว ที่ ว่าง รูปแบบสถาปัตยกรรม บ้านเรือน วัด อาคารสิ่งปลูกสร้างในชุมชน

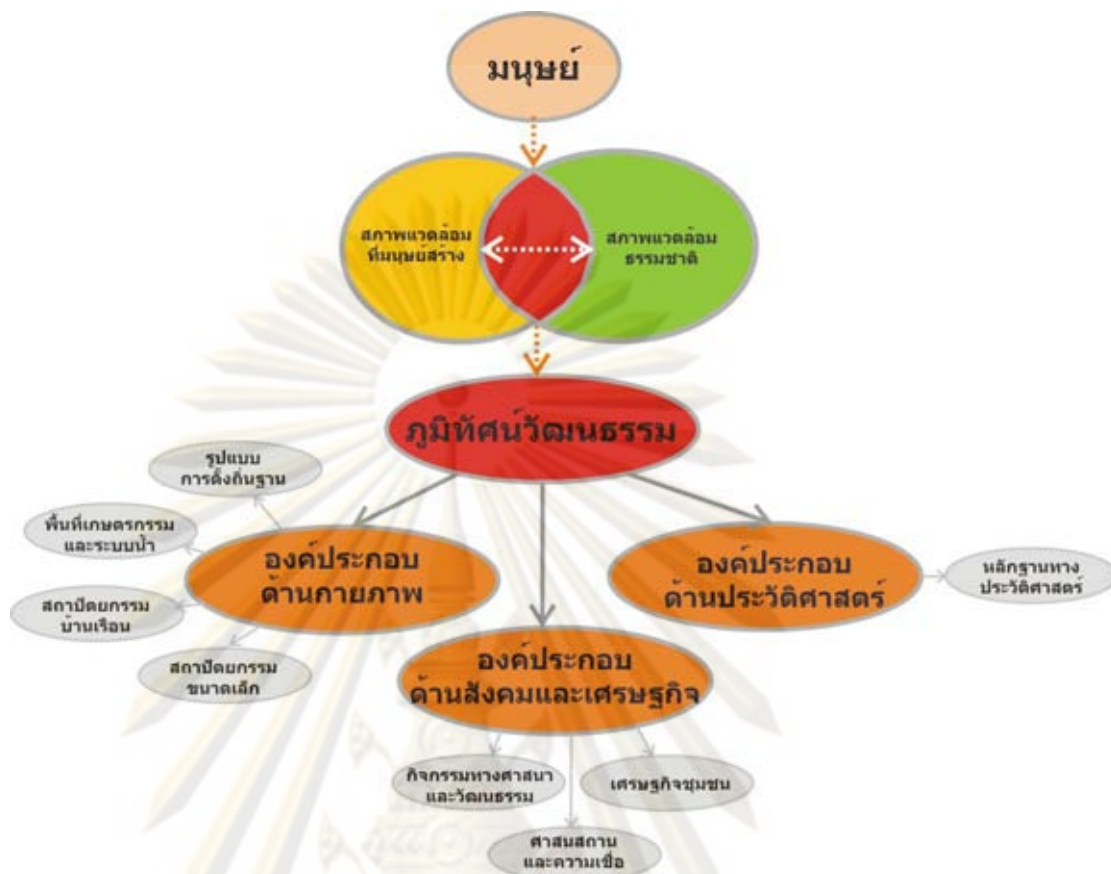
2) ด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ประกอบด้วย วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม อาชีพ กลุ่มคน ประชากร องค์การทางสังคม การ ปกครอง แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้อง

3) ด้านประวัติศาสตร์

ประกอบด้วย ที่ตั้งของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ ร่องรอยการประกอบอาชีพ หรือร่องรอย ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏบนผืนดิน

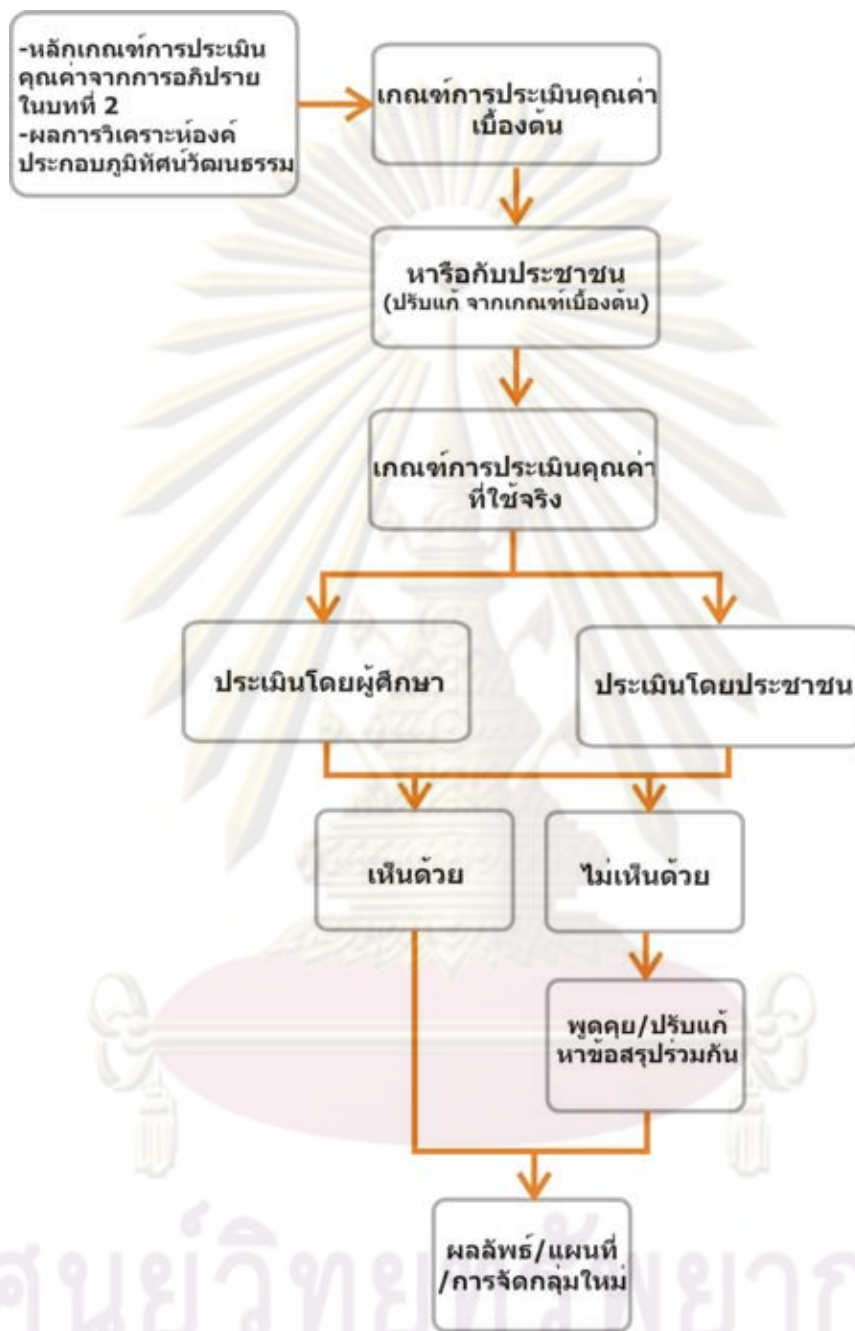
หลังจากแบ่งหมวดหมู่ขององค์ประกอบแล้วจึงทำการสำรวจเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสำรวจ (ก) และแบบสำรวจ (ข) รวมไปถึงประเด็นการสัมภาษณ์ ตามที่ได้อ้างอิงไว้ในภาคผนวก หลังจากนั้นจึง นำข้อมูลที่ได้ไประบุลงไปในแผนที่ โดยใช้วิธีการของระบบเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) จากนั้นจึงนำแผนที่ภาพรวมขององค์ประกอบในแต่ ด้านมาซ้อนกัน เพื่อนำไปสู่การประเมินคุณค่าในภาพรวม

แผนภูมิที่ 3.2 การแบ่งหมวดหมู่ขององค์ประกอบกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม

3.1.2 การประเมินคุณค่ากฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบของกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม สามารถนำข้อมูลที่ได้นำมาสู่การประเมินคุณค่า โดยประยุกต์จาก 1) เกณฑ์การประเมินความโดดเด่นมรดกทางวัฒนธรรม ที่ใช้ในการประเมินกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม ของ คณะกรรมการมรดกโลก (The World Heritage Committee) และ 2) เกณฑ์การประเมินคุณค่ากฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม ที่ว่าด้วยเรื่องความสอดคล้องของคุณภาพธรรมชาติของกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก ผสมผสานเข้ากับ วิธีการประเมินของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) ซึ่งจะเลือกหลักเกณฑ์ที่สำคัญมาประยุกต์ใช้ในการพิจารณาคุณค่า ของกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง โดยนำมาหารือร่วมกับกลุ่มตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม ซึ่งผลที่ได้คือเกณฑ์การประเมินคุณค่ากฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรมของชุมชนด้านกายภาพ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมไปถึงด้านประวัติศาสตร์ ตามที่ได้อ้างอิงไว้ในภาคผนวก

แผนภูมิที่ 3.3 ขั้นตอนการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ที่มา : ผู้วิจัย

3.1.3 การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการประเมินคุณค่าของพื้นที่ เมื่อได้คุณค่าด้านต่างๆ จะทราบพื้นที่ที่มีความสำคัญ ซึ่งจะนำไปวิเคราะห์ และเสนอแนวทางการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้ แนวทางของกรณีศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองบาหลี ประเทศอินโดนีเซีย และการปรับตัวอย่างสอดคล้องกับบริบทของภูมิทัศน์ของชุมชนคลองรางจะเข้ เป็นหลัก โดยพิจารณาจาก

1. สถานการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนในอนาคต
2. ศักยภาพของชุมชน

โดยให้ประชาชนในท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ มีส่วนร่วมในกระบวนการแสดงความคิดเห็น โดยการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ตามประเด็นสัมภาษณ์ที่ได้กำหนดไว้ รวมไปถึงการสนทนากลุ่มกับผู้แทนคนในชุมชน โดยนำแนวความคิดดังกล่าวร่วมกับทฤษฎีมาปรับใช้ และประยุกต์ใช้กับพื้นที่ เพื่อเสนอแนะเป็นแนวทางในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในรูปแบบของโครงการ มาตรการ และนโยบายต่างๆ ต่อไป

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือในการวิจัย ที่มีวิธีการและความเหมาะสมในการใช้เครื่องมือแตกต่างกันออกไปในแต่ละวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

1. การสำรวจภาคสนาม
2. การสังเกตการณ์
3. การสัมภาษณ์
4. การสนทนากลุ่ม

3.3 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ และ ข้อมูลทุติยภูมิ ดังมีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ที่ได้จากการศึกษาทางภาคสนาม ได้แก่ การสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การสำรวจภาคสนาม (Field Survey)

การสำรวจเป็นวิธีในการเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นในเชิงพื้นที่ และระบุสิ่งที่ ชุมชนท้องถิ่นเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า นอกจากนี้ยังมีการเดินสำรวจร่วมกับชุมชนโดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาร่วมกับชุมชน เพื่อสำรวจเก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ศึกษา ซึ่งครอบคลุมทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม/วัฒนธรรม ร่วมบันทึกเรื่องราวในชุมชน และบันทึก ลงในแผนที่ ภาพถ่ายเพื่อให้สภาพพื้นที่ของชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งการสำรวจ ภาคสนามนี้มีความเหมาะสมและชัดเจนกว่าเครื่องมือการวิจัยอื่น โดยให้ประชากรในชุมชน และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการ สำรวจและร่วมระบุองค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าสำคัญของชุมชน ทั้งในละแวกพื้นที่ชุมชน และพื้นที่ เกษตรกรรม นอกจากนี้ยังสามารถทราบถึงความคิดเห็น มุมมอง ทิศนคติทั้งทางบวกและทางลบของประชากร ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวทางในการร่วมเสนอในสิ่งที่ต้องการแก้ไขปรับปรุงต่อไป การสำรวจภาค สนามในพื้นที่ชุมชน ได้แก่

- ขนาดและประเภทของชุมชน
 - ลักษณะของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน
 - ขอบเขตและการปกครอง ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
 - ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ
 - องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้าง ได้แก่ ศาสนสถาน อาคาร บ้านเรือน ภูมิทัศน์ชุมชน
 - องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ ระบบแม่น้ำ ลำคลอง พื้นที่เกษตรกรรม
 - การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ระบบที่ว่าง และทางสัญจรในชุมชน
- ในการสำรวจภาคสนามนี้ จะใช้แบบสำรวจ (ก) และ แบบสำรวจ (ข) ตามที่อ้างอิงไว้ในภาคผนวก โดยใช้แบบสำรวจ (ก) ในการเก็บข้อมูลขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นอาคารและสิ่งก่อสร้าง เช่น สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน สถาปัตยกรรมขนาดเล็ก เป็นต้น และใช้

แบบสำรวจ (ข) ในการเก็บข้อมูลองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ไม่ใช่อาคารและสิ่งก่อสร้าง เช่น แม่น้ำลำคลอง พื้นที่เกษตรกรรม ร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น หลังจากนั้นจึง จัดทำการบันทึกข้อมูลลงในแผนที่ และนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ โดยการซ้อนทับแผนที่ เพื่อหาความสำคัญ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน รวมทั้งใช้ในการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนด้วย

2) การสังเกต (Observation)

เมื่อทำการสำรวจกายภาพของพื้นที่ชุมชนแล้ว จะทำการศึกษาด้าน เศรษฐกิจ และสังคม โดยใช้วิธีการการสังเกตจากระบบกิจกรรม และการดำเนินวิถีชีวิตของ คนในชุมชนที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งวิธีการนี้ได้แบ่งเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยจะสังเกตและเข้าร่วมทำกิจกรรมไปพร้อมกับชุมชน เช่น การทำบุญในวันออกพรรษา การชมการละเล่น เพลงพวงมาลัยในวันงานสำคัญ เป็นต้น และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งจะสังเกตถึง กระบวนการทำงานของกลุ่มองค์กร อาชีพ เช่น การทอผ้าตามบ้านเรือน กิจกรรมของกลุ่มทอผ้า กิจกรรมด้านการเกษตร โดยได้มีการแบ่งการสังเกตออกเป็นช่วงเวลา และพื้นที่ ได้แก่

- ช่วงวันธรรมดาและวันหยุด จะเป็นการสังเกตเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวนา ชาวไร่ ชุมชนริมน้ำ ความสัมพันธ์ของคน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการใช้พื้นที่ในชุมชน โดยทั้งบริเวณพื้นที่ ไล่เวกชุมชน และพื้นที่เกษตรกรรม

- ช่วงเทศกาล จะเป็นการสังเกตเกี่ยวกับงานประเพณี กิจกรรมทาง วัฒนธรรม ต่างๆของชุมชน เช่น วันสำคัญทางศาสนาที่มีการใช้พื้นที่ของวัด หรือ กิจกรรมต่างๆที่ใช้ เป็นต้น

โดยจะรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การประเมินหาคคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

3) การสัมภาษณ์ (Interview)

จากการสำรวจและสังเกตที่ได้ข้อมูลเบื้องต้นแล้ว จะใช้วิธีการ สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือวิจัยที่จะได้ข้อมูลเชิงลึก ที่มีรายละเอียดและตรงประเด็น เนื่องจากวิธีการนี้ เป็นการถ่ายทอดการสัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นในเรื่องของวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและเหตุการณ์สำคัญในอดีต ประสบการณ์ชีวิตของบุคคลตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่มีความใกล้ชิดและมี ความสำคัญต่อจิตใจของทุกคน และทำให้ได้ทราบความคิดเห็นทัศนคติของคนในชุมชนต่อสภาพ ทิวไปในชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้น ทิศทางการพัฒนา ความเข้าใจ ความตระหนัก ถึงคุณค่าและความจำเป็นในการ เก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ฯลฯ การสัมภาษณ์จะพิจารณาจาก 2 กลุ่มหลัก จำนวน 25 คน โดยใช้ประเด็นการสัมภาษณ์ (ก) ตามที่อ้างอิงจากภาคผนวก

- 1) กลุ่มบุคคลสำคัญ พิจารณาจากการเป็นผู้นำ เป็นผู้มือิทธิพลทางด้านความคิด มีบทบาทและหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อชุมชน ทั้งหมด 15 คน ได้แก่

- เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในชุมชน 2 รูป
- ครู อาจารย์ 3 คน
- ผู้นำชุมชน (กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน) 4 คน
- ประชาชนท้องถิ่น 3 คน
- ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ องค์การบริหารส่วนตำบล 3 คน

2) กลุ่มบุคคลทั่วไป พิจารณาจากความหลากหลายของประชากรในชุมชน ซึ่งทำให้สะท้อนเห็นถึงความคิดที่มีความแตกต่างกัน โดยให้ครอบคลุมพื้นที่ 3 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จำนวน 10 คน ได้แก่

- ผู้นำกลุ่มอาชีพ 2 คน
- ผู้นำกลุ่มทางสังคม 2 คน
- เกษตรกร 2 คน
- สตรีทอผ้า 2 คน
- กลุ่มเด็กนักเรียน นักศึกษา ที่มีความสนใจเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2 คน

4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่ม คือ การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย มีผู้ร่วมสนทนากลุ่มเล็กๆ ประมาณ 10 คน ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่ม บุคคลสำคัญ เพื่อร่วมกันจัดทำเกณฑ์การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน สภาพปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งเสนอแนะแนวความคิด เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะมาตรการในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้ประเด็นการสัมภาษณ์ (ข) ที่อ้างอิงไว้ในภาคผนวก เพื่อนำไปสู่ การเสนอแนะมาตรการ โครงการวางแผนการ เก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นการรวบรวมข้อมูลจากรายงาน ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เอกสารต่างๆ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และสถิติที่เกี่ยวข้อง ดังมีแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

1. องค์การบริหารส่วนตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี
2. ที่ทำการอำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี
3. กรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี
4. กรมแผนที่ทหาร
5. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี
6. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาต่างๆ

7. หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี
8. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สุพรรณบุรี
9. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี
10. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทัย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ

โดยการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และนำไปวิเคราะห์ข้อมูล แล้ว ทำการแสดงผลข้อมูลในรูปแบบของรูปภาพ แผนที่ แผนภูมิ ตาราง และบรรยายในลักษณะของการ วิจัยเชิงพรรณนา

2) วิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิ

โดยรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ วิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ คือ

- วิเคราะห์ลักษณะของชุมชน พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของคลองและชุมชนในแต่ละช่วงเวลา

- วิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และทำการซ้อนทับลงบนแผนที่ (Overlay) ตามวิธีการของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (CECS) จากการวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม สามารถนำข้อมูลที่ได้นำมาสู่การประเมินคุณค่า

- ประเมินคุณค่า โดยประยุกต์จาก 1) เกณฑ์การประเมินความโดดเด่นมรดกทางวัฒนธรรม ที่ใช้ในการประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของ คณะกรรมการมรดกโลก (The World Heritage Committee) และ 2) เกณฑ์การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ว่าด้วยเรื่องความสอดคล้องของคุณภาพธรรมชาติของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก ผสมผสานเข้ากับ วิธีการของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System)

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์และสภาพทั่วไปของพื้นที่

ในบทนี้จะกล่าวถึงการศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ และลักษณะทางสังคม ตลอดจนการศึกษาสภาพโดยรวมของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ซึ่งประกอบเป็นลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

4.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งหัวเมืองต่าง ๆ ออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ และตำบล อำเภออู่ทอง จึงเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2445 โดยแยกตัวออกมาจากอำเภอสองพี่น้อง เมื่อแรกตั้ง ชื่อว่าอำเภอจร ะเข้สามพัน ตามชื่อของลำน้ำ ต่อมาทางราชการได้พิจารณาเห็นว่า ท้องที่อำเภอจร ะเข้สามพันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่เรียกว่า "เมืองท้าวอู่ทอง" จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากหมู่บ้านจร ะเข้สามพันมาตั้ง ณ บริเวณเมืองโบราณท้าวอู่ทอง และให้เปลี่ยนชื่ออำเภอจร ะเข้สามพันเป็นอำเภออู่ทอง เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2483

รูปภาพที่ 4.1 แสดงบ้านเรือนบริเวณริมลำน้ำจร ะเข้สามพัน ถ่ายเมื่อ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2447)

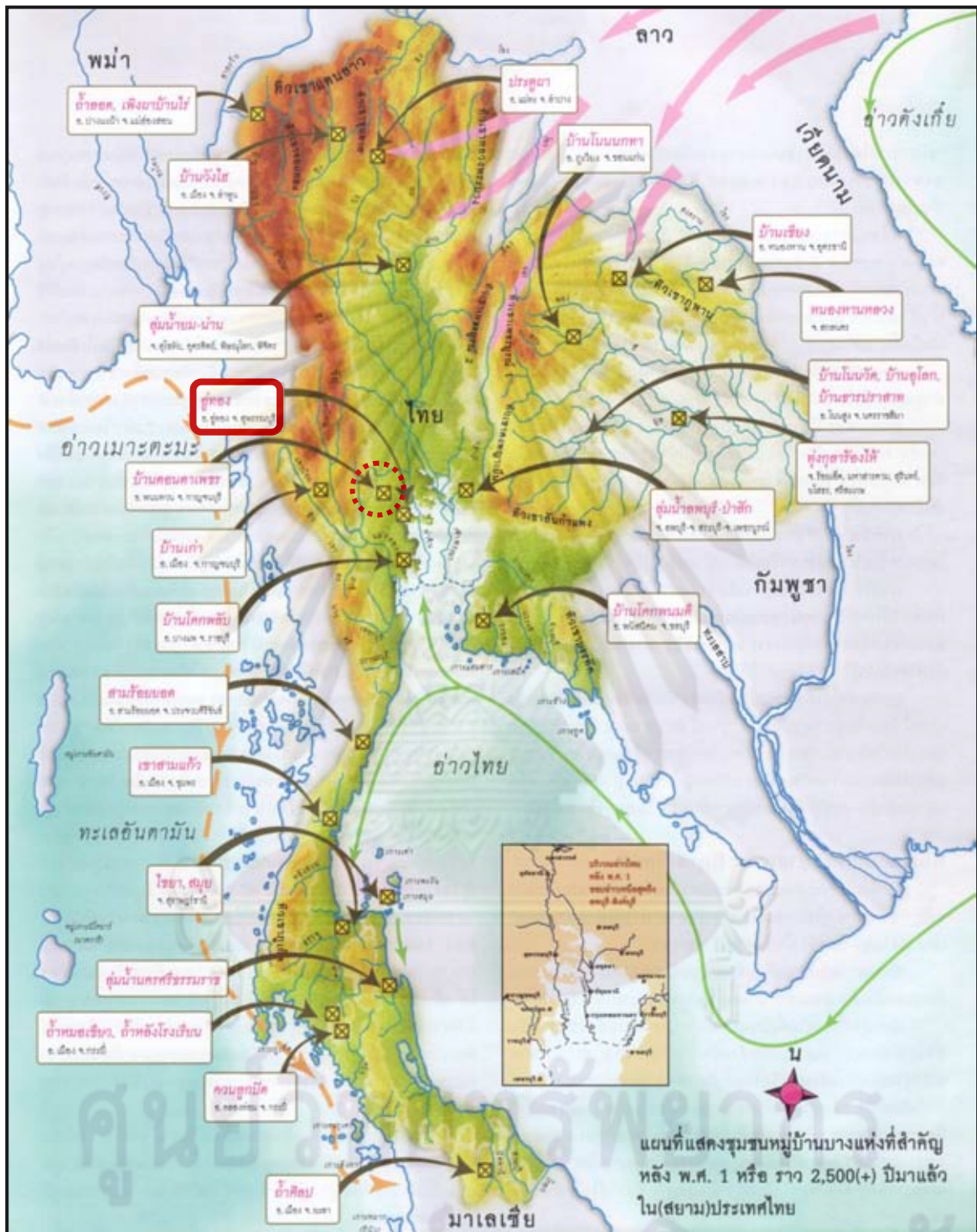
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สุพรรณบุรี

เมืองโบราณคู่มือ เมืองนี้ เป็นเมืองแรกเริ่มในสมัยต้นประวัติศาสตร์ยุคสุวรรณภูมิหรือต้นพุทธกาล จากการศึกษารูปถ่ายทางอากาศพบว่าเมืองโบราณคู่มือเป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ริมลำน้ำจะเข้สามพัน เมืองโบราณแห่งนี้มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ตอนปลาย 2,000-2,500 ปีมาแล้ว โดยพบเครื่องมือหินขัด ภาชนะดินเผา แว่นด้าย ดินเผา เป็นต้น ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบชั้นบันไดและที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดีจนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองคู่มือสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจจนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

เป็นแหล่งของวัฒนธรรมทวารวดีที่เชื่อกันว่ามีศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีเมืองเมืองหลัก ได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ที่นครปฐม) เมืองคูบัว (ที่ราชบุรี) และเมืองคู่มือ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงชายฝั่งทะเล ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเดินของแม่น้ำจะเข้สามพันและแนวคลอง ที่ใช้ในการติดต่อกับภายนอกทางฝั่งทะเลของเมืองคู่มือ จากหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศและ การสำรวจสภาพภูมิศาสตร์ ปรากฏร่องรอยที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนเมืองคู่มือในอดีต ได้ช่วยกันแก้ไขปัญหาคือเป็นผลมาจากการถอยตัวของ ชายฝั่ง และเมื่อทะเลถอยออกไปมากขึ้นจนไม่สะดวก หรือเกินกว่าจะแก้ไขได้ เมืองคู่มือก็หมดความสำคัญในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 พร้อมๆ กับการสิ้นสุดลงของยุคสมัยทวารวดี ซึ่งต่อมาเมืองโบราณคู่มือก็ถูกทิ้งร้างไปในราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเมืองสุพรรณบุรีเจริญขึ้นมาแทนที่ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ในเมืองคู่มือมิได้มีเพียงชุมชนทวารวดี หากแต่พบหลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุและการตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องต่อมาถึงสมัยลพบุรี อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จนถึงปัจจุบัน ในช่วงสหัสวรรษหลังนี้ บันทึกเอกสารโบราณที่กล่าวถึงเมืองคู่มือมีมากขึ้น ทั้งยังรวมไปถึงการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ได้อธิบายถึงความรุ่งเรืองและซบเซาของเมืองคู่มือในช่วงอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ สงครามไทยรบพม่า ตลอดจนจนภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่พึ่งพิงการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ (เขมชาติ เทพไชย, 2551)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 4.2 แสดงตำแหน่งเมืองโบราณคู่ทองและเมืองสำคัญในประเทศไทยประมาณ 2500 ปีที่แล้ว
ที่มา : สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549: 23)

4.2 ประวัติศาสตร์ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง เป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกาลเวลา ตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มกันอยู่บริเวณ คุ้งน้ำริมลำน้ำจระเข้สามพัน ห่างจากเมืองโบราณอู่ทองเป็นรัศมีประมาณ 7.3 กิโลเมตร ชุมชนแรกที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้คือชุมชนบ้านหนองบัว ประวัติดั้งเดิมของหมู่บ้านหนองบัวไม่มีผู้ใดทราบชัดเจนและไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันได้ มีเพียงแต่เรื่องและตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ว่าบริเวณด้านตะวันออกของ ชุมชนมีหนองน้ำใหญ่อยู่ชื่อว่าหนองบัว ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2549 : 128-132) ได้กล่าวไว้ว่า หนองน้ำใหญ่แห่งนี้ ตั้งอยู่ใน แนวคันดินโบราณซึ่งเป็นที่ใช้กักไม่ให้ลำน้ำจระเข้สามพันเปลี่ยนทางเดินและยังใช้ชะลอน้ำเพื่อใช้ในการทำนาในช่วงปลายฤดูฝนตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวบ้านจึงเรียกชุมชนว่าบ้านหนองบัว

ต่อมามีการ ก่อตั้งวัดขึ้น เมื่อ พ.ศ.2411 เรียกชื่อว่าวัดหนองบัว แล้วมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดปทุมวนารามเมื่อภายหลัง (เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม , สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2552) เมื่อ พ.ศ.2445 ในสมัยรัชกาลที่ 5 บ้านจระเข้สามพันได้แยกตัวออกมาจากอำเภอสองพี่น้อง และได้ยกฐานะเป็นอำเภอจระเข้สามพัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี, 2542: 62) ซึ่งในขณะนั้นบ้านหนองบัวเองมีฐานะเป็นตำบลหนองบัว ได้มาเปลี่ยนแปลง ฐานะเป็นหมู่บ้านภายหลังจาก การย้ายที่ว่าการอำเภอไปที่บริเวณเมืองอู่ทองในปัจจุบัน ภายในชุมชน มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ราว พ.ศ.2456 มีการตรากฎหมายให้ประชาชนทุกคนมีนามสกุล ชาวบ้านหนองบัวต่างพร้อมใจกันใช้นามสกุลปทุมสูติ อันมีความหมายว่าเกิดจากบัว เพื่อให้สอดคล้องกับถิ่นอาศัย ต่อมา มีชาวบ้านส่วนหนึ่งย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมลำน้ำทางตอนใต้ห่างจากบ้านหนองบัวราว 1 กิโลเมตร แต่จากคำบอกเล่าของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้บอกว่าทั้งบ้านหนองบัวและบ้านวังหลุมพองนั้นเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กัน จึงไม่สามารถสรุปปีที่เริ่มตั้งถิ่นฐาน ของบ้านวังหลุมพอง ได้ชัดเจน แต่สิ่งที่มีหลักฐานอ้างอิงได้คือ ลำน้ำบริเวณนี้มีปลาเนื้ออ่อนชุกชุม ปลาชนิดนี้มีอีกชื่อหนึ่งคือปลาหลุมพอง ชาวบ้านได้นำปลามาบริโภค และนำไปขายสร้างรายได้ให้ครัวเรือน และชาวบ้านต่างเห็นพ้อง กันว่าบริเวณนี้มีปลาชนิดนี้ชุกชุมต่างจากที่อื่น จึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อปลาคือบ้านวังหลุมพอง ต่อมาชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านพร้อมใจกันย้ายวัดหนองบัวเดิมมาตั้งอยู่ระหว่างกลางของหมู่บ้านทั้งสอง และให้ชื่อว่า วัดปทุมวนาราม โดยมีหลวงพ่อบุญสมภารรูปแรกเป็นผู้นำการก่อตั้งวัด ปัจจุบันยังคงมีรูปสักการะของหลวงพ่อบุญสมภารอยู่ที่วัดหนองบัว ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และยึดเหนี่ยวจิตใจของคนชุมชน

ภายหลังเมื่อ พ.ศ.2538 ได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกจากบ้านวังหลุมพอง มาเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านคือบ้านปทุมทอง โดยใช้เพียงถนนเป็นตัวแบ่งเขตการปกครองของหมู่บ้าน แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงเป็นเช่นเดิม ในปีเดียวกันนี้ ชาวบ้านหนองบัว ยังได้สร้างวัดอีกแห่งหนึ่งขึ้น อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน บริเวณเขาไผ่ล้อม เรียกชื่อว่าวัดหนองบัวตามชื่อของหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามใน

ปัจจุบันชาวบ้านของทั้งสามหมู่บ้านยังคงมีความผูกพัน เห็นได้จากการร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลืองานบุญต่างๆ อีกทั้งยังสะท้อนออกมาให้เห็นจากการที่คนในชุมชนและชาวบ้านในละแวกนี้ต่างเรียกชื่อหมู่บ้านอย่างคล้องจองกันคือ “บ้านหลุมพองหนองบัว” ซึ่งเป็นความพิเศษที่หาได้ไม่บ่อยนัก

4.3 สภาพทั่วไปของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

4.3.1 ลักษณะทางกายภาพ

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 13 ตามลำดับ ตั้งอยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลจระเข้สามพัน อ.คูทอง จ.สุพรรณบุรี มีเนื้อที่ของหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 8,112 ไร่ หรือประมาณ 13 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร โดยมากปลูกข้าวและอ้อย ชุมชนพื้นที่ศึกษาอยู่บริเวณส่วนกลางของพื้นที่โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 10 ตารางกิโลเมตร ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ว่าการอำเภอคูทองเป็นระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร ตามเส้นทางคมนาคม การเข้าถึงชุมชนสามารถเดินทางโดยใช้ทางหลวงหมายเลข 321 (ถนนมาลัยแมน) หรืออีกเส้นทางหนึ่งคือทางหลวงหมายเลข 3342 (ถนนคูทอง-บ่อพลอย) ซึ่งเป็นเส้นทางสายหลักที่ตัดผ่านบริเวณทางเข้าพื้นที่ชุมชน

โดยอาณาเขตติดต่อของชุมชน มีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านจระเข้สามพัน (ม. 4)
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านเขาชานหมาก (ม. 8)
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านทุ่งยายพักและบ้านเขาวงพาทย์ (ม.10 และ 11)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี

2) สภาพทางภูมิศาสตร์

2.1) สภาพภูมิประเทศ

ที่ราบลุ่มจระเข้สามพันอยู่บริเวณชายขอบด้านตะวันตกของที่ราบลุ่มภาคกลาง มีภูเขาขนาดเล็กกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ ถัดออกไปด้านตะวันตกจะเริ่มเป็นแนวเขาของ จังหวัดกาญจนบุรี จากลำห้วยหลายๆ สายของแนวเขาดังกล่าว ก่อให้เกิดเป็นลำน้ำจระเข้สามพันซึ่งไหลผ่านแนวที่ต่ำที่สุดของพื้นที่ ไหลสู่ที่ราบต่ำบริเวณอำเภอสองพี่น้อง และรวมเข้ากับแม่น้ำสุพรรณบุรี บริเวณบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีลักษณะเป็นพื้นที่เป็นแบบที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบลุ่มลอนลาด จึงทำให้เกิดสภาพของ ที่ลุ่มและที่ดอนกระจายสลับกัน จากแผนที่แสดงระดับความสูงของกรมแผนที่ทหาร, 2540 (ดูในแผนที่ 4.2) พบว่าพื้นที่ชุมชน อยู่ที่ระดับ ความสูง +13 เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยมากที่ลุ่มมักอยู่บริเวณริมแนวลำน้ำจระเข้สามพัน ยาวไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงบ้านจระเข้สามพัน ส่วนที่ดอนนั้นอยู่ถัดออกไป จนถึงที่ราบเชิงเขาบริเวณ เขิงเขาไผ่ล้อม เขาผักหวาน และเขาวงพาทย์ อยู่ที่ระดับความสูง + 21 เมตร ความลาดเอียงที่แทบจะมองไม่เห็นเหล่านี้มีความสำคัญสำหรับ

การกำหนดเวลาและความลึกข องน้ำที่ไหลเข้าสู่ทุ่งนา หรือปลู กพืชไร่ จากการศึกษ ของ อรุณ ศรี ประเสริฐ (อ้างถึงใน ประคอง เขียมศิริ, 2537) พบว่าพื้นที่ความสูงระดับ 10-20 เมตร เหมาะสมสำหรับ เป็นที่นาและไร่อ้อย ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ศึกษา สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเหมาะสม แก่การทำเกษตรกรรม สภาพของดินที่พบประกอบด้วย กลุ่มดินนาพบบริเวณที่ลุ่มตามแนวลำน้ำจะใช้ สามพันเป็นกลุ่มดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว พืชผัก และกลุ่มดินไร่เป็นดินที่อยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาที่เป็นที่ดอน เหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่ เช่น อ้อยโรงงาน มันสำปะหลัง (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี, 2548: 2-18)

2.2) แหล่งน้ำ

มีแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ ลำน้ำจะเข้สามพัน ในอดีตลำน้ำจะเข้สามพันต้นเขินน้ำแห้ง ขอดเป็นประจำในฤดูแล้ง แต่ปัจจุบันลำน้ำจะเข้สามพันได้รับน้ำจากเขื่อนแม่กลอง ทั้งยังมีการขุดลอก ทำให้มีน้ำตลอดปี ชาวบ้าน ใช้ประโยชน์เพื่ออุปโภคบริโภค และเกษตรกรรม อีกทั้งมี แหล่งน้ำเพื่อ พัฒนาการเกษตร คือ โครงการส่งน้ำชลประทานสองพี่น้อง จะส่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกพืชและ อุปโภคบริโภคให้กับเกษตรกรทั้งตำบลจะเข้สามพัน และอีกโครงการหนึ่งก็คือ โครงการส่งน้ำ ชลประทานพนมทวน ครอบคลุมพื้นที่บ้านหนองบัว และบ้านวังหลุมพอง รวมไปถึง แหล่งน้ำใต้ดิน (บ่อ บาดาล) มีอยู่ในหมู่ที่ 2 บ้านวังหลุมพอง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมทรัพยากรธรณี ปัจจุบันใช้น้ำ จากบ่อบาดาลเพื่อผลิตน้ำประปาหมู่บ้านให้คนในชุมชนได้ (สำนักงานเกษตรอำเภอดู่ทอง, 2545: 4-5)

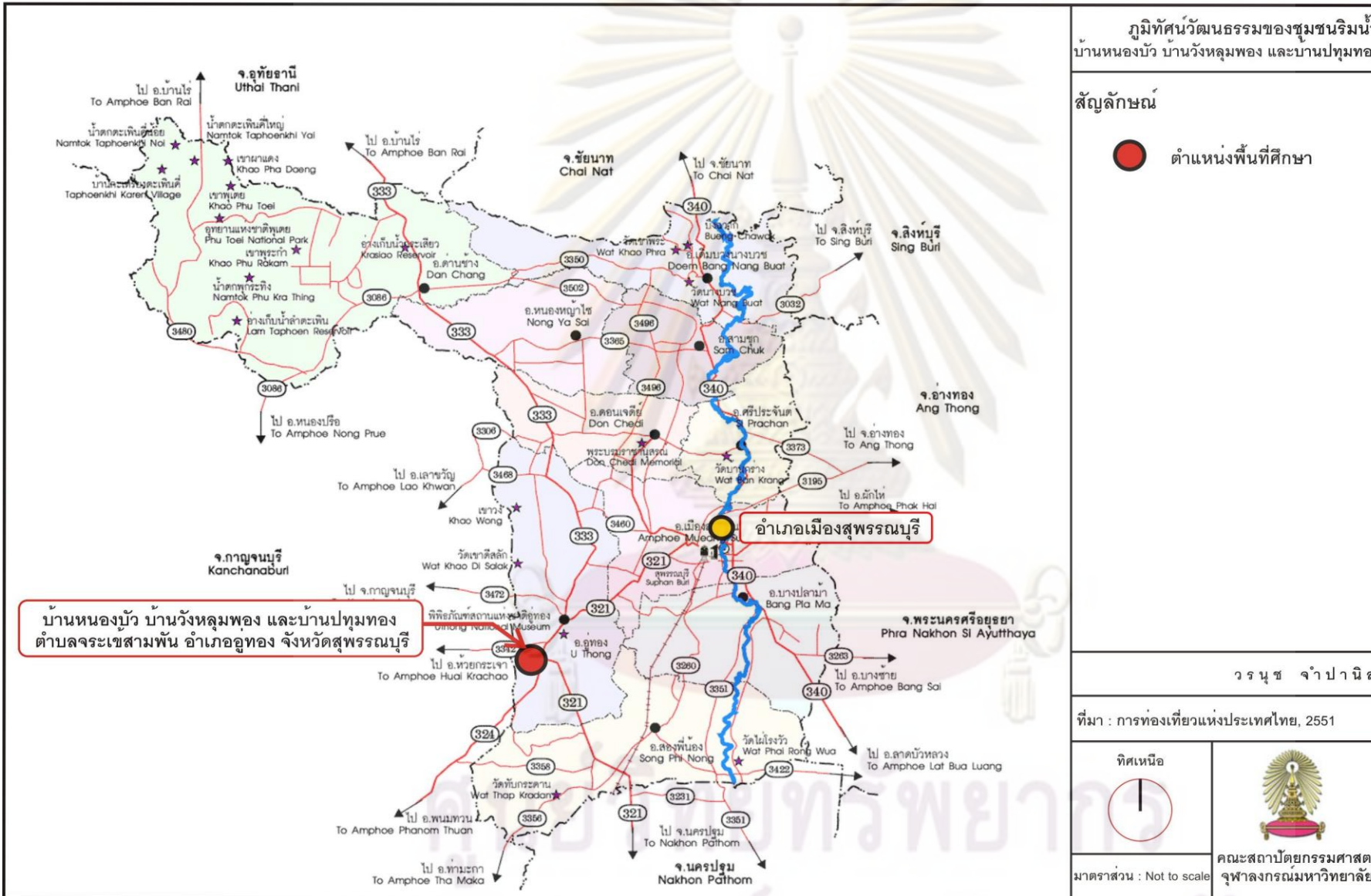
3) สภาพทางภูมิอากาศ

สภาพอากาศโดยทั่วไปของพื้นที่ มีลักษณะแบบร้อน คล้ายกับบริเวณอื่นในพื้นที่ราบภาค กลาง แต่จะร้อนอบอ้าวกว่าเล็กน้อยเพราะภูมิประเทศอยู่ใกล้ภูเขา

ฤดูร้อน	กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม
ฤดูฝน	พฤษภาคม – ตุลาคม
ฤดูหนาว	ตุลาคม – กุมภาพันธ์

แต่โดยสภาพความเป็นจริงแล้วจะพบว่าฤดูร้อนและฤดูฝนจะมีช่วงระยะเวลาที่ยาวนานกว่า ฤดูหนาว เฉลี่ยมีฝนตกจำนวน 104 วันต่อปี (สำนักงานเกษตรอำเภอดู่ทอง , 2545) เป็นภูมิอากาศของ พื้นที่ที่มีความอบอุ่นและมีความชื้นมากซึ่งเหมาะสำหรับการปลูกข้าว จากสถิติ บ้านหนองบัวและบ้านวัง หลุมพอง ประสบกับภัยธรรมชาติ ฝนแล้งและน้ำท่วมทำให้เกิดความเสียหายต่อเกษตรกรและเศรษฐกิจ โดยรวม (สำนักงานเกษตรอำเภอดู่ทอง, 2545) ถ้าฝนในพื้นที่หรือฝนที่กาญจนบุรีตกหนักก็จะทำให้น้ำ หลากมาตามลำน้ำจะเข้สามพันเป็นจำนวนมาก หากประกอบกับน้ำเหนือที่ หลากมา สู่มแม่น้ำ สุพรรณบุรีมี มากในช่วงเวลาเดียวกัน จะส่งผลให้น้ำในลำน้ำจะเข้สามพันระบายออกไม่ทัน จึง ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่ แต่หลังจากที่มีการขุดลอกลำน้ำและมีความคุมการปล่อยน้ำจาก เขื่อนแม่กลอง จึงทำให้ระยะหลังนี้ไม่มีปัญหาน้ำท่วมบ่อยนัก

แผนที่ 4.1 แสดงตำแหน่งของพื้นที่ศึกษา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

สัญลักษณ์

ตำแหน่งพื้นที่ศึกษา

ว ร น ช ข จ ำ ป ำ นิล

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551

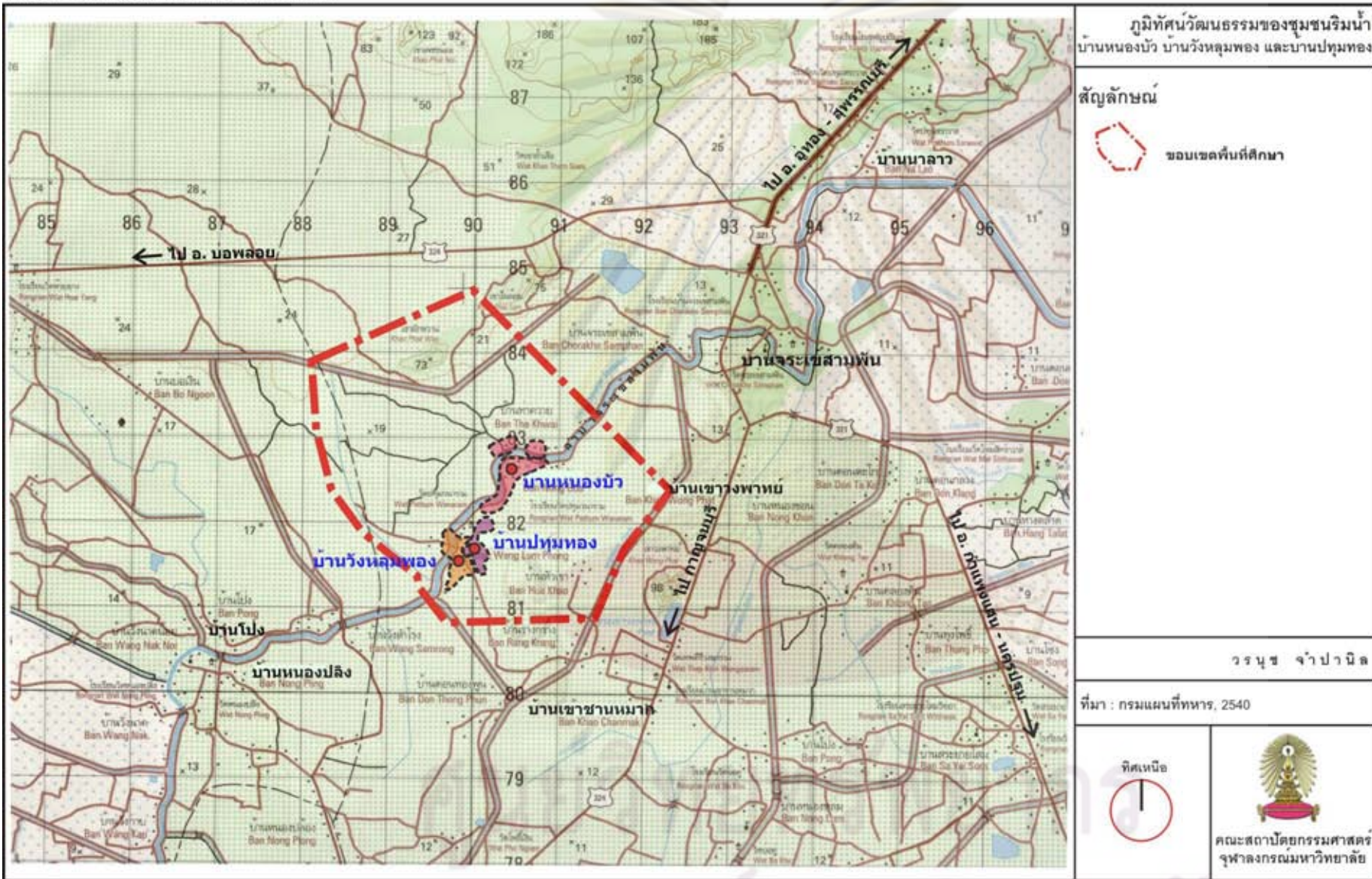

มาตราส่วน : Not to scale

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.2 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

สัญลักษณ์

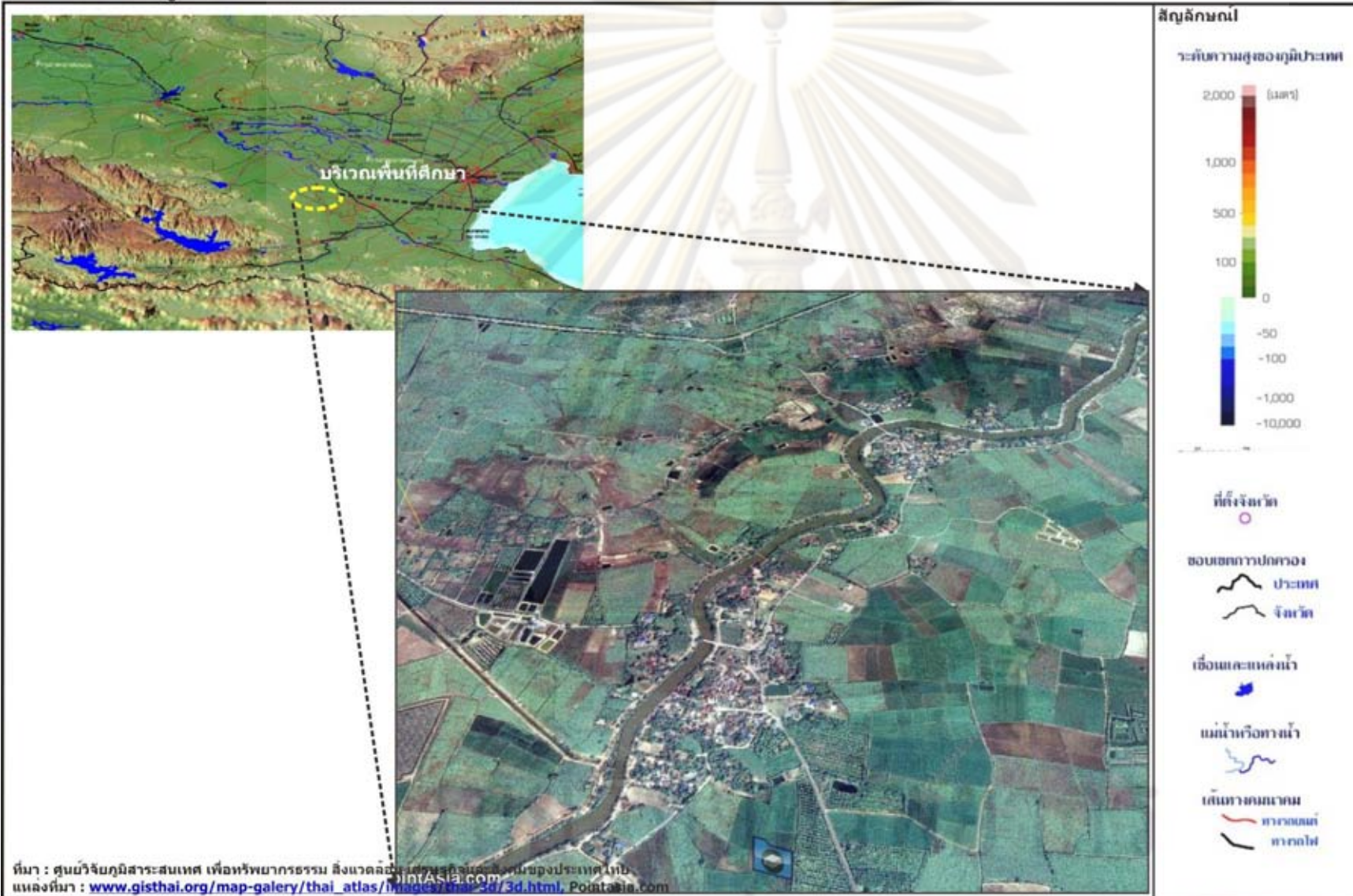
วรรณุช จ่าปานิล

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, 2540

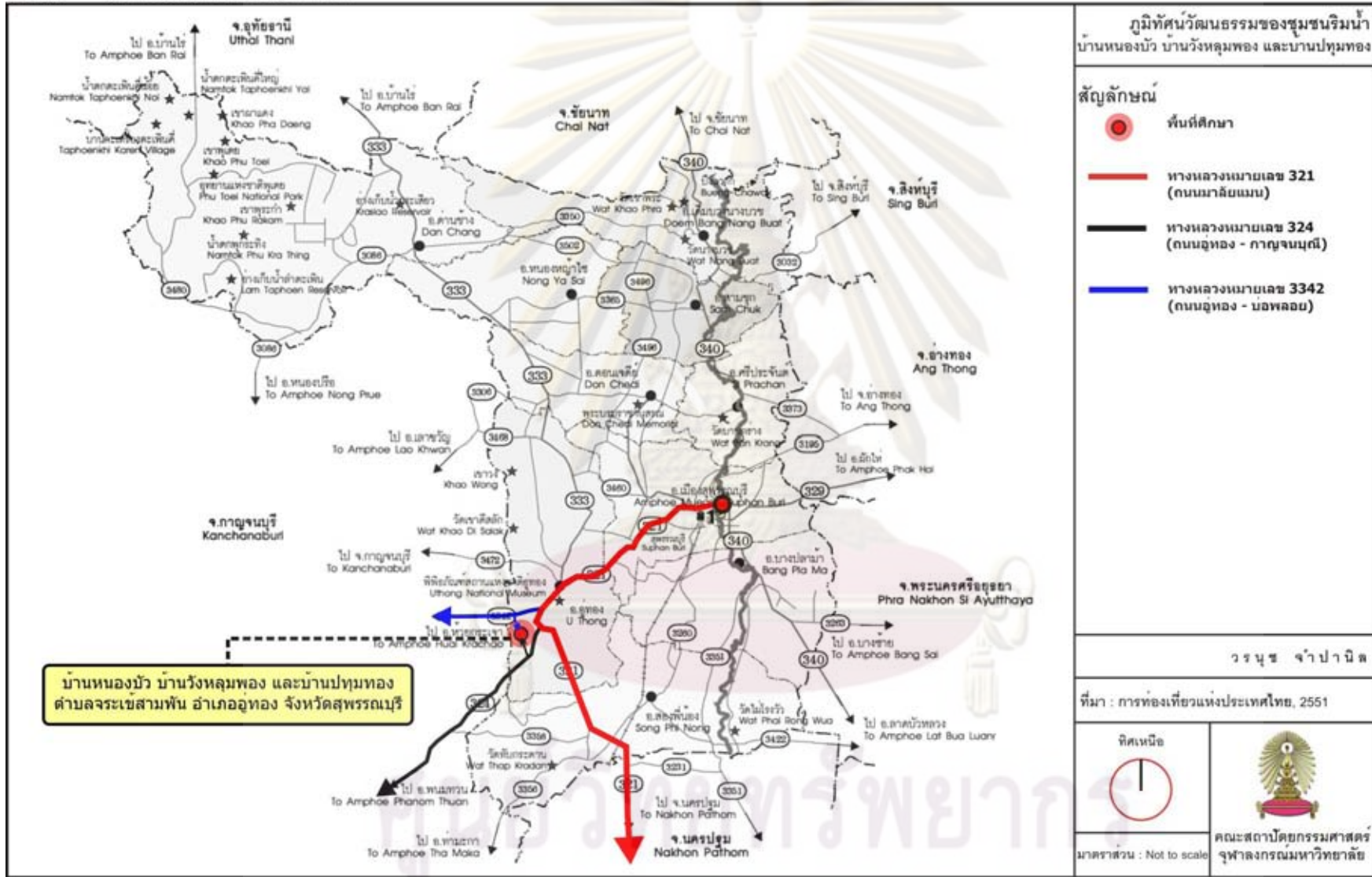

คณะศึกษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.3 ลักษณะภูมิประเทศจำลองสามมิติโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 4.4 แสดงการเข้าถึงพื้นที่ศึกษา

4) การใช้ประโยชน์ที่ดินและสภาพการถือครองที่ดิน

4.1) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองมีการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านรวมกัน คิดเป็นพื้นที่ 8,112 ไร่ ซึ่งสามารถจำแนกตามประเภทกิจกรรมภายในชุมชนโดยมีพื้นที่และประเภทกิจกรรมดังนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ปี พ.ศ. 2545

การใช้ที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วน (ร้อยละ)
พื้นที่นาข้าว	2,075	25.5
พื้นที่พืชไร่	5,438	67
พื้นที่สวนผลไม้	352	4.5
พื้นที่ปลูกไม้ดอก	80	1
พื้นที่ปลูกพืชผัก	78	1
พื้นที่พักอาศัย	89	1
รวม	8,112	100

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออุทุมพร

จากตารางแสดงสัดส่วนการใช้ที่ดินของ บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองจะเห็นได้ว่าพื้นที่ของชุมชนเกือบทั้งหมดใช้ประกอบอาชีพเพื่อการทำเกษตรกรรม โดยส่วนที่เป็นที่ดอนจะใช้ทำพืชไร่ คือ อ้อย ถึงร้อยละ 67 ของพื้นที่ รองลงมาคือการทำนาโดย มากเป็นที่ลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 25.5 ของพื้นที่ ที่เหลือคือพื้นที่ปลูกพืชสวนผลไม้และพืชผัก โดยมีบ้านพักอาศัยแทรกตัวอยู่ตามพื้นที่เหล่านี้เพียงร้อยละ 1 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยพื้นที่ดังกล่าวสามารถแยกเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามประเภทกิจกรรมภายในชุมชนดังนี้

1) **การใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย** บริเวณที่อยู่อาศัยของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีลักษณะเกาะกลุ่ม และตั้งอยู่ริมลำน้ำจระ ะเข้สามพัน ลักษณะอาคารส่วนใหญ่จะเป็นอาคารเดี่ยว หรือเรือนพักอาศัยขนาดธรรมดาทั่วไปที่มีสัดส่วนของตัวอาคารที่พอเหมาะกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว

2) **การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม** ส่วนมากที่พบจะเป็นการดัดแปลงเรือนที่อยู่อาศัยให้กลายเป็นเรือนร้านค้าไปในตัว อีกทั้งใน บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่พักอาศัยที่มีการประกอบอาชีพหัตถกรรมทอผ้า ซึ่งจะเป็นบริเวณที่มีการแสดงและขายสินค้ารวมอยู่ด้วย

วัดปทุมวนาราม

วัดหนองบัว

ศาลตายาย และศาลเจ้าที่ในชุมชน

รูปที่ 4.3 แสดงการใช้ที่ดินประเภทศาสนสถานและความเชื่อ

ที่มา : จากการสำรวจพื้นที่, 2551

3) **การใช้ที่ดินประเภทสถาบันทางศาสนาและความเชื่อ** วัดปทุมวนารามเป็นศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มาแต่อดีต มีตำแหน่งอยู่บริเวณกึ่งกลางของชุมชน และต่อมามีการตั้งวัดขึ้นมาใหม่อีกหนึ่งวัดคือวัดหนองบัว ทั้งยังมีศาลพระภูมิ ศาลเจ้าที่ ศาลนา และศาลไร่ ตามความเชื่อของท้องถิ่นซึ่งพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชน

4) **การใช้ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา** สถาบันการศึกษาภายในพื้นที่ชุมชนมีอยู่เพียง 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดปทุมวนาราม ที่เปิดสอนระดับประถมศึกษาและศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในโรงเรียนวัดปทุมวนาราม

5) **การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม** พื้นที่เกษตรกรรมจะตั้งอยู่รอบล้อมบริเวณกลุ่มบ้าน โดยพืชทางเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ อ้อย ข้าว และมีการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พื้นที่ทำการเกษตร ทำนา ปลูกอ้อย ข้าวโพด และเลี้ยงวัว

รูปที่ 4.4 แสดงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

ที่มา : จากการสำรวจพื้นที่, 2551

4.2) สภาพการถือครองที่ดิน

พื้นที่ชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองที่ดินทั้งหมดเป็นที่ดินที่มีการครอบครองและมีหลักฐานการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดิน กรรมสิทธิ์ที่ดินในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้านเป็นของตัวเอง เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนที่มีผู้ที่อยู่อาศัยหรือทำกินอยู่บนที่ดินของตนเอง ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่อดีตซึ่ง ลักษณะที่ดินส่วนใหญ่ยังคงมีสภาพเป็นที่ดินแปลงใหญ่ เนื่องจากชาวบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่เป็นลักษณะของเครือญาติที่อยู่ในที่ดินแปลงเดียวกัน อาคารบ้านเรือนจะมีลักษณะเป็นกลุ่มเป็นก้อน และมีพื้นที่ใช้สอยเชื่อมต่อกันเป็นส่วนใหญ่

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนการถือครองและสิทธิในการถือครองที่ดินภายในชุมชน

หมู่บ้าน	จำนวนพื้นที่ การเกษตร (ไร่)	พื้นที่ถือครองเฉลี่ย (ไร่)	สิทธิในการถือครอง โฉนดที่ดิน (ราย)
บ้านหนองบัว	4,685	25.74	182
บ้านวังหลุมพอง	1,970	12.16	162
บ้านปทุมทอง	1,368	23.59	58
รวม	8,023	20.5	402

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออุทุมพร, 2545

จากข้อมูลในตารางที่ 4.2 พบว่าในชุมชนมีพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมดประมาณ 8,023 ไร่ เกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินสำหรับการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นของตนเอง จำนวน 402 ราย เฉลี่ยครัวเรือนละ 20.5 ไร่ โดยเกษตรกรบ้านหนองบัวมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยมากที่สุดคือ 25.74 ไร่ รองลงมาคือเกษตรกรบ้านปทุมทองเฉลี่ยรายละ 23.59 ไร่ และเกษตรกรที่ถือครองที่ดินน้อยที่สุดคือเกษตรกรบ้านวังหลุมทองเฉลี่ยเพียงรายละ 12.16 ไร่

หมู่บ้านที่มีพื้นที่เกษตรกรรมมากที่สุดคือบ้านหนองบัว มีพื้นที่ 4,685 ไร่ รองลงมาคือบ้านวังหลุมทอง 1,368 ไร่ และหมู่บ้านที่มีพื้นที่เกษตรกรรมน้อยที่สุดคือบ้านปทุมวนาราม 1,368 ไร่

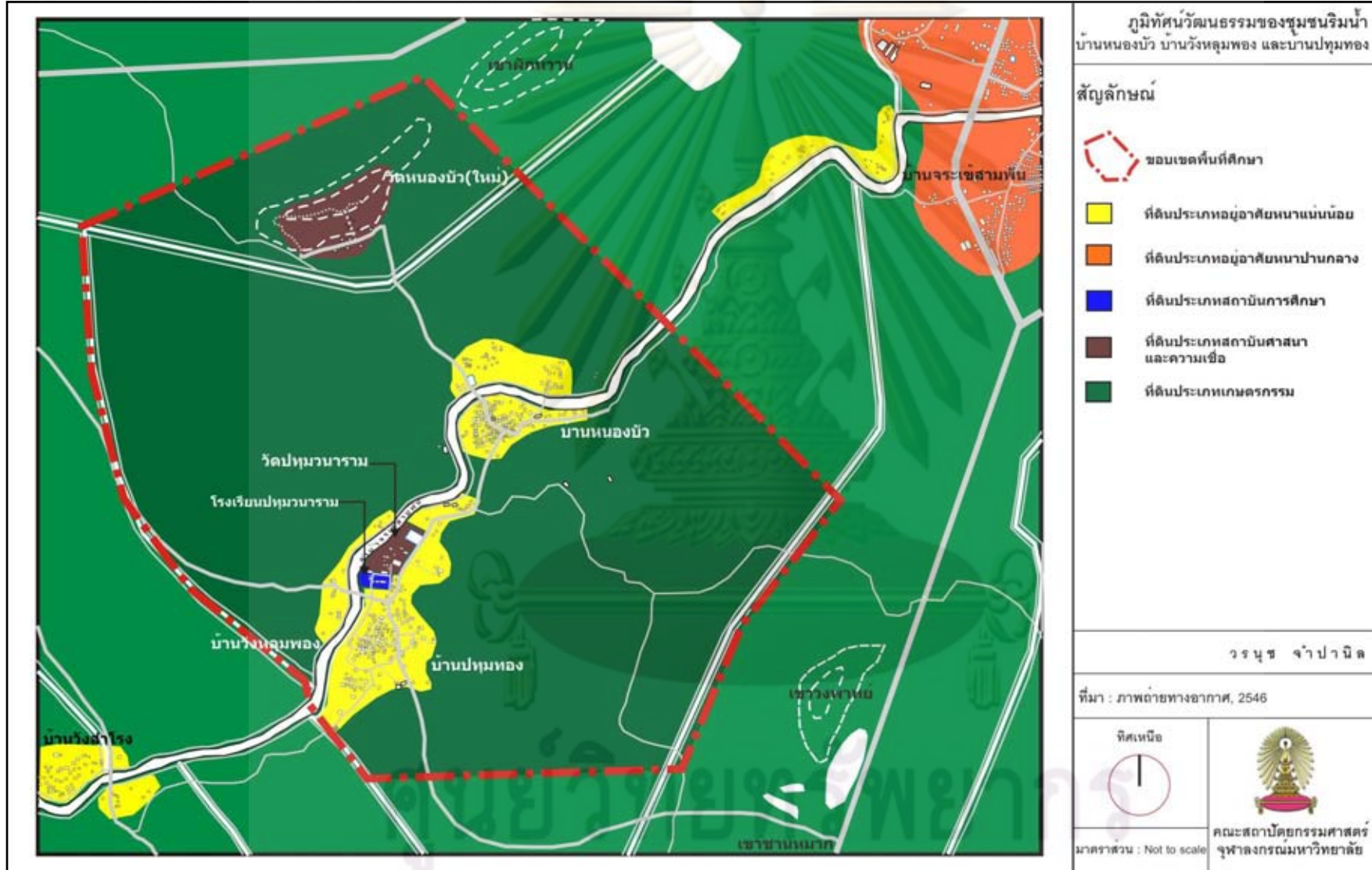

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.5 แสดงสภาพภูมิประเทศและลักษณะการใช้ที่ดินของพื้นที่ศึกษา

แผนที่ 4.6 แสดงผังการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ศึกษา

4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชน

คนในชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ประกอบอาชีพหลากหลายทั้ง เกษตรกรรม รับราชการ และรับจ้าง ประชากรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งถือเป็น อาชีพหลักดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตเนื่องจากสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศที่เอื้อกับการ เพาะปลูกข้าวและอ้อย จากอดีตเจ้าของที่นาจะทำนากันเองหรือมีกา รลงแขก และทำนาเพื่อเก็บไว้กิน ส่วนที่เหลือจึงนำไปแลกเปลี่ยนหรือขาย แต่ปัจจุบันนั้นได้ เปลี่ยนไป โดยมากทำเพื่อขายอย่างเดียว แม้แต่เจ้าของนาเองยังต้องซื้อข้าวกิน และอีกทั้งยังมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ คนในชุมชน บ้าน หนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองอย่างมาก คือ อาชีพการทอผ้า เนื่องด้วยสตรีที่ว่างเว้นจาก การทำเกษตรล้วน ทอผ้าเป็นตั้งแต่อดีต ชีวิตมีความผูกพันกับการทอผ้า อาจจะมีขาดหายไปบ้างบาง ช่วง แต่ก็ได้รับการฟื้นฟูวัฒนธรรมในการทอผ้าขึ้นมาใหม่ ปัจจุบันนี้จึงได้มีการปรับเปลี่ยนมาเป็น การทำ ธุรกิจผ้า มีกลุ่มทอผ้า เย็บเสื้อผ้า ตัดผ้า ปักผ้า ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของชุมชน และนับเป็น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนอีกด้วย จำหน่ายทั้งปลีกและส่งตลาดท้องถิ่นใน สุพรรณบุรี รวมถึงไปถึงกรุงเทพมหานคร สามารถจำแนกประเภทการประกอบอาชีพได้ดังนี้

- เกษตรกรรม	ร้อยละ 70
- เลี้ยงสัตว์	ร้อยละ 10
- รับจ้างทั่วไป	ร้อยละ 5
- อุตสาหกรรมในครัวเรือน (หัตถกรรมทอผ้า)	ร้อยละ 10
- รับราชการ	ร้อยละ 2
- ทำงานนอกพื้นที่	ร้อยละ 2
- ค้าขายและธุรกิจส่วนตัว	ร้อยละ 1

ที่มา: จากการประเมินขององค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้สามพัน, 2551

จากข้อมูลการประกอบอาชีพในข้างต้นจะเห็นได้ว่า อาชีพเกษตรกรรมยังคงเป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพหัตถกรรม ค้าขายและธุรกิจส่วนตัวรวมกันแล้วมีอัตราส่วนที่รองลงมา ส่วนการทำหัตถกรรม นั้นเป็นวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมการทอผ้า จากที่เคยทอ ใ้เองในครอบครัว ก็กลายมาเป็นอาชีพ สำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนเป็นอย่างดี

ตารางที่ 4.3 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี พ.ศ. 2551 ของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

หมู่บ้าน	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี (บาท)
หนองบัว	38,083.70
วังหลุมพอง	36,522.65
ปทุมทอง	40,322.44
เฉลี่ยรวม 3 หมู่บ้าน	38,309.60

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท แหล่งที่มา: http://118.175.0.190/BMN/Bmn_Datacenter.asp

จากตารางที่ 4.3 พบว่าชาวบ้านปทุมทองมีรายได้เฉลี่ย ต่อคนต่อปี สูงที่สุดคือ 40,322.44 บาท เนื่องจากมีการศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ และมีชาวบ้านประกอบอาชีพการทอผ้ามากเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนชาวบ้านหนองบัว มีรายได้เฉลี่ย ต่อคนต่อปี รองลงมาคือ 38,083.70 บาท เนื่องจากมีการเย็บผ้าโหลและผ้าห่มเพื่อส่งสู่โรงงาน อีกทั้งพื้นที่เกษตรกรรมเป็นที่ลุ่มมากกว่าอีกสองหมู่บ้านจึงทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตดีกว่า ประกอบกับในระยะหลังราคาข้าวมีแนวโน้มสูง ส่วนหมู่บ้านวังหลุมพองนั้นมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีต่ำที่สุดคือ 36,522.65 บาท

นอกจากนี้ยังมีการท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์เข้ามาสู่ชุมชนเป็นในลักษณะเข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งไม่ได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนมากนัก เป้าหมายก็เพื่อมาเยี่ยมชมหมู่บ้านที่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบ สังคม เกษตรกรรม มีการผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าด้วยมือ และการ เข้ามาศึกษา เรียนรู้ ธรรมชาติของชุมชน ซึ่งมีแหล่งรองรับนักท่องเที่ยวดังนี้ คือ ศูนย์ศึกษาสมุนไพรพื้นบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ ทอผ้าวังทอง มีฝักทอผ้าชั้นล่าง จัดที่พักโฮมสเตย์ชั้นบน บ้านเรือนไทยโบราณ ศูนย์การทำขนมกงโบราณ หุ่นสักอาศรมเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติสงบเงียบ และวัดปทุมวนาราม

เมื่อ 20 กว่าปีที่แล้ว เกษตรกรจะนิยมปลูกอ้อยกันมาก เนื่องจากราคาดี ปลูกง่ายและอาศัยเพียงน้ำฝนอย่างเดียว หลังจากมีน้ำระบบน้ำชลประทานเข้ามาในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรหันมา ปลูกข้าวกันอีกครั้ง ลักษณะการผลิตเปลี่ยนไปจากเดิมมาก เกษตรกรได้รับความรู้จากหน่วยงานของรัฐและสื่อต่างๆ ในปัจจุบัน มีการจัดระบบการผลิตเพื่อรองรับการตลาด โดยทางศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลจระเข้มสามพัน (สำนักงานเกษตรอำเภอคู์ทอง, 2545)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การทอผ้า

เย็บผ้าโหล

เกษตรกรรม

ปลูกข้าว

ข้อยโรงงาน

โฮมสเตย์

การเผาถ่านไว้ใช้เอง

เตรียมฟืนไว้ใช้ในครัวเรือน

การตากพริกและมะขามเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือน

รูปที่ 4.5 แสดงลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชน

ที่มา : จากการสำรวจพื้นที่, 2551

4.3.3 ลักษณะทางสังคม

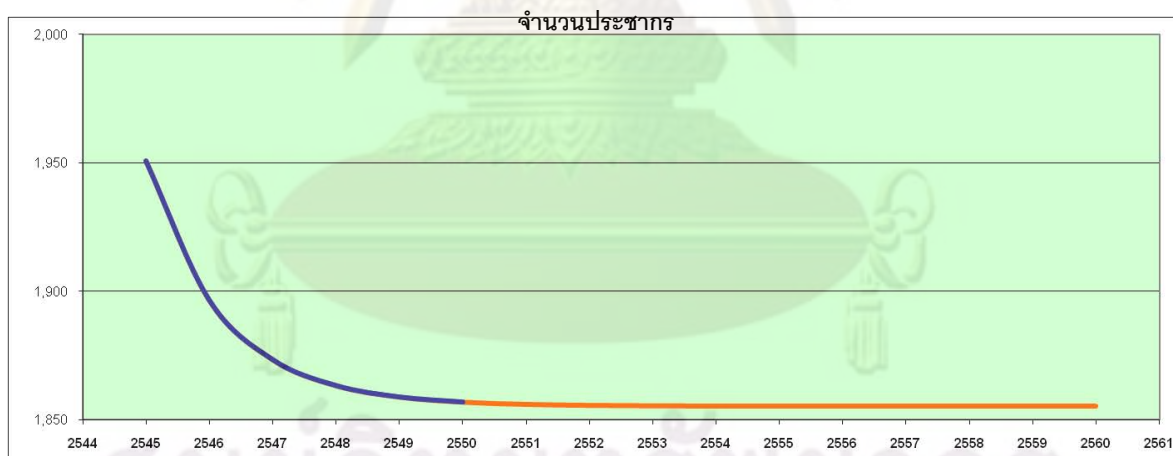
1) ลักษณะทางประชากร

จำนวนประชากรของชุมชน บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จากข้อมูลล่าสุดในปี พ.ศ. 2550 มีประชากรรวม 1,857 คน เป็นประชากรหญิง 958 คน และประชากรชาย 899 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 493 ครัวเรือน

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนประชากรและครัวเรือนของชุมชนระหว่างปี 2544-2550

ปี พ.ศ.	บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ตำบลระเษสามพัน			
	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
2544	392	974	1139	2113
2545	427	912	1046	1958
2546	460	881	1009	1890
2547	466	887	990	1877
2548	478	886	974	1860
2549	485	890	969	1859
2550	493	899	958	1857

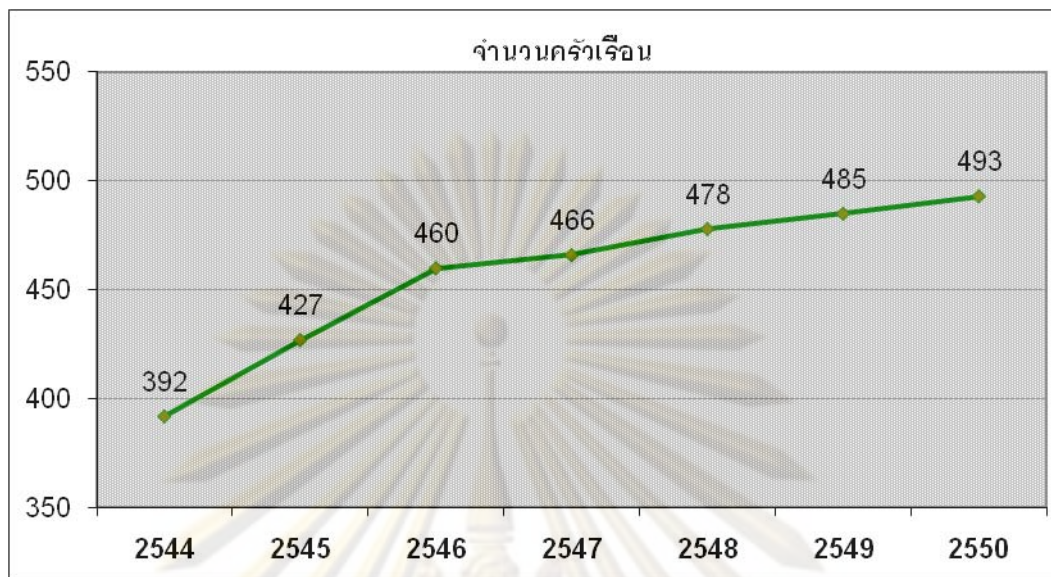
ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียนอำเภออุทุมทอง กรมการปกครอง, 2551

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงความเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรภายในระหว่างปี 2544-2550

ที่มา : จากการวิเคราะห์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 4.2 แสดงความเปลี่ยนแปลงของจำนวนครัวเรือนระหว่างปี 2544-2550

ที่มา : จากการวิเคราะห์

จากแผนภูมิที่ 4.2 จะเห็นได้ว่าจำนวนครัวเรือนเกิดความเปลี่ยนแปลงและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น เกิดจากลักษณะของครอบครัวจากที่เคยเป็นครอบครัวขยายขนาดใหญ่ อาศัยอยู่ในเรือนหลังเดียวกันที่ปลูกขยายออกไปจนใหญ่โต เปลี่ยนมาเป็นครอบครัวเดี่ยวและสร้างเรือนหลังใหม่แยกออกมาจากบ้านพ่อแม่ โดยมากมักอยู่ในบริเวณเดียวกันเช่นเดิม และจากแผนภูมิที่ 4.1 ในส่วนของจำนวนประชากรเกิดการเปลี่ยนแปลง คือมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากคนในชุมชนออกไปทำงานและศึกษาเล่าเรียนภายนอกพื้นที่มากขึ้น บางคนเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็มักหางานในเมือง ทำต่อ เนื่องจากสบายกว่าอาชีพเกษตรกรรม อีกทั้งอัตราการเพิ่มของประชากรมีจำนวนลดลง เพราะในครอบครัวหนึ่งๆ ไม่จำเป็นต้องมีลูกจำนวนมากเพื่อเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรมอีกต่อไป ประกอบกับ ค่าเลี้ยงดูเด็กหนึ่งคนมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าใน อดีตมาก ทำให้แต่ละครอบครัวมีสมาชิกที่น้อยลง ส่งผลให้มีการพยายามในการใช้เครื่องทุ่นแรงหรือแรงงานจากแหล่งอื่นๆ เข้ามาทดแทนในช่วงฤดูการผลิตของชุมชนในแต่ละปี

เมื่อเปรียบเทียบแผนภูมิที่ 4.1 และ 4.2 พบว่าความเปลี่ยนแปลงของจำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรแปรผกผันกัน ถึงแม้จำนวนประชากรจะลดลงแต่ก็ไม่ได้ทำให้จำนวนครัวเรือนลดน้อยตามลงไปด้วย เพราะจำนวนครัวเรือนกลับมากขึ้นตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

ตารางที่ 4.5 จำนวนประชากรภายในชุมชน พ.ศ. 2551 แยกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	บ้านหนองบัว	บ้านวังหลุมพอง	บ้านปทุมทอง	รวม	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ปี - 25 ปี	97	190	35	322	25.2
26 ปีเต็ม - 60 ปีเต็ม	257	350	93	793	62.7
มากกว่า 60 ปีเต็มขึ้นไป	62	58	18	138	10.1
รวม	416	598	146	1,253	100

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท แหล่งที่มา: http://118.175.0.190/BMN/Bmn_Datacenter.asp

ประชากรอายุต่ำกว่า 25 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.2 อายุระหว่าง 26-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 62.7 และอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 10.1 จะเห็นได้ว่าประชากรในวัยแรงงานมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือเยาวชนในวัยศึกษาเล่าเรียน และ ช่วงวัยผู้สูงอายุมีจำนวนน้อยที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าถึงแม้จะมีวัยแรงงานย้ายออกไปทำงานต่างถิ่นรวมไปถึงเยาวชนที่ออกไปศึกษาเล่าเรียนภายนอกชุมชนบางส่วน แต่ก็ยังคงเหลือวัยแรงงานที่ยังคงประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ชุมชนในอัตราส่วนที่สูง เนื่องจากทรัพยากร การที่ใช้เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเชื้อต่อการประกอบอาชีพ ทางด้านผู้สูงอายุก็มีหน้าที่ดูแลลูกหลานให้แก่พ่อแม่ที่ต้องเดินทางออกไปทำงานต่างถิ่น

ประชากรในอำเภออุทุมพรพิสัยมีเชื้อชาติที่หลากหลาย เนื่องจากการอพยพโยกย้ายจากในอดีตเมื่อครั้งบ้านเมืองยังคงมีศึกสงคราม ทั้งชาวไทยครั้ง ไทยเวียง และไทยทรงดำ รวมไปถึงชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในตัวตลาดอุทุมพร และบ้านตลาดเขตในระยะหลัง แต่ประชากรในบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง แตกต่างออกไปคือ มีเชื้อชาติไทย แท้ดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มาช้านาน จะมีก็เพียงแต่คนไทยเชื้อสายจีนบางส่วน ที่เข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชนเกิดเป็นการผสมผสานทางเชื้อชาติขึ้น ภาษาที่ใช้พูดเป็นภาษาไทยภาคกลางสำเนียงเหนอแบบสุพรรณค่อนข้างไปทางกาญจนบุรี เนื่องจาก พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ ชายของจังหวัดสุพรรณบุรี ถัดไปทางตะวันตกอีกเพียงหมู่บ้านเดียวก็จะเข้าสู่เขตกาญจนบุรี

การนับถือศาสนาของคนในชุมชนถือว่าสำคัญที่สุด ประชาชนนับถือศาสนาพุทธทุกคน มีวัดปทุมวนารามเป็น ศูนย์รวมจิตใจ ประจำหมู่บ้าน ใช้เพื่อกิจกรรมทางศาสนาและเป็นสิ่งที่ทุกคนเคารพนับถืออย่างมาก รวมไปถึงวัดหนองบัวซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่ในระยะหลัง ผู้เฒ่าผู้แก่ทุกคนเคร่งครัดในคำสอนของพุทธศาสนา และยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมอยู่ หมู่สาวเริ่มลดความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีลงไปบ้าง เนื่องจากการติดต่อกับสังคมภายนอก ในช่วงวันพระหรือช่วงเทศกาลต่างๆ จะเห็นได้ว่าลูกหลานที่อยู่ไกลๆ ตลอดจนคนในชุมชนต่างพร้อมใจกันไปทำบุญที่วัดอย่างมากมาย หรือวันธรรมดาก็ยังเห็นผู้คนในชุมชนตักบาตรกันตอนเช้าๆ อย่างหนาตา ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักไม่ค่อยพบในสังคมเมืองมากนัก การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาทุกคนจะทำด้วย

ความเต็มใจและพร้อมเพียง ทุกคนอยากที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาด้วยความเต็มใจ และเต็มความสามารถ

วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมเป็นแบบไทยแท้และมีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านภาคกลางทั่วไป ได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ การทำบุญวันเข้าพรรษามีการแห่เทียนเข้าพรรษา วันออกพรรษา การตักบาตรเทโว สารทจีน และสารทไทย จะต่างกันตรงความเข้มข้นของพิธีกรรม ที่นี้ยังคงกิจกรรม ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นก็คือการละเล่นเพลงพวงมาลัย เป็นการละเล่นพื้นบ้านของภาคกลางในอดีตมักเล่นเวลาที่ไปลงแขกทำนาเพื่อช่วยคลายความเหน็ดเหนื่อย แต่ปัจจุบันไม่มีการการลงแขกทำนาแล้ว ทำให้การละเล่นตามโอกาสที่กล่าวมาเลือนหายไป จะเหลือเพียงแต่เล่นในงานประจำปีต่างๆ เช่นสงกรานต์ ลอยกระทง หรืองานพิธีมงคลอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ยังคงสืบสานกิจกรรมนี้

ทางด้านความเชื่อต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จากอดีตที่นี้เคยเป็นชุมชนชาวนาที่ต้องพึ่งธรรมชาติในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต้องพึ่งพาฝนจากฟ้า พึ่งน้ำจากลำน้ำจะแห้งสามพัน รวมไปถึงผืนแผ่นดิน และทรัพยากรป่าไม้จากภูเขา จึงเกิด ความเชื่อและการบูชาต่อธรรมชาติ ขึ้นเพื่อแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน บนบานขอให้ฝนฟ้าเป็นไปตามฤดูกาลให้ได้ผลผลิตดี ก่อให้เกิด ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต การบูชาพระแม่โพสพ ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อในผีและเทพารักษ์ แต่ปัจจุบันประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต การบูชาพระแม่โพสพได้เลือนหายไป เนื่องจากคนหันมาปลูกอ้อยมากขึ้น อีกทั้งหันไปพึ่งเทคโนโลยีสมัย ใหม่ทำให้พึ่งพาธรรมชาติน้อยลง แต่ก็ยังคงเหลือร่องรอยในความเชื่อด้านอื่นๆ เช่นการทำขวัญวัว ศาลเจ้าที่ตามใต้ต้นไม้ใหญ่ต่างๆ ที่พบเห็นได้ทั่วไป หรือการเคารพบูชาต้นไม้ใหญ่เพราะเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่น ต้นกร่างของบ้านหนองบัว รวมไปถึงศาลเจ้าแม่ที่เขาไผ่ล้อมซึ่งเป็นพื้นที่ด้านความเชื่อ

2) ลักษณะทางสังคม

ลักษณะทางสังคมของชุมชนบ้าน หนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง แห่งนี้ ยังคงมีการดำเนินชีวิตในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มเครือญาติ โดยลักษณะที่เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กประกอบกับการที่มีการอยู่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีความสนิทสนมกันจนเรียกได้ว่ารู้จักกันหมดทั้งชุมชน และส่วนน้อยที่จะมีคนจากภายนอกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน ทำให้ภายในชุมชนจึงมีแต่วงศ์ตระกูลที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเสียเป็นส่วนมาก ที่พบมากที่สุดคือ กลุ่มนามสกุล ปทุมสูตร และปทุมสุติ ซึ่งมีมาตั้งแต่ราวยุค รัชกาลที่ 6

ปัจจุบันครอบครัวในชุมชน ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงครอบครัวในสมัยก่อน อยู่มาก คือมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่อยู่รวมกัน หรือใกล้เคียงกัน สำหรับการเลี้ยงดูบุตรหลานจะเห็นได้ว่าคนในหมู่บ้านผู้ที่เป็นบิดามารดาของเยาวชนในพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยทำงาน และส่วนมากจะเดินทางออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชนในตัวเมือง จะมีบ้างบางครอบครัวที่จะนำลูกไปเลี้ยงด้วยแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อย ดังนั้น ภาระการเลี้ยงดูบุตรหลานจึงตกไปเป็นของปู่ย่าตายายที่ยังคงปักหลักทำมาหากินอยู่

ในบริเวณชุมชนและเนื่องจากค่านิยมสมัยใหม่นี้เองจึงทำให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างที่เคยมีมาตั้งแต่อดีต เริ่มที่จะเลือนหายไปจากคนในรุ่นนี้ แต่ก็มีบ้างที่หางานทำไม่ได้เลยในเมืองจึงคิด ที่จะกลับมาทำมาหากินบนผืนแผ่นดินเดิมของบรรพบุรุษ

ทางด้านการศึกษากายในชุมชนมีสถานการศึกษาตั้งแต่ศูนย์อนุบาลเด็กเล็กก่อนวัยเรียน จนถึงโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดปทุมวนาราม ซึ่งโรงเรียนแห่งนี้ได้มีการก่อตั้งมาเป็นเวลานานแล้ว และในอดีต เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษา ซึ่งในปัจจุบันคนในหมู่บ้านก็ยังนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่สถาบันเหล่านี้ที่อยู่จนกระทั่งจบชั้นประถมศึกษา แต่ถ้าครอบครัวไหนมีฐานะดีก็จะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนในอำเภออุททอง คนในชุมชนโดยมากจบ การศึกษาภาคบังคับ นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีการจัดฝึกอบรมทางด้านต่างๆ และมีผู้ผ่านการ ฝึกอบรมการทอผ้า การใช้ชีวภาพ เป็นต้น

ในด้านการปกครองภายในหมู่บ้านมีการจัดตั้งกรรมการฝ่ายปกครองโดยมีผู้ใหญ่บ้าน กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และแพทย์ประจำสถานีอนามัย 2 คน โดยจะ ทำการดูแลสอดส่องปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน และถ้าหากชาวบ้านคนไหนที่มีปัญหา เดือดร้อนต่างๆ ก็มักจะมาทำการปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่ ส่วนปัญหาด้านจริยโมทย์ก็แทบไม่มีเลย ซึ่ง จะเห็นได้ว่าในแต่ละบ้านรั้วก็จะเป็นแบบเดียวกัน รั้วกินได้ ไม่สูงและไม่มีความหวัดหวาดเหมือนบ้านในเมืองทั่วไป ทุกคนช่วยกันสอดส่องดูแล จะมีก็แต่ขโมยที่มาลักประตูกันน้ำเข้านาซึ่งเป็นคนที่มาจากภายนอกชุมชน รวมถึงมีปัญหาทางด้านยาเสพติดบางส่วน แต่ไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชน

คนในชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มทาง สังคม มีลักษณะที่ทำให้โครงสร้างของชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถรักษาสถานะทางสังคมของตนไว้ได้ โดย มีการพัฒนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การรวมกลุ่มทางสังคมดังนี้ คณะกรรมการพัฒนาสตรี ศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติด ศูนย์ส่งเสริมรักษาสุขภาพประจำหมู่บ้าน กลุ่ม พลังแผ่นดิน กลุ่มอาสาพัฒนาประชาธิปไตย คณะทำงานหมู่บ้านคนดีศรีสุพรรณ และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิตบ้านวังทอง

ด้านการจัดงานมงคลในหมู่บ้านจะจัดกันอย่างใหญ่โต การจัดทำอาหารจะทำกันเอง ทุก คนที่มาร่วมงานจะได้รับการเลี้ยงดูอย่างอิมหน้าสำราญ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียงเคียง จะมา ช่วยงานกันอย่างพร้อมหน้ามาช่วยกันด้วยน้ำใจโดยไม่ต้องว่าจ้างแต่อย่างใด ซึ่งเป็นลักษณะที่ดีงาม ของชุมชนแห่งนี้ที่ยังสืบทอดมายาวนาน

ร้านน้ำสำหรับแขกที่ผ่านไป-มา ผู้สูงอายุแต่งกายแบบย้อนยุค

ผู้สูงอายุเลี้ยงหลานใต้ถุนบ้าน

แม่เพลงพวงมาลัย

ผู้สูงอายุนั่งตำหมากอย่างขี้มั่ว

รูปที่ 4.6 แสดงลักษณะทางสังคม

ที่มา : จากการสำรวจพื้นที่, 2551

4.3.4 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

นอกจากการที่ชุมชนริมแม่น้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง เป็นสังคมเกษตรกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทความสัมพันธ์ที่ชุมชนแห่งนี้มีต่อชุมชนใกล้เคียงและพื้นที่โดยรอบจนถึงระดับเมืองยังคงมีอยู่ในทุกช่วงยุคและสมัย โดยปัจจัยหลักๆ ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบส่วนใหญ่จะเกิดจากกิจกรรมการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า โดยบทบาทของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกิจกรรมทางการเกษตรยังคงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักๆ ของพื้นที่ และเนื่องจากการประกอบกิจกรรมทำการเกษตร การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรจึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบในหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายข้าวและอ้อยที่เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนไปยังนอกพื้นที่ทั้งใกล้และไกล

นอกจากกิจกรรมการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่ใกล้เคียงแล้ว อาชีพ กิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและเกณฑ์การตัดสินใจในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานที่มีรูปแบบใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกันกับชุมชนตามแนวลำน้ำจะเข้าสามพันและพื้นที่โดยรอบ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชน จากการพัฒนาทางด้านเส้นทางคมนาคมที่มีมาก

ขึ้นในช่วงหลังๆ ส่งผลให้การติดต่อสื่อสารกับพื้นที่โดยรอบตลอดจนพื้นที่ภายนอกชุมชนเป็นไปด้วยความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ชาวบ้านเยาวชนชนรุ่นหลังได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์กับพื้นที่ภายนอกชุมชนจึงมีรูปแบบของการที่ชาวบ้านเดินทางเข้าไปหาแหล่งงาน หรือไปทำงานนอกพื้นที่เพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับกิจกรรมทางการเกษตร และกิจกรรมทางการค้าขายแลกเปลี่ยนก็ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะกิจกรรมทางการเกษตรที่ในปัจจุบันมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผลิตภัณฑ์ถึงภายในชุมชน แต่ก็มีบางส่วนที่สามารถนำไปขายส่งได้เองภายในเมืองนี้ ออกจากจะได้ราคาดีกว่า และเส้นทางการคมนาคมในปัจจุบันก็สะดวกสบายทำให้การติดต่อค้าขาย หรือซื้อสินค้าอุปโภค บริโภคสามารถที่จะเดินทางไปติดต่อยังพื้นที่ห่างไกลได้มากขึ้น ทำให้ไม่จำเป็นที่จะต้องมาค้าขายกันเองระหว่างชุมชน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนยังคงถูกเชื่อมด้วยรูปแบบประเพณี และวัฒนธรรมที่คล้ายกันเช่นเดิม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.6 สรุปประวัติศาสตร์และสภาพทั่วไปของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ด้านประวัติศาสตร์	ลักษณะทางกายภาพ	ลักษณะทางเศรษฐกิจ	ลักษณะทางสังคม
<p>พื้นที่ตั้งของชุมชนมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยเมืองโบราณอุทุมพร ด้วยความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและตำแหน่งที่ตั้ง โดยบ้านหนองบัว และบ้านวังหลุมพอง เป็นสองชุมชนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำจะเซ้สามพันในยุคปัจจุบัน ด้วยความเหมาะสมของพื้นที่ต่อการทำนา และทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ภายหลังจึงมีการแบ่งเขตการปกครองออกจากบ้านวังหลุมพอง จนเพิ่มมาเป็นบ้านปทุมทองอีกหนึ่งหมู่บ้าน</p>	<p>ลักษณะทางกายภาพ ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนคือ สภาพที่ราบลูกฟูก ส่งผลให้เกิดที่ราบลุ่มสลับกับที่ดอน มีลำน้ำจะเซ้สามพันไหลผ่าน และปรากฏเป็นภูเขานาขนาดเล็กอยู่ในพื้นที่ชุมชนคือ เขาไผ่ล้อม มีกลุ่มบ้านเกาะกลุ่มริมลำน้ำจะเซ้สามพัน และเกาะกลุ่มไปตามเส้นทางคมนาคมที่พัฒนามาทางททางเกวียน รวมไปถึงกระจายตัวบนพื้นที่เกษตรกรรม มีวัด ปทุมวนาราม และวัดหนองบัวเป็นศาสนสถานของชุมชน ระบบน้ำที่สำคัญคือระบบน้ำชลประทานเชื่อมโยงเข้ากับลำน้ำจะเซ้สามพัน หล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมได้ทั้งปี ปัจจุบันไร่อ้อยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมหลักของชุมชน รองลงมาคือพื้นที่นาข้าว</p>	<p>เป็นชุมชนที่มีพื้นฐานของเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งมีอ้อยและข้าวเป็นพืชหลักของชุมชน การเลือกปลูกอ้อยหรือข้าว นั้น มีกลไกของราคาผลผลิตเป็นตัวกำหนด รองลงมาคือรายได้จากงานหัตถกรรมทอผ้า นอกจากนี้ยังมีการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรเชิงอนุรักษ์เข้ามาในชุมชน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก รายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปี ประมาณ 38,309 บาท ถือว่าเป็นรายได้ที่ไม่สูงเท่าไรนัก</p>	<p>ประชากรในชุมชนมีแนวโน้มลดลง แปรผกผันกับจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เห็นว่าคุณมีการย้ายออกจากชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันคนที่อยู่ในชุมชนนิยมแยกครัวเรือนออกเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ประชากรในชุมชน เป็นคนไทยภาคกลาง มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก รวมไปถึงมีความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติตามรูปแบบของสังคมชนบท ยังคงมีร่องรอยของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากวิถีชีวิตของชาวนาในอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่คือ การละเล่นเพลงพวงมาลัย แต่ปัจจุบันขาดคนสืบทอด ผู้คนในชุมชนยังคงมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกันเหมือนดังญาติมิตร มาจากพื้นฐานของคนในชุมชนที่มีนามสกุล เหมือนกัน คือตระกูลปทุมสุตร และปทุมสุติ ที่อยู่อาศัยมายาวนานในพื้นที่</p>

พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ตั้งชุมชน และข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในระดับเมืองอุทง รวมถึงข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ในปัจจุบัน ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามการสัมภาษณ์เชิงลึก และภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยนำทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Ekistic Model) มาเป็นกรอบในการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน เพื่อนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา นี้ ไปทำการวิเคราะห์ถึง องค์ประกอบ และประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองต่อไป

5.1 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

การศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจำเป็นที่จะต้องศึกษาพื้นที่อย่างลึกซึ้ง ทำความเข้าใจพื้นฐานความเป็นมาของพื้นที่ตั้งแต่อดีต เพราะถึงแม้ว่าหลักฐานของ ชั้นทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม บางส่วนจะสูญหายไปแล้ว แต่ก็ยังคงมีหลักฐานบางอย่างที่เชื่อมโยง มาสู่ยุคปัจจุบัน จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่าบริเวณโดยรอบเมืองโบราณอุทง ในรัศมี 10 กิโลเมตร ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนริมน้ำบ้านบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ในอดีตได้มีมนุษย์เข้ามาตัดแปลงธรรมชาติตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จึงมีความจำเป็นที่ต้องศึกษาภาพรวม ของพื้นที่ ตั้งแต่ ในยุคของเมืองโบราณอุทง และ บางส่วนที่ ต่อเนื่องจนยุคกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากมีความเชื่อมโยงบางส่วนถึงชุมชนริมน้ำบ้านบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

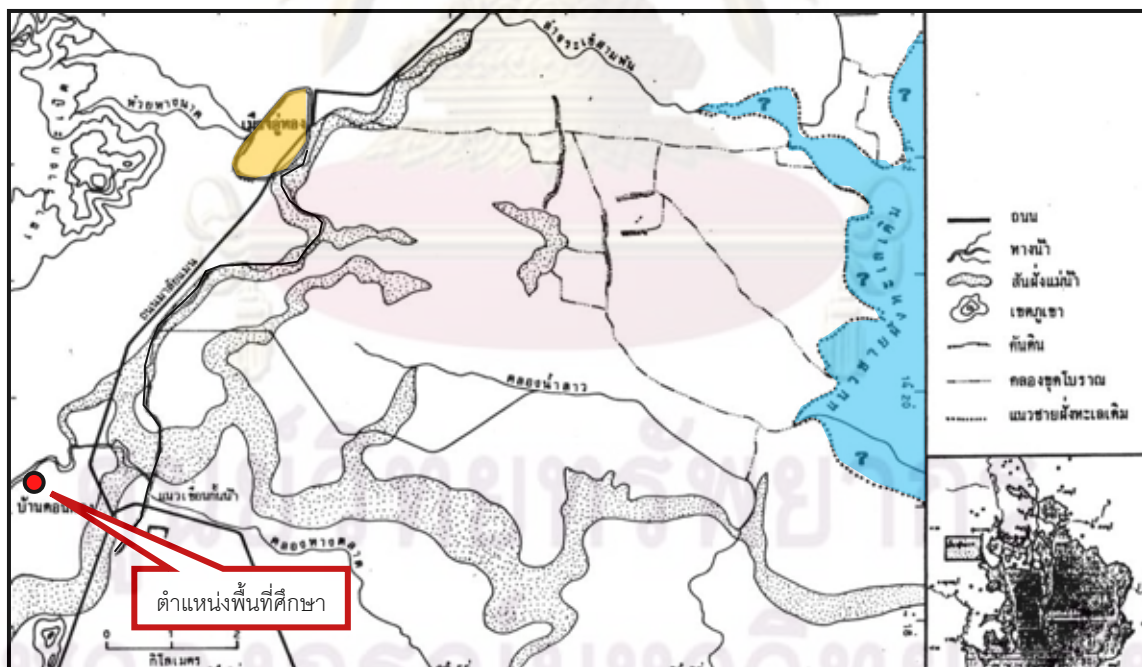
5.1.1 ยุคก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง (พ.ศ 700 - 2399)

- **ทางด้านภูมิศาสตร์**

ยุคก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ได้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณรอบเมืองอุทง ราวพุทธศตวรรษที่ 8-17 ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำสุพรรณบุรี -ท่าว่า ที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยามาทางตะวันตก ที่ราบลุ่มนี้เกิดจากแม่น้ำจรจะเข้าสามพัน ซึ่งมีต้นน้ำที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ไหลมาบรรจบแม่น้ำท่าว่า ซึ่งเป็นลำน้ำ

สายเก่าของแม่น้ำสุพรรณบุรีไหลออกสู่พื้นที่เว้าใน ในทางธรณีวิทยาเชื่อว่าเชื่อมต่อกับอ่าวไทย เป็นทางน้ำที่เรือเดินทะเลในศตวรรษที่ 12 สามารถเข้าถึง ต่อมาด้วยการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตื้นเขิน ทำให้แม่น้ำสายเดิมมีขนาดเล็กลง เกิดแม่น้ำลัดที่ต่อมากลายเป็นแม่น้ำสุพรรณบุรีปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเว้าน้ำออกสู่ทะเลในอดีตนั้นมีความสำคัญในแง่ที่เชื่อมต่อบริเวณระหว่างทะเลกับชุมชนภายในภูมิภาค (วารุณี ไอสถารมย์, 2547: 73)

สภาพภูมิศาสตร์อันเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณรอบเมืองอู่ทอง เป็นที่ราบน้ำท่วมถึง สภาพธรรมชาติเป็นป่าไม้เบญจพรรณ ด้านตะวันออกเป็นป่าละเมาะเล็ก ทางเหนือและตะวันตกเป็นป่าดงดิบผืนใหญ่มีภูเขาบางตอน ทางใต้เป็นเขตต่อกับลุ่มน้ำแม่กลอง มีการค้นพบหลักฐานที่เป็นร่องรอยชุมชนหมู่บ้านและการรวมกลุ่มเป็นเมืองตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ปลายยุคหินใหม่และยุคโลหะจนถึงพุทธศตวรรษที่ 7-8 ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรีทั้งสายเดิมและสายใหม่ พบชุมชนเมืองไม่น้อยกว่า 19 แห่ง (มานิต วัลลิโกดม , 2509) ชุมชนเหล่านี้ได้พัฒนาการรวมกลุ่มขึ้นมาเป็นเมืองสำคัญของภูมิภาค คือเมืองอู่ทองโบราณในพุทธศตวรรษที่ 7-8 และรัฐสุพรรณภูมิ ศูนย์อำนาจแห่งต่อมาทางตะวันออกเฉียงเหนือของลุ่มน้ำสุพรรณบุรีในพุทธศตวรรษที่ 18-19

แผนที่ 5.1 แสดงที่ตั้งเมืองอู่ทอง คันกั้นน้ำ คลอง และความสัมพันธ์กับแนวชายฝั่งทะเลเดิม

ที่มา : ทิวา ศุภจรรยา, 2530.

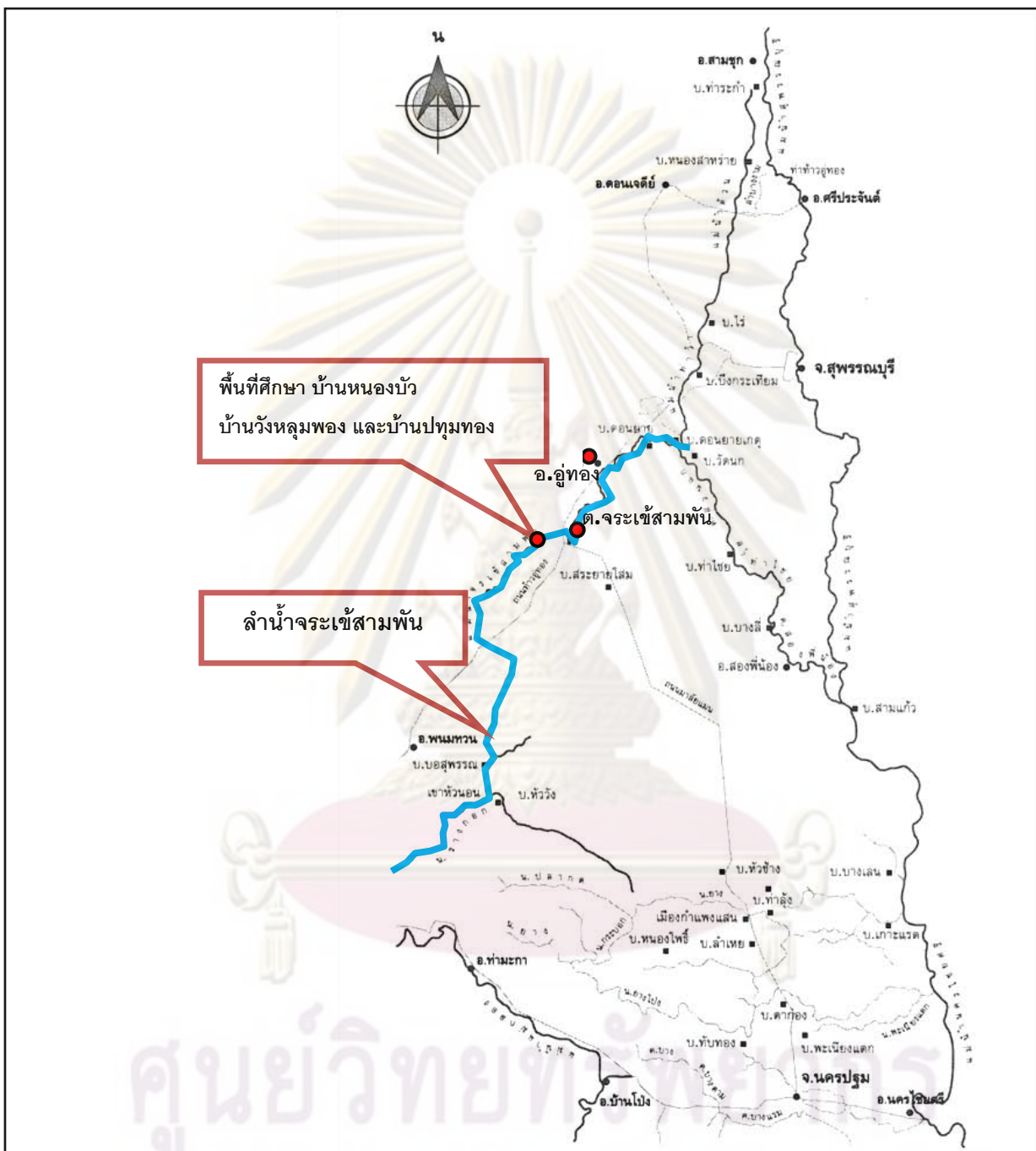
- **ทางด้านยุทธศาสตร์**

มานิต วัลลิโกดม (2549) ได้อธิบายว่าบริเวณรอบเมืองอุทุมมามีอายุเก่าแก่กว่าอยุธยา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุถึงชุมชนบนเส้นทางสายสำคัญในภูมิภาคว่า นอกจากจะเป็นชุมชนบนเส้นทางน้ำที่เชื่อมต่อหัวเมืองภาคใต้และภาคตะวันออกแล้วยังเป็นเมืองที่ อยู่บนเส้นทางบกที่เชื่อมต่อกับเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองภาคตะวันตกตามบันทึกในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช และหลักฐานสมัยอยุธยา นอกจากนี้ยังมีหลักฐานแสดงถึงการเป็นชุมชนบนเส้นทางยุทธศาสตร์สงครามไทย พม่า ที่สำคัญคือสงครามยุทธหัตถีสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชา คือเส้นทางด่านเจดีย์สามองค์ – พนมทวน – จระเข้สามพัน - อุทุมม – บ้านหนองสาหร่าย – วิเศษไชยชาญ – อยุธยา (มานิต วัลลิโกดม อ้างถึงใน วารุณี โอสถารมย์, 2547: 19)

5.1.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

โดยรอบเมืองอุทุมมในรัศมีราว 10 กิโลเมตรมีแหล่งโบราณสถานกระจายอยู่ทั่วไปอันสะท้อนให้เห็นถึงชุมชนหมู่บ้านที่กระจายอยู่รอบศูนย์กลาง ด้านหน้าเมืองเป็นที่ราบลุ่มลำน้ำจระเข้สามพัน อันเป็นเครือข่ายลำน้ำสองพี่น้องในปัจจุบัน เป็นชุมชนตามแม่น้ำลำคลอง ด้านหลังเมืองที่อยู่บนที่ลาดจากภูเขาและที่สูงก็มี แหล่งชุมชนและศาสนสถานกระจายกันอยู่ โดยเฉพาะบนเขาและถ้ำก็พบแหล่งศาสนสถานเป็นอันมาก (ศรีศักร วัลลิโกดม, 2549:65-132)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.2 แสดงลำน้ำจระเข้สามพัน แม่น้ำสุพรรณบุรี (แม่น้ำท่าจีน) และแหล่งชุมชนในเขตลำน้ำจระเข้สามพัน ที่มา: วารุณี ไอสถารมย์, 2547

5.1.1.2 สังคมและเศรษฐกิจ

ชาติพันธุ์ของประชากรใน ละแวก เมืองนี้ เป็นไปได้ว่าประชากรหลักน่าจะเป็นชาวพื้นเมืองเริ่มแรกที่เข้ามาตั้งหลักแหล่ง อาจเป็นกลุ่มคนพุดภาษามอญ เขมร ต่อมาด้วยความเป็นเมืองท่าการค้าใกล้ฝั่งชายทะเล ทำให้ประชากรถิ่นอื่นอพยพเข้ามา ผู้คนในเมืองนี้จึงหลากหลายเผ่าพันธุ์

(ธิดา สารระยา อ่างถึงใน วารุณี โสถถาร มย์, 2547:78) ราชภรตามหมู่บ้านน่าจะนับถือศาสนาพุทธ เนื่องจากทุกหมู่บ้านตั้งร้งรอยศาสนสถานศูนย์กลางชุมชนที่เป็นเจดีย์ในทางพุทธศาสนานั้นเอง

สภาพการทำมาหากินของประชากรของชุมชนหมู่บ้านรอบเมือง โบราณ คู้ทอง เป็นเมืองการค้าที่มีพื้นฐานจากหมู่บ้านเกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นการผลิตด้านเกษตรแบบเลี้ยงตัวเอง หาของป่าและผลิตสิ่งของเครื่องใช้เอง มีการทอผ้า และการผลิตที่สำคัญคือ กรรมวิธีการปลูกข้าวแบบทดน้ำ เป็นการอาศัยเทคโนโลยีชลประทานขนาดเล็กพื้นบ้านง่ายๆ ที่ยังคงใช้กันอยู่ทุกวันนี้คือ การขุดคลองลัดและคลองชักน้ำจากแม่น้ำ เข้าสู่ที่นาและทำคันดินกั้นนา กิจกรรมเหล่านี้ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ด้วยการร่วมแรงกันหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามผู้ปกครองเมืองคู้ทองมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาน้ำไม่เพียงพอ เมื่อลำน้ำจะเข้าสู่สามพันเปลี่ยนทางเดิน ทำให้มีการทำคันดินกั้นน้ำบังคับให้น้ำไหลกลับเข้าตัวเมือง (สืบแสง พรหมบุญ และคณะ อ่างถึงใน วารุณี โสถถารมย์, 2547:82)

5.1.1.3 ลักษณะการขยายตัวของเมืองและชุมชน

ด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ จึงเป็นแรงดึงดูดผู้คนจากภูมิภาคภายในให้เข้ามาตั้งชุมชนหมู่บ้านในฐานะบริวารรายล้อมและยังสามารถทำให้พ่อค้านักเดินทางจากภายนอกที่ใช้เส้นทางของการค้าภายในแทบทะเลใต้ จากหลักฐานทางโบราณคดีได้พบแหล่งชุมชนโบราณหลายแห่ง เช่น ชุมชนบ้านพระ ชุมชนบ้านจระเข้สามพัน ชุมช นบ้านดอน (โคก) ยายเกตุ และบ้านชุมชนนาลาว เนื่องต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ชาวบ้านในชุมชนแขวงคู้ทอง ยังมีศูนย์กลางอยู่บริเวณลุ่มน้ำจระเข้สามพันและชาวบ้านยังสืบทอดเรื่องเล่าถึงตำนานเมืองเก่าที่สัมพันธ์กับตำนานท้าวคู้ทองอีกด้วย (สุนทรภู่ อ่างถึงใน วารุณี โสถถารมย์, 2547:194)

5.1.1.4 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

การติดต่อภายในภูมิภาคเป็นการติดต่อทางการค้าเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตและทรัพยากรที่จำเป็นระหว่างเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน แม่งลอง และเจ้าพระยา โดยมี สร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่วัฒนธรรมทวารวดีที่มีศูนย์กลางที่คู้ทอง - นครปฐม (วารุณี โสถถารมย์, 2547)

แม้ในตัวเมืองคู้ทองจะถูกทิ้งร้างไป แต่ตามทำเลนอกเมืองต่างๆ ออกไปคงจะยังมีผู้คนพลเมืองตั้งภูมิลำเนาทำมาหากินอยู่ เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญสายหนึ่งระหว่างบ้านเมืองฝ่ายตะวันออกกับฝ่ายตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา (มานิต วัลลิโภดม)

รูปภาพที่ 5.1 แสดงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนหมู่บ้าน
ในยุคเมืองโบราณอู่ทอง (พิพิธภัณฑ์สถานบ้านดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี, 2552)

สภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในยุคเมืองโบราณอู่ทอง บางส่วนยังคงปรากฏร่องรอยสืบเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบันคือ ร่องรอยของแนวคูคันดินที่เรียกว่าถนนท้าวอู่ทอง แนวคูคันดินนี้เองทำให้เกิดหนองน้ำใหญ่ระหว่างบ้านหนองบัวและบ้านดอนทองพูน เรียกว่า หนองบัว บึงอ้อยยาวและอ้อยใหญ่ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหนองบัว อีกทั้งเป็นแหล่งน้ำซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านหนองบัว ทั้งยังพบซากของฐานเจดีย์อายุประมาณ 600-700 ปี ตั้งอยู่บนยอดเขาไผ่ล้อมรวมไปถึงวิถีเกษตรกรรมการทำนา อันเป็นวิถีที่สัมพันธ์สอดคล้องกับลักษณะของสภาพแวดล้อม อีกทั้งการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าล้วนมีความเชื่อมโยงมาจากยุคอดีตทั้งสิ้น นอกจากนี้แนวลำน้ำจะเข้สามพันยังมีความสำคัญคือเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สงครามยุทธหัตถีไทย-พม่า ในสมัยอยุธยาอีกด้วย ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสภาพและความสำคัญของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีตอันเป็นที่มาของพื้นที่ ก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

หลังจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน สามารถแบ่งพัฒนาการของชุมชนได้เป็น 3 ช่วง จากสมมุติฐานตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เอกสาร และการสัมภาษณ์ขั้นต้น ดังนี้

ช่วงที่ 1 : ยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

(พ.ศ. 2400 – 2495) ช่วงเวลา 95 ปี

ช่วงที่ 2 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม

(พ.ศ.2496 – 2519) ช่วงเวลา 23 ปี

ช่วงที่ 3 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากเกษตรกรรม

(พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน) ช่วงเวลา 33 ปี

การแบ่งช่วงวิวัฒนาการของชุมชนก็เพื่อที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับคน วิถีชีวิต พื้นที่ในชุมชนและพื้นที่โดยรอบชุมชน โดยแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์เป็นลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม การขยายตัวของชุมชน ความเปลี่ยนแปลง โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย

5.2.1 ช่วงที่ 1 : ยุคเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400 - 2498)

บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำจะเข้สามพันที่อยู่ใกล้เมืองโบราณท่าอิฐทอง ในยุคนี้ ยังไม่มีผู้คนอาศัยมากนัก ไม่ได้ได้รับความสนใจจากทางราชการเท่าใดนักไม่ว่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์หรือนักโบราณคดี มองไม่เห็นความสำคัญแต่ประการใด แต่หลังจากที่มีการเปิด การค้าข้าวเสรี สนธิสัญญา เบาริง พ.ศ. 2398 ทำให้เริ่มมีแรงหนุนในการอพยพของผู้คนเข้าไปบุกเบิกเปิดที่ทำกินใหม่ๆ ในพื้นที่นี้ สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งหัวเมืองต่าง ๆ เป็นจังหวัด อำเภอ และตำบล ทางราชการได้ตั้งอำเภอขึ้นในเขตป่าดงดิบที่บึง โดยที่แยกหมู่บ้านจะเข้สามพัน และบ้านหนองบัว มาจากอำเภอสองพี่น้อง เมื่อ พ.ศ. 2445 (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ , 2542: 62) แบ่งการปกครองออกเป็น 10 ตำบล ในยุคนี้นับหนองบัวมีฐานะเป็นตำบล ต่อมาทางราชการได้พิจารณาเห็นว่าอำเภอจะเข้สามพัน อยู่ในเขตเมืองโบราณที่เรียกว่า เมืองท่าอิฐทองเพื่อให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์จึงย้ายที่ว่าการอำเภอจากหมู่บ้านจะเข้สามพัน มาตั้ง ณ บริเวณเมืองโบราณท่าอิฐทอง และให้เปลี่ยนชื่อจาก อำเภอจะเข้สามพัน เป็นอำเภออิฐทอง ส่งผลให้บ้านจะเข้สามพันจึงลดฐานะมาเป็นเพียงตำบล และบ้านหนองบัวลดฐานะมาเป็น หมู่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2483 สืบมาจนถึงปัจจุบัน และเนื่องจากที่ราบลุ่มน้ำจะเข้สามพันเป็นกลุ่ม หมู่บ้านอยู่บนที่ดอน จึงเติบโตขึ้นที่หลังศูนย์กลาง เพราะได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างช้าๆ การคมนาคมเป็นอุปสรรคสำคัญทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจมีขอบเขตจำกัด การผลิตเลี้ยงตัวเองยังคงมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านยาวนานกว่าหมู่บ้านริมฝั่งน้ำใหญ่

● ทางด้านภูมิศาสตร์และระบบนิเวศ

สภาพภูมิประเทศในสมัยนี้มีสภาพเป็นป่าดงบริเวณกว้างขวาง บริเวณหลังเขาเป็นป่าชัฏ มีสัตว์ป่าชุกชุม ผู้คนยังมีน้อย ลำน้ำจะเข้สามพัน นั้นเคยเป็นลำน้ำกว้างใหญ่มีน้ำตลอดปี เรือสำเภาดินทางเข้ามาในลำน้ำนี้ เพิ่งเริ่มแห้งราว พ.ศ. 2480 ในช่วงฤดูน้ำหลากราวเดือน 10-12 พวกบ้านทุ่ง (บางปลาแม่-สองพี่น้อง) จะนำเรือใหญ่ขึ้นมาบรรทุกไม้ลำ กระทุ้งพื้น โดยไปเลือกตัดตามบริเวณแถบเขาวงพาทย์ เขาคดลูกคลี และบริเวณใกล้เคียง ล่องแพไม้ลำบ้าง บรรทุกเรือบ้าง และพวกเรือจะต้องมาจอดค้างบริเวณบ้านจะเข้สามพัน (บังอร ดวงละม้าย)

ในยุคนี้บ้านจะเข้สามพันและเขต ไกล่เคียง เป็นแหล่งที่มีจะเข้ชุกชุมมาก มีหนอง บึง หลายแห่งแต่ละแห่งล้วนมีจะเข้ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก นายกริ่ง ศรีเหรา เล่าว่าเมื่อท่านยังเป็นเด็ก รว พ.ศ. 2461-2468 บิดาของท่านเคยเล่าให้ฟังว่าในลำน้ำจะเข้สามพัน และตามหนอง บึง วง บริเวณ ไกล่เคียงกับบ้านจระเข้สามพันมีจะเข้อาศัยอยู่ทั่วไป เช่น บึงอ้อยาว บึงอ้อไห ญู หนองบัวใหญ่ ซึ่งหนองบึงต่างมีต้นไม้ต้นหญ้าขึ้นอยู่หนาทึบ เช่น กอรวก กอไผ่ กอพง ต้นอ้อ ต้นแขม สมัยนั้นยังมีผู้คนน้อย ระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนา มีข้าว การทำมาหากินอยู่ในวงจำกัด ไม่กล้าที่จะออกไปหักล้างทางพงในถิ่นที่อยู่ไกลหมู่บ้าน เพราะกลัวอันตรายจากสัตว์ป่า เช่น เสือ ช้าง เคยมีผู้ต้องเสียชีวิตเพราะสัตว์ร้ายและจะเข้บ่อยครั้ง ตามคำบอกเล่าของหลายๆ ท่าน พอสรุปได้ว่า หลัง พ.ศ. 2468 เป็นต้นมา คงจะไม่มีจะเข้เหลืออยู่ในละแวกนี้เลย (บังอร ดวงละม้าย)

5.1.2.1 ลักษณะทางกายภาพ

เป็นชุมชนที่มีลักษณะของการทอดตัว ไปตามริมฝั่งของลำน้ำจะเข้สาม พันที่มีลักษณะคดเคี้ยวไปตามลักษณะของภูมิประเทศ โดยมีวัดพุทธมรณารามเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน และมีอาณาเขตพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านหนองบัวและวังหลุมพองกับพื้นที่ไร่นาจ้างซึ่งเป็นวัดที่มีอยู่เพียงแห่งเดียวในชุมชน ถัดออกไปเขตรอบนอกของบริเวณเกษตรกรรมจะเป็นป่าทึบ ป่าโปร่ง และภูเขาขนาดเล็ก

ทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมมีการสร้างบ้านเรือนถาวรแบบเรือนไทยหลังคามุงจาก และโดยมากจะล้อมคอกวัวและควายไว้ได้ทุนเพราะขโมยชุกชุม บ้านเรือนส่วนมากปลูกด้วยไม้สัก ซึ่งตามประเพณีคนในชุมชนสมัยก่อน เรียกบ้านไม้สักว่าบ้านปาล่าง คือบ้านไม้สักที่นำมาจาก แถวบางปลาหมอ ส่วนบ้านปาดนั้นคือไม้เต็ง ไม้รัง นำมาจากแถวจังหวัดกาญจนบุรี แต่จริงๆ แล้วแถบเมืองจังหวัดกาญจนบุรีและนครสวรรค์ก็มีไม้สักเยอะเช่นกัน (ข้าม ศรีเหลา , สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2552) ในสมัยนั้นอาชีพเกษตรกรรมต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก การทำเกษตรต้องรอคอยเพียงน้ำฝน เมื่อน้ำแห้งก็ ปลูกข้าว ไม่ได้ ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงไม่สู้ดีนัก ทางด้านเส้นทางสัญจรภายในชุมชนนิยมใช้การสัญจรทางเท้าเป็นหลักในหน้าแล้ง และใช้การสัญจรทางเรือในหน้าน้ำ โดยเส้นทางเดินเท้าจะเป็นถนนดินขนาดไม่กว้างนักพอที่จะให้เกวียนผ่านได้เท่านั้น หรือเดินลัดเลาะไปตามคันนา ส่วนการสัญจรเพื่อ เดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบล และติดต่อภายนอกอำเภอต้องเดินทางเท้าด้วยเช่นเดียวกัน หรือจักรยาน แต่ก็ลำบากเพราะ สภาพพื้นผิวของทางสัญจร ไม่ดีนัก ระยะทางในการไปยังอำเภออุทอง เพื่อหอบถั่ว งา ไปขาย ต้องใช้เวลาในการเดินทางไป - กลับ ประมาณ 1 วัน ส่วนการไปยังตำบลจะเข้สามพันเดินทางไป - กลับ ต้องใช้เวลาประมาณครึ่งวัน ถ้าไปตลาดบางลี่ต้องไปเกวียนไปประมาณ 2 คืบ เพื่อเอาฝืนที่เก็บได้จากป่ารอบๆ หมู่บ้าน ไปแลกกะปิ น้ำตาลปึก หอม กระเทียม มะพร้าว เป็นต้น ซึ่งนอกเหนือจากเส้นทางที่ติดต่อภายในจังหวัดสุพรรณบุรีแล้ว ยังมีเส้นทางที่ใช้เดินทางไปอำเภอห้วยกระเจาและอำเภอเลาขวัญ จังหวัดกาญจนบุรีอีกด้วย เป็นเส้นทางไปหาของป่าและสำหรับไปเลี้ยงวัว ระหว่างทางมีกองแรมพักสำหรับคนเดินทางเป็นระยะ คนใน

ชุมชนละแวกนั้น ยังมีปางเลี้ยงวัว ร่วมกันบนที่ดอนเพื่อหนีน้ำในช่วงน้ำหลาก โดยเดินขึ้นทางเหนือ ที่สำนักโก อำเภอกัญญากระเจา ส่วนบริเวณด้านตะวันออกของชุมชนในบริเวณระหว่างทุ่งนาและ แนวป่าโปร่งมีบึงขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า บึงอ้อยาว และบึงอ้อใหญ่ เป็นแหล่งหาปลาเพื่อนำมาเป็นอาหาร

5.1.2.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม

ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาตนเอง มีการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก และขายเพียงบางส่วน ยังคงเป็นการเกษตรแบบยังชีพ มีการสะสมอาหารการกิน คือการเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งเพื่อเก็บเอาไว้กินตลอดปี เมื่อต้องการใช้จึงนำออกมาสี ด้วยเครื่องสีข้าวแบบมือ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเองกับชุมชนใกล้เคียงภายในเมืองอุ้มทอง ศูนย์รวมของคนจำนวนมากอยู่ที่ตลาดท่าพระยาจักร์ ใกล้กับเมืองโบราณอุ้มทอง ในช่วงฤดูน้ำตลาคนี้ค่อนข้างคึกคักกว่าในตำบลจะเข้สามพันเพราะเป็นชุมชนค้าของป่า พอฤดูแล้งการขายสินค้าป่าจะเปลี่ยนไปซุ่ม นุ่มกันที่ตลาดบางลี่ เพราะน้ำขึ้นไม่ถึงตลาดท่าพระยาจักร์ที่ อำเภอกัญญากระเจาทำให้เรือเข้ามาไม่ได้ (มนัส โอภาสกุล, หน้า 4)

ลักษณะทางสังคมของ ชุมชนในยุคนี้ ล้วนเกิดจากการตั้งถิ่นฐานของ คนเชื้อชาติไทยภาคกลางดั้งเดิม ส่วนชุมชนอื่นๆ ที่กระจายตัวภายในอำเภอกัญญากระเจานั้น มีหลายหลายชาติพันธุ์ด้วยกันคือ ลาวเวียง ลาวโซ่ง ลาวครั่ง ถูกกวาดต้อนคร้วมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน พ.ศ. 2310 จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2370 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อ้างถึงใน วารุณี โอสถารมย์ , 2547: 196) ส่วนคนไทยเชื้อชาติจีนอพยพเข้ามาตามกระแสความเติบโตของเศรษฐกิจในอุตสาหกรรมน้ำตาลในเมืองนครชัยศรีตั้งแต่รัชกาลที่ 2 โดยมากจะปลูกยาสูบอยู่บริเวณ บ้านตลาดเขต และกระจุกตัวอยู่ในตลาดอุ้มทอง ถึงแม้ผู้คนในบริเวณนี้จะมีชาติพันธุ์ที่หลากหลาย แต่ก็มีที่ตั้งถิ่นฐานที่คล้ายกันสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน เป็นอย่างดีและผูกพันกัน มีปฏิสัมพันธ์กันสม่ำเสมอ มีความเชื่อและความคล้ายคลึงกันของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม มีการติดต่อสื่อสารที่ใช้ภาษาไทยและมีความเป็นกันเองแบบไม่มีรูปแบบตายตัว

การใช้ชีวิตในอดีตไม่สะดวกสบายดังเช่นทุกวันนี้ ในหน้าแล้งน้ำที่ลำน้ำจะเข้สามพันแห่งคอดชาวบ้านต้องไปตักน้ำจากบ่อน้ำซับใต้ดิน ซึ่งมีชื่อเรียกว่าบ่อโพรง ต้องไปตักแต่เช้าถ้าใครไปช้ำก็ต้องรอน้ำออกมาจากใต้ดินอีกบางที่น้ำรอถึงเย็นทีเดียว บ่อโพรงนั้นมีอยู่สองแห่ง คือ ใกล้วัดปทุมวนาราม และกลางทุ่งนาใกล้เขาชานหมาก

การทำงานในยุคแรกเกิดจากการมาบุกเบิกที่ดินทำกิน เป็นที่เพาะปลูกทำแค่ช่วงฤดูฝนและปลูกตามลักษณะของพื้นที่ ชาวนารู้จักสร้างคันนากักน้ำหรือทำกระตังปลูกข้าว ทั้งในส่วนที่เป็นที่ดอนและที่ลุ่ม เป็นเทคโนโลยีที่ทำให้ปลูกข้าวได้มากขึ้น และแรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครอบครัว ประกอบกับการลงแขกช่วยแรงกันเองภายในหมู่บ้านหรือการเอาแรงกัน ใช้แรงงานวัว ควาย และเครื่องมือเกษตรที่ผลิตง่ายๆ เช่น คราด คันไถ ในช่วงระหว่างที่รอให้ข้าวโต ชาวนาเป็นช่างทอผ้าไป

พร้อมกัน หรือเมื่อมีเวลาจากท้องนาเพิ่มขึ้น บางคนอาจปลูกถั่วปลูกงา ปลูกกระบุง ตะกร้า ทอผ้า ทอเสื่อ ซ่อมแซมอุปกรณ์ทำนา เช่น คันไถ คราด คันฉวย เคียว ล้อเลื่อน หรืออุปกรณ์จับสัตว์ เช่น แห สุ่ม ซ้อง ตาข่าย เป็นต้น

ชีวิตของ คนในยุคนี้ มีความผูกพันกับท้องถื่น เมื่อเสร็จภารกิจในไร่นาจาชาวบ้านจะมีการละเล่นที่สนุกสนาน ในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ลอยกระทง ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง จะมาพบปะสังสรรค์ บ้านไหนมีการละเล่น เช่น ลูกชวง สะบ้า รำวง เพลงพวงมาลัย จะเป็นที่รวมตัวของหนุ่มสาว ชาวบ้านจะเดินทางไปด้วยเท้า เพื่อไปร่วมสนุกสนาน ชาวบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง อาจเดินทางไปเที่ยวที่บ้านโป่ง บ้านหนองปลิง ซึ่งอยู่ห่างไปประมาณ 4 กิโลเมตร หรือบ้านเขาชานหมาก อยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร

ในยุคนี้มีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวคือมีการทำขวัญข้าวและบูชากราบไหว้พระแม่โพสพ ซึ่งสัมพันธ์กับแบบแผนการทำนาในรอบหนึ่งปี โดยมีความเชื่อว่าตอนแรกข้าวอยู่ในยุ้งข้าวพระแม่โพสพก็อยู่ในยุ้งข้าวด้วย เมื่อเราเอาข้าวออกไปหว่านในทุ่งนา เพื่อทำนา พระแม่โพสพก็จะออกไปอยู่ในทุ่งนาด้วย ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาแล้วก็ต้องทำพิธีเรียกพระแม่โพสพกลับมาด้วย ข้าวที่ปลูกในปีต่อไปจะได้อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในยุคนี้บนบาลศาลกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตในธรรมชาติ เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับต่อธรรมชาติเพราะขาดเครื่องมือที่จะเอาชนะธรรมชาติได้ ระบบความคิดจึงยังสอดคล้องสนับสนุนระบบชุมชนที่มีความผูกพันภายในแน่นแฟ้น และมีการผลิตแบบเป็นธรรมชาติ เทคโนโลยีต่ำ

วิถีชีวิตของชาวนายุคแรกนี้ เป็นการปรับตัวเพื่อให้ให้มีชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้ ชาวนาต้องพึ่งพาธรรมชาติเกือบทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นอาหารจากพืชและสัตว์ ปริมาณน้ำ และฝน ความอุดมสมบูรณ์ของดิน การทำงานในไร่นาจายังได้เปิดโอกาสให้ชาวนาอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ จนกระทั่งชาวนาเริ่มที่จะเข้าไปควบคุมหรือแก้ไขความสัมพันธ์เหล่านั้น ซึ่งทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนมีสภาพต่างไปจากเดิม

5.1.2.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชน

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพภายในชุมชน สามารถสันนิษฐานได้ว่า ในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนมีการกระจุกตัวอยู่บริเวณวัดหนองบัวเก่า ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางเดิมของหมู่บ้าน หนองบัว และอีกกลุ่มอยู่ บริเวณบ้านวังหลุมพอง ภายหลัง วัดหนองบัว เก่าซึ่งอยู่บริเวณหนองบัว เกิดไฟไหม้จึงมาสร้างวัดใหม่คือวัดปทุมวน นาราม ตั้งอยู่ระหว่างสองหมู่บ้าน ต่อมามีการขยายตัวตามลักษณะปกติของหมู่บ้านต่างๆ ไป โดยบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลังจะได้ที่ห่างจากลำน้ำออกไป และมีบ้างที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมที่ตนเองเป็นเจ้าของที่ดิน คือบริเวณ บ้านดอนแค ท่าควาย บ้านหมูนอก ดอนทองพูน และบ้านรางนุ่น นับว่าเป็นเพื่อนบ้าน ที่เกื้อกูลกันเสมอมา โดยมากเป็นญาติหรือเป็นเพื่อนบ้านกัน

5.1.2.4 โครงสร้างของชุมชน

ในระยะเวลาของพัฒนาการในช่วงนี้โครงสร้างของชุมชนยังไม่มี ความหลากหลายมากนัก เนื่องจากชุมชนยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย มีการยังชีพโดยการทำการเกษตร โครงสร้างของชุมชนจึงประกอบด้วย เส้นทางน้ำ คือลำน้ำจร ะเข้สามพัน ไหลมาจากลำห้วย หลายๆ สายของอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ป่าที่ปิดด้านตะวันตกบริเวณเขาไผ่ล้อม และป่าโปร่งด้านตะวันออกของชุมชน โดยเส้นทางน้ำนี้เป็นปัจจัยหลักในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน และเป็นตัวแปรหลักของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ในยุคนี้ลำน้ำจร ะเข้สามพันเป็นลำ น้ำธรรมชาติที่ตื่นเงินจะแห้งช่วงหน้าแล้งประมาณเดือนเมษายนของทุกปี และช่วงหน้าน้ำประมาณเดือนตุลาถ้าปีไหนน้ำมากก็จะไหลเอ่อท่วมบ้านเรือนและท้องทุ่ง ศูนย์กลางหลักของชุมชนคือ วัดปทุมวนาราม ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน และเป็นศูนย์รวมของชุมชน ส่วนโรงเรียนในสมัยนั้นก็อาศัยศาลาวัดในการทำการเรียนการสอน

5.1.2.5 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ในอดีตชุมชนที่อยู่อาศัยมีเพียงไม่มีกลุ่มเท่านั้น กระจายกันอยู่ทั่วไป ตามริมน้ำ และท้องทุ่งความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบจึงเป็นไปในลักษณะเรียบง่าย เนื่องจากมีลักษณะการนับถือศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่ คล้ายคลึงกัน รวมไปถึง การเป็นชุมชนการเกษตรเพื่อยังชีพที่เหมือนกัน มีการนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคกันเองในครัวเรือนมาแลกเปลี่ยนกันเองบ้างภายในชุมชนกับชุมชนข้างเคียง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่ ภายนอกอำเภอ คู่ทองแล้วจะเป็นไปในรูปแบบของการเดินทางเพื่อไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันที่บริเวณ ตลาดบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง รวมถึงกองคาราวานเลี้ยงวัวและหาของป่าที่ใช้เส้นทางอำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวนากำลังไถนาด้วยควาย

บ้านเรือนไทยหลังคามุงจาก

ภูมิประเทศที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะแก่การเพาะปลูก

สภาพภูมิประเทศที่ราบลุ่มและป่าโปร่ง

การเดินเท้าเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ชุมชนอื่น

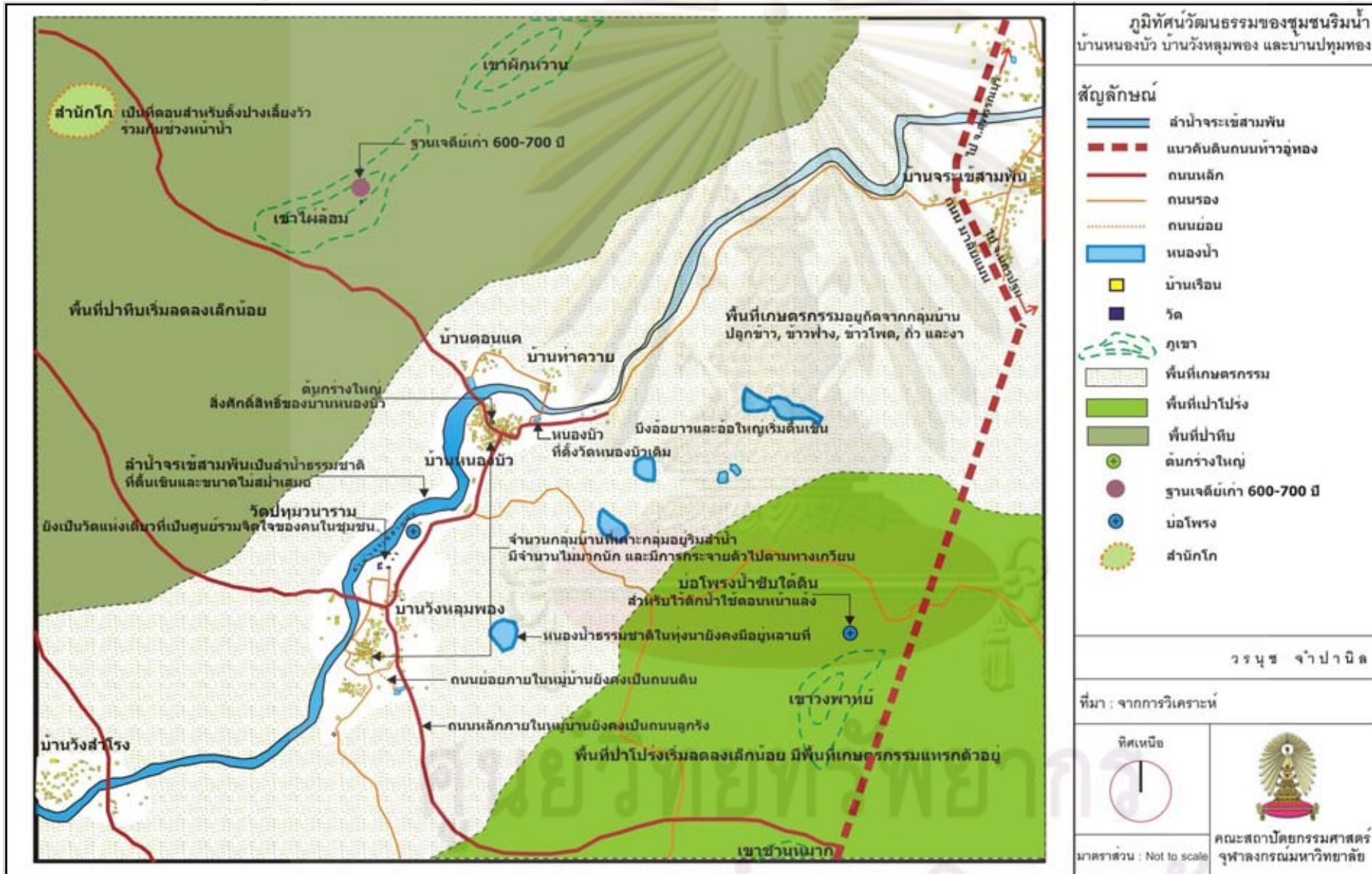
การพายเรือขุดในลำน้ำ

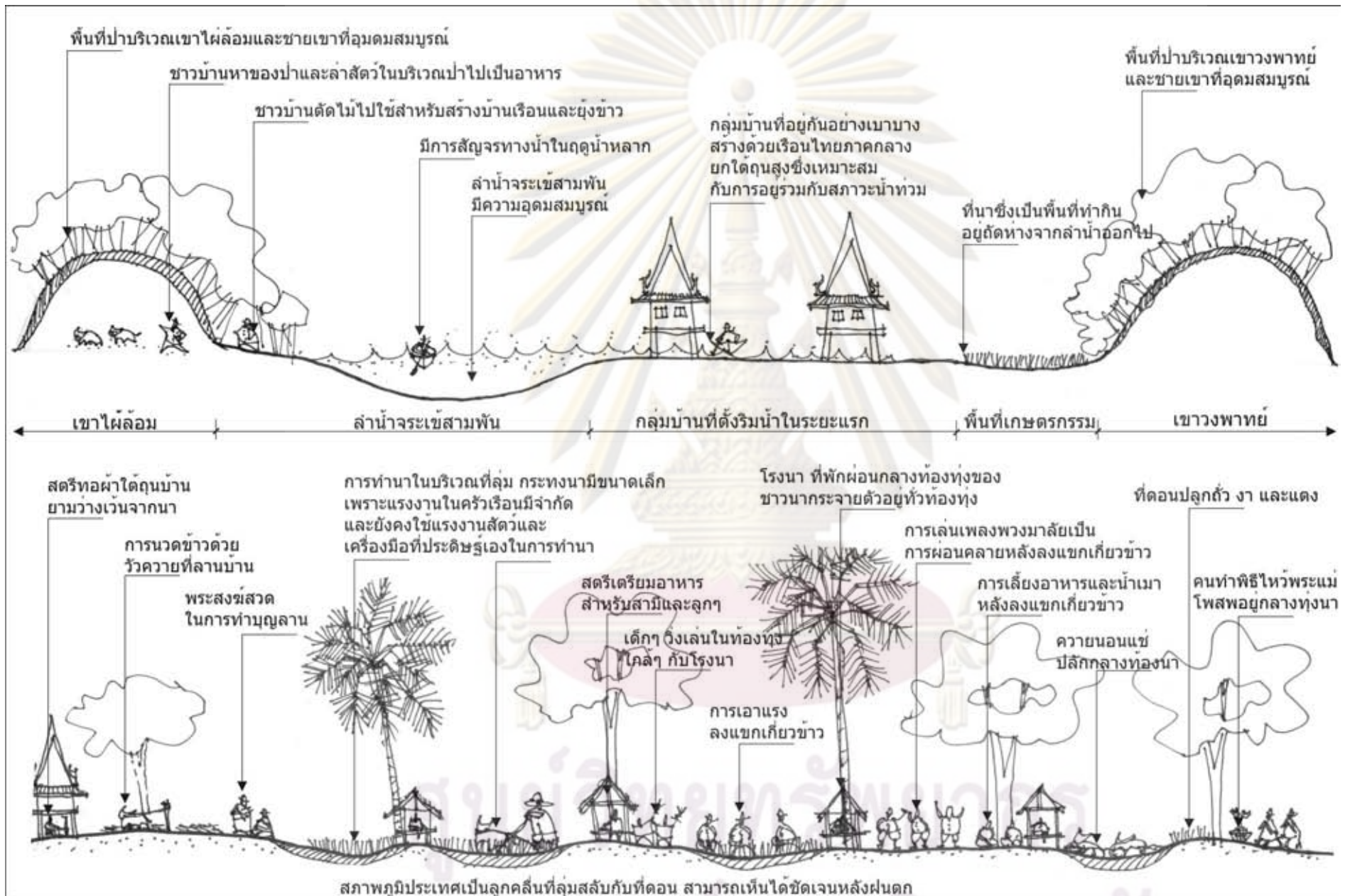
รูปภาพที่ 5.2 แสดงวิถีชีวิต สถาปัตยกรรม และภูมิประเทศของชุมชนในช่วงที่ 1

ที่มา : วารุณี ไอสถารมย์, 2547.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.3 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 1 ยุคเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400-2598)

รูปภาพที่ 5.3 แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติของชุมชนช่วงที่ 1

สรุปการเปลี่ยนแปลง ขององค์ประกอบใน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 1 คือ เกิดจากความพยายามของกลุ่มชนวนาที่ต้องการขยายพื้นที่ทำนาไปบนพื้นที่ลุ่มริมลำน้ำจะเข้สามพัน รวมไปถึงความต้องการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ป่าไม้แถบบริเวณเขาไผ่ล้อม หนองบัว จนก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามแผนภูมิที่ 5.1 เป็นยุคที่สภาพแวดล้อม ธรรมชาติมีอิทธิพลในการควบคุมวิถีชีวิตของมนุษย์ ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น อย่างมาก มนุษย์ยังยอมรับความเป็นไปตามฤดูกาลของธรรมชาติ และพยายามปรับตัวให้อยู่ร่วมกับ ธรรมชาติได้อย่างเป็นสุข

แผนภูมิที่ 5.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 1
ที่มา : การวิเคราะห์

5.1.3 ช่วงที่ 2 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคมขนส่ง (พ.ศ.2496 – 2520)

ในพื้นที่ลุ่มน้ำจะเข้สามพัน ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง พ.ศ. 2488 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ เนื่องจาก ยุทธปัจจัยที่ใช้ในสงครามของอเมริกานำเอามาขายทิ้งไว้ที่เมืองไทยมากมาย เช่น รถจี๊ปและยุทธปัจจัยอื่นๆ อีกหลากหลาย ซึ่งขณะนั้นเมืองไทยกำลังขาดแคลนทุกอย่างจึงได้ซื้อเอาไว้ ส่งผลดีคือคนไทยมีสินค้าไว้ใช้ยามขาดแคลน แต่ผลร้ายตามมาก็คือรถจี๊ปที่คนไทยซื้อเอาไว้ ใช้เพื่อหาประโยชน์เข้ามาป่าตัดโค่นต้นไม้จนเหี้ยนเตียน ส่งผลให้ป่าไม้ในบริเวณอำเภอกู่

ทองและทั่วเมือของไทยหายไปอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลาสิบกว่าปี (มนัส โอภากุล, หน้า 6) ต่อมาใน พ.ศ. 2496 เริ่มมีการก่อสร้างถนนมาลัยแมนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเข้ามาสู่พื้นที่ ป่ารอบชุมชนเริ่มหมดไป เปลี่ยนแปลงกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เหลือเพียงต้นไม้แทรกอยู่ตามพื้นที่เกษตรกรรม เล็กน้อยเท่านั้น

การเกษตรแบบ ยังชีพ เริ่มกลายเป็นการเกษตร เพื่อการค้าขาย เกิดความ เปลี่ยนแปลง ต่อการผลิดข้าวของชาวนา ซึ่งเข้าสู่ระบบทุนนิยมเป็นไปอย่างกว้างขวาง แต่ชาวบ้านยังคงยึดและรักษาการผลิตแบบเดิมไว้เป็นประกัน ลักษณะหลายประการที่แสดงคุณลักษณะของเศรษฐกิจแบบยังชีพยัง คงปรากฏอยู่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ,2528:38) การลงแขกทำนา การดำข้าวกินเอง การหาผักปลาแบบธรรมชาติ ยังคงดำรงอยู่ต่อมาจนกระทั่งราว พ .ศ. 2500 การทำนาเพื่อขายถูกตอกย้ำและกระตุ้นด้วยนวัตกรรมใหม่ๆ ที่มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตข้าวในพื้นที่เท่าเดิมแทนการขยายพื้นที่ปลูกข้าวออกไปเช่นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ ความคิด วิธีการ ประดิษฐ์กรรม อันเป็นนวัตกรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนต่อวิถีการทำนา

5.1.3.1 ลักษณะทางกายภาพ

ในบริเวณที่เป็นที่พักอาศัยของชาวบ้านดั้งเดิมไม่มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ชุมชนก็เริ่มมีการขยายตัวคือมีบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นเล็กน้อยเกิดจากรูปแบบของครอบครัวขยาย ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานเกาะไปตามริมน้ำ และทางสัญจรหลักซึ่งก็คือทางเกวียนในหมู่บ้านอย่างเหนียวแน่น ด้านการสัญจรมีความเปลี่ยนแปลงคือเริ่มมีการสร้างถนนมาลัยแมน เป็นถนนตัดผ่านจากจังหวัดนครปฐมผ่านอำเภอกู่ทอง เข้าตัวจังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ราวปลายเสรีจราว พ.ศ. 2512 รวมเวลาในการก่อสร้างประมาณ 16 ปี เพราะใช้แรงงานคนขุดดิน (มนัส โอภากุล, หน้า 6) การปรากฏขึ้นของถนนมาลัยแมนเป็นนี่สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนที่เรียกได้ว่าอยู่ไกลปืนเที่ยง สามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกขึ้น รูปแบบการสัญจรจึงเริ่มเปลี่ยนไป ในขณะที่หน้าน้ำจะมีเรือโดยสารรับคนจากชุมชนไปส่งขึ้นรถบริเวณที่ลำน้ำจะเข้าสามพันตัดกับถนนมาลัยแมน ใกล้กับตัวตำบลจะเข้าสามพัน อีกทั้งมีการตัดถนนเส้นกาญจนบุรี – สุพรรณบุรี ในระยะแรกยังเป็นถนนลูกรัง เส้นทางนี้ผ่านวัดเขาขานหมากซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก คนในชุมชนต้องเดินเท้าจากหมู่บ้านเพื่อไปขึ้นรถประจำทางที่นั่น ในยุคนี้เริ่มมีการเดินทางที่สะดวกมากขึ้น

การมีถนนทำให้เชื่อมพื้นที่ทำนาทั่วทุกหัวระแหงให้เชื่อมต่อถึงกันแล้วยังทำให้ความเป็นเมืองไหลบ่าเข้าสู่ชนบท รถจักรยานยนต์และรถยนต์ซึ่งใช้คู่กับถนน ทำให้การเดินทางจากที่อยู่อาศัยสู่ที่ทำนาที่อยู่ห่างไกลออกไปเป็นไปได้สะดวกและรวดเร็ว ไม่จำเป็นต้องย้ายครัวไปอาศัย เกียงนาเพื่อเฝ้าทุ่งในฤดูกาลทำนาอีกต่อไป

5.1.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม

เริ่ม มีการพัฒนาระบบการปลูกอ้อย เป็นผลมาจากนโยบายรัฐในการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลของประเทศ โดยรัฐบาลได้นำมาตรการต่างๆ มาใช้เพื่อเร่งผลิตอ้อยและน้ำตาลใน

ประเทศเพื่อทดแทนการนำเข้า มีการตั้งโรงงานน้ำตาลขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งที่อำเภอกำแพงแสนเริ่มมีการปลูกอ้อยก่อน ตั้งแต่ พ .ศ. 2493 ต่อมาพื้นที่ปลูกจึง ขยายมาถึงอำเภอดำรงวิทยะ เมื่อเปรียบเทียบผลตอบแทนระหว่างอ้อยและข้าว ในช่วง พ .ศ. 2500 พบว่าอ้อยเป็นพืชที่เกษตรกรผู้ปลูกได้รับผลตอบแทนดีกว่า ดังนั้นเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกเป็นที่ดอน จึงเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นปลูกอ้อย สำหรับพื้นที่ลุ่มยังคงใช้ทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก อย่างไรก็ตามพื้นที่ ในการปลูกอ้อยยังไม่ขยายตัวมากนักเนื่องจากข้อจำกัดในด้านความสามารถของแรงงานสัตว์ที่ใช้ในการเตรียมดิน (ทิพวัลย์ สีจันทร์ , 2546:13-18)

วิถีชีวิตจากระบบเกษตรเพื่อยังชีพเริ่มเปลี่ยนกลายมาเป็นระบบเกษตรเพื่อการค้าชุมชนต้องพึ่งโลกภายนอกมากขึ้น เพราะข้าวผลผลิตหลักของหมู่บ้าน เริ่มขายให้ตลาดภายนอกมากขึ้น และต้องซื้อเสื้อผ้าจากโลกภายนอก การผลิตไม่ได้ทำเพื่อยังชีพ เพื่อกิน เพื่อใช้เองเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ทำเพื่อขายด้วย ทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมค่อยๆ การเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากแรงงานคนและสัตว์ ไปสู่การใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประดิษฐ์กรรมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา อาทิ รถไถ เครื่องสูบน้ำ รถเกี่ยวข้าว เริ่มเข้ามาแทนเครื่องมือเครื่องใช้เดิมๆ เช่น ไถ คราด เรือ เกวียน ประดิษฐ์กรรมของท้องถิ่นที่ใช้แรงงานคนและวัวควายในการขับเคลื่อน นวัตกรรมใหม่ๆ ทำให้วิถีชีวิตชาวนาแบบพึ่งพาธรรมชาติให้เริ่มหายไปทีละน้อยโดยลำดับ พร้อมๆ กันนี้ชาวนาก็ถูกลากเข้าเชื่อมกับระบบทุนนิยมมากขึ้น การปลูกข้าวไม่ใช่เรื่องที่จำกัดอยู่แค่เฉพาะของแวดวงชาวนาในชนบทอีกต่อไป หากแต่เกี่ยวพันกับระบบอุตสาหกรรม ระบบการค้า ก็ส่งผลให้ชุมชนต้องพึ่งพาและมีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะตลาดอู่ทอง ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญในการหาซื้อ ซ่อมแซม เครื่องทุ่นแรง ปุ๋ยเคมี น้ำมันเชื้อเพลิง รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ดังนั้นถึงแม้ว่าแต่ละครัวเรือนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการปรับปรุงแบบแผนในการทำนาปลูกข้าวแบบใหม่ แต่ในขณะเดียวกันต้นทุนการผลิตและรายจ่ายต่างๆ ของครัวเรือนก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

แต่ถึงอย่างไรก็ตามในยุคนี้ก็ยังไม่มีเทคโนโลยีสูงพอที่เอาชนะสภาพธรรมชาติได้ ความเปลี่ยนแปลงของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จึงเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป

5.1.3.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชน

การขยายตัวของชุมชนโดยมาก เกิดจากครอบครัวที่ขยายและมีประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการสร้างบ้านหลังใหม่อยู่ในพื้นที่เดิมของบ้านพ่อแม่ รวมไปถึงหมู่บ้านเริ่มมีการขยายตัวของ เป็นรัศมีออกมาจากริมลำน้ำจะเข้สามพัน และบางสวนขยายตัวออกไปตามพื้นที่เกษตรกรรม และตามเส้นทางสัญจรซึ่งเป็นทางเกวียนเดิม ที่มุ่งหน้าสู่ที่นา จึงทำให้ จำนวนบ้านภายใน ชุมชนมีความหนาแน่น นขึ้นเล็กน้อย

5.1.3.4 โครงสร้างของชุมชน

พื้นที่ชุมชนในช่วงเวลานี้ยังคงมีโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานหลักๆ เหมือนกับในช่วงแรกของพัฒนาการชุมชน คือมีเส้นทางน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำจะเข้สามพัน วัดปทุมวนารามที่ยังคงเป็น

พื้นที่ส่วนกลางและศูนย์กลางของชุมชน ตลอดจนยังคงมีนา ข้าวแทรกไปด้วยต้นไม้จำนวนไม่มากนัก ล้อมรอบหมู่บ้าน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงก็คือ ขนาดและจำนวนของโครงสร้างที่เพิ่มขึ้น เช่น มีการแยก สถานศึกษาออกมาจากวัดตั้งเป็นโรงเรียนปทุมวนารามเพิ่มเข้ามาในชุมชน และเกิดการขยายตัวของที่พักอาศัย และสิ่งที่หายไปก็คือพื้นที่ป่าไม้ทั้งป่า ที่บึงและป่าโปร่ง บริเวณเขาไผ่ล้อม เนื่องจากการขยายพื้นที่ทำกินที่เพิ่มมากขึ้นตามขนาดของจำนวนประชากร รวมไปถึงหนองน้ำที่กระจายตัวตามท้องทุ่งก็เริ่มแห้งและตื้นเขิน

5.1.3.5 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

จากการตัดถนนเพื่อรองรับอุตสาหกรรมน้ำตาลที่กำลังก่อตัวขึ้น ทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกมากขึ้น จากที่เคยใช้การเดินเท้า และเกวียน รวมไปถึงการใช้เรือในหน้าน้ำเพื่อสัญจรติดต่อกับชุมชนข้างเคียง ก็มีการเดินทางด้วยรถยนต์เพิ่มเข้ามาทำให้สามารถเดินทางไกลเพื่อไปตัวจังหวัดสุพรรณบุรี หรือไปถึงกรุงเทพฯ ได้สะดวกขึ้น ส่วนด้านความสัมพันธ์กับชุมชนข้างเคียงยังคงเป็นเหมือนเช่นเดิมเนื่องจากมีลักษณะการนับถือศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีที่คล้ายคลึงกัน รวมไปถึงการเป็นชุมชนการเกษตรเพื่อยังชีพที่เหมือนกัน แต่การนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคตนเองในครัวเรือนมาแลกเปลี่ยนกันนั้นเริ่มมีการลดน้อยถอยลงเนื่องจาก ระบบเกษตรกรรมที่เริ่มเปลี่ยนไปเป็นเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น

การ์ดงานบวชสะท้อนถึงความสัมพันธ์กับชุมชนข้างเคียง

การแต่งกายแบบพื้นถิ่นของชุมชน

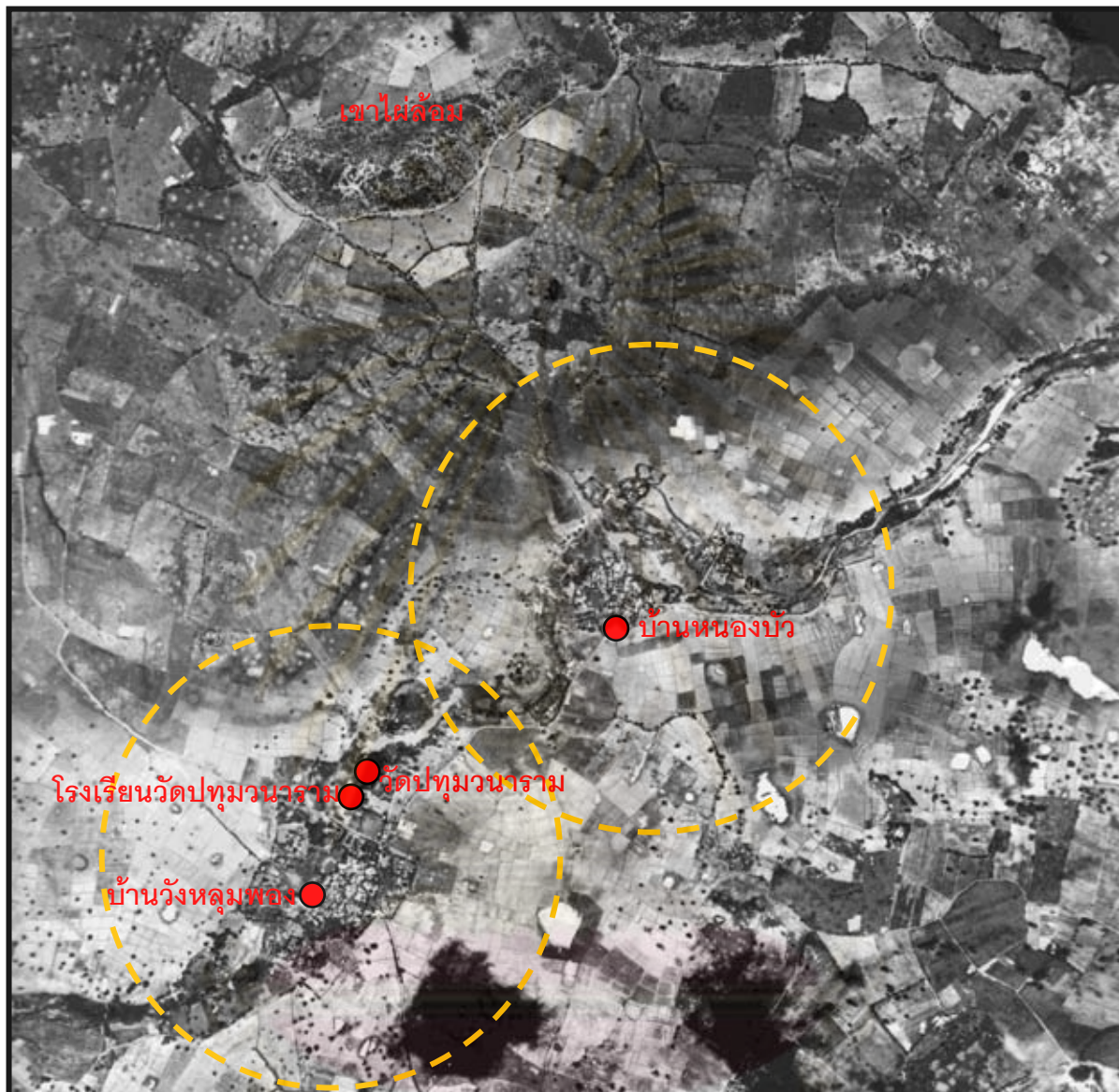

ครูและนักเรียนโรงเรียนวัดปทุมวนาราม

ภาพงานบวชในอดีต

รูปภาพที่ 5.4 แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ในช่วงที่ 2

ที่มา: ภาพเก่าโดย คุณเกษม ศรีบุญเพ็ง, คุณวิษณุ ปทุมสุตร, คุณข้าม ศรีเหลา, คุณกัลยา ปทุมสุติ

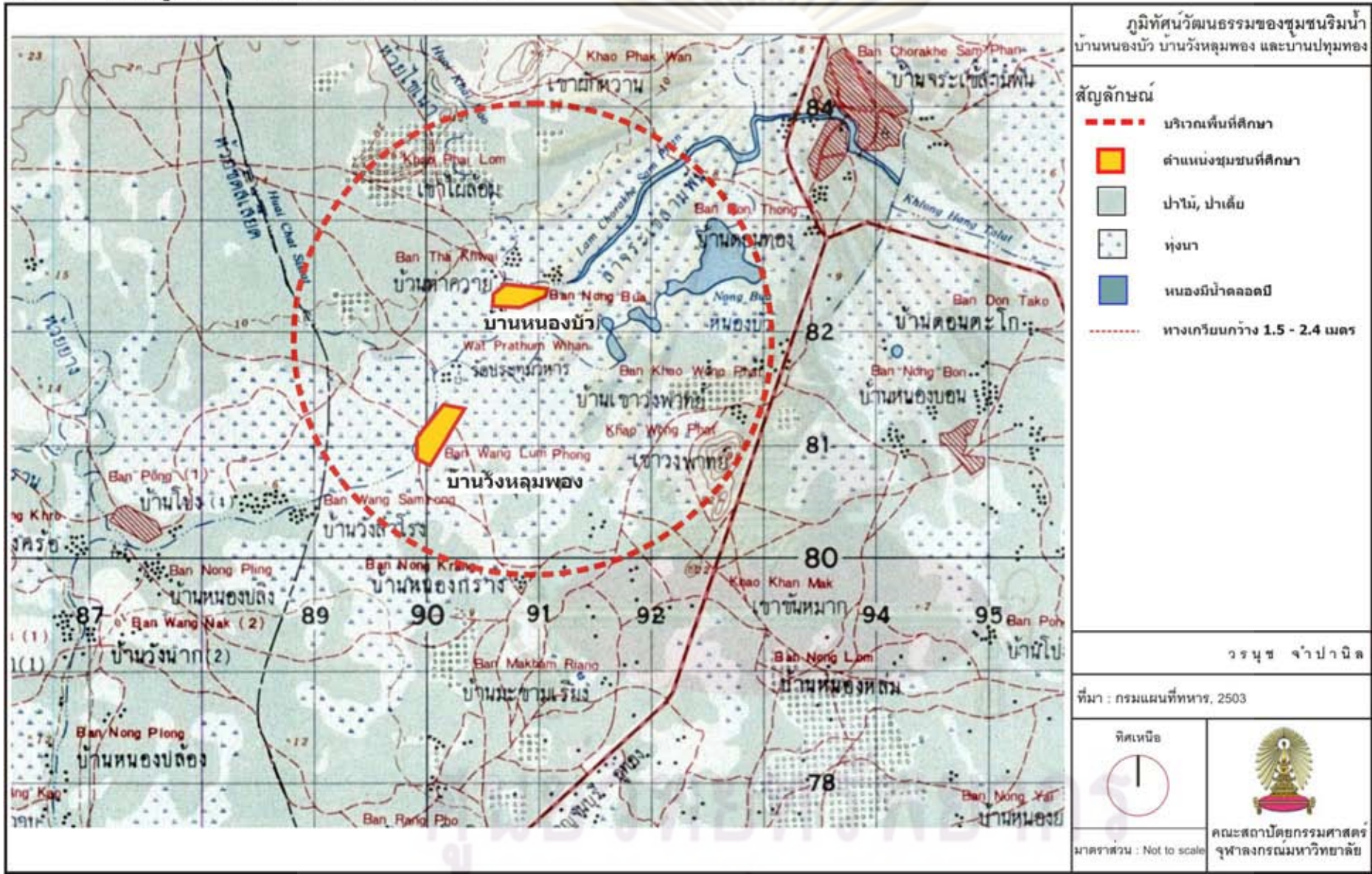

รูปภาพที่ 5.5 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ชุมชน พ.ศ. 2518

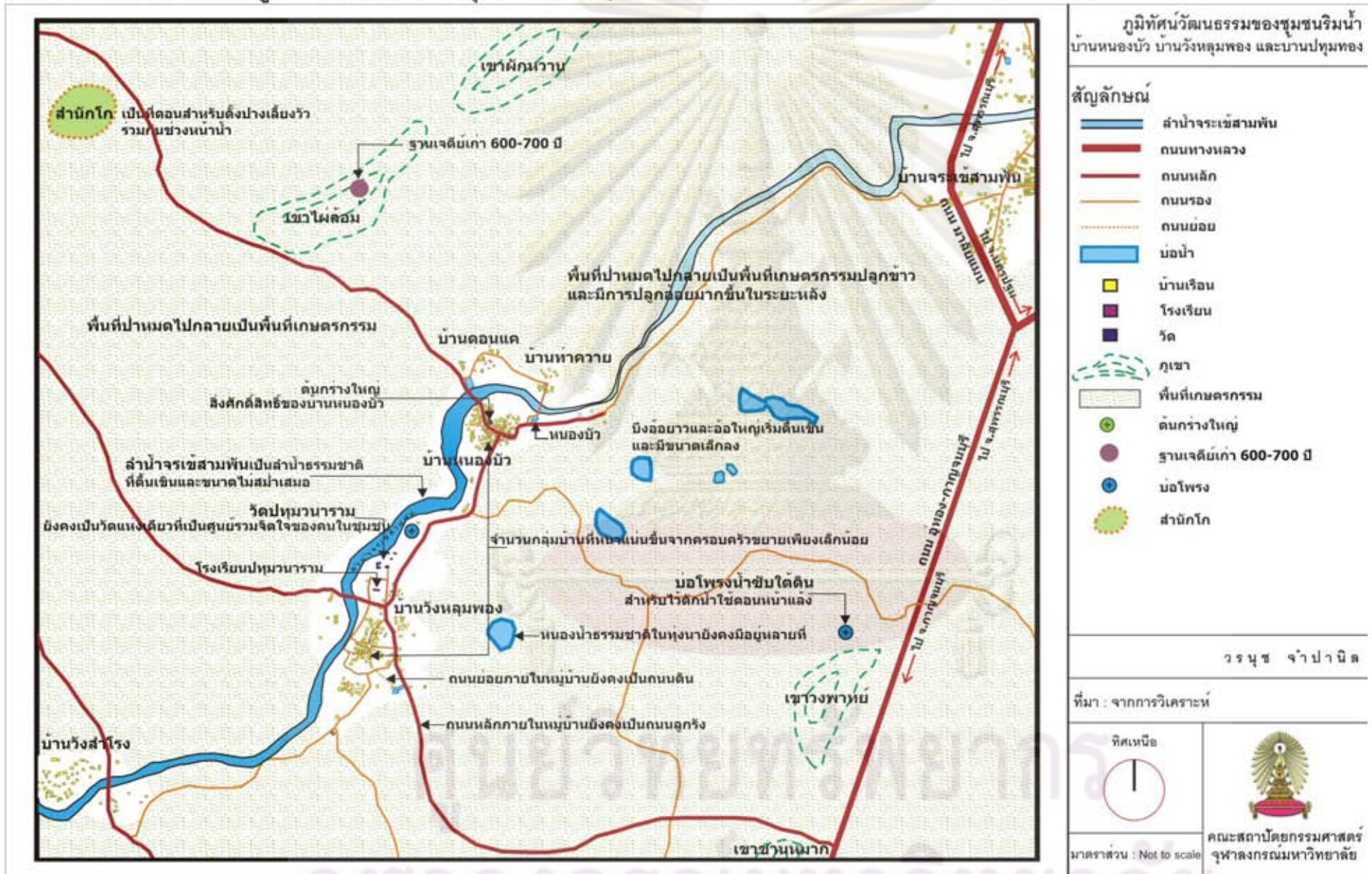
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

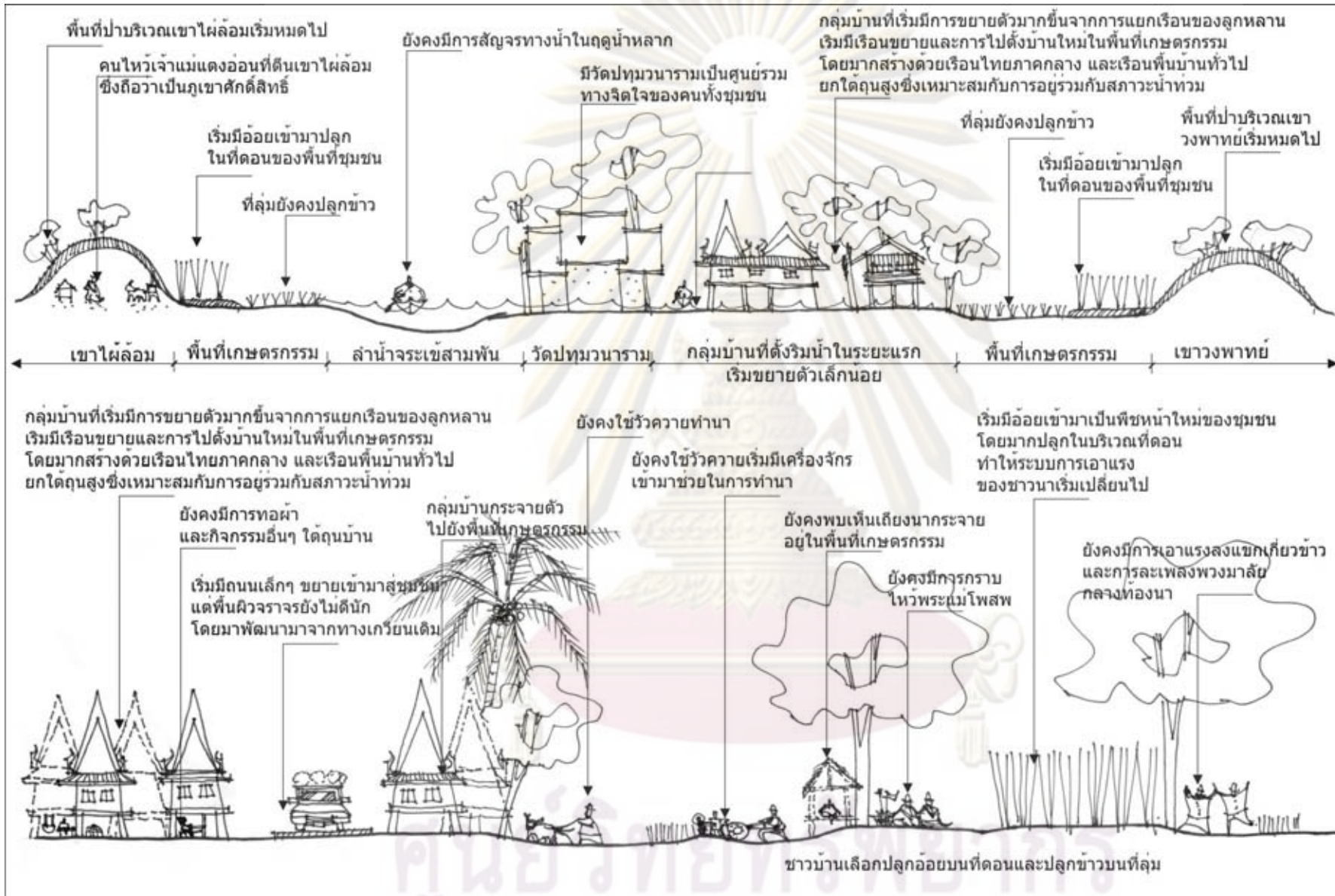
แผนที่ 5.4 แสดงภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ. 2498

แผนที่ 5.5 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 2 ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ. 2496-2519)

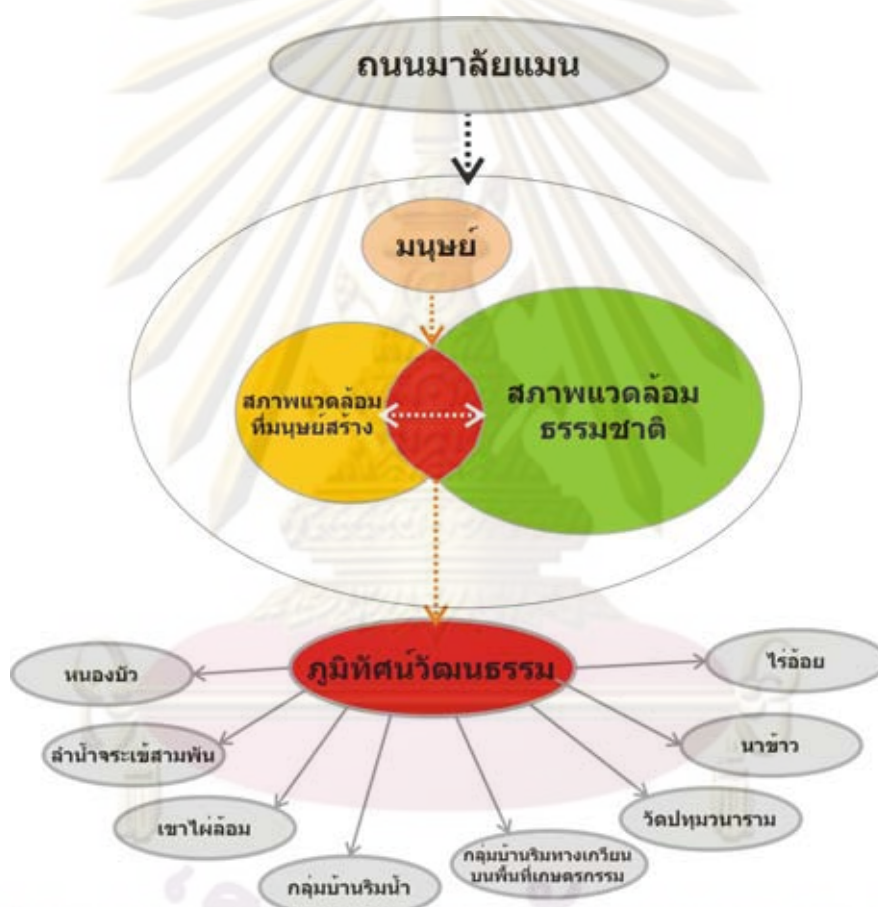

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 5.6 แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติของชุมชนช่วงที่ 2

สรุปการเปลี่ยนแปลงของ องค์ประกอบในภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2 คือ จากการตัดถนนมาลัยแมนผ่านพื้นที่ที่ไม่ไกลจากชุมชน ทำให้ชุมชนติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกมากขึ้น รวมไปถึงนโยบายของภาครัฐที่สนับสนุนการปลูกอ้อย ทำให้พื้นที่นาของชุมชนเปลี่ยน ส่งผลถึงระบบทางสังคมที่เริ่มเปลี่ยนไปด้วย จนก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามแผนภูมิที่ 5.2 เป็นยุคที่มนุษย์เริ่มเข้าไปปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ด้วย แรงหนุนจาก ปัจจัยภายนอกจากนโยบายรัฐ แต่ยังคงดำเนินไปภายใต้การควบคุมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเช่นเดิม

แผนภูมิที่ 5.2 แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 2

ที่มา : การวิเคราะห์

5.1.4 ช่วงที่ 3 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ.2521 - ปัจจุบัน)

ในช่วงรัชกาลที่ 9 ภายหลังจากพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 – 2529) เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับคน ด้านมุ่งกระจายรายได้ให้ออกสู่ชนบท นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ทำให้ผู้คนในชนบทต้องหันมาทำตามแบบสังคมเมือง แต่ ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร สำหรับแผนพัฒนา เป็นช่วงของการเติบโตของคนรุ่นลูกหลาน คนเหล่านี้ต้องพบกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และ

การพัฒนาประเทศ เกิดการปฏิวัติการเกษตรของชุมชนในด้านการปลูกอ้อยและด้านการปลูกข้าว เนื่องมาจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาลของประเทศ โดยรัฐบาลได้นำมาตรการต่างๆ มาใช้เพื่อเร่งผลิตอ้อยและน้ำตาล เพื่อทดแทนการนำเข้า อีกทั้งมีการก่อสร้างเขื่อนแม่กลองซึ่งเป็นเขื่อนทดน้ำขนาดใหญ่ (ชื่อเดิม เขื่อนวชิราลงกรณ์) และการพัฒนาเครือข่ายระบบชลประทาน ทำให้ทำการเกษตรได้ตลอดปี นอกจากนี้ยังมีการนำเครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง แทนแรงงานสัตว์ควายที่เคยเป็นสัตว์คู่ใจของชาวนาจึงหายไปจากชุมชนโดยสิ้นเชิง ก็ยังคงมีแต่วัวเท่านั้นที่เลี้ยงเพื่อเป็นสัตว์เศรษฐกิจ

5.1.4.1 ลักษณะทางกายภาพ

ในภาพรวมของชุมชนที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปบนพื้นที่ราบลุ่มจะระเซ้สามพันในอำเภอคูทอง และพื้นที่ชายขอบของจังหวัดกาญจนบุรีเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนและกลุ่มบ้านไปตามเส้นทางคมนาคมที่พัฒนาขึ้นมาส่งผลให้มีจำนวนของกลุ่มบ้านเรือนและครอบครัวที่มีการอพยพมาจากแหล่งอื่นไปซื้อที่ดินหรืออาคารพาณิชย์แหล่งชุมชนใหม่ที่ตั้งริมถนนเติบโตขึ้น เช่น ที่ตัวอำเภอคูทอง และบ้านตลาดเขต บ้านห้วยยาง จังหวัดกาญจนบุรี

ลักษณะทางกายภาพบริเวณโดยรอบพื้นที่ชุมชนยังคงมีองค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเกษตรได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมที่รายล้อมกลุ่มบ้าน ส่วนลักษณะของกลุ่มบ้านที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนี้มีจำนวนมากขึ้นและหนาแน่นขึ้นตามสภาพสังคม คือนิยมแยกเรือนออกไปปลูกเป็นหลังใหม่ ไม่นิยมเรือนขยายแบบดั้งเดิมแล้ว โดยส่วนใหญ่จะเกาะตัวไปตามเส้นทางถนนสายหลักภายในหมู่บ้านที่ แยกโดยไปออก ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 342 จากแยกจะเซ้สามพัน ไปจังหวัดกาญจนบุรี สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีการแบ่งที่ให้ลูกหลานเพื่อทำการปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ในบริเวณเดิมทำให้พื้นที่ว่างภายในบริเวณบ้านเริ่มลดลง ขณะเดียวกันก็มีการสร้างบ้านขึ้นมาใหม่ตามที่ว่างภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้าน ส่วนทางด้านรูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนที่เกิดขึ้นมาใหม่ส่วนมากจะเป็นเรือนไทยภาคกลางที่มีรูปแบบสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ผสมผสานกับเรือนพื้น บ้านทั่วไปที่กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณชุมชน บ้านที่ปลูกสร้างในช่วงนี้ถึงแม้จะทำการรื้อถอนแล้วปลูกสร้างขึ้นมาใหม่แต่ก็ยังคงอนุรักษ์รูปแบบเดิมเอาไว้เกือบทุกหลัง แต่ก็มีบ้านรูปแบบอาคารสมัยใหม่ปะปนอยู่เป็นบางส่วน

ภายในหมู่บ้านมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางสัญจร จากถนนลูกรังแคบๆ ก็มีการขยายถนนปรับปรุงสภาพให้กลายเป็นถนนลาดยาง และในบางซอยมีการปรับปรุงให้เป็นถนนคอนกรีตตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ซึ่งในการปรับปรุงผิวถนนส่งผลให้การเดินทางภายในหมู่บ้านมีความสะดวกยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามขนาดความกว้างของถนนยังคงเป็นถนนแคบๆ ที่มีสัดส่วนสัมพันธ์กับบ้านและกลุ่มบ้าน ในขณะเดียวกันการก่อสร้างถนนมาลัยแมนได้ส่งผลดีคือให้การเดินทางสะดวกขึ้น แต่บางปีก็ส่งผลเสียคือไปปิดเส้นทางรถไฟของน้ำลำน้ำ จะเซ้สามพัน ส่งผล

ให้ในช่วงฤดูฝนเกิดน้ำหลาก ที่ไม่สามารถระบายออกได้ทัน ส่งผลให้เกิดอุทกภัยขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะบริเวณบ้านหนองบัวซึ่งเป็นพื้นที่ที่โดนผลกระทบจากน้ำท่วมอย่างหนักในปี พ.ศ. 2542

5.1.4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม

การปฏิวัติการเกษตรของชุมชนเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2518 โดยการปลูกอ้อยได้มีการนำพันธุ์อ้อยที่ให้ผลผลิตสูงมาใช้ มีการนำเครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาใช้ในพื้นที่ ชุมชน ได้แก่ รถแทรกเตอร์ในการเตรียมดิน (ไถดิน พรวนดิน ยกทรงปลูก) และรถบรรทุกขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการขนส่งอ้อยจากแปลงเข้าสู่โรงงาน นอกจากนั้นนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลทรายเป็นสินค้าส่งออก ทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นที่พื้นที่การปลูกอ้อยขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับแรงจูงใจในด้านราคาอ้อยที่เฟื่องฟูขึ้นมาช่วงนั้น ทำให้พื้นที่ดอนและค่อนข้างดอนในชุมชน เปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยทั้งหมด

การปฏิวัติด้านการปลูกข้าวก็เกิดขึ้นเช่นกัน ในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2525 เป็นต้นมา มีการเปิดใช้ เขื่อนแม่กลอง ซึ่งเป็นเขื่อนทดน้ำขนาดใหญ่ (ชื่อเดิม เขื่อนวชิราลงกรณ์) และการพัฒนาเครือข่ายระบบชลประทาน อีกทั้งมีการขุดลอกลำน้ำจะเข้สามพัน ที่เคยตื้นเขิน นอกจากจะช่วยให้น้ำไม่ค่อยท่วมพื้นที่แล้วยังช่วยให้มีน้ำใช้ตลอดปี ทั้งยังมีการนำเครื่องจักรการเกษตรคือรถไถนาเข้ามาใช้แทนแรงงานสัตว์ช่วยให้การเตรียมดินทำได้รวดเร็ว ระบบการปลูกข้าวจึงเปลี่ยนจากการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่พึ่งพาน้ำธรรมชาติ มาเป็นการปลูกข้าวพันธุ์แนะนำและใช้น้ำชลประทาน โดยเกษตรกรสามารถปลูกข้าวได้ปีละ 2-3 ครั้ง ในระยะหลังประมาณ พ.ศ. 2547 ข้าวมีราคาสูงขึ้นเกษตรกรที่เคยปลูกอ้อยจึงเปลี่ยนมาปลูกข้าวกันมากขึ้น

ในส่วนของการทอผ้าเป็นภูมิปัญญาที่ขาดช่วงหายไปประมาณ 30 ปีได้ถูกนำกลับมาริเริ่มใหม่ พ.ศ. 2524 โดยผู้นำชุมชน จึงเป็นการสร้างเม็ดเงินให้กับชุมชนอย่างมากและกลายเป็นรายได้สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนนอกจากผลผลิตทางการเกษตร อีกทั้งเริ่มมีการท่องเที่ยวเข้ามา เพื่อดูวิถีชีวิตเกษตรและการทอผ้าเมื่อ พ.ศ. 2527 แต่จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเป็นประเภทหน่วยราชการที่มาศึกษาดูงาน ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก จึงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนแต่อย่างใด

อาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนรุ่นหลังๆ ไม่ได้มีชีวิตอยู่ในไร่นาเหมือนในอดีต ถึงแม้จะเคยสัมผัสวิถีชีวิตเกษตรกรรมแบบพึ่งธรรมชาติในยุคก่อน แต่ต่อมาก็ค่อยๆ เปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรกล และการจ้างแรงงาน จนกระทั่งคนในครัวเรือนหันไปหารายได้ทางอื่นที่ดีกว่าการทำนาทำไร่ นอกจากนั้นวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้มี ความสัมพันธ์กับธรรมชาติในท้องถิ่นต่างไปจากเดิม กล่าวคือมีการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติรอบๆ บ้าน ให้กลายเป็นพื้นที่ไร่นาทั้งหมด การสร้างเขื่อนและระบบชลประทาน ทำให้สามารถควบคุมระดับน้ำได้ ลักษณะเช่นนี้คือความพยายามที่จะควบคุมธรรมชาติให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตแบบใหม่ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านก็แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ เมื่อแรงงานในไร่นาไม่ใช่แรงงานในครัวเรือน หรือเพื่อนบ้านที่มาลงแรง แต่อาจเป็นแรงงานรับจ้างต่างถิ่น ขณะเดียวกันคนในชุมชนและในครัวเรือนจะหันไปทำงานนอกชุมชน โอกาสที่คน

ในครอบครัว จะพบกันก็น้อยลง เพื่อนบ้านที่ไปทำงานต่างถิ่นจะหายหน้าไปช่วงเวลาหนึ่ง ทำให้ หมู่บ้านมีคนอาศัยอยู่น้อยลง เมื่อการพบปะสังสรรค์ภายในชุมชนมีน้อยลง ชีวิตความเป็นอยู่จึงไม่ใช่ การอยู่รวมกันของคนหมู่มาก เหมือนในยุคแรกของการตั้งถิ่นฐาน แต่จะเป็นการมีชีวิตเพื่อส่วน ตัวมากขึ้น

งานผ้าป่าบนศาลาหลังเก่าวัดปทุมวนาราม

งานทำบุญบนศาลาหลังเก่าวัดปทุมวนาราม

ละเล่นเพลงพวงมาลัยลานวัดปทุมวนาราม

เด็กๆ ถ่ายรูปบนสะพานข้ามลำน้ำจะเข้สามพันอันเก่า เด็กๆ ขี่จักรยานไปตามทางเล็กๆ ผ่านท้องไร่ท้องนา

รูปภาพที่ 5.7 แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน
ที่มา: ภาพเก่าโดย คุณเกษม ศรีบุญเพ็ง, คุณวิษณุ ปทุมสูตร, คุณข้าม ศรีเหลา, คุณกัลยา ปทุมสุติ

การแต่งกายแบบพื้นถิ่นของชุมชนในงานเทศกาลและกิจกรรมต่างๆ มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์

งานกิจกรรมวันลอยกระทง

การโกนหัวบวช ด้านหลังบ้านเป็นรั้วไม้ไผ่สาน

ความน่าอยู่บนบ้านเรือนไทย

ก่อกองทรายเข้าวัดวันสงกรานต์ ด้านหลังเป็นศาลาการเปรียญหลังเก่าวัดปทุมวนาราม พระสงฆ์เจิมเพื่อความเป็นสิริมงคล

การทำบุญสะพานหนองบัวข้ามลำน้ำจะเข้สามพัน ประมาณ พ.ศ. 2530 ด้านหลังเป็นภาพลำน้ำจะเข้สามพันภายหลัง

รูปภาพที่ 5.8 แสดงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน (ต่อ)

ที่มา: ภาพเก่าโดย คุณเกษม ศรีบุญเพ็ง, คุณวิษณุ ปทุมสูตร, คุณข้าม ศรีเหลา, คุณกัลยา ปทุมสูติ

1. กระตังนามีขนาดเล็กเนื่องจากระบบเทคโนโลยีการผลิตต่ำเพราะใช้แรงงานจากคน และสัตว์ วัว ควาย กับเครื่องมือประเภทคันไถ จอบ คราด และเสียม เป็นต้น

2. กระตังนาและขอบเขตไร่ มีขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากเครื่องจักรสมัยใหม่ เช่น รถไถ รถเกี่ยวข้าว รถตัดอ้อย เป็นต้น ประกอบระบบชลประทานทำให้น้ำเข้าถึงที่ดินทุกแปลงโดยสะดวก

รูปภาพที่ 5.9 แสดงการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เกษตรกรรม จากอดีตมาจนถึงยุคปัจจุบัน

5.1.4.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชน

จากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะเวลา 34 ปี เมื่อเทียบกับภาพถ่ายดาวเทียม Google earth ในปี พ.ศ.2552 พบว่ามีการขยายตัวของกลุ่มบ้านหนองบัวออกไปทางทิศเหนือตามเส้นทางสัญจร และในกลุ่มบ้านเดิมพบว่าบ้านเรือนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีความหนาแน่นขึ้นที่เกิดจากการขยายครอบครัว ทั้งในบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง รวมไปถึงมีการขยายเขตการปกครองโดยแยกบ้านปทุมทองออกจากบ้านวังหลุมพอง เมื่อ พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นเพียงการแบ่งเขตปกครองเท่านั้นแต่สภาพทางกายภาพและสังคมยังเหมือนเช่นเดิม

5.1.4.4 โครงสร้างของชุมชน

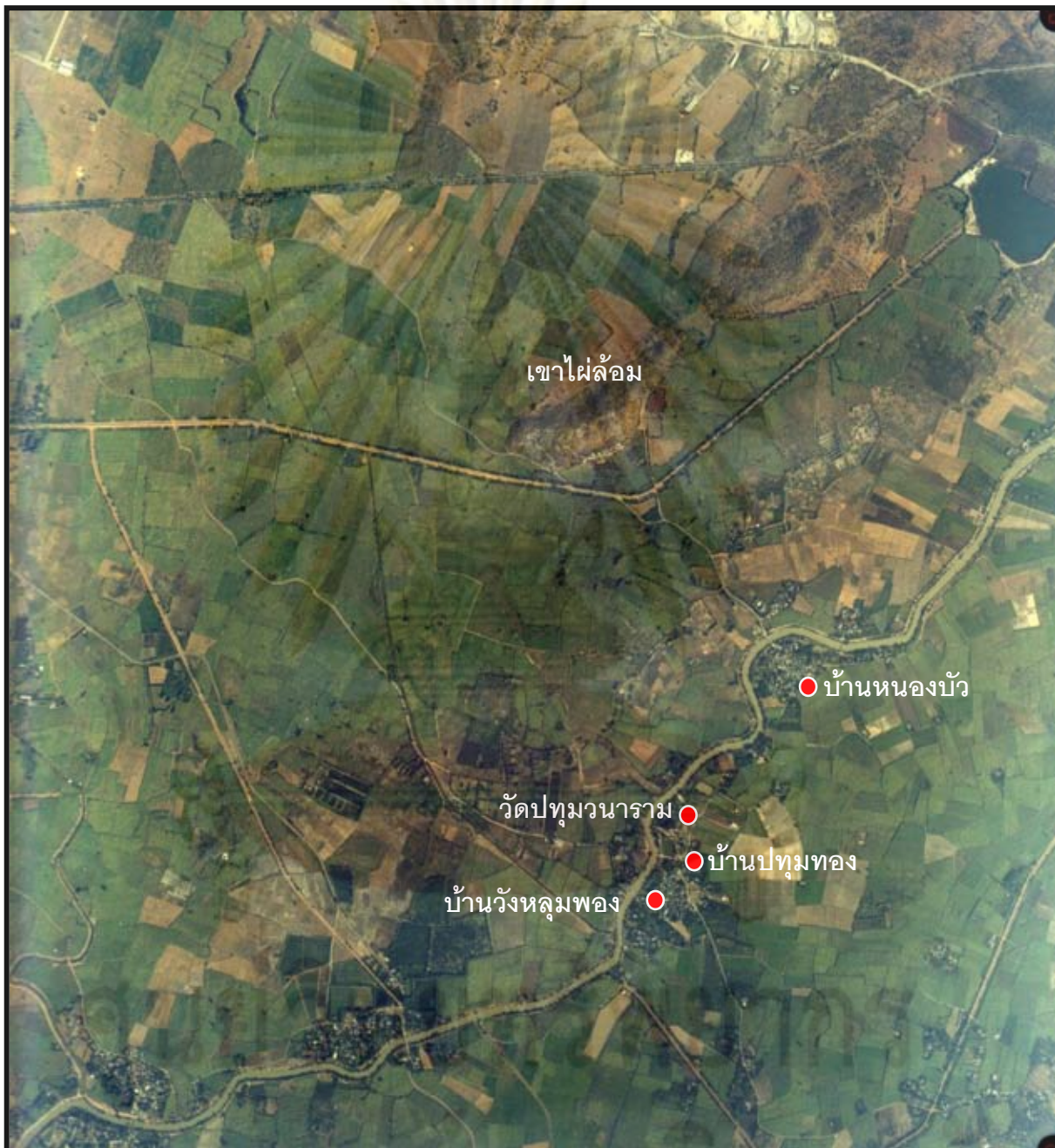
พื้นที่ชุมชนในช่วงเวลานี้ยังคงมีโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานหลักๆ เหมือนกับในช่วงแรก และช่วงที่สองของการพัฒนาชุมชน คือ ยังคงมีลำน้ำจระเข้สามพัน เป็นแกนหลัก วัดปทุมวนารามที่ ยังคงเป็นพื้นที่ส่วนกลางและเป็นศูนย์กลางให้กับคนในชุมชน รวมถึงพื้นที่ทำการเกษตร ที่ทำกิน พืชสวนไร่นา แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ มีระบบชลประทานเพิ่มเข้ามาและกลายเป็นหัวใจสำคัญของการทำการเกษตร รวมไปถึง ถนนที่เป็นโครงสร้างสำคัญที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับพัฒนาการของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะที่โครงสร้างอื่นๆ ยังคงอยู่อย่างครบถ้วน แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านบทบาทไป เช่น โรงเรียนวัดปทุมวนารามที่ต้องลดบทบาทลงเมื่อเส้นทางคมนาคมทางบกมีความสะดวกและรวดเร็วมากขึ้นในการส่งบุตรหลานไปเรียนยังในเมือง

นอกจากนี้ยังมีโครงสร้างใหม่ๆ เกิดขึ้นในชุมชนด้วยเช่นกัน ได้แก่ สถานีอนามัยบ้านวังหลุมพอง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน โรงเรียนวัดปทุมวนารามบ้านหนองบัว อีกทั้งยังมีการเกิดใหม่ของวัดคือวัดหนองบัว เมื่อ พ.ศ. 2538 วัดใหม่นี้ตั้งอยู่ที่เขาไผ่ล้อมมหากจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร ในขณะเดียวกันในระดับเมืองในช่วงนี้ได้มีโครงสร้างใหม่ๆ เกิดขึ้นเช่นกัน เช่น ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลจระเข้สามพัน โรงพยาบาลอุ้มถ้อง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโครงสร้างของชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงหลังๆ มักเป็นโครงสร้างที่ตอบสนองทางด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนเป็นหลัก

5.1.4.5 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

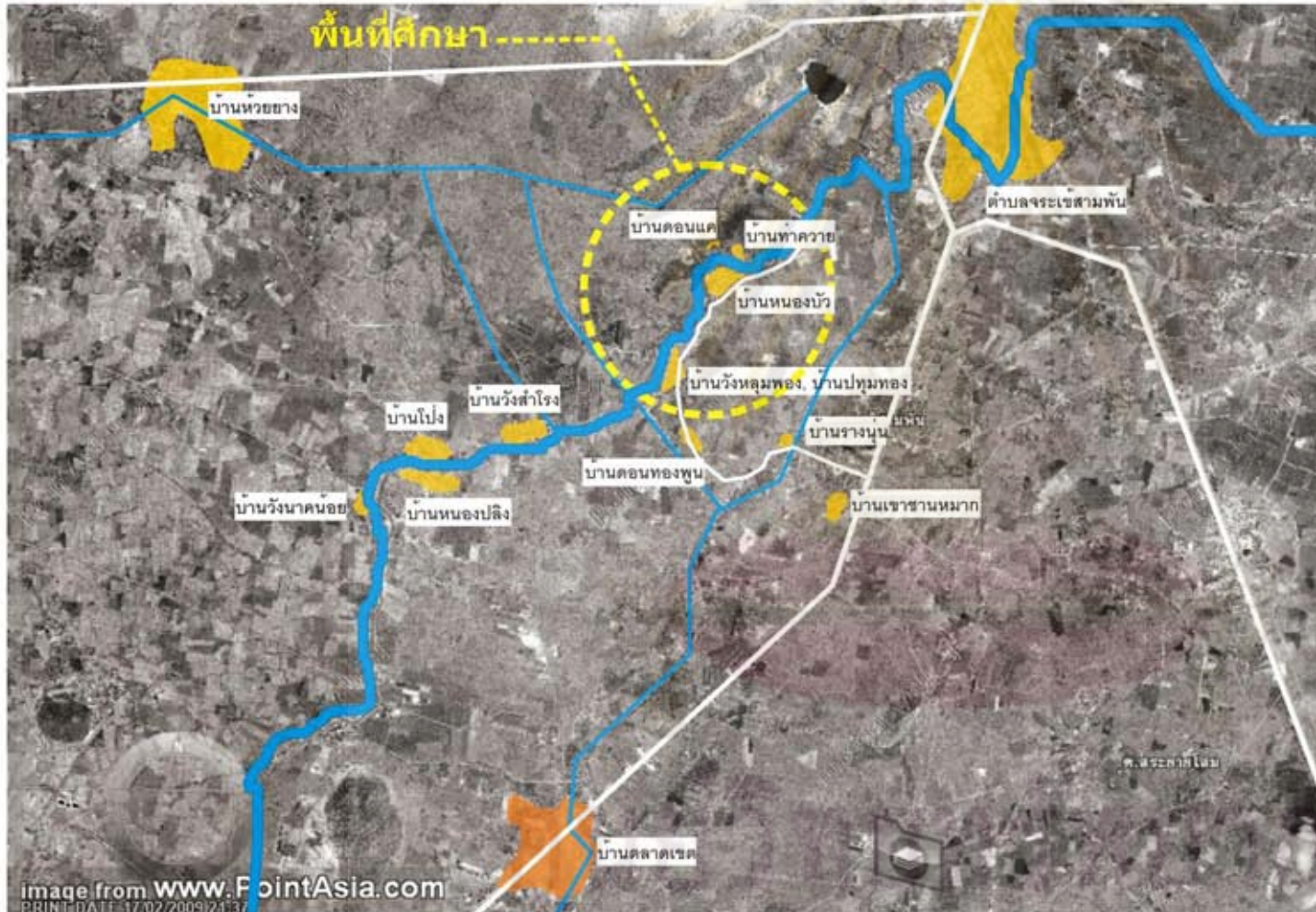
ในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ในรูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้าไม่มีให้เห็นแล้ว เพราะเข้าสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ใช้เงินในการแลกเปลี่ยน และเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เคยใช้ในหน้าน้ำหายไปโดยสิ้นเชิง เพราะมีการคมนาคมทางบกที่สะดวกมากกว่า แต่ก็ได้ทำให้การสัญจรกับพื้นที่อื่นๆ ลดลง เส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้มีการติดต่อระหว่างกันมากขึ้น เป็นการเดินทาง ไปยังจังหวัดต่างๆ มากมาย ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่โดยรอบยังมีให้เห็นในชีวิตประจำวันได้แก่ การค้าขายขนส่งสินค้าและผลผลิตไปยังโรงงานจังหวัดต่างๆ ประชากรในท้องถิ่นยังไปมาหาสู่กันบ้าง และไปร่วมงานวัดในพื้นที่ใกล้เคียง เพราะประเพณีที่คล้ายคลึงกันทำให้เกิดการเข้ามาร่วมทำกิจกรรมร่วมกันตามแต่ละเทศกาลที่จัดขึ้น นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการที่ ประชากรในท้องถิ่นออกไปศึกษาเล่าเรียนในต่างถิ่น ไปหางานทำนอกพื้นที่ เช่น กาญจนบุรี และกรุงเทพฯ รวมทั้งประชากรจาก

ต่างถิ่นก็เข้ามาทำงานในพื้นที่ เช่น คนงานจากอีสานมาตัดอ้อย หรือเข้ามาในรูปแบบของการท่องเที่ยว
ในชุมชนบางส่วน

รูปภาพที่ 5.10 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ชุมชน พ.ศ. 2546
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

แผนที่ 5.6 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนที่ศึกษาและชุมชนโดยรอบในปัจจุบัน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

สัญลักษณ์

- ชุมชนดั้งเดิม
- ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่
ตามเส้นทางคมนาคม
- ลำน้ำจะเข้สามพัน
- คลองส่งน้ำชลประทาน
- ถนน

วรรณช จ่าปานิล

ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายดาวเทียม pointasia

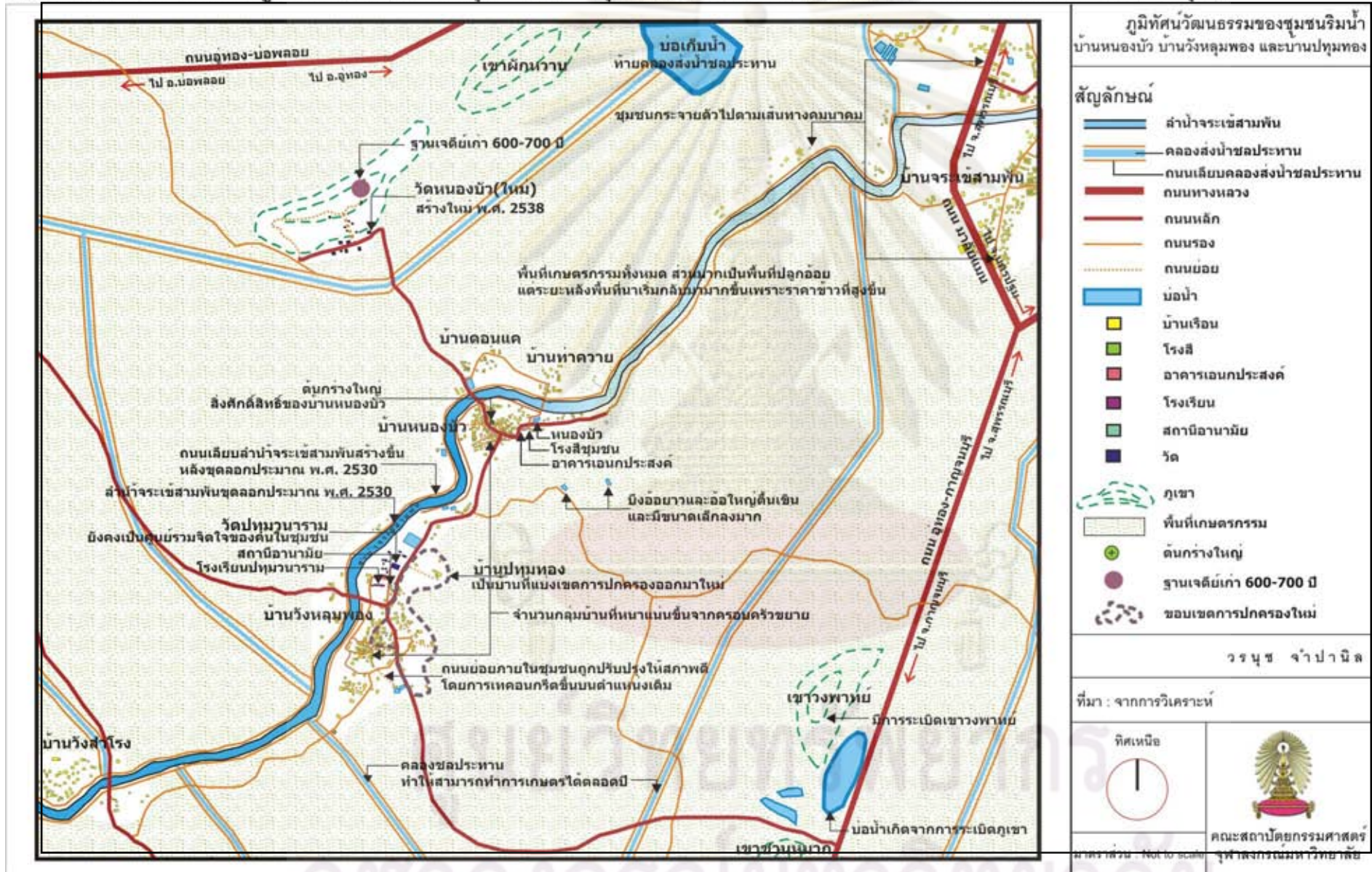
ทิศเหนือ

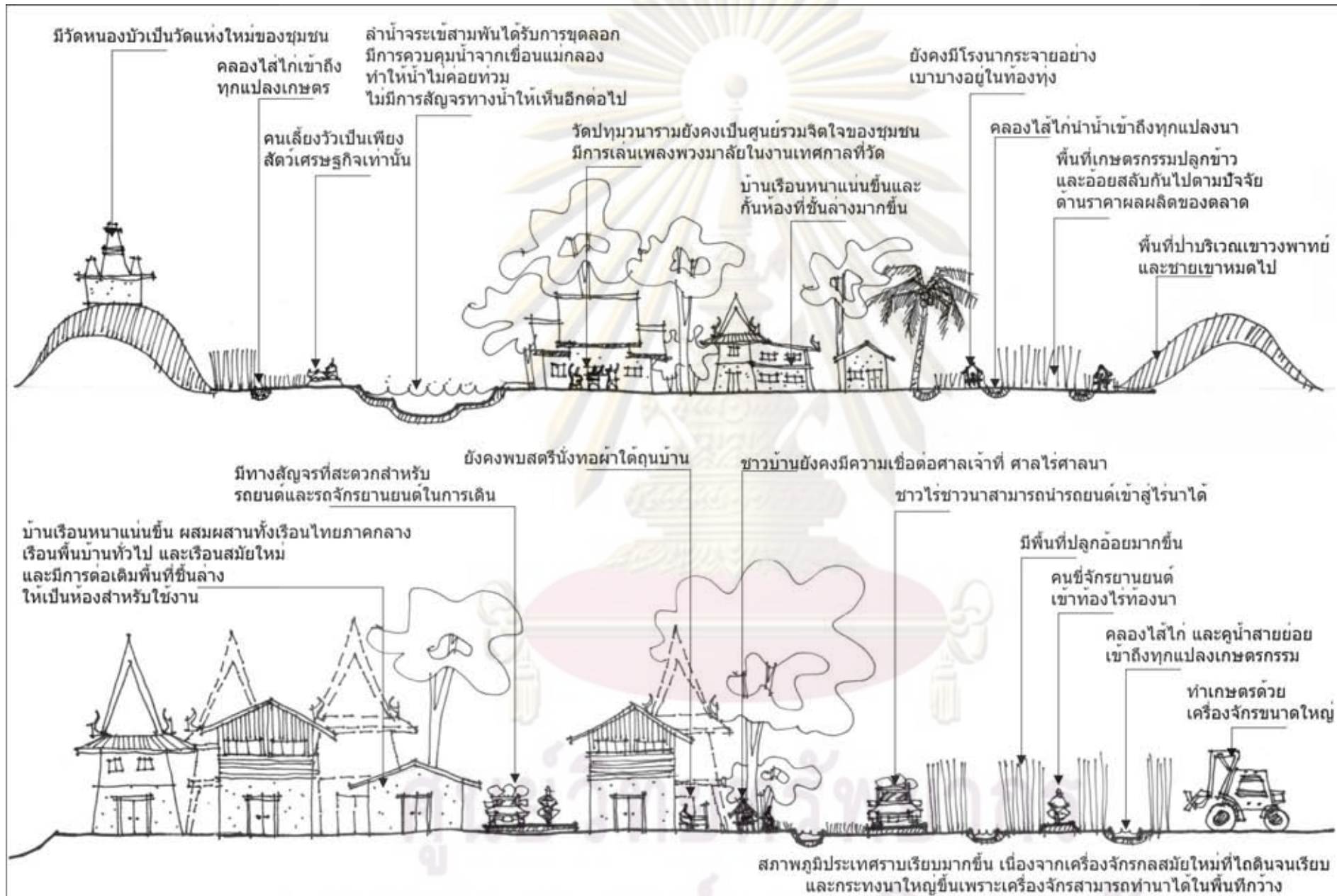

มาตราส่วน : Not to scale

คณะศึกษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

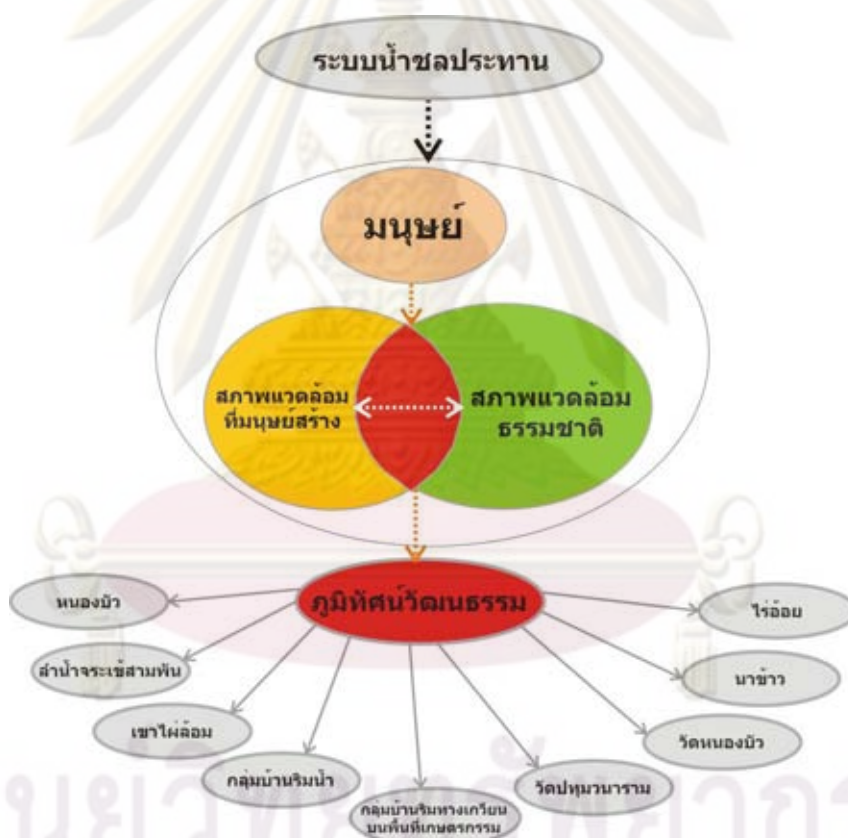
แผนที่ 5.7 แสดงพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนช่วงที่ 3 ยุคการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน)

รูปภาพที่ 5.11 แสดงภาพตัดขวางแสดงความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติของชุมชนช่วงที่ 3

สรุปการเปลี่ยนแปลง ขององค์ประกอบในภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 3 คือ การสร้างระบบชลประทานเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้รูปแบบของการทำเกษตรกรรมเปลี่ยนไป สามารถทำนาทำไร่ได้ตลอดทั้งปี คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จนก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามแผนภูมิที่ 5.3 เป็นยุคที่มนุษย์เข้าไปปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติด้วย ระบบของเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น ซึ่งปัจจัยภายนอกมาจากนโยบายของรัฐ พยายามควบคุมความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่อความสะดวกสบาย และเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเหล่านี้ล้วนส่งผลให้สภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลง และส่งผลกลับมาสู่ รูปแบบของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นเองด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ดีแล้วแต่ระบบทั้งหมดก็ยังล้วนอยู่ภายใต้การควบคุมของธรรมชาติเป็นสำคัญ

แผนภูมิที่ 5.3 แสดงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงที่ 3

ที่มา : การวิเคราะห์

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดจากบทบาทของมนุษย์เป็น สำคัญ ทั้งหมดนั้นมากจากความพยายามที่จะอยู่ร่วมและยอมรับระบบของธรรมชาติ หรือพยายามจะควบคุมความเป็นไปของธรรมชาติ เพื่อความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ดีแล้วแต่ธรรมชาติซึ่งเป็นระบบใหญ่ ที่มีบทบาทเป็น ตัวควบคุมที่สำคัญ ยังคงส่งผลต่อสังคมเกษตรกรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ตารางที่ 5.1 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ประเด็น	ช่วงที่ 1 : ยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400 – 2495)	ช่วงที่ 2 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอัน เนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2496 – 2519)	ช่วงที่ 3 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอัน เนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน)
1.ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	- การขยายพื้นที่ทำนา และการเสาะหาที่ตั้งถิ่นฐาน ใหม่ของคนานา	- เริ่มมีการตัดถนนมาลัยแมนผ่านบริเวณ ใกล้เคียงชุมชน - เริ่มมีการทำไร่อ้อยภายในพื้นที่เกษตรกรรม ของชุมชน	- มีระบบน้ำชลประทานเข้ามาหล่อเลี้ยงพื้นที่ เกษตรกรรมของชุมชน
2. พัฒนาการทางด้านกายภาพ	- มีการตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มริมลำน้ำจะเข้าสู่สามพัน - มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าและพื้นที่ริมน้ำในบริเวณ ใกล้บ้านให้กลายเป็นนาข้าว - ทำนาในพื้นที่ขนาดเล็กยกคันนาขึ้นเพื่ออาศัย น้ำฝนตามธรรมชาติเท่านั้น - สถาปัตยกรรมเป็นเรือนไทยภาคกลาง ยกใต้ถุนสูง ให้เข้ากับสภาพน้ำท่วม หลังคามุงจาก บริเวณบ้าน มีคอกวัว-ควาย และกองฟาง - เชื่อมต่อกับชุมชนอื่นด้วยการสัญจรด้วยเกวียน เดิน หรือการใช้เรือในหน้าน้ำ	- มีการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางเกวียน ที่มุ่งหน้าสู่ พื้นที่เกษตรกรรม - พื้นที่โดยรอบชุมชนถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ เกษตรกรรมทั้งหมด - เริ่มมีเครื่องมือเครื่องจักรมาใช้ในการเกษตร - สถาปัตยกรรมยังคงเหมือนเดิม แต่เริ่มมีความ หนาแน่นขึ้น - เริ่มมีการสัญจรด้วยจักรยาน รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ การสัญจรทางน้ำเริ่มหมดไป	- มีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวไปบนพื้นที่ เกษตรกรรม - พื้นที่เกษตรกรรมสอดคล้องกับไปด้วยระบบ ชลประทานที่เข้าถึงทุกแปลงของไร่นา - เครื่องยนต์ขนาดใหญ่ถูกนำมาใช้ในการเกษตร - เรือนไทยภาคกลางต่อเติมพื้นที่ใช้สอยด้านล่าง มากขึ้น เนื่องจากสภาพน้ำท่วมเริ่มหมดไป - มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและเชื่อมต่อกับ ภายนอกได้อย่างสะดวก
3. พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ	- เป็นการทำการเกษตรเพื่อยังชีพเป็นหลัก อาชีพ หลักคือการทำนา และหากินจากทรัพยากรในลำน้ำ จะเข้าสู่สามพัน หนองบัว และพื้นที่ป่าใกล้ชุมชน ทอ ผ้าใช้เอง	- ทำการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น ปลูกข้าวขาย แต่ก็ยังคงเก็บไว้กินเองบางส่วน รวมไปถึงมีการ ทำไร่อ้อยเพื่อส่งให้โรงงาน ชื้อของจากภายนอก ชุมชนมากขึ้น	- มีการทำไร่อ้อยเป็นหลักเข้ามาแทนการทำนา และสามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี เพราะ ระบบน้ำชลประทาน - เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น - ระบบเศรษฐกิจสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน

ตารางที่ 5.2 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง (ต่อ)

ประเด็น	ช่วงที่ 1 : ยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (พ.ศ. 2400 – 2495)	ช่วงที่ 2 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอัน เนื่องมาจากการคมนาคม (พ.ศ.2496 – 2519)	ช่วงที่ 3 : ยุคการเปลี่ยนแปลงอัน เนื่องมาจากเกษตรกรรม (พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน)
3.พัฒนาการด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นสังคมชาวนามีความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อน มีความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ คนทั้งสองหมู่บ้านสนิทสนมกัน - ชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานมีการนำความรู้ในการปลูกข้าวติดตัวมาก่อนให้เกิดการจัดกาพื้นที่เพื่อทำการเกษตร - มีความเชื่อที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้าว บูชาพระแม่โพสพ - มีพื้นที่ศูนย์กลางชุมชนหลักที่วัดปทุมวนาราม 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นสังคมแบบครอบครัวขยาย เพราะสังคมเกษตรกรรมต้องใช้แรงงานมาก ความสัมพันธ์ของคนทั้งสองหมู่บ้านยังคงดีอยู่ - การเข้ามาของไร่อ้อยทำให้ความยึดเหนี่ยวของสังคมชาวนามีเริ่มเปลี่ยนไป - ความเชื่อต่อพระแม่โพสพเริ่มเสื่อมลง - วัดปทุมวนารามยังคงเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - มีรูปแบบของครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวยังคงดีอยู่ เพราะถูกจำกัดด้วยพื้นที่บริเวณบ้าน แต่ความสัมพันธ์ของต่างหมู่บ้านเริ่มมีความห่างเหินมากขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นมิตรต่อกันดังสังคมชนบท - ความเชื่อต่อพระแม่โพสพเสื่อมหายไป - วัดปทุมวนารามยังคงเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนดังเช่นในอดีต แต่มีวัดใหม่อีกหนึ่งแห่งคือวัดหนองบัว
4. พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - การเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อให้เกิดองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือกลุ่มบ้านริมน้ำ นาข้าว วัฒนธรรมข้าว วัดปทุมวนาราม เขาไผ่ล้อม หนองบัว และลำน้ำจะเข้สามพัน - เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ชาติมีอิทธิพลเหนือมนุษย์ เป็นอย่างมาก 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมส่วนใหญ่ยังคงอยู่ดี และมีส่วนที่เพิ่มเข้ามาคือ กลุ่มบ้านริมทางเกวียนที่อยู่บนพื้นที่เกษตรกรรม และเริ่มมีไร่อ้อยเข้ามาในชุมชน หนองบัวเริ่มหมดความสำคัญลงไป ส่วนสิ่งที่หายไปพร้อมกับการเข้ามาของไร่อ้อยคือวัฒนธรรมข้าว - เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์เริ่มมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติมากขึ้น ด้วยปัจจัยจากนโยบายรัฐ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังปรากฏอยู่และกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนก็คือ กลุ่มบ้านริมน้ำ กลุ่มบ้านบนพื้นที่เกษตรกรรม นาข้าว วัดปทุมวนาราม วัดหนองบัว เขาไผ่ล้อม และลำน้ำจะเข้สามพัน - เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์มีอิทธิพลมาก และปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ทำกินอย่างกว้างขวาง แต่ยังคงอยู่ภายใต้รูปแบบของชุมชนเกษตรกรรมชนบท

บทที่ 6

การวิเคราะห์องค์ประกอบและการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ในบทนี้จะเป็นการ วิเคราะห์ องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และประเมินคุณค่าภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของบริเวณชุมชนริมน้ำบ้าน หนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้าน ปทุมทอง จาก การสำรวจและศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ ทราบข้อมูลเบื้องต้น และข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะนำมาสู่ การวิเคราะห์ องค์ประกอบในแต่ละด้าน รวมไปถึง การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้เกณฑ์ การประเมิน ที่ประยุกต์จากหลักเกณฑ์ ขององค์การยูเนสโก และวิธีการเก็บข้อมูลที่ประยุกต์จากระบบ CECS เพื่อที่จะสามารถนำเสนอคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในปัจจุบัน และเพื่อทราบ แนวทางการ อนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ต่อไป

6.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการผสมผสาน ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ด้วยวัฒนธรรมของกลุ่มคน ซึ่งชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้าน ปทุมทอง เป็นชุมชนเกษตรกรรมชนบทที่ตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำจะเข้สามพันและมี พื้นฐานมาจากชุมชน ชาวนา ซึ่งก่อให้เกิด องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีความ สัมพันธ์เชื่อมโยงกับ สภาพแวดล้อม จนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของชุมชน ก่อให้เกิดเป็นองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

6.1.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ

6.1.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นขั้นตอนหนึ่งในการกำหนดรูปร่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้าน ปทุมทอง สันนิษฐานได้ว่าเกิดจากการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อการเกษตรกรรม ภายหลังที่ป่าและสัตว์ร้าย ในพื้นที่ราบลุ่มจะเข้สามพันเริ่มหมดไป

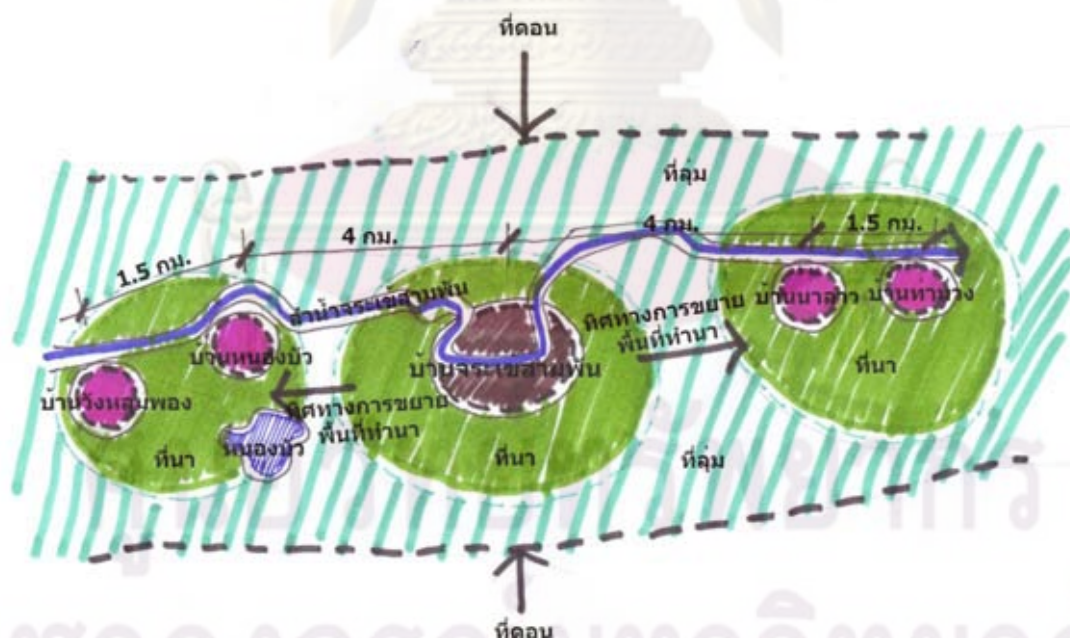

รูปภาพที่ 6.1 แสดงภาพการตั้งถิ่นฐานจากมุมสูง

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ อาจารย์ธวัช สิทธิปัญญาสิน (สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2551) สามารถสรุปตำนานการตั้งถิ่นฐานของที่นี่ได้ออกเป็น 2 สาย คือ

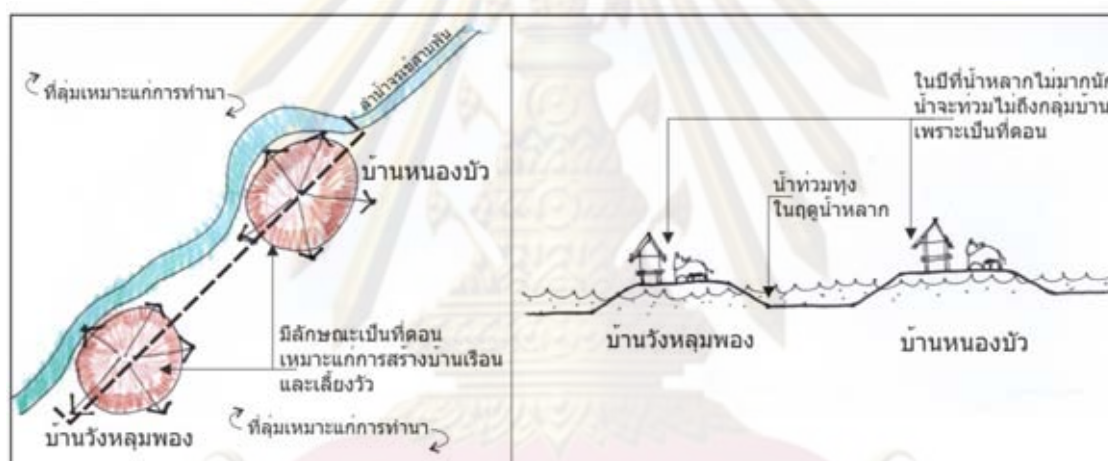
1) สันนิษฐานว่าผู้คนอพยพมาจากบ้านจระเข้สามพันลงมาทางทิศใต้ตามลำน้ำจระเข้สามพัน เนื่องจากการขยายพื้นที่ทำนา

2) สันนิษฐานว่า มีกลุ่มคนมาตั้งปางเลียงวัวบริเวณค้ำน้ำบ้านหนองบัวและบ้านวังหลุมพอง เนื่องจากสภาพภูมิประเทศบริเวณกลุ่มบ้านเป็นที่ดอน ในช่วงฤดูน้ำหลากที่ไม่มากนัก บริเวณกลุ่มบ้านจะมีลักษณะเป็นเกาะน้ำไม่ท่วม ส่วนพื้นที่โดยรอบจะมีน้ำท่วมขัง

รูปภาพที่ 6.2 แสดงการวิเคราะห์ข้อสันนิษฐานในการตั้งถิ่นฐาน ข้อที่ 1

จากข้อสันนิษฐานที่กล่าวมาจะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ทั้ง 2 ข้อ แต่ข้อสันนิษฐานที่ 1 นั้นมีน้ำหนักมากกว่าเนื่องจากบริเวณกลุ่มบ้านมีน้ำท่วมขังในช่วงฤดูน้ำหลาก ซึ่งขัดแย้งกับข้อสันนิษฐานที่ 2 ที่กล่าวว่าบริเวณกลุ่มบ้านเป็นที่ดอน แต่จากการวิเคราะห์พบว่ามีความเป็นไปได้ เนื่องจากลำน้ำจะเข้สามพันเป็นลำน้ำขนาดเล็กซึ่งมีน้ำหลากไม่บ่อยนักทำให้แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดสุพรรณบุรี ในแถบอำเภอบางปลาม้าและอำเภอสองพี่น้อง ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มต่ำมาก และมีน้ำหลาก เป็นประจำ จากแม่น้ำท่าจีนซึ่งเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ ประกอบกับพื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะของพื้นที่ดอนและที่ราบเชิงเขา สลับอยู่ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า หากปีไหนที่น้ำท่วม ไม่มากบริเวณที่ตั้งของสองหมู่บ้านดังกล่าว ก็อาจจะน้ำท่วมไม่ถึงจริง เนื่องจากมีลักษณะเป็นที่ดอนซึ่งเหมาะสมต่อการสร้างบ้านเรือน

รูปภาพที่ 6.3 แสดงการวิเคราะห์ข้อสันนิษฐานในการตั้งถิ่นฐาน ข้อที่ 2

ดังนั้นจากข้อสันนิษฐานทั้ง 2 ข้อ จึงมีความเป็นไปได้ว่า บริเวณโดยรอบที่ตั้งชุมชนเป็นพื้นที่ราบ สภาพดินเหมาะแก่การปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีพ ทั้งยังมีหนองบัวซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่มี ชังน้ำตลอดปี ถัดออกไปทางทิศตะวันออกและตะวันตก เป็นตำแหน่งของภูเขานาขนาดเล็กคือเขาไผ่ล้อมและเขาวงพาทย์ซึ่งเป็นแหล่งของทรัพยากรป่าไม้และของป่านานาชนิด คนที่อพยพมาบุกเบิกจึงเลือกตำแหน่งของบ้านหนองบัว และวังหลุมพองเป็นที่ตั้งของกลุ่มบ้าน เพราะมีลักษณะเป็นที่ดอน สามารถเลี้ยงวัวได้ในหน้าน้ำหลาก อีกทั้งเมื่อวัดระยะระหว่างบ้านจะเข้สามพันถึงบ้านหนองบัว พบว่ามีระยะประมาณ 4 กิโลเมตร ซึ่งเป็นระยะทางที่สามารถเดินทาง ด้วยเกวียนไปกลับได้ภายในหนึ่งวัน นอกจากนี้เมื่อวัดจากบ้านจะเข้สามพันไปทางทิศเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร ก็จะพบตำแหน่งของบ้านนาลาวอีกเช่นกัน จึงสามารถ สันนิษฐาน ได้ว่า เป็นระบบของการขยายตัวเพื่อตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากการขยายที่ทำกินของชุมชนริมน้ำในบริเวณนี้ ซึ่งในปัจจุบันชุมชนมีการตั้งถิ่นฐาน 4 รูปแบบคือ

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำจระเข้สามพัน

ชุมชนที่เกิดขึ้นในยุคแรกจะตั้งอยู่บนพื้นที่ค้ำน้ำคดเคี้ยวที่เกาะตัวเป็นกลุ่มๆ ไปตามลำน้ำจระเข้สามพัน กลุ่มบ้านใหญ่ที่เกาะตัวอยู่ริมลำน้ำฝั่งตะวันออก คือ บ้านหนองบัว และบ้านวังหลุมพอง เป็นการตั้งถิ่นฐานที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมที่พัฒนามาจากทางเกวียนเดิม

เป็นชุมชนที่ขยายตัวออกมาจากกลุ่มที่ตั้งอยู่ริมน้ำ เกาะกลุ่มไปตามทางเกวียนเดิม ซึ่งเป็นเส้นทางมุ่งเข้าสู่ไร่เนา จนเกิดเป็นกลุ่มบ้านหลัก สะท้อนถึงวิถีชีวิตของความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่พัฒนามาตั้งแต่อดีต

3) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมบนพื้นที่เกษตรกรรม

ชุมชนที่เกิดในช่วงถัดมาตั้งอยู่ตามเส้นทางคมนาคมที่พัฒนามาจากทางเกวียนเช่นกัน รวมไปถึงเส้นทางเลียบคลองชลประทานที่เกิดขึ้นมาหลังจากการขุดลอกลำน้ำจระเข้สามพัน และมักมีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ด้านหลังหรือบริเวณโดยรอบบ้าน การตั้งถิ่นฐานรูปแบบนี้ สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรม

4) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวบนพื้นที่เกษตรกรรม

เป็นกลุ่มบ้านที่กระจายตัวไปตามพื้นที่ไร่เนา เพื่อความสะดวกในการดูแลพืชผล การตั้งถิ่นฐานรูปแบบนี้สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ตั้งอยู่บนที่ดอน

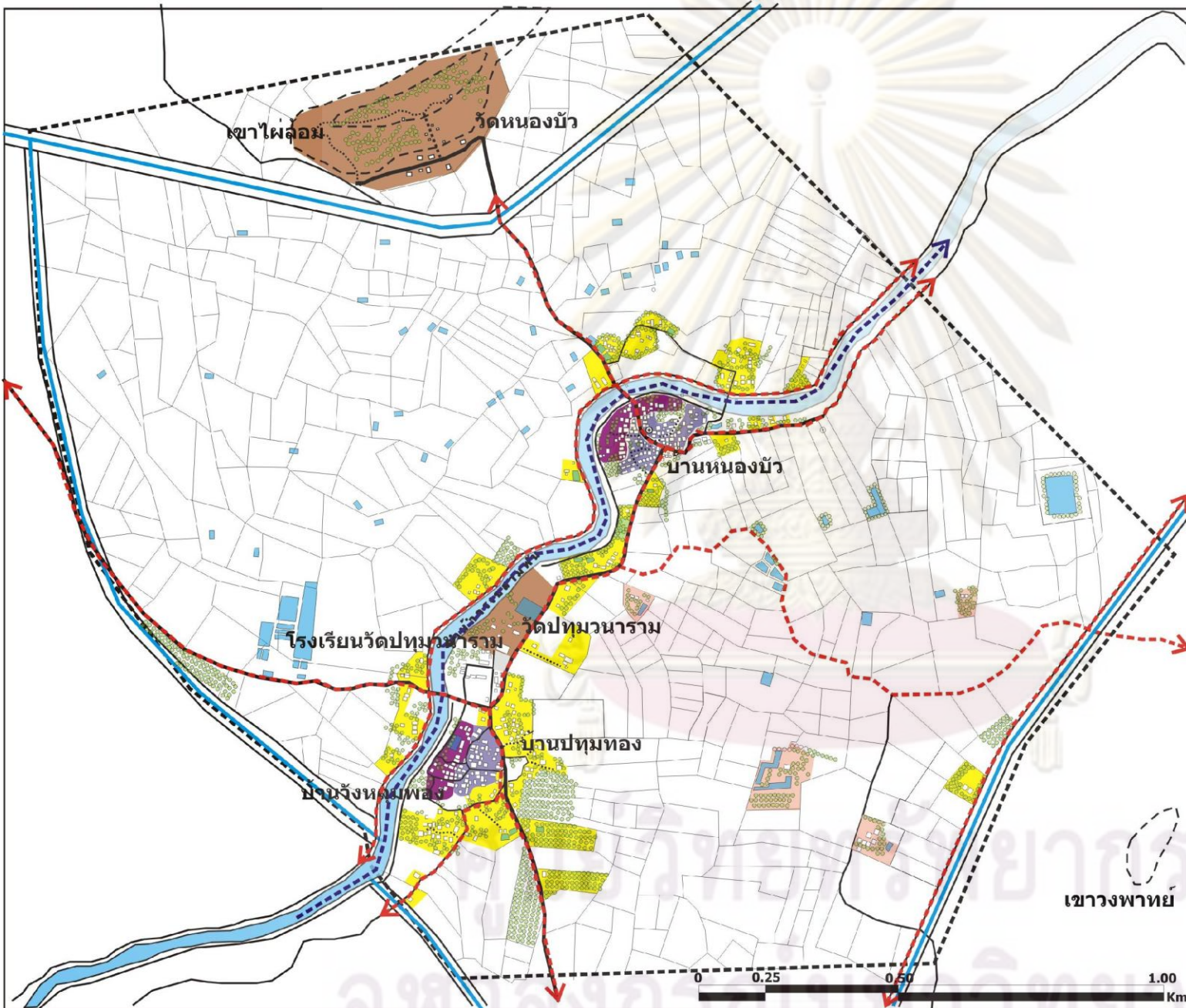

การตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำจระเข้สามพัน

การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เกษตรกรรม

รูปภาพที่ 6.4 แสดงเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.1 แสดงการจำแนกลักษณะ
การตั้งถิ่นฐาน

- สัญลักษณ์**
- กลุ่มบ้านตั้งถิ่นฐานริมน้ำ
 - กลุ่มบ้านตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคม(พัฒนาจากทางเกวียน)
 - กลุ่มบ้านตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมบนพื้นที่เกษตรกรรม
 - กลุ่มบ้านตั้งถิ่นฐานกระจายตัวบนพื้นที่เกษตรกรรม
 - ศาสนสถาน
 - เส้นทางคมนาคมทางบก (พัฒนาจากทางเกวียน)
 - เส้นทางคมนาคมทางน้ำในอดีต (ลำน้ำจระเข้สามพัน)

ว ร น ช จ ำ ป ำ น บ

ที่มา : จากการสำรวจและวิเคราะห์

ทิศเหนือ

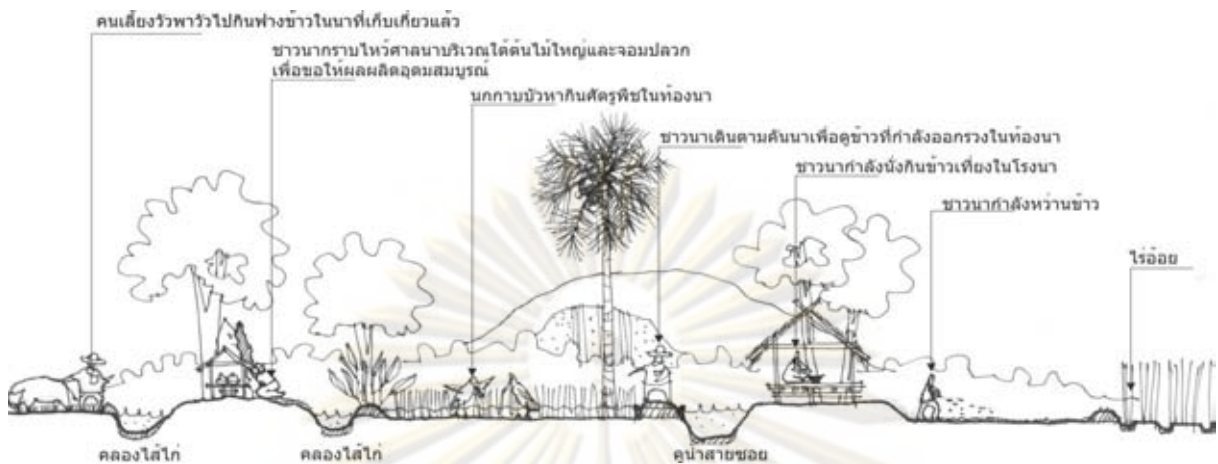

6.1.1.2 พื้นที่เกษตรกรรมและระบบน้ำ

1) พื้นที่เกษตรกรรม

ภายใต้วิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันแนบแน่นกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ภายในชุมชน ทำให้เกิดรูปแบบของ กลุ่มบ้าน ที่ถูกโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม อันกว้างขวาง ซึ่ง พื้นที่การเกษตร กรรมที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สำหรับทำนาและปลูกอ้อย ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชไร่และพืชสวนชนิดอื่นๆ รวมไปถึงการเลี้ยงสัตว์ ลักษณะการใช้ที่ดินจึงเป็นตัวสะท้อนวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติและสภาพของชุมชนชนบท “ที่นา”คือที่ทำกินที่สำคัญของพื้นที่ชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีต ต่อมาจึงปรับเปลี่ยนมาเป็น “ไร่อ้อย” ผสมผสานกันไป ส่วนที่ดินบางแปลงที่เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วยังเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงวัวอีกด้วย

รูปแบบของแปลงไร่นาในบริเวณรอบๆ ชุมชนจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ซึ่งก็คือธรรมชาติที่มาเป็นตัวกำหนด โดยเกิดจากปัจจัยหลักๆ คือ สภาพความสูงต่ำ ของพื้นที่ หรือที่คนในชุมชนเรียกว่า ที่ดอนและที่ลุ่ม ทำให้ลักษณะรูปแบบของ ไร่นาที่เกิดขึ้น แตกต่างกันไป พื้นที่ดอนมักใช้เพื่อการปลูกอ้อย ส่วนพื้นที่ลุ่มมักถูกใช้เพื่อการทำนา เพราะอ้อยเป็นพืชที่ไม่ต้องการน้ำมากดังเช่นข้าว พื้นที่เหล่านี้เมื่อมองด้วยตาเปล่าจะเห็นว่าเป็นที่ราบเรียบเสมอกัน แต่สามารถสังเกตได้จากหลังฝนตก บริเวณที่ลุ่มจะปรากฏน้ำขังส่วนที่ดอนจะไม่มีน้ำขัง (แสงเพ็ญ ช่างเขียว ,สัมภาษณ์, 1 ม.ค. 52) ทำให้เกิดที่นาที่มีรูปทรงที่ไม่แน่นอน นอกจาก สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ที่เป็นตัวกำหนดรูปร่างของที่ดินแล้ว วิธีการทำไร่นาสัมัยใหม่และระบบชลประทานก็เข้ามาเป็นตัวแปรหลัก ที่ส่งผลให้กระตังนา มีขนาดใหญ่กว่าเดิมมาก เพราะเครื่องจักรมีความสามารถในการทำนาทำได้พื้นที่มากกว่าแรงงานคนและสัตว์ ทั้งยังสามารถปรับพื้นผิวที่นาให้สม่ำเสมอตลอดแปลง ซึ่งสามารถปลูก ข้าว ได้ทันทีเมื่อมีน้ำส่งมาหล่อ อเลี้ยงทุกกระตังนาโดยผ่านคลองไส้ไก่

พื้นที่เกษตรกรรม คือผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และสภาพแวดล้อม ภายใต้การควบคุมของธรรมชาติคือฤดูกาล หากปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาลภูมิทัศน์ของท้องทุ่งอันกว้างใหญ่จะมีสีเขียวขจีในช่วงฤดูฝน หลังจากนั้นเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวท้องทุ่งจะเปลี่ยนเป็นสีทอง หรือที่เรียกว่าทุ่งรวงทองนั่นเอง ซึ่งช่วงนี้ชาวนาจะมีความสุขเพราะได้เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ แต่หากปีใดน้ำท่วมหรือฝนแล้งก็จะเป็นปีที่ชาวนาต้องเผชิญกับความทุกข์ใจ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกษตรที่มีความเคลื่อนไหว นอกจากนี้ฤดูกาลยังเป็นที่มาของประเพณีในชุมชนในรอบหนึ่งปี ปัจจุบันระบบชลประทานที่เข้ามาในพื้นที่สามารถทำให้เห็นท้องทุ่งสีเขียว ได้เกือบตลอดทั้งปีเพราะมีน้ำมาคอยหล่อเลี้ยงเป็นประจำนั่นเอง

รูปภาพที่ 6.5 แสดงภาพตัดขวางแสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมบนพื้นที่เกษตรกรรมสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับท้องไร่ท้องนา ของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ภาพของต้นข้าวที่กำลังออกรวงกลายเป็นทุ่งรวงทองอันกว้างใหญ่

เป็นช่วงที่ชาวบ้านกำลังจะมีความสุข

รูปภาพที่ 6.6 แสดงท้องนาที่เปลี่ยนไปตามขั้นตอนในการทำนาและฤดูกาล

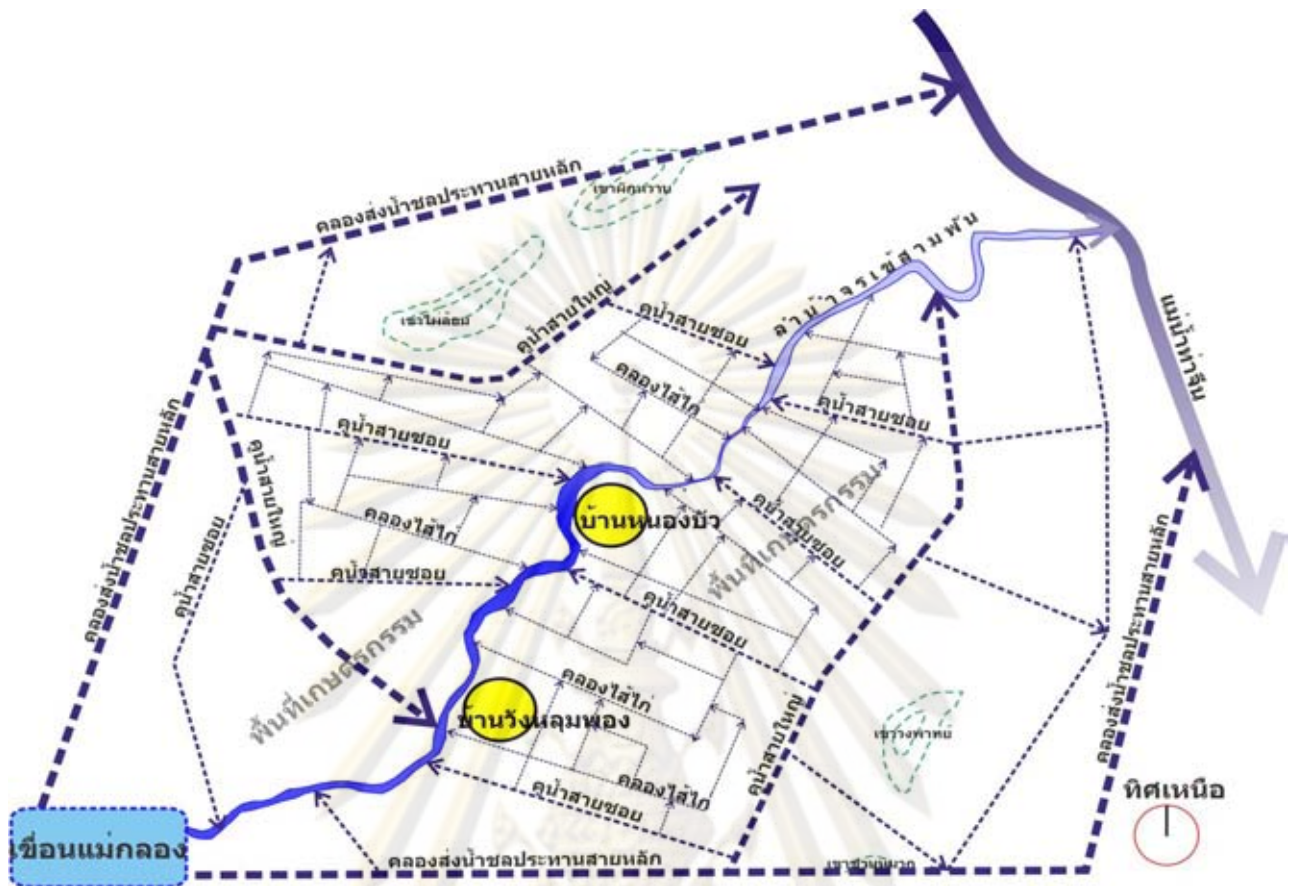
2) ระบบน้ำ

ในปัจจุบันนี้มีการพัฒนาระบบชลประทานผันน้ำจากเขื่อนแม่กลอง เข้าสู่พื้นที่ไร่นา และบ้านพักอาศัยเพื่อการใช้งานในชีวิตประจำวัน ระบบการใช้น้ำในพื้นที่จะเริ่มจากเขื่อนแม่กลอง ปล่อยน้ำออกมาตามคลองส่งน้ำชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาสองพี่น้อง อีกโครงการหนึ่ง คือโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาพนมทวน จากนั้นจึงนำน้ำเข้าสู่ท้องไร่ท้องนาทุกแปลงโดยคลองไส้ไก่ ส่วนลำน้ำจะเข้สามพันนั้นเป็นคลองผันน้ำทำหน้าที่รับน้ำส่วนเกินที่เหลือใช้จากท้องไร่ท้องนาและระบายน้ำจากเขื่อนเวลาที่ระดับน้ำขึ้นสูงเนื่องจากฝนตกหนัก หรือเกษตรกรที่มีที่ดินติดกับลำน้ำก็จะสามารถใช้น้ำส่วนนี้เพื่อทำการเกษตรได้โดยตรง ในช่วงหน้าแล้งประมาณช่วงเดือนธันวาคม - มีนาคม เขื่อนมักทำการปิดน้ำทำให้บางปีชาวบ้านก็เดือดร้อนเพราะขาดแคลนน้ำเช่นกัน แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่ ลุงข้าม ศรีเหรา และป่าเพ็ญ ช่างเขี้ยว ได้กล่าวว่า “ชาวบ้านได้ล้มตาอำปาก ระบบเศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น หลังจากการมีระบบชลประทานเข้ามาสู่พื้นที่เพราะสามารถปลูกพืชได้ตลอดปี ไม่มีภาพของดินที่เคยแตกเป็นร่องในหน้าแล้ง และไม่ต้องรอให้ฝนตกตามฤดูกาลเพื่อปลูกข้าวอีกต่อไป”

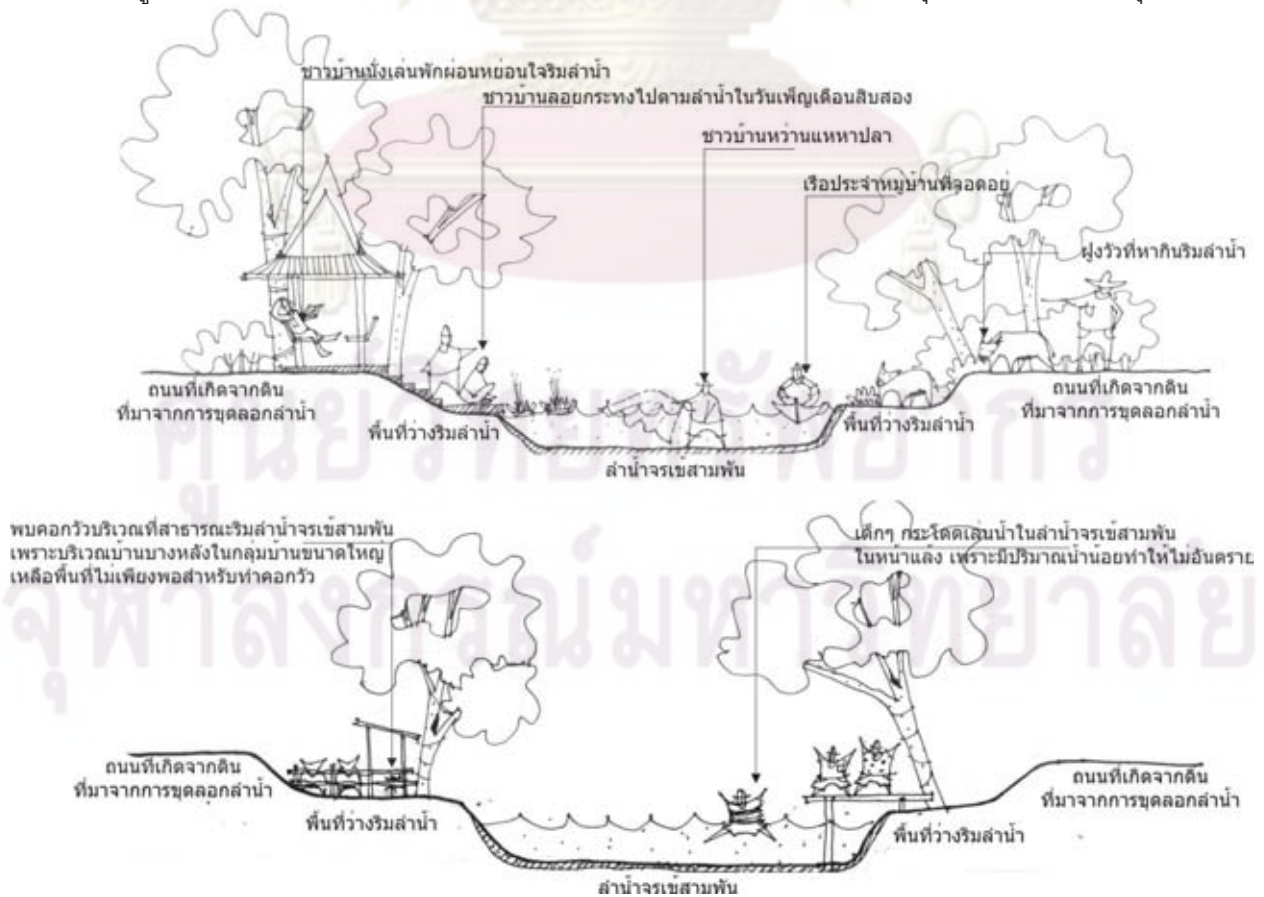
ระบบที่กล่าวมาเกิดเป็นความเชื่อมโยง ระหว่าง ลำน้ำธรรมชาติและ ระบบ น้ำที่ มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นวิทยาการที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม ควบคุมสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ ท้องนาท้องไร่ให้มีกิจกรรมการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ไม่ต้องพึ่งพาฤดูกาลและน้ำฝนตามธรรมชาติเป็น หลักดังเช่นในอดีต

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

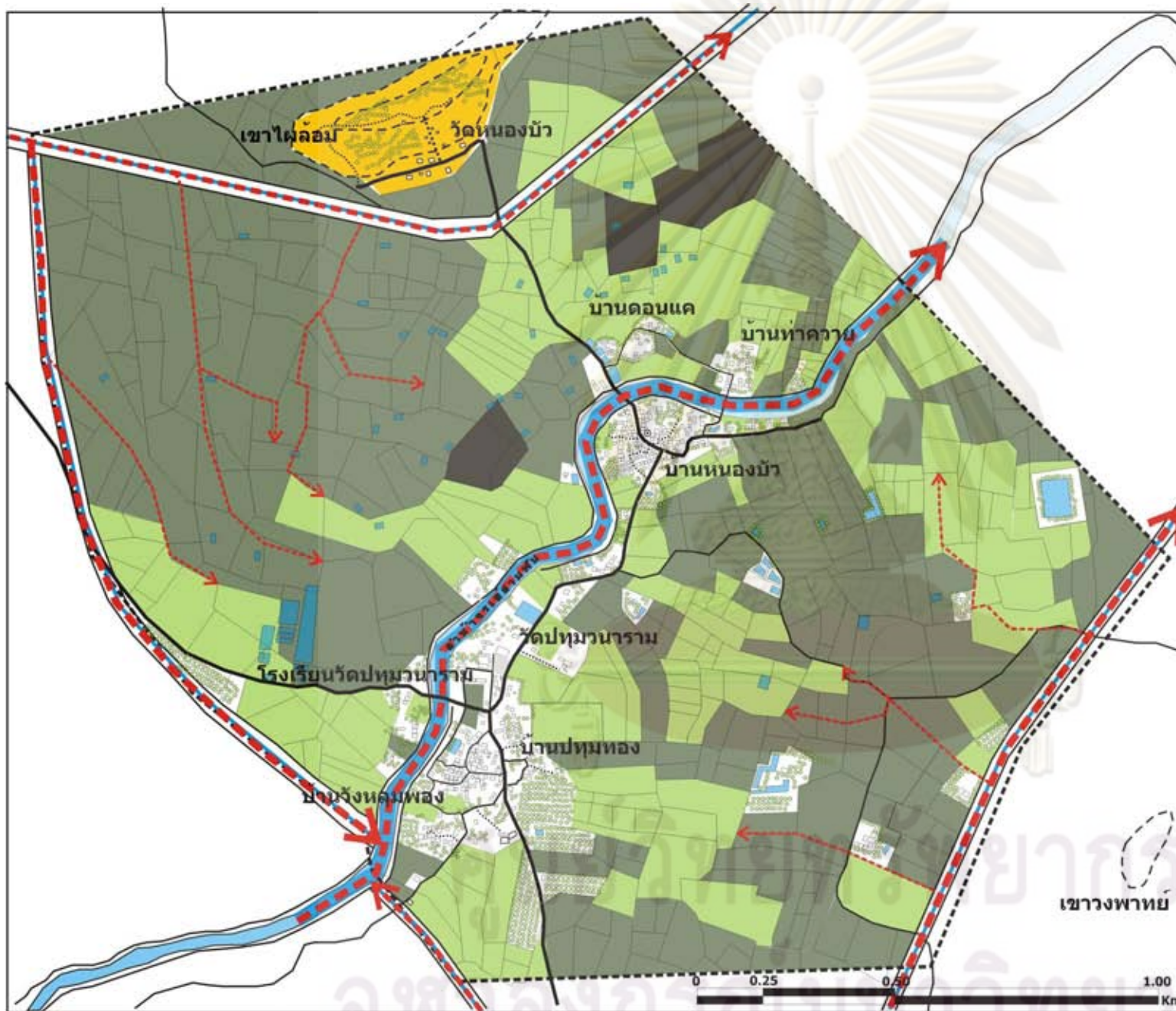

รูปภาพที่ 6.7 แสดงการวิเคราะห์ระบบน้ำของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

รูปภาพที่ 6.8 แสดงรูปตัดขวางแสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณลำน้ำจรเข้สามพัน

ที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยังสัมพันธ์กับลำน้ำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.2 แสดงการจำแนกลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรมและระบบน้ำและองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นเอกลักษณ์

สัญลักษณ์

- พื้นที่ทำนา
- พื้นที่ทำไร่ (อ้อย, ข้าวโพด, มัน)
- พื้นที่ทำสวน (มะม่วง, มะพร้าว, สึก)
- พื้นที่เกษตรกรรมเสื่อมโทรม
- ระบบน้ำของชุมชน
- เขาไผ่ล้อม
- ลำน้ำจระเข้สามพัน

ว ร น ข จ ำ ป ำ น อ

ที่มา : จากการสำรวจและวิเคราะห์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
-----------------	---

6.1.1.3 กลุ่มสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน

ชุมชนบ้าน บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลานาน เรือนพักอาศัยของที่นี่สร้างขึ้นมาจากพื้นฐาน ของชุมชนชาวนา สัมผัส ภูมิปัญญาที่พัฒนาต่อเนื่องสั่งสมผ่านกาลเวลาเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่างๆ ก็ได้เข้ามามีบทบาทและเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชนและที่พักอาศัย ทำให้รูปแบบของเรือนชาวนาเริ่มเปลี่ยนไป

1) เรือนไทยภาคกลาง

ลักษณะของเรือนไทยในบริเวณชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง นิยมปลูกเรือนกันทั่วไปในชุมชน โดยการใช้ประโยชน์ของอาคารเป็นเรือนพักอาศัย มีทั้งเรือนครอบครัวเดี่ยวและเรือนหมู่ คือปลูกอยู่ในบริเวณเดียวกันมีหลายหลังเนื่องจากรูปแบบของครอบครัวขยาย ลักษณะเป็นเรือนไทยชั้นเดียวยกพื้นใต้ถุนสูงจากพื้นดินประมาณหนึ่งศอก เพื่อใช้เป็นที่ทำกิจกรรม สำหรับการทอผ้าฯ อดสตรีที่ว่างเว้นจากการทำนา การเลี้ยงดูแลลูกหลานของผู้สูงวัย การนอนหลับพักผ่อนยามเที่ยง รวมถึงเป็นที่เก็บเครื่องมือการเกษตร และเลี้ยงสัตว์จำพวกไก่อีกด้วยซึ่งเป็นพื้นที่ว่างที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตเกษตร

รูปภาพที่ 6.9 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต

ในส่วนของเรือนที่ขยาย อาจขยายออกมาเป็นรูปแบบของเรือนไทยดั้งเดิมหรืออาจผสมผสานกับรูปแบบของเรือนพื้นบ้านทั่วไป เรือนไทยที่พบเห็นในชุมชนมีจำนวนมากที่ซื้อเรือนเก่ามาจากที่อื่น โดยเฉพาะแถวบางปลาหมอมาปลูกใหม่เพราะมีราคาถูกกว่าการซื้อใหม่ และมีการปรับปรุงต่อเติมเรือนกันห้องเพิ่มเติมที่ชั้นล่างเพื่อรองรับการใช้สอยที่เพิ่มขึ้น โดยมากต่อเติมเพิ่มห้องครัว ห้องน้ำ และห้องนอน ทำให้ลักษณะของเรือนไทยยกใต้ถุนสูงแบบดั้งเดิมมีให้พบเห็นน้อยลง

ด้วยลักษณะที่กล่าวมา เรือนไทยภาคกลางเป็นรูปแบบที่สะท้อนถึงพัฒนาการด้านภูมิปัญญาของมนุษย์มากที่สุด เพราะองค์ประกอบของบ้านยังคงแสดงออกถึงแนวคิดในการแก้ปัญหาเพื่อให้ที่อยู่อาศัยเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จะเห็นได้จากเอกลักษณ์ ของตัวบ้านที่หลังคาจั่วมีความชันสูง ก็เนื่องจากพื้นที่ภาคกลางมีฝนตกชุก และในอดีตใช้วัสดุธรรมชาติจำพวกจากสำหรับมุงหลังคา ซึ่งวัสดุประเภทนี้ต้องมุงซ้อนกันด้วยระยะถี่และหลังคาที่มีความชันสูง เพื่อป้องกันฝนไหลย้อนกลับเข้าสู่ภายในตัวบ้าน และด้วยสาเหตุจากการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมลำน้ำจะเข้าสามพันจึงหลีกเลี่ยงจากสภาพน้ำหลากไม่ได้ บ้านเรือนในละแวกนี้จึงต้องยกพื้นใต้ถุนสูง จากที่กล่าวมาสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลาง จึงมีความโดดเด่นเป็นตัวแทนของที่พักอาศัยของชุมชนและท้องถิ่นภาคกลาง

รูปภาพที่ 6.10 แสดงการวิเคราะห์รูปแบบของเรือนไทยภาคกลางที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติของคนในอดีต

2) เรือนพื้นบ้าน

รูปแบบอาคารมีหลายลักษณะสร้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัย โดยเป็นเรือนพักอาศัยที่เกิดขึ้นในยุคหลังถัดจากเรือนไทยภาคกลาง ซึ่งเรือนประเภทนี้มีองค์ประกอบของรูปแบบคล้ายเรือนไทย แต่มีรูปแบบของอาคารที่ปลูกสร้างเรียบง่ายกว่าซึ่งเน้นประโยชน์การใช้สอยมากกว่าความสวยงามของเรือน มีตั้งแต่เป็นเรือนหมู่ไปจนถึงเรือนเดี่ยวขนาดเล็ก ปัจจุบันพบเรือนประเภทนี้กระจายอยู่ทั่วไปภายในชุมชน ลักษณะโดยทั่วไปจะเป็นเรือนที่มีผังพื้นที่เรียบง่าย อาจสร้าง

เป็นชั้นเดียว หรือสองชั้น แต่โดยมากที่พบจะเป็นเรือนพักอาศัยชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับเรือนไทยภาคกลาง ส่วนสองชั้นที่พบถ้าไม่ทำการต่อเติมชั้นล่างจากแต่เดิมที่เป็นใต้ถุนสูง ก็จะเป็นเรือนพักอาศัยที่เพิ่งทำการปลูกสร้างขึ้นมาใหม่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา สัดส่วนรูปทรงหลังคาส่วนใหญ่เป็นหลังคาทรงจั่ว ไม่สูงมากนัก วัสดุที่ใช้ในการมุงหลังคาจากสัดส่วนที่พบโดยมากนิยมใช้กระเบื้องลอนใหญ่ รองลงมาเป็นกระเบื้องลอนเล็ก ตลอดจนวัสดุอื่นๆ ที่พบได้แก่ สังกะสี ตัวเรือนใช้ไม้จริงตีซ้อนเกร็ด บางส่วน เรือนในรูปแบบนี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชุมชนน้อยกว่าเรือนไทยภาคกลาง แต่ก็สะท้อนถึงลักษณะของชุมชนชนบท เพราะสามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามชุมชนชนบทของประเทศไทย และมีการแสดงออกถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมด้วยการยกใต้ถุนสูง เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสภาพน้ำท่วมของชุมชนได้

รูปภาพที่ 6.11 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนไม้พื้นบ้านทั่วไปที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

3) อาคารสมัยใหม่

โดยมากตั้งอยู่บริเวณริมถนนหรือพื้นที่ที่การคมนาคมเข้าถึงได้ง่าย หรือกระจายตัวแทรกอยู่ภายในบริเวณบ้านเดียวกับเรือนรุ่นเก่า เพราะเป็นเรือนที่สร้างใหม่ของลูกหลานที่ออกเรือนในยุคหลัง ที่ไม่สามารถสร้างเรือนใหม่ในรูปแบบของเรือนไทยภาคกลางได้เนื่องจากมีราคาแพง ลักษณะของอาคารมีขนาดเล็ก (1-2 ชั้น) เป็นอาคารเดี่ยว โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญา หรือเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

รูปภาพที่ 6.12 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารสมัยใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

สถาปัตยกรรมที่พักอาศัยภายในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ไม้จริงในการก่อสร้างซึ่งเป็นวัสดุที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่อดีต เป็นวัสดุที่หาได้เองจากสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย แต่ปัจจุบันจำนวนป่าไม้เริ่มลดลงประกอบกับสิ่งอำนวยความสะดวกในการก่อสร้างที่มีให้เลือกมากขึ้น และไม่มีราคาแพงดังนั้น วัสดุที่ใช้จึงเริ่มเปลี่ยนไป ส่งผลให้อาคารดั้งเดิมมีการต่อเติมขึ้นมาใหม่ด้วยวัสดุที่ร่วมสมัย สภาพอาคารที่พบภายในพื้นที่ที่มีการปรับปรุง ต่อเติม และซ่อมแซมเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในบ้านแต่ละหลังค่อนข้างนานพอสมควร จึงต้องมีการปรับปรุง หรือต่อเติมเพื่อขยายครอบครัวย้ายรอลงมาสภาพอาคารเริ่มมีสภาพทรุดโทรมขาดการดูแลรักษา นอกจากนี้ยังมีทั้งอาคารบ้านเรือนที่เพิ่งก่อสร้างแล้วเสร็จใหม่ หรือเริ่มรื้อถอนบ้านที่ทรุดโทรมเพื่อทำการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่ร่วมสมัยมากขึ้น

6.1.1.4 สถาปัตยกรรมขนาดเล็ก

1) ยุ้งข้าว

ยุ้งข้าวเป็นสิ่งปลูกสร้างสื่อถึงความเป็นอยู่ของชาวนา แสดงออกถึงการทำเกษตรแบบยังชีพ ด้วยการเก็บข้าวเปลือกอันเป็นผลผลิตจากการทำนาไว้ในยุ้งเพื่อใช้กินอยู่ในครอบครัว แต่ในปัจจุบันครอบครัวชาวนาหันมาทำเกษตรเพื่อการค้าแทบจะไม่มี การเก็บข้าวไว้ที่ครัวเรือนเลย เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้จะนำไปเปลี่ยนเป็นเงินทั้งหมดทันที หรือเก็บข้าวบางส่วนไว้ที่โรงสี บริเวณกลุ่มบ้านภายในชุมชนจึงเหลือยุ้งข้าวให้เห็นจำนวนไม่มากนักและบางยุ้งที่ยังคงอยู่ก็ไม่ได้มีหน้าที่ใช้เก็บข้าวแล้วแต่ใช้เพื่อเก็บเครื่องมือการเกษตรแทน ตำแหน่งของยุ้งข้าวที่พบมักตั้งอยู่รายรอบของขอบลานบ้านเสมอและไม่ไกลจากเรือน เพราะลานบ้านในอดีตลานบ้านเป็นที่นวดข้าว เมื่อขั้นตอนการนวดข้าวเสร็จสิ้นก็สามารถลำเลียงข้าวเปลือกขึ้นเก็บในยุ้งได้โดยสะดวก แต่ในปัจจุบัน ลานบ้านอันกว้างขวางเริ่มหมดไป เพราะถูกแทนที่ด้วยเรือนหลังใหม่ของลูกหลานที่แยกเรือนออกมาจากเรือนของพ่อแม่ ทำให้ยุ้งข้าวที่เหลืออยู่เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของบ้าน ซึ่งสะท้อนถึงการใช้พื้นที่ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

2) คอกวัว

ในสังคมเกษตรกรรมสัตว์เลี้ยงที่เราต้องพึ่งพาอาศัย เพื่อใช้แรงงานสำหรับ การทำเกษตรกรรมในอดีตก็คือ วัวและควาย ซึ่งนับเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมาก แต่ปัจจุบันในชุมชนเหลือเพียงวัวที่เลี้ยงเป็นสัตว์เศรษฐกิจเท่านั้น เพราะไม่จำเป็นต้องใช้แรงงาน วัวอีกต่อไป คอกวัวที่พบในชุมชนมักแยกออกมาจากใต้ถุนเรือนแต่ก็อยู่ในระยะสายตาที่มองเห็นสะดวกเพื่อความปลอดภัย หรือหากบ้านใดมีเนื้อที่จำกัดก็จะมาสร้างคอกวัวในบริเวณที่ว่างสาธารณะริมลำน้ำ จะเข้าสามพัน โดยมากคอกวัวจะสร้างจากวัสดุต่างๆ ที่หาได้ตามท้องถิ่นคือไม้ไผ่มาล้อมเป็นคอก วัว และมีส่วนที่ตั้งเสายกเป็นหลังคาขึ้นมา มีทั้งหลังคาแบบจั่วหรือเพิงหมาแหงน โดยมากมุงด้วยสังกะสีหรือหญ้าคา บางแห่งใช้ตาข่ายคลุมอีกชั้นหนึ่งเพื่อกันยุง

3) โรงนา

จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พบภายในชุมชนจะเห็นได้ว่าหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มกัน และไโรน่านั้นอยู่ล้อมรอบไปไกลออกไปจากกลุ่มบ้าน เมื่อมองออกไปยังท้องทุ่งภายของชุมชน จะเห็นโรงนาของแต่ละบ้าน กระจายอยู่ทั่วไปในท้องทุ่ง ในปัจจุบันถนนหนทางจะสะดวกมากขึ้นสำหรับการไปทำนาทำไร่และสามารถไปกลับได้ภายในวันเดียว โรงนาจึงลดความสำคัญลงไปกลายเป็นเพียงที่ นั่งพักชั่วคราวเท่านั้น รูปแบบ ของโรงนาโดยทั่วไปเป็นเรือน เล็กๆ ยกใต้ถุนสูง ไม่กั้นผนัง กั้นเป็นเรือน เครื่องผูกแบบง่ายๆ ก่อสร้างได้รวดเร็ว โครงสร้างทำจากไม้ไผ่ พื้นเป็นฟากไม้ไผ่ หลังจั่วคามุงจากหรือ สังกะสีชายคายื่นยาวเพื่อกันแดดและฝน โรงนาที่กระจายตัวในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน ถึงแม้จะมี จำนวนไม่มากนัก แต่ก็เป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็กซึ่งบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของชาวนา ที่ยังคงผูกพันอยู่กับ ท้องนาอันกว้างขวางแห่งนี้

ยุงข้าวที่แสดงออกถึงวิถีเกษตรแบบเก่า แต่ยังคงอยู่เคียงคู่กับวิถีเกษตรสมัยใหม่ ยุงข้าวที่ลานหลังบ้านยังคงใช้งานอยู่

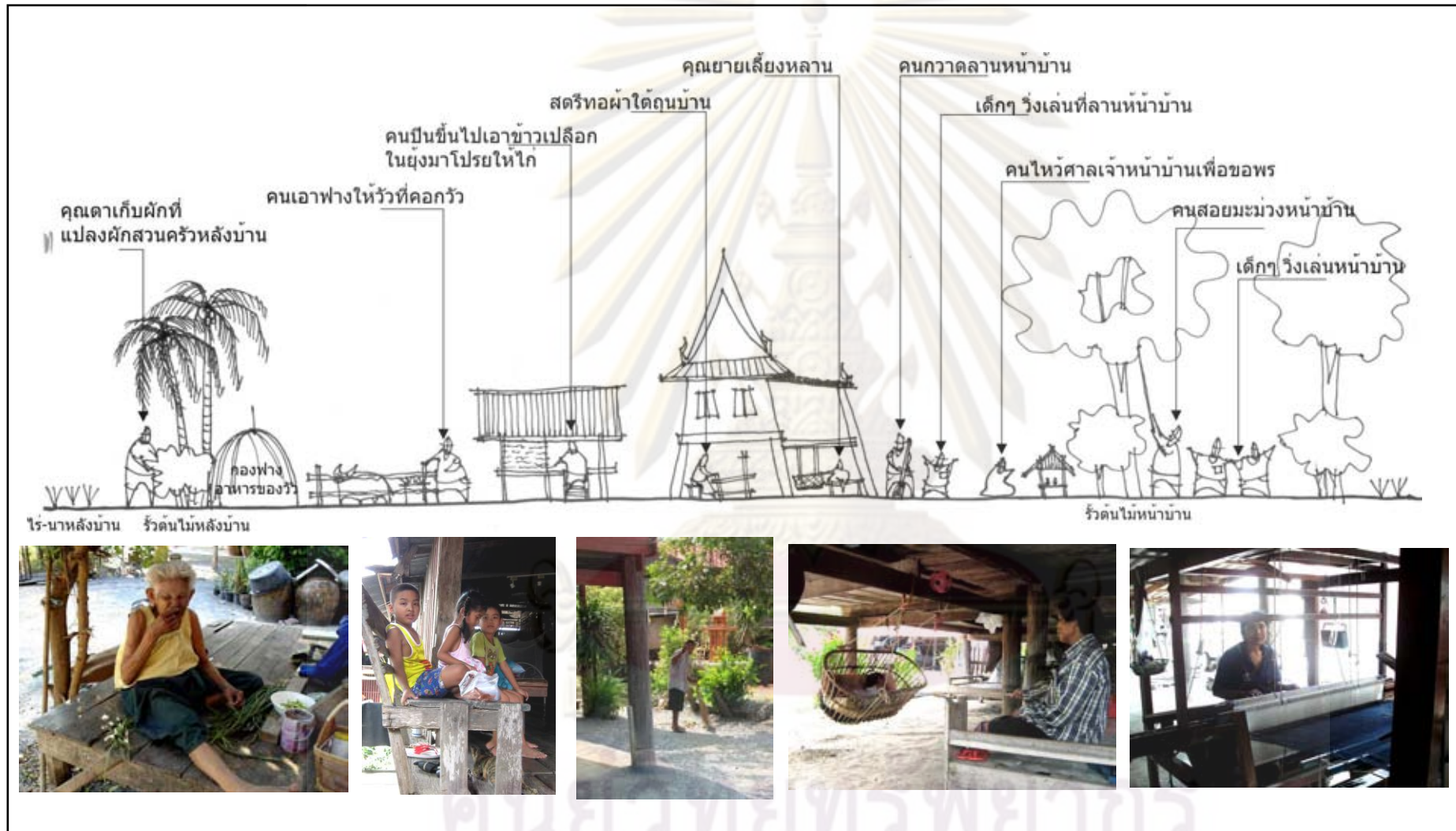

คอกวัวบริเวณที่ว่างริมลำน้ำ

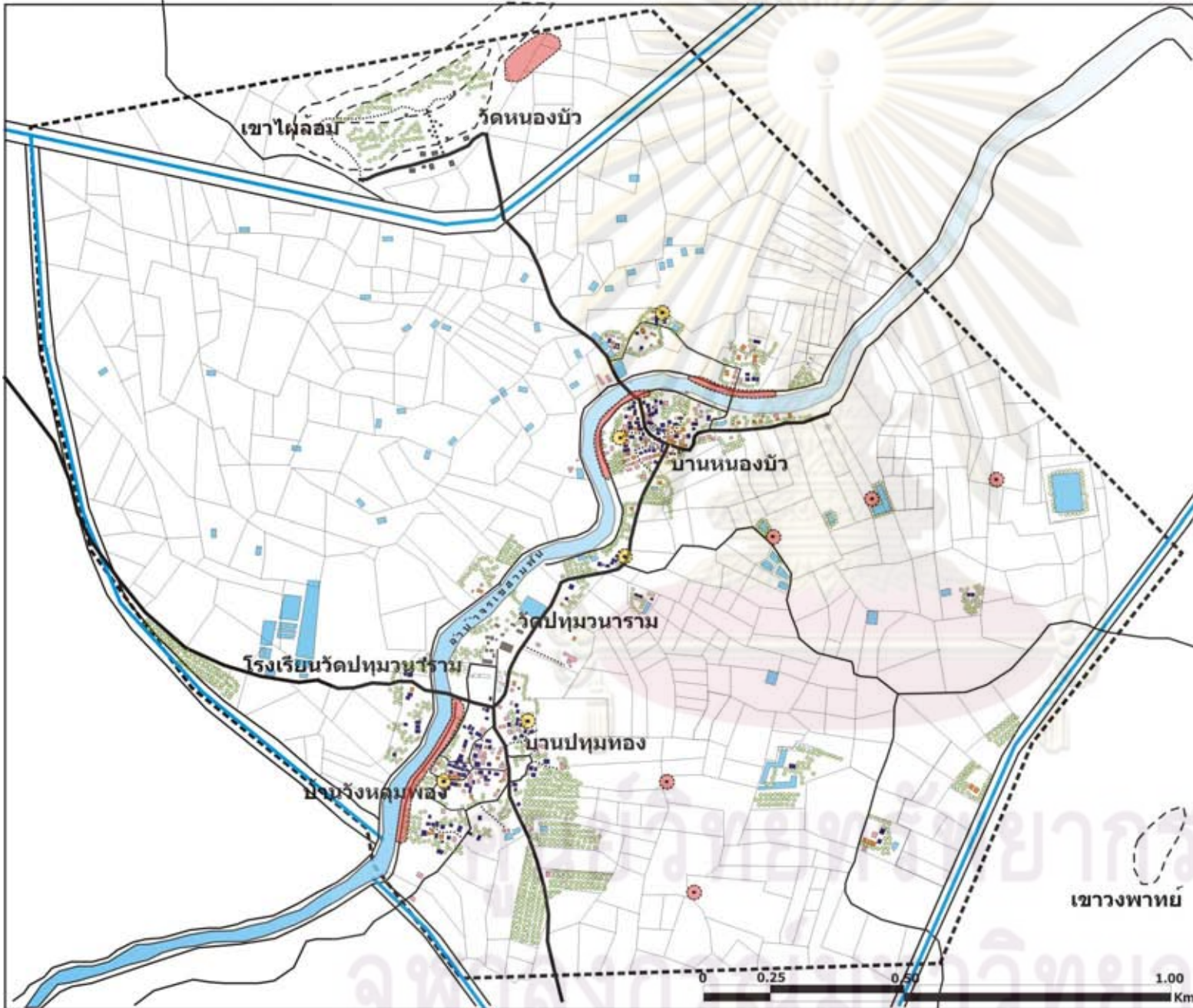
โรงนา ที่พักผ่อนท่ามกลางท้องทุ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ยังคงสัมพันธ์กับท้องทุ่ง

รูปภาพที่ 6.13 แสดงสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตเกษตรของชุมชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 6.14 แสดงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก ของบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.3 แสดงการจำแนกลักษณะ
สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก

สัญลักษณ์

- เรือนไทยภาคกลาง
- เรือนพื้นถิ่น
- อาคารสมัยใหม่
- อาคารศาสนสถาน
- มุงข้าว
- โรงนา
- คอกวัว

วรรณช จ่าปานิช

ที่มา : จากการสำรวจและการวิเคราะห์

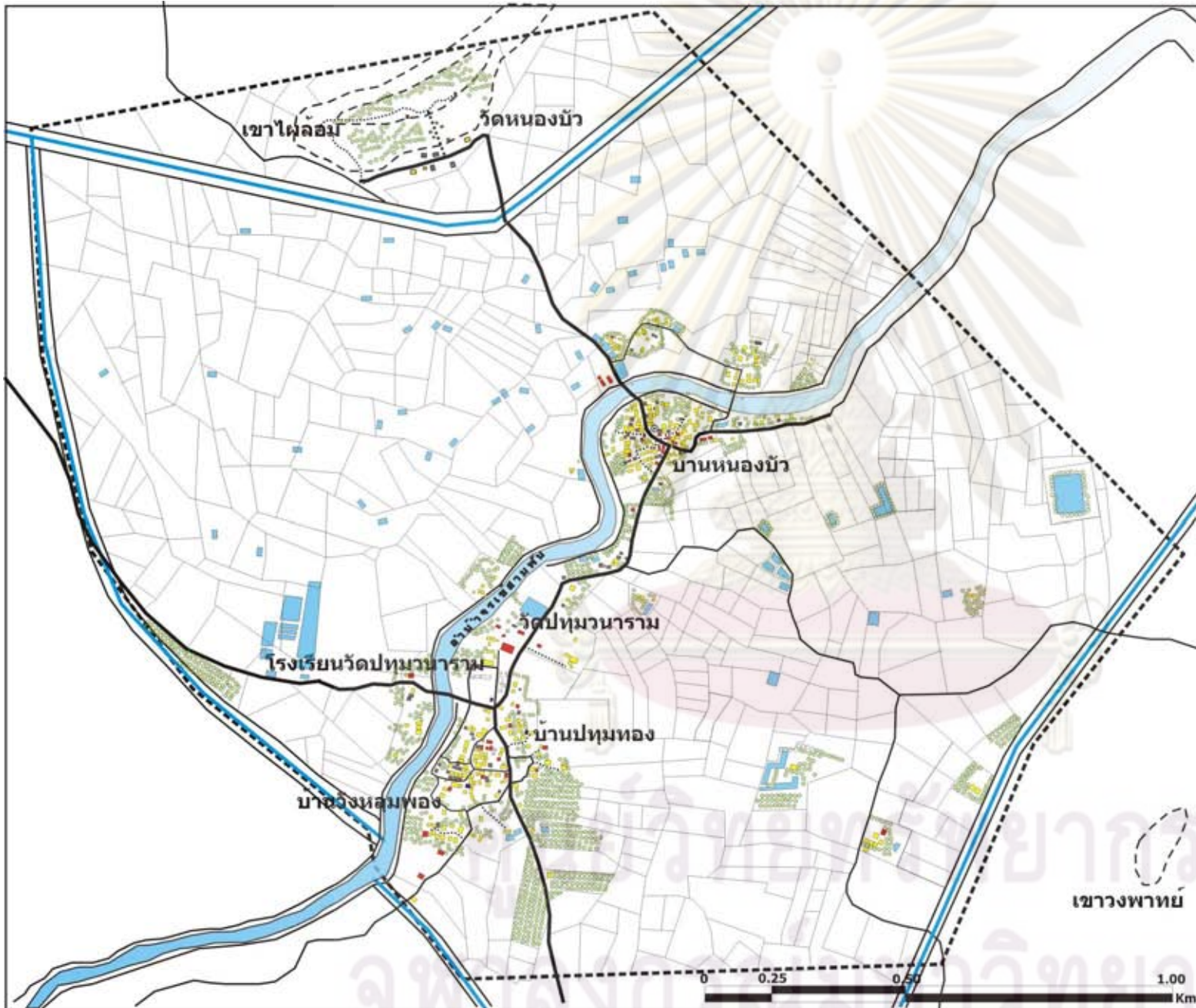
ทิศเหนือ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เขาวงพาทย์

0 0.25 0.50 1.00 Km.

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.4 แสดงการจำแนกสภาพอาคาร

สัญลักษณ์

- ใหม่
- ปรับปรุง/ซ่อมแซม/ต่อเติมแล้ว
- กำลังปรับปรุง
- ทรุดโทรม
- ไม่มีกิจกรรม

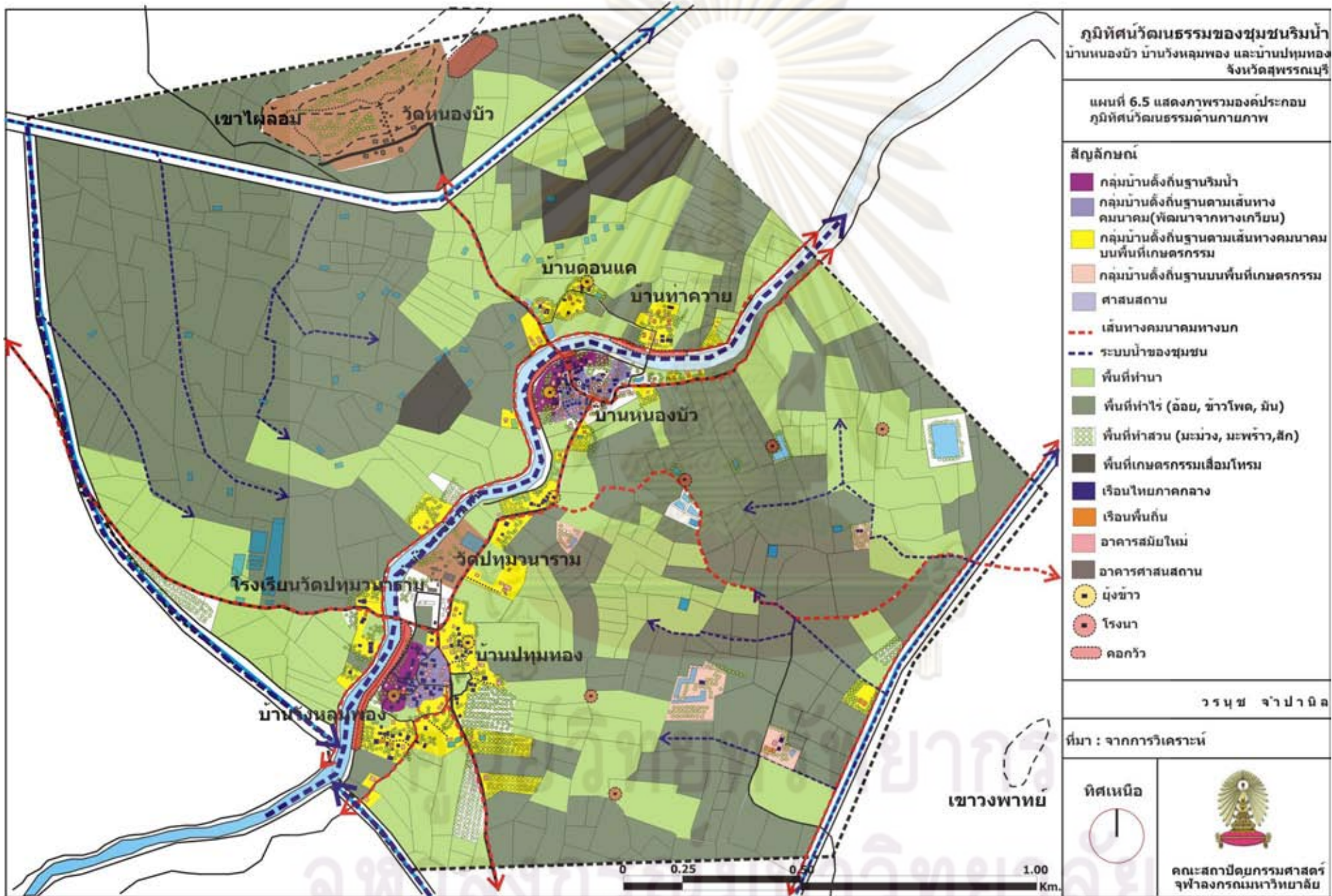
วารุช จำปา นิล

ที่มา : จากการสำรวจและการวิเคราะห์

ทิศเหนือ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากแผนที่ 6.5 จะเห็นได้ว่าเมื่อนำองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพในแต่ละส่วนมาซ้อนทับกันแล้ว ทำให้เกิดการเห็นถึงลักษณะที่แตกต่างในแต่ละส่วนของพื้นที่ชุมชน ซึ่งบางพื้นที่แสดงออกถึงลักษณะพิเศษของชุมชนเกษตรกรรมน้ำที่ชัดเจน ในขณะที่บางพื้นที่ก็ไม่ได้แสดงออกถึงลักษณะพิเศษดังกล่าว โดยจะนำผลที่ได้นี้จะไปสู่การประเมินคุณค่าต่อไป

6.1.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ

6.1.2.1 ศาสนสถานและความเชื่อ

1) ศาสนสถาน

1.1) วัดปทุมวนาราม

เป็นวัดเก่าแก่ อยู่คู่กับชุมชนมายาวนาน ตั้งอยู่ริมลำน้ำจระเข้สามพัน ตรงกลางระหว่างบ้านหนองบัวและบ้านวังหลุมพอง มีหลักฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2411 เป็นตัวแทนของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าทางจิตใจ ของชุมชน รวมไปถึงเป็นศูนย์กลางในการประกอบ กิจกรรมด้านศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรมมายาวนาน สิ่งสำคัญภายในวัด คือ พระอุโบสถหลังเก่า เจดีย์โบราณ และรูปปั้นหลวงพ่อบ้าง

พระอุโบสถ รายล้อมไปด้วยโบสถ์เก่า

ประตูและหน้าต่างตกแต่งลวดลายปูนปั้นแบบเรียบง่าย

โบสถ์เก่า

หน้าบันตกแต่งด้วยเครื่องสังคโลก พระอุโบสถหลังเก่าวัดปทุมวนาราม

มณฑปหลังใหม่สำหรับรูปปั้นหลวงพ่อบ้าง

รูปภาพที่ 6.15 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในวัดปทุมวนาราม

1.2) วัดหนองบัว

วัดหนองบัว สร้างขึ้นที่เขาเผือกล้อม เมื่อ พ.ศ. 2538 โดยพัฒนามาจากสถานที่ปฏิบัติธรรม อีกทั้งเป็นกุศโลบายของคนในชุมชน ที่ไม่ต้องการให้ภูเขาอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนต้องถูกทำลายไปจากการสัมปทาน เพราะเขาเผือกล้อมเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และมีความเป็นมาอันยาวนานตั้งแต่สมัยของเมืองอุททอง อีกทั้งยังเป็นสถานที่อันมีตำนาน นของเจ้าแม่แดงอ่อนอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมาเป็นเวลากว่า 200 ปี นอกจากนี้วัดหนองบ้วยังความโดดเด่นของ สถาปัตยกรรมของหอพระไตรปิฎกขาวบนยอดเขา และปฏิมากรรมของพระสงฆ์ที่กระจายตัวอยู่ได้ต้นไม้ตามไหล่เขา รวมไปถึงมีรูปแบบของการตักบาตรเทโวที่มีเอกลักษณ์

บันไดยาวลงจากยอดเขา

หอพระไตรปิฎกขาว

พระใหญ่บนยอดเขาเผือกล้อม

สภาพภูมิทัศน์ของวัดหนองบัวที่เขาเผือกล้อม ที่สามารถเห็นปฏิมากรรมพระกระจายตัวสอดแทรกไปตามต้นไม้บริเวณไหล่เขา

รูปภาพที่ 6.16 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดหนองบัว

2) ความเชื่อ

2.1) ศาลหลวงพ่ออาจ

รูปปั้นของหลวงพ่ออาจ เจ้าอาวาสรูปแรก จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน เมื่อถามว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนคืออะไร ทุกคนล้วนตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าหลวงพ่ออาจ เวลาทีมงานที่วัดใครจะทำอะไรต้องไปจุดธูปบอกเล่าก่อน มิฉะนั้นทำอะไรก็ไม่สำเร็จ (เทียม สังข์วรรณะ , สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2551) เป็นการนับถือบุคคลสำคัญที่ล่วงลับไปแล้ว ยกให้เป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษาคุ้มครองคนในชุมชน สะท้อนถึงสภาพของชุมชนเกษตรกรรมในชนบท ที่ยังคงมีความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติอยู่มาก

2.2) ศาลเจ้าแม่แดงอ่อน

ตำนานเจ้าแม่แดงอ่อน เป็นตำนานท้องถิ่น ประมาณ 200 ปีมาแล้ว ต่อมาภายหลังจึงมีการสร้างศาลเจ้าแม่แดงอ่อนขึ้นมาด้วยความศรัทธามาก เมื่อคนมาบวชบวชกราบไหว้ขอสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้น ต่อมาจึงมีการสร้างศาลไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ต่อการเคารพบูชา (เจ้าอาวาสวัดหนองบัว , สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2551) สะท้อนถึงความเชื่อของชุมชนหมู่บ้านในยุคพึ่งพาธรรมชาติ ต่อเนื่องจนมาถึงยุคปัจจุบันที่ยังคงเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

2.3) ต้นกร่างใหญ่

ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านหนองบัว เป็นภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านมีคนมากราบไหว้เป็นประจำ มีอายุเก่าแก่พอๆ กันการตั้งขึ้นของหมู่บ้าน ต้นกร่างนี้เป็นต้นไม้ใหญ่ใบหนาทำให้มีเงาไม้ร่มรื่นใช้เป็นที่นั่งเล่นของหมู่บ้าน รอบๆ ลานเป็นบ้านเรือน ลานนี้ใช้เป็นที่จัดงานประจำปีหมู่บ้านเช่น งานวันเด็ก

2.4) ศาลใต้ต้นยางใหญ่

ศาลเจ้าที่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใต้ต้นยาง ฝั่งตะวันตกของลำน้ำจะเข้สามพัน ฝั่งตรงข้ามบ้านวังหลุมพอง สะท้อนถึงความเชื่อต่อธรรมชาติจนเกิดเป็นภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต้นกร่างอันศักดิ์สิทธิ์ของบ้านหนองบัว

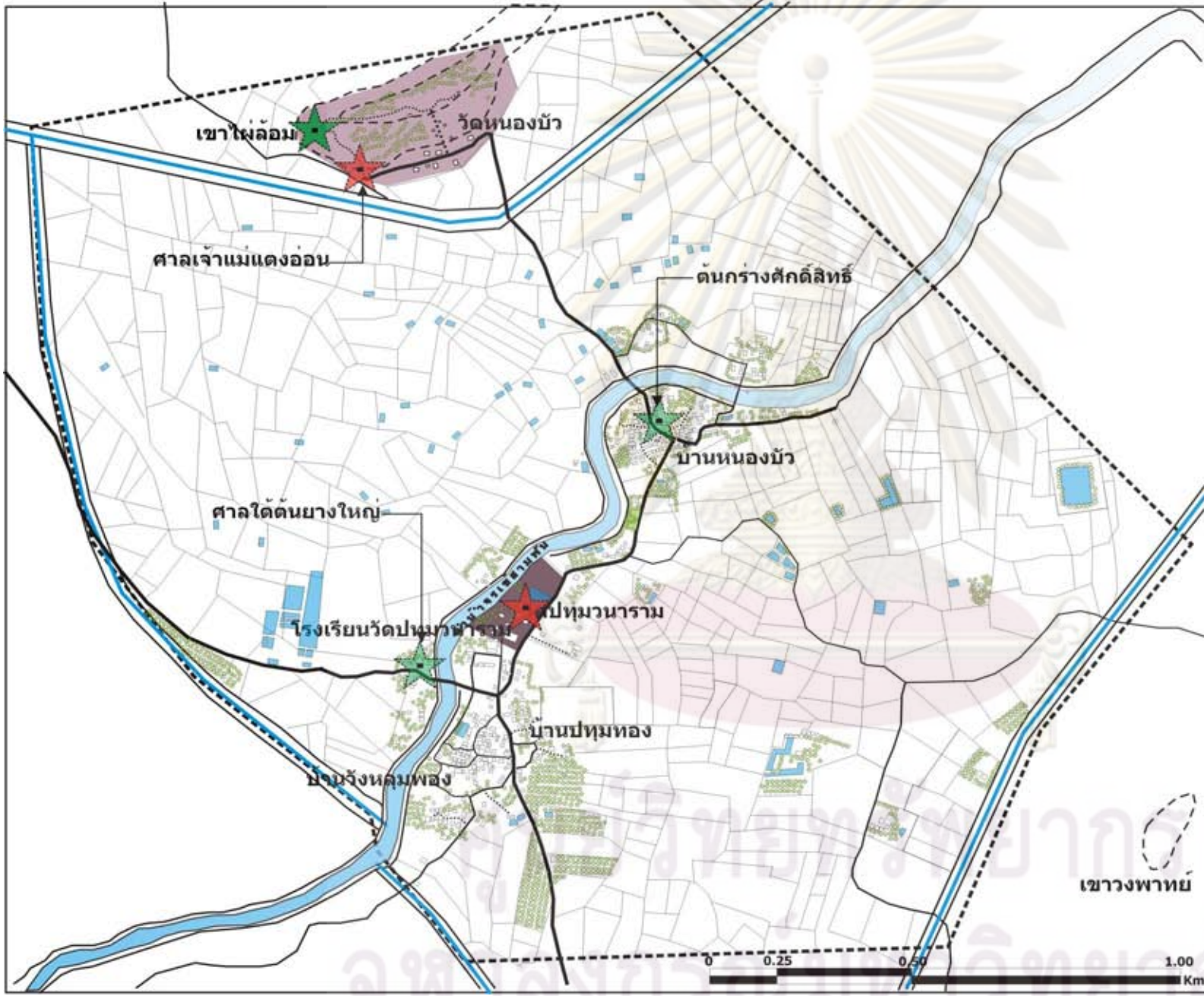

ศาลหลวงพ่อบ๊วย

ศาลเจ้าใต้ต้นยางใหญ่

รูปภาพที่ 6.17 แสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านความเชื่อ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6,6 แสดงการจำแนกศาสนสถาน
และองค์ประกอบด้านความเชื่อ

สัญลักษณ์

- ศาสนสถานแห่งแรกของชุมชน
- ศาสนสถานแห่งใหม่ของชุมชน
- ★ องค์ประกอบที่แสดงออกถึง
ความเชื่อส่วนบุคคล
- ★ องค์ประกอบที่แสดงออกถึง
ความเชื่อต่อธรรมชาติ

วร นุช จำปานิล

ที่มา : จากการสำรวจและวิเคราะห์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
-----------------	---

6.1.2.2 กลุ่มคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่

คนมีความสำคัญคือเป็นตัวแปร หลักในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้เหมาะสมแก่วิถีชีวิต การอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ หากกระทำการเหล่านี้ลงบนสภาพแวดล้อมที่มีความพิเศษเฉพาะตัว ก็จะทำให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ กลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนมีดังนี้

1) กลุ่มวัยเด็ก

มีการใช้พื้นที่เพื่อการนันทนาการที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม รวมไปถึงการศึกษาเล่าเรียนซึ่งเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมตามช่วงวัย นอกจากนี้ยังมี การทำกิจกรรมทางศาสนา ในช่วงเวลากลางวันจะใช้เวลาเรียนและเล่นอยู่ในบริเวณโรงเรียน นอกจากนั้นโดยมากเป็นการเล่นสนุกเสียส่วนใหญ่ โดยใช้พื้นที่ประเภทลานโล่ง ลานวัด สนามหญ้า สนามเด็กเล่นของโรงเรียน หรือลานหน้าบ้าน รวมทั้งเล่นน้ำในลำน้ำจะเข้าสู่สามพัน ส่วนในวันสำคัญทางศาสนาก็จะไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด อาจมีหน้าที่ช่วยงานผู้ใหญ่เตรียมงานบ้าง และร่วมประกอบพิธีในงาน กลุ่มวัยเด็กนี้เอง ที่จะเติบโตและเข้าครองพื้นที่แทนคนรุ่นพ่อแม่ จึงเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเก็บรักษาหรือเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในอนาคตต่อไป

2) กลุ่มผู้ใหญ่

เป็นกลุ่มของวัยทำงาน ในอาชีพต่างๆ จากการวิเคราะห์อาชีพที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของชุมชน ก็คือ กลุ่มเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ ผู้เลี้ยงสัตว์ และกลุ่มหัตถกรรมทอผ้า โดยแต่ละอาชีพมีรูปแบบความสัมพันธ์ของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมแตกต่างกันไป ดังนี้

2.1) เกษตรกร

กิจกรรมการใช้พื้นที่กับวิถีชีวิตประจำวันของ ชาวนา ชาวไร่ และที่ผู้เลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ จะต้องเดินทางออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปยังไร่นาของตนที่อยู่ถัดจากพื้นที่ชุมชนออกไปและมักจะเดินทางกลับมาพักผ่อนที่บ้านในช่วง เย็น เมื่อกลับมาก็จะนั่งพัก บริเวณใต้ถุนบ้าน และเมื่อเพื่อบ้านเดิน ผ่านมาก็จะมีการพบปะ แวะพักนั่งคุยกันบ้างตามแต่อัธยาศัยและชาวบ้านบางส่วนก็จะเดินทางไปรับบุตรหลานที่โรงเรียนปทุมวนาราม โรงเรียนคู่ทองบ้างตามแต่ระดับชั้นของบุตรหลานตนที่จะต้องไปเรียนตามโรงเรียนนั้นๆ หรือบางคนจ้างรถโรงเรียนรับส่งภายในหมู่บ้าน

2.2) กลุ่มสตรีทอผ้า

กลุ่มสตรีภายในชุมชนบ้านบ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง รวมไปถึงสตรีของบ้านหนองบัวบางส่วน โดยทั่วไป มีอาชีพหลักคือการทอผ้า แต่ก็มีบางส่วนที่ยังคงทำไร่ทำนาและเมื่อว่างเว้นจากการไปไร่แล้ว ก็จะมีอาชีพเสริมซึ่งเป็นรายได้เสริมคือการทอผ้า เช่นกัน โดยผู้ทอผ้าส่วนใหญ่ก็มีกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณบ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะทำงานอยู่ที่บ้าน

กิจกรรมจะเกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนบ้านที่ยกสูง ถ้าช่วงไหนเป็นช่วงที่รับงานที่มีคนสั่งผ้า ทอเข้ามามาก็จะ
ทอกันแบบไม่ได้พักผ่อนเลยทีเดียว

คนกลุ่มผู้ใหญ่นี้ เป็นตัวแปรสำคัญ ที่มีอิทธิพล ต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนใน
ปัจจุบันเป็นอย่างมาก

3) กลุ่มผู้สูงอายุ

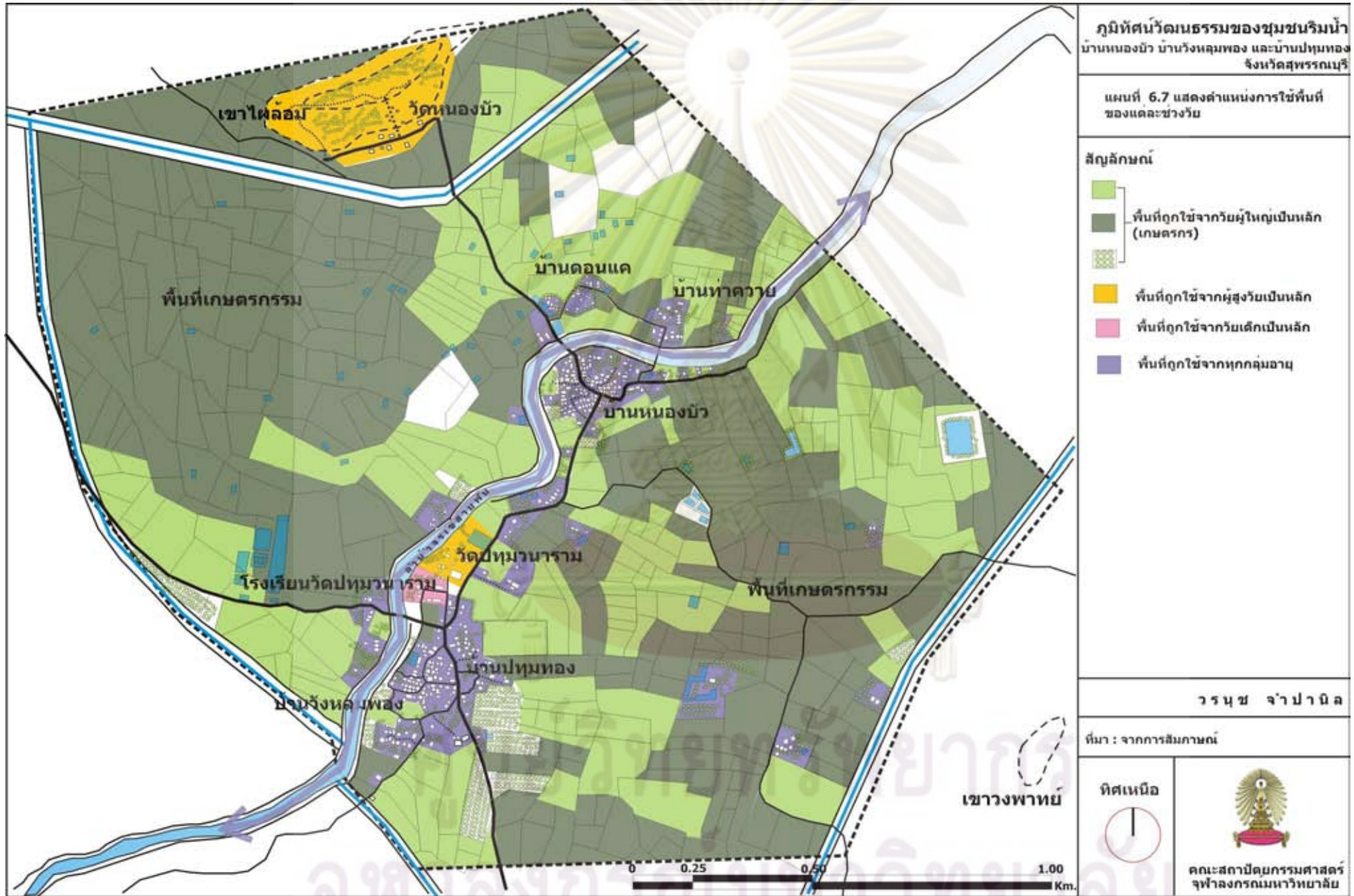
กิจกรรมของผู้สูงอายุจะอยู่ในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียง เก็บพืชผักสวนครัว หรือ
พืชผลในบริเวณบ้านไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริม ทำเกษตรกรรม เล็กๆ น้อยๆ อ่านหนังสือ เลี้ยงหลาน
นอน พักผ่อนใต้ถุนบ้าน นั่งเล่นพบปะพูดคุยกัน ทักทาย มีความผูกพันกับเพื่อนบ้านที่อยู่ในวัย
ใกล้เคียงกัน ไปร่วมงานกิจกรรมสำคัญต่างๆ เป็นผู้รู้ในพิธีกรรม บอกเล่าให้สืบทอดประเพณี และ
ช่วยงานบ้างตามแต่กำลังที่มี แต่ส่วนใหญ่จะนั่งจับกลุ่มทำงานและคุยกันไปด้วยเมื่อพบปะผู้คน
มากมายอยู่บริเวณลานวัด

ดังนั้น คนกลุ่มนี้ จึงมีความสำคัญ ในแง่ที่เคยเป็นกำลังหลักในการเปลี่ยนแปลง
สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ให้กลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดังเช่น ทุกวันนี้ สังคมความรู้
ความเชื่อ และประสบการณ์มากมาย รู้จักอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ก่อให้เกิดการใช้พื้นที่ที่ยั่งยืนจน
ตกทอดมาถึงคนรุ่นลูกหลาน และยังคง ถ่ายทอดประสบการณ์เป็นแบบอย่างให้แก่คนรุ่นหลัง ให้
ตระหนักถึงคุณค่าในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

กิจกรรมการใช้พื้นที่ของคนทั้ง 3 กลุ่มล้วนซ้อนทับกับอยู่ในพื้นที่ชุมชน มีความ
หลากหลายและสะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมชนบท ซึ่งมาสามารถสรุปความโดดเด่นในการใช้
พื้นที่ของแต่ละกลุ่มดังนี้ คือ กลุ่มวัยเด็กมักใช้พื้นที่บริเวณโรงเรียนและกลุ่มบ้านในการเล่นสนุก ส่วน
กลุ่มวัยทำงานซึ่งเป็นเกษตรกรมักทำกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ไร่นาเพราะเป็นพื้นที่ทำมาหากิน ในส่วนของ
กลุ่มสตรีทอผ้ามักใช้เวลาในการทอผ้าบริเวณใต้ถุนเรือน ทางด้านของกลุ่มผู้สูงอายุมักใช้เวลาส่วนมาก
พักผ่อนที่บ้านและทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัด

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.7 แสดงตำแหน่งการใช้พื้นที่
ของแต่ละช่วงวัย

- สัญลักษณ์**
- พื้นที่ที่ถูกใช้จากผู้ใหญ่เป็นหลัก (เกษตรกร)
 - พื้นที่ที่ถูกใช้จากผู้สูงวัยเป็นหลัก
 - พื้นที่ที่ถูกใช้จากผู้เด็กเป็นหลัก
 - พื้นที่ที่ถูกใช้จากทุกกลุ่มอายุ

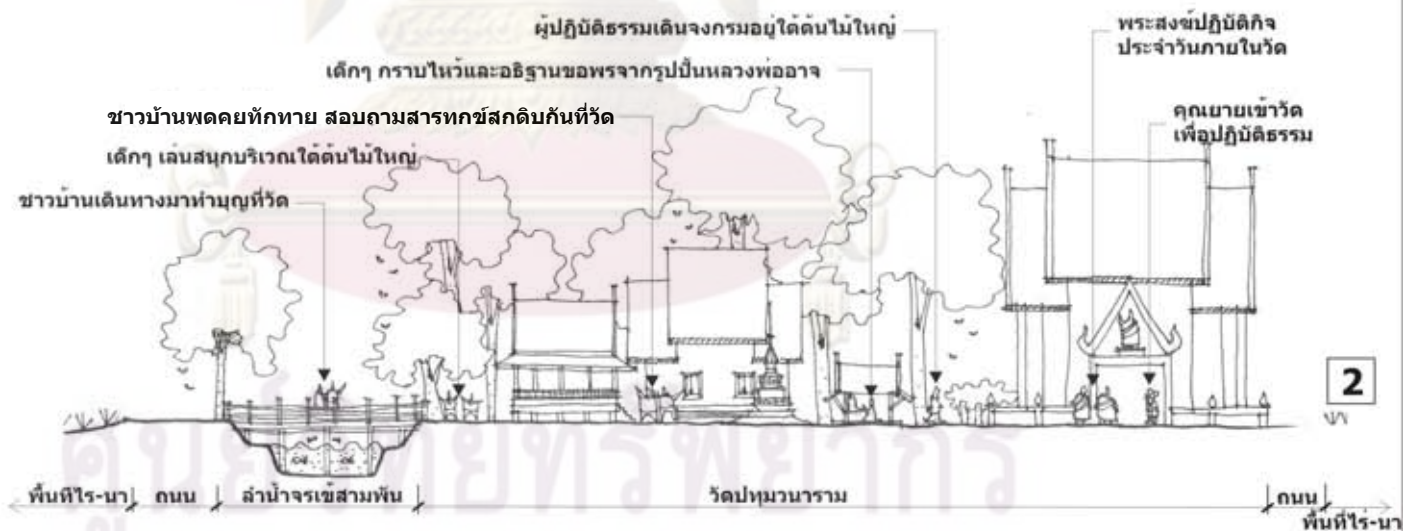
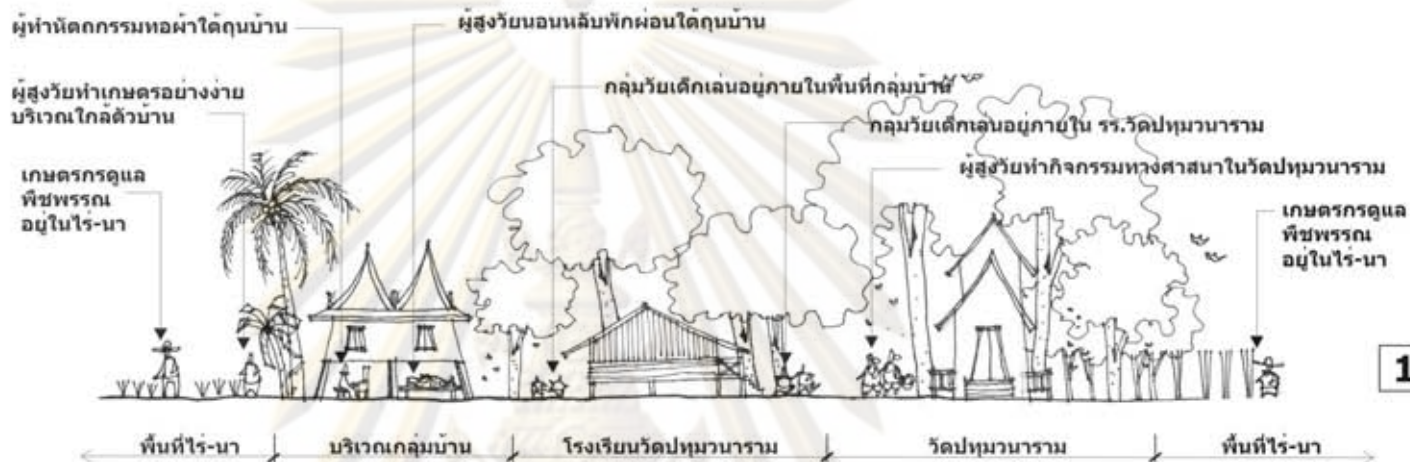
วรรณช จ่าปานิล

ที่มา : จากการสัมภาษณ์

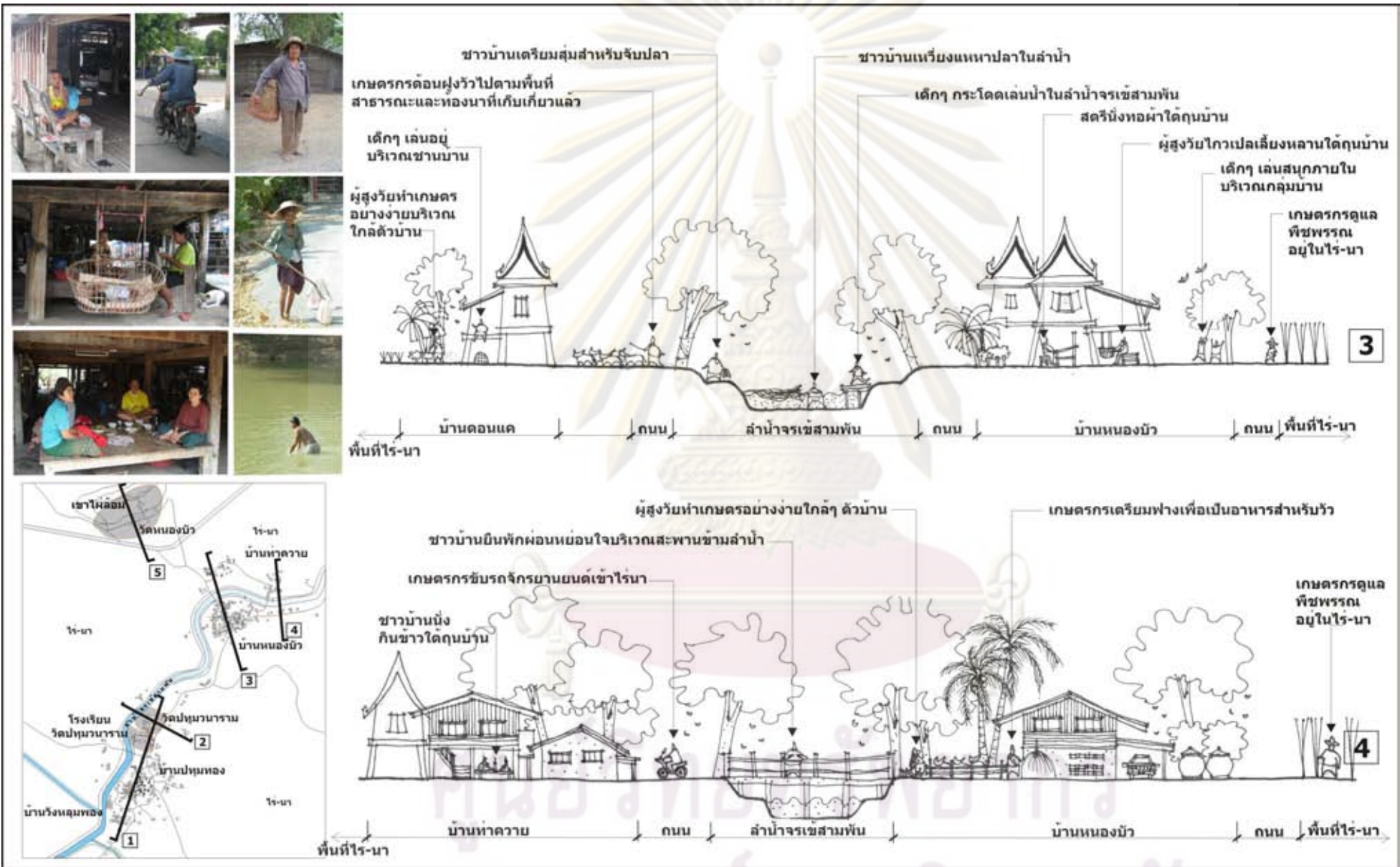
ทิศเหนือ

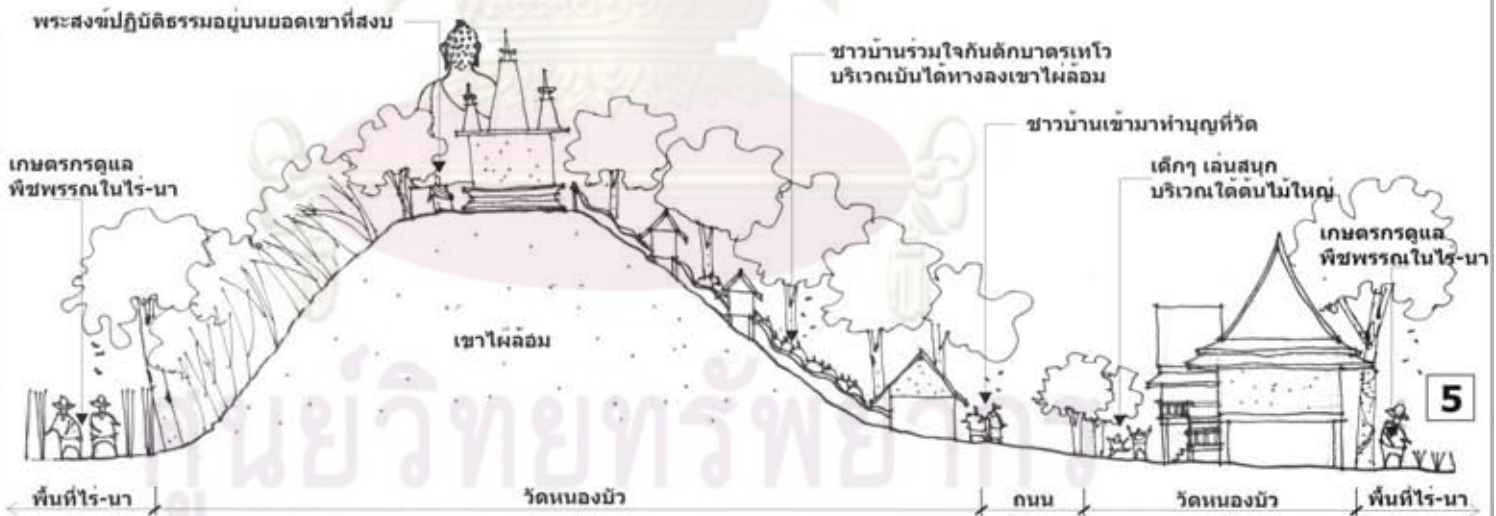

คณะศึกษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 6.18 แสดงรูปตัดขวางแสดงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน

รูปภาพที่ 6.19 แสดงรูปตัดขวางแสดงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน (ต่อ)

รูปภาพที่ 6.20 แสดงรูปตัดขวางแสดงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของกลุ่มคน (ต่อ)

6.1.2.3 กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีในชุมชน

กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี เป็นตัวแทนของมนุษย์ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม ประเพณี ของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีลักษณะเหมือนดังชุมชนภาคกลางทั่วไป คือ วันออกพรรษา เข้าพรรษา ทำบุญวันสงกรานต์ วันสารทไทย เป็นต้น โดยมากกิจกรรมเหล่านี้ล้วน เกิดขึ้นที่วัดปทุมวนารามซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ รวมไปถึงวัดหนองบัวซึ่งเป็นวัดแห่งใหม่ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมงานลอยกระทง ที่มักเกิดขึ้นบริเวณตรงเชิงสะพานบริเวณริมลำน้ำจะเข้สามพันของบ้านหนองบัวและบ้านวังหลุมพอง อีกทั้งงานประจำปีต่างๆ ที่มักเกิดขึ้นบริเวณ ลานต้นกร่างอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่ง กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีที่โดดเด่นของชุมชนมีดังนี้คือ

1) การละเล่นเพลงพวงมาลัย

การละเล่นเพลงพวงมาลัยในอดีตมักเล่นกันสำหรับคลายเหนื่อยในวันเอาแรงทำกิจกรรมกันในท้องถิ่น ทั้งการหว่านข้าวและเกี่ยวข้าว แต่ปัจจุบันไม่มีกิจกรรมเหล่านี้ให้เห็นแล้ว จะเหลือก็เพียงแต่การละเล่นเพลงพวงมาลัยในงานเทศกาลประจำปีต่างๆ โดยเฉพาะงานสงกรานต์ งานลอยกระทง รวมไปถึงงานบุญต่างๆ โดยกิจกรรมนี้ยังคงปรากฏให้เห็นเป็นประจำทุกปีในพื้นที่ของวัดปทุมวนารามดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา

2) ตักบาตรเทโว

ประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างโดดเด่นก็คือ การตักบาตรเทโว หลัง วันออกพรรษา ของวัดหนองบัว โดยมีพระสงฆ์เดิน บิณฑบาตร ลงมาจาก กยอดเขาไผ่ล้อม ซึ่งเจ้าอาวาสวัดหนองบัวได้กล่าว ว่า “มีความ สวຍงามดังเช่นพระสงฆ์เดินลงมาจากสรวงสวรรค์ ” เป็นการใช้อองค์ ประกอบทางธรรมชาติผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดรูปแบบของภูมิทัศน์ วัฒนธรรมที่โดดเด่น และมีคุณค่าทางจิตใจต่อคนในชุมชนและผู้พบเห็น

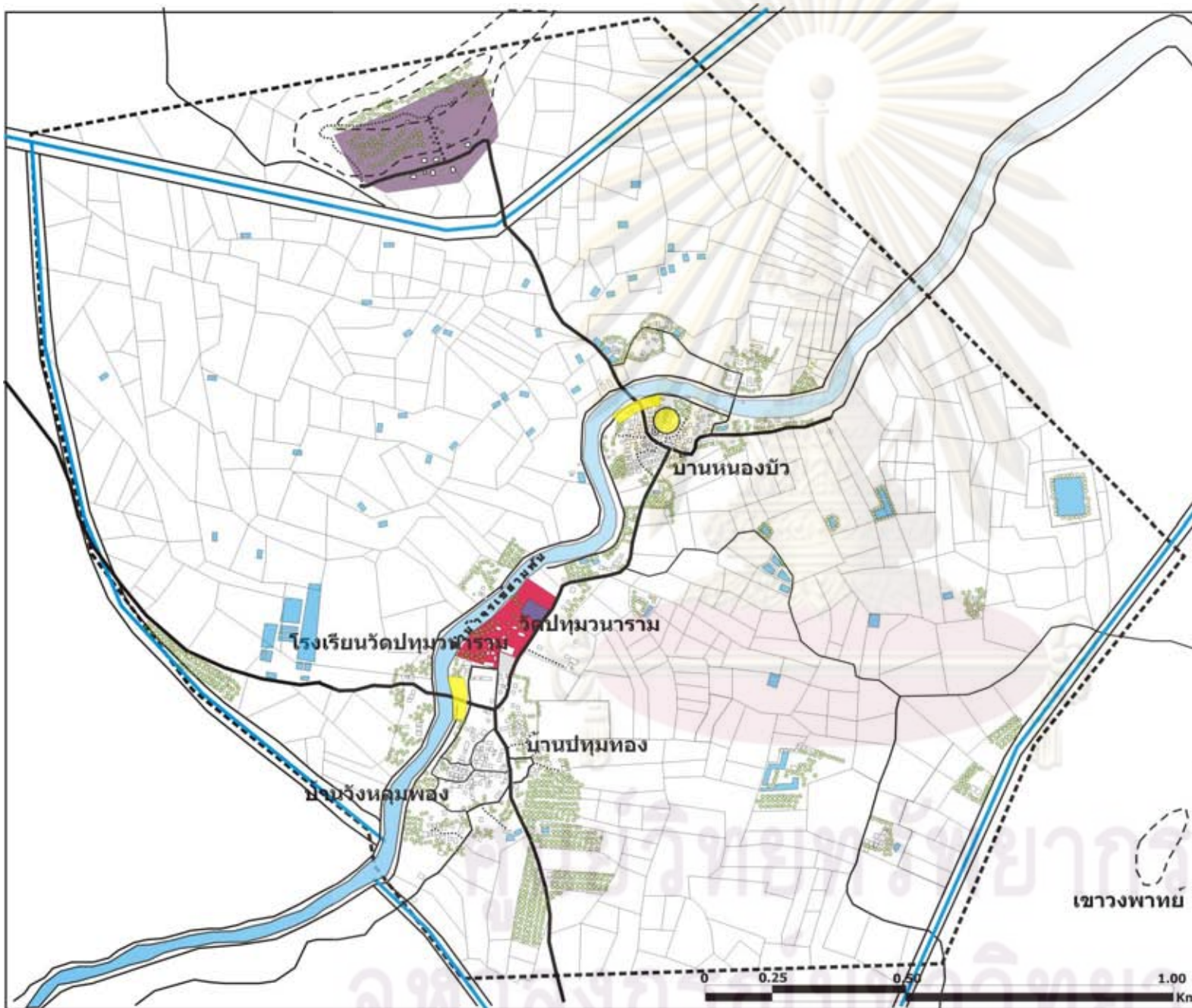

การละเล่นเพลงพวงมาลัยที่วัดปทุมวนาราม

ประเพณีตักบาตรเทโวของวัดหนองบัว

รูปภาพที่ 6.21 แสดงประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.8 แสดงการจำแนกพื้นที่สำหรับ
กิจกรรมวัฒนธรรมและประเพณี

สัญลักษณ์

- พื้นที่ศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรม
ทางวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญ
มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- พื้นที่ประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรม
และประเพณี
- พื้นที่ประกอบกิจกรรมทั่วไป

ว ร นุ ช จ ำ ป า นิล

ที่มา : จากการสำรวจและวิเคราะห์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะกรรมการ แห่งชาติว่าด้วย การคุ้มครองมรดก ทางวัฒนธรรม</p>
-----------------	---

6.1.2.4 เศรษฐกิจชุมชน

1) การทำเกษตรกรรม

การทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ผลผลิตการเกษตรหลักของชุมชน คือ ข้าว อ้อย และวัว สำหรับผลผลิตจากการทำนานั้นมีทั้งข้าวนาปรังและข้าวนาปี ชาวนา ที่นี้สามารถทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง เพราะมี น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในส่วนของอ้อยนั้นจากการปลูกเพียง 1 ครั้ง สามารถตัดขายได้ต่อไปอีกประมาณ 2-3 ปี ทำให้ชาวบ้านนิยมปลูกอ้อยกันมาก แต่ในระยะหลังมานี้เมื่อข้าวในตลาดโลกมีราคาสูงขึ้น ชาวบ้านจึงหันมาปลูกข้าวกันมากขึ้น ด้านการเลี้ยงวัวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินควบคู่ไปกับการทำไร่ทำนา เพราะเกษตรกรสามารถเลี้ยงวัวไปตามพื้นที่เกษตรกรรมที่เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วได้

2) การทำงานหัตถกรรม

งานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียง ของบ้านวังหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ก็คือ ผ้าทอมือ เป็นภูมิปัญญาที่มีมายาวนานต่อเนื่องจากอดีต แต่ ถูกหลงลืมไปประมาณ 30 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2524 ผู้นำชุมชนได้มีแนวคิดริเริ่มให้กลับมาทอผ้าอีกครั้งเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน จากนั้นจึงมีการตั้งกลุ่มทอผ้าวังทอง และพัฒนาระบบองค์กรมาเรื่อยๆ จนมีชื่อเสียง เป็นการปรับภูมิปัญญาของชุมชนให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสภาวะโลกปัจจุบัน

3) การท่องเที่ยว

บ้านหนองบัว วังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ยังคงดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตแบบเกษตร มีการทอผ้าด้วยมือ มีการละเล่นเพลงพวงมาลัย ประกอบกับลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นของชุมชนคือ กลุ่มบ้านทรงไทยริมลำน้ำจระเข้สามพันที่โอบล้อมด้วยผืนนาผืนไร่ จากลักษณะพิเศษดังกล่าวทำให้มีผู้สนใจเข้ามาท่องเที่ยวและศึกษาวิถีชีวิตเกษตรของชุมชน โดยมากเป็น ผู้มาศึกษาดูงาน จากทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชน เยาวชน และนักท่องเที่ยวทั่วไปที่สนใจวิถีชีวิตท้องถิ่น ทั้งชาวไทยและต่างชาติ โดยกิจกรรมสำหรับคนกลุ่มนี้ก็คือ ชมการทอผ้าด้วยมือ เรียนรู้วิถีทุ่งวิถีไทย ร่วมกิจกรรมเรียนรู้ย้อนรอยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ โดยมีคุณกัลยา ปทุมสูติ เป็นผู้นำหลักด้านกิจกรรมผ้าทอของชุมชนโดยการตั้งกลุ่มทอผ้าวังทอง และครู ศิวกานท์ ปทุมสูติ เป็นผู้ส่งเสริมให้กลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาเรียน วิถีชีวิตของชุมชนโดยการตั้ง ศูนย์เรียนรู้ ทุ่งสัก อาศรม ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ชีวิตธรรมชาติ ภูมิปัญญา การศึกษา วัฒนธรรม สังคมวรรณกรรม และปรัชญา ทั้งสองคนนับว่าเป็นผู้นำคนสำคัญของชุมชนที่ทำให้กลุ่มคนจากภายนอกได้รับรู้และซาบซึ้งกับวิถีของชุมชนแห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมจากภายนอกชุมชนที่สนใจมาทำกิจกรรมที่วัดปทุมวนาราม เพราะว่าเป็นวัดที่มีความเงียบสงบตามรูปแบบของวัดชนบท ซึ่งแตกต่างจากวัดในเมืองใหญ่ ทำให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งในชุมชน

การทำเกษตรกรรมบนพื้นที่ไร่นาอันกว้างขวางเป็นการสร้างรายได้หลักให้กับชุมชน

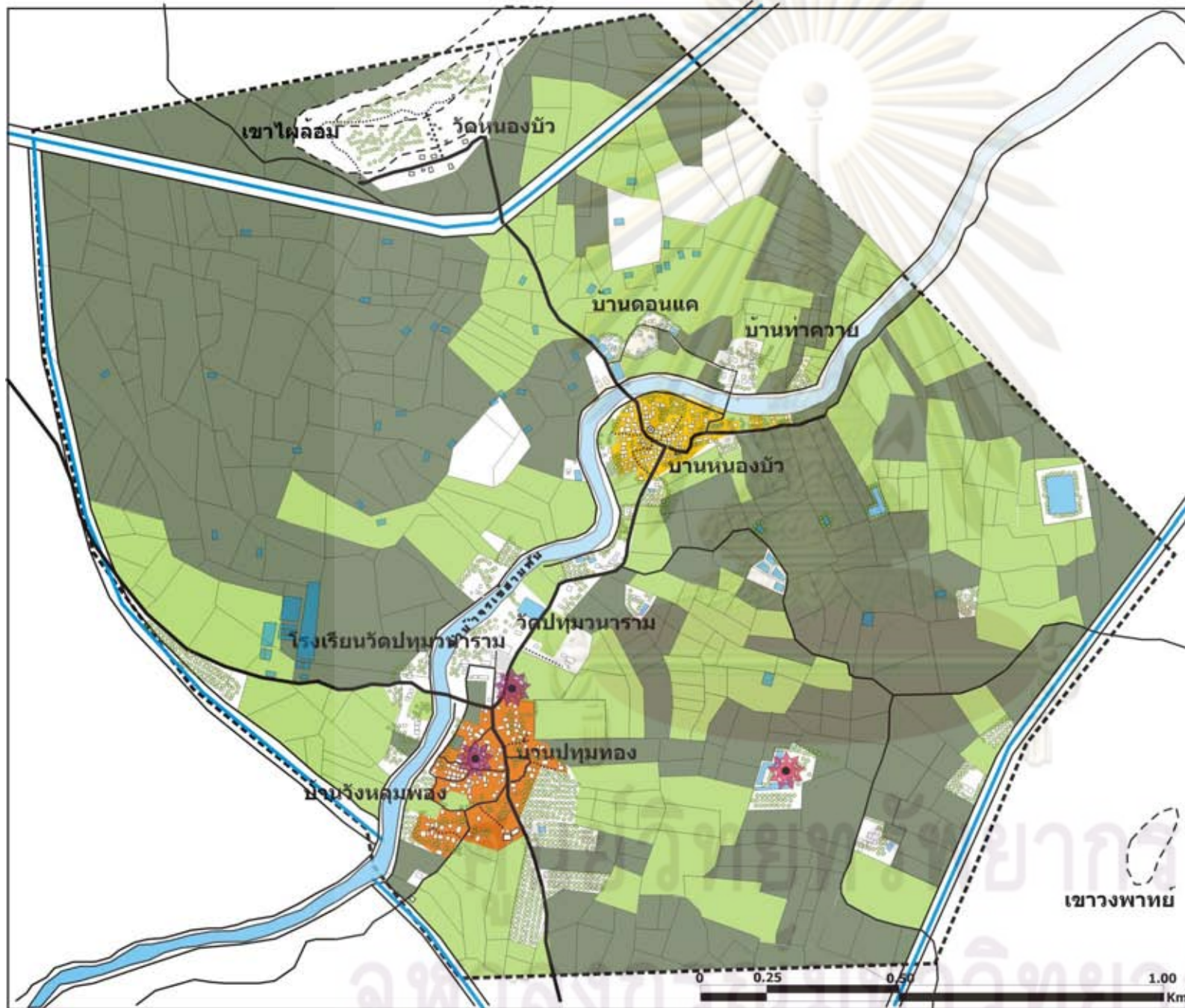

ศูนย์ทอผ้าวังทอง และกิจกรรมการทอผ้า เป็นการสร้างรายได้ให้กับสตรีภายในชุมชน

นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ ที่เข้ามาเยี่ยมชมผ้าทอมือ และศึกษาวิถีทุ่ง
รูปภาพที่ 6.22 แสดงกิจกรรมและผลผลิตที่ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจของชุมชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

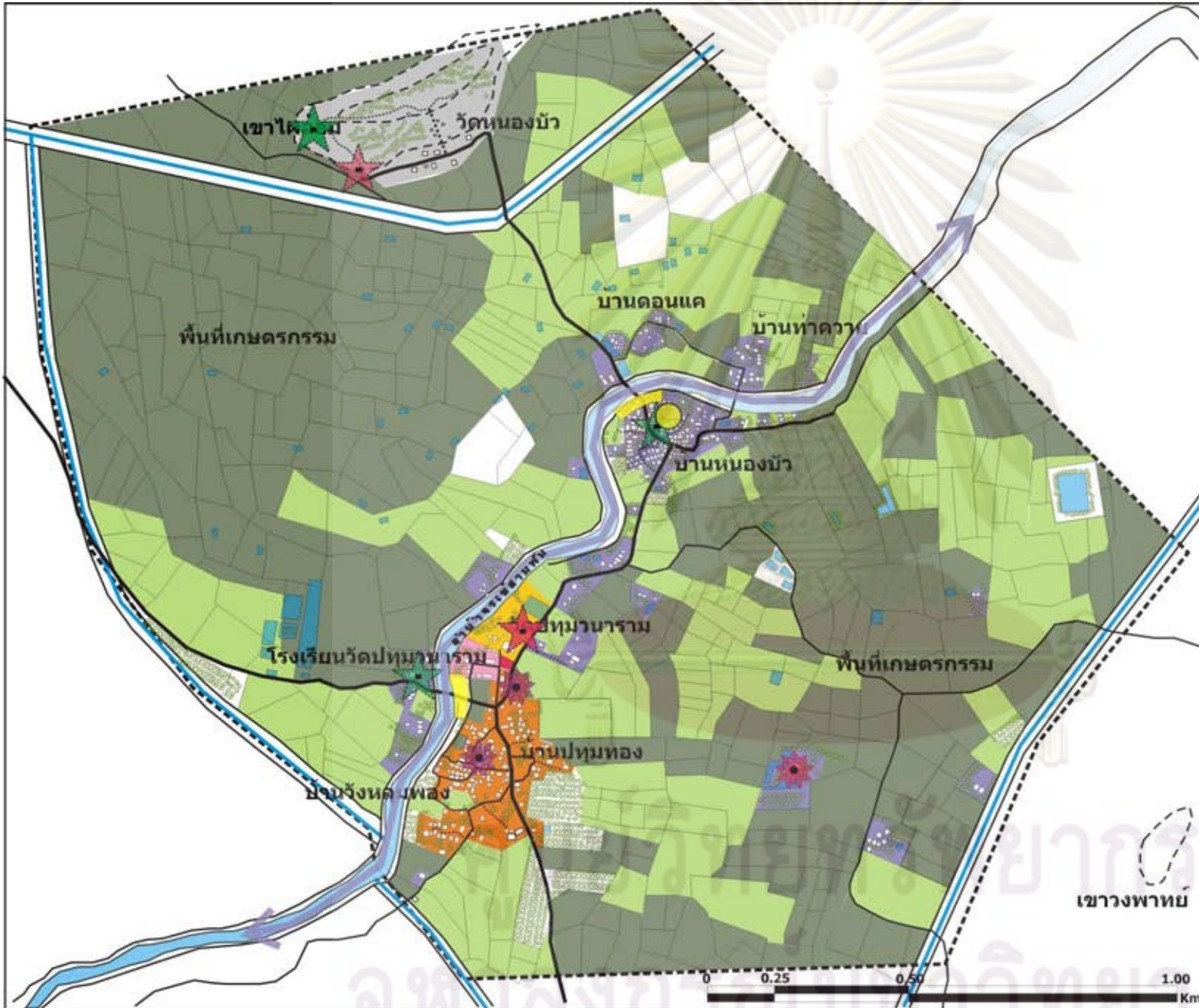
แผนที่ 6.9 แสดงพื้นที่ที่มีการประกอบ
เศรษฐกิจชุมชน

- สัญลักษณ์**
- พื้นที่ทำนา
 - พื้นที่ทำไร่ (อ้อย, ข้าวโพด, มัน)
 - พื้นที่ทำสวน (มะม่วง, มะพร้าว, สึก)
 - พื้นที่ที่มีการห่อหุ้มมาก
 - พื้นที่ที่มีการห่อหุ้มน้อย
 - ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรม (หุ้สึกอศรม)
 - ศูนย์หอผ้า

ว ร น ช จ ำ ป ำ น ล

ที่มา : จากการสัมภาษณ์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
-----------------	---

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.10 แสดงภาพรวมองค์ประกอบ
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ

- สัญลักษณ์**
- พื้นที่ประกอบเศรษฐกิจชุมชน (เกษตรกรรม)
 - พื้นที่ประกอบเศรษฐกิจชุมชน (เกษตรกรรม)
 - พื้นที่ประกอบเศรษฐกิจชุมชน (เกษตรกรรม)
 - พื้นที่ประกอบเศรษฐกิจชุมชน (หอผ้า)
 - ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตเกษตร (หุงสีโกศรม)
 - ศูนย์หอผ้า
 - องค์ประกอบที่แสดงออกถึงความเชื่อดนตรี (ตำนาน)
 - องค์ประกอบที่แสดงออกถึงความเชื่อดนตรีชาติ
 - ศาลาพักผ่อนแห่งแรกเป็นพื้นที่ศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
 - ศาลาพักผ่อนแห่งใหม่เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี
 - พื้นที่ประกอบกิจกรรมทั่วไป
 - พื้นที่ถูกใช้จากร่วมเด็กเป็นหลัก
 - พื้นที่ถูกใช้จากทุกกลุ่มอายุ

ว ร น ข จ ำ ป ำ น อ

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ทิศเหนือ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากแผนที่ 6.10 เมื่อนำองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในแต่ละส่วนมาซ้อนทับกันแล้ว จะเห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณวัดปทุมวนารามและเขาไผ่ล้อม มีความเข้มข้นขององค์ประกอบมากที่สุด ในขณะที่พื้นที่อื่นๆ มีความเข้มข้นขององค์ประกอบแตกต่างกันไป ซึ่งจะนำผลที่ได้นี้ไปประเมินคุณค่าต่อไป

6.1.3 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีเป็นสิ่งบ่งชี้ความเป็นมาของพื้นที่ ี่มาอดีตผ่านกาลเวลามายาวนานเพียงใด ในพื้นที่บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีความเชื่อมโยงกับเมืองโบราณอู่ทองซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีและร่องรอยที่บนพื้นผิวดินให้เห็น สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่หยุดนิ่งไปแล้ว นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนและลำน้ำจะเข้าสู่สามพันยังถูกระบุว่าอยู่ในเส้นทางเดินทัพ พม่า -อยุธยา ของสมเด็จพระนเรศวรอีกด้วย จากตำนานดังกล่าวต่อเนื่องมาจนถึงยุคของการก่อตั้งชุมชนบ้านหนองบัว รวมไปถึงบ้านวังหลุมพอง บ้านดอนแค และบ้านท่าควาย ก็เป็นชุมชนปรากฏขึ้นในระยะเวลาไล่เลี่ยกันซึ่งบ่งบอกความเป็นมาของพื้นที่ต่างจากชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในชุมชนมีดังนี้

1) เจดีย์เก่าวัดปทุมวนาราม

เจดีย์เก่าแก่แห่งนี้ อยู่คู่มากับวัด ปทุมวนารามมายาวนาน ซึ่งตามตำนานท้องถิ่นเล่าว่าเจดีย์แห่งนี้มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทรงดำริให้สร้างเจดีย์ไว้องค์หนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานในการตรวจเยี่ยม พื้นที่บริเวณรอบๆ โบราณสถานอู่ทอง หลังจากที่ได้ทรงสร้างเจดีย์นั้นไว้แล้ว ต่อๆ มาเจดีย์นั้นถูกทิ้งร้างให้อยู่ในกลางป่าระยะหนึ่งเพราะในสมัยนั้นรอบๆ บริเวณดังกล่าวเต็มไปด้วยป่าดงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ต่อมาในบริเวณนี้ได้ถูกสร้างเป็นวัดประจำหมู่บ้าน คือวัดปทุมวนาราม (ถวัช สิริภักดิ์ ฤๅษาศิลป์, ประวัติวัดปทุมวนาราม.)

2) ซากเจดีย์โบราณเขาไผ่ล้อม

ในสมัยของเมืองโบราณอู่ทอง บริเวณเขาไผ่ล้อมเคยเป็นที่ตั้งของพุทธสถาน ได้ค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี บนยอดเขาไผ่ล้อม คือฐานซากเจดีย์เก่า ทำจากศิลาแลง ซึ่งปัจจุบันได้พังทลายลงมาแล้ว กรมทรัพยากรธรณีได้เคยมาพิสูจน์ความเก่าของซากโบราณคดีนี้พบว่ามีความเก่าแก่ไม่ต่ำกว่า 600-700 ปี ในยุคที่ชาวบ้านมานิยมมาขุดกรุเก่าตามโบราณสถานบนยอดเขา มีผู้เล่าว่าได้พบพระโพธิ์ชินเงินเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นหนึ่งในตระกูลพระถ้าเสื่อที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุพรรณบุรี (เจ้าอาวาสวัดหนองบัว, สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2551) ดังเช่นภูเขาลูกอื่น ในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง เช่น เขาระวางเปิด เขาถ้าเสื่อ (มนัส โอภากุล) แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้เคยมีผู้คนอาศัยมายาวนาน และภูเขาเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายต่อความเชื่อของผู้คนมาตั้งแต่โบราณ

3) หนองบัว

หนองบัวในอดีตเคยเป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง และหนองบัวแห่งนี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับชุมชนโบราณบริเวณเมืองคู่มือทอง นับเป็น เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่เป็นร่องรอยของวัฒนธรรมโบราณ ที่หยุดนิ่งไปแล้ว อันเกิดจาก แนวทำนบกั้นน้ำหรือถนนทำคู่มือทอง ที่จะชะลอน้ำที่อยู่ในที่ราบลุ่มสองฝั่งน้ำจะเซ้สามพันให้กักเก็บไว้ในหนองบัว อันเป็นหนองน้ำใหญ่ การชะลอน้ำไว้นี้ก็เพื่อประโยชน์ในการทำนาข้าวโดยตรง ซึ่งเป็นการชะลอน้ำไว้ตอนปลายฤดูฝนก่อนที่น้ำจะลดเพื่อให้มีน้ำขังเพียงพอแก่การทำนา (ศรีศักร วัลลิโภดม , 2549: 65-132)

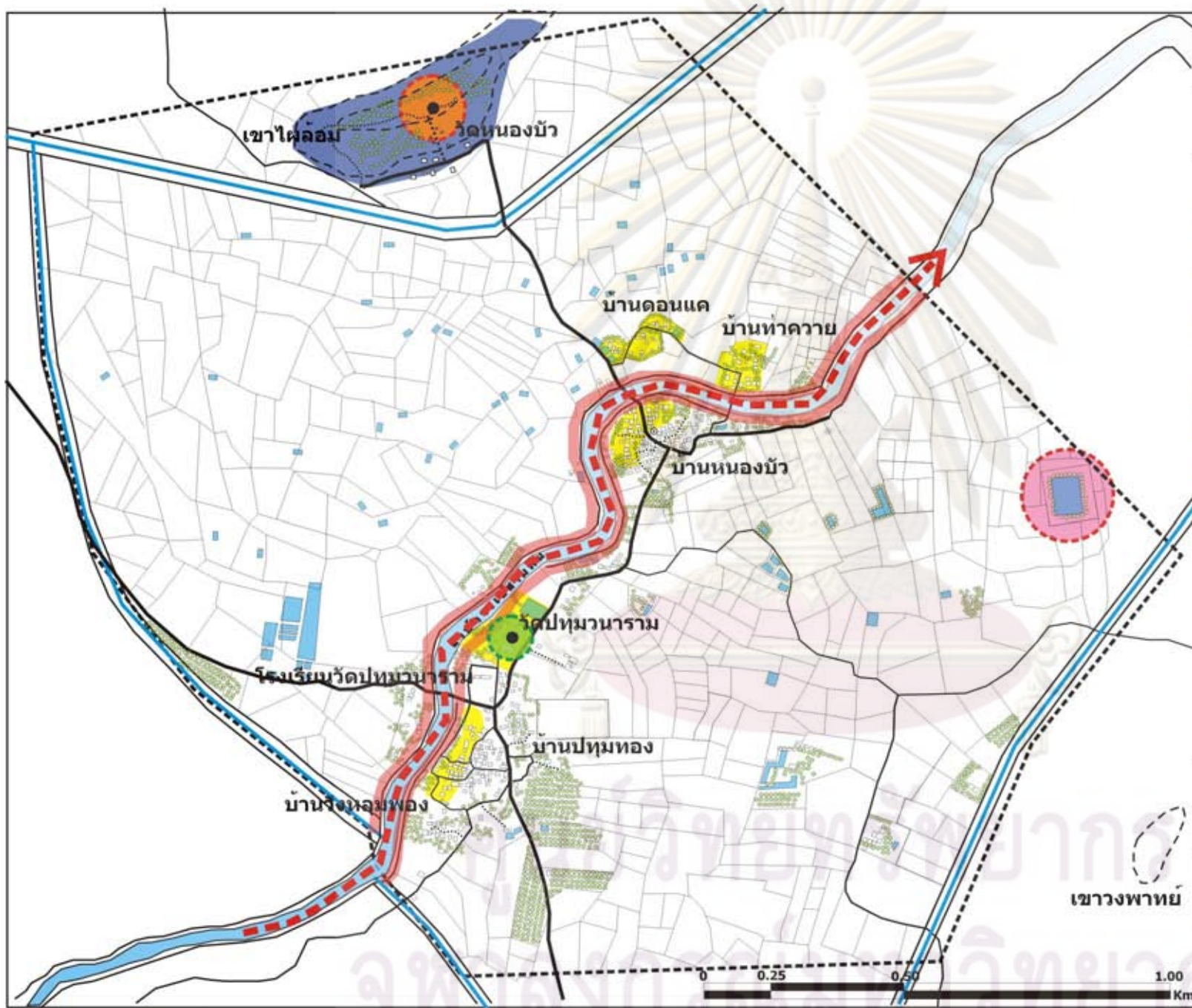
เจดีย์เก่าวัดปทุมวาราม

ซากเจดีย์โบราณเขาไผ่ล้อม

หนองบัวในปัจจุบัน ซึ่งเป็นร่องรอยของภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของคนโบราณ
 รูปภาพที่ 6.23 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.11 แสดงภาพรวมองค์ประกอบ
ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์

สัญลักษณ์

- ภูเขาที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยอุทอง
- ⊙ ซากเจดีย์โบราณอายุ 600 ปี
- ▬ พื้นที่ริมลำน้ำจะเข้สามพัน สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และเชื่อมโยงกับเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวร
- - - ลำน้ำจะเข้สามพัน
- ⊙ เจดีย์เก่าวัดปทุมวาราม
- กลุ่มบ้านที่มีประวัติศาสตร์มรดกความเป็นมาของชุมชน
- ⊙ หนองบัว

ว ร น ข จ ำ ป าน อ

ที่มา : จากการสำรวจ สัมภาษณ์ และวิเคราะห์

ทิศเหนือ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากแผนที่ 6.11 เมื่อนำองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ ในแต่ละส่วนมา ระบุตำแหน่งลงในแผนที่แล้ว จะเห็นได้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ จะปรากฏอยู่บริเวณวัดทั้ง 2 วัด และท่ามกลางพื้นที่เกษตรกรรม นอกจากนี้พื้นที่ที่มีเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์บ่งบอกความเป็นของชุมชนจะอยู่บริเวณริมลำน้ำจะเข้สามพัน กลุ่มบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง บ้านดอนแค และบ้านท่าควาย ซึ่งจะนำผลที่ได้นี้ไปประเมินคุณค่าต่อไป

6.2 การประเมินพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การเก็บรักษา

ในพื้นที่บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมอัน หลากหลายที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ โดยสามารถแยกออกเป็น 3 องค์ประกอบหลักๆ คือ องค์ประกอบด้าน กายภาพ องค์ประกอบด้านสังคมและเศรษฐกิจ และองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ หลังจากการ วิเคราะห์ จึงได้ทำการระบุองค์ประกอบที่ได้จากการสำรวจลงในแผนที่ เพื่อระบุพื้นที่ที่มีความสำคัญใน ด้านต่างๆ เพื่อนำไปสู่การประเมินคุณค่า

โดยประยุกต์แนวทางการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามหลักเกณฑ์ในการประเมิน ความโดดเด่นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก และเกณฑ์การประเมินคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ว่าด้วยเรื่องความสอดคล้องของคุณภาพธรรมชาติกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก ผสมผสานเข้ากับ วิธีการสำรวจองค์ประกอบของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) โดยการประเมิน จากสภาพในปัจจุบัน ระบุที่ตั้ง ข้อมูลคุณลักษณะ และวิเคราะห์คุณค่า ขององค์ประกอบ จากนั้นจะทำให้ทราบ ว่าพื้นที่ใดมี คุณค่า อยู่ในระดับสูง ปานกลาง ต่ำ มีการสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ในระดับใด โดยใช้วิธีการ ซ้อนทับ (Overlay) ภาพรวมของ คุณค่า ความสำคัญ ในแต่ละด้าน รวมทั้งวิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆ เพื่อสรุป ผลออกมาเป็น คุณค่า ความสำคัญโดยรวม ซึ่งแหล่งที่มาของข้อมูล องค์ประกอบด้านกายภาพได้มาจากการสำรวจ โดยใช้ แบบสำรวจ (ก) และแบบสำรวจ (ข) ส่วนแหล่งที่มาของข้อมูลองค์ประกอบด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมไปถึงด้านประวัติศาสตร์ ได้มาจากการประเด็นการสัมภาษณ์ (ก) และประเด็นการสัมภาษณ์ (ข) ที่ได้ อ้างอิงไว้ในภาคผนวก รวมทั้งส่วนที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่อ้างอิงจากเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

เกณฑ์การประเมินคุณค่าได้มาจากการประยุกต์จาก หลักเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จากนั้นทำการปรับปรุงให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา โดยเกิดจากความร่วมมือระหว่างผู้วิจัยเอง และประชาชนในท้องถิ่น ตามที่อ้างอิงไว้ในภาคผนวก

จากนั้นจึงทำการให้ค่าคะแนนโดย นำแผนที่ภาพรวม ซึ่งเกิดจากการซ้อนทับกันของ องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละด้าน ตามแผนที่ 6.5 แสดง ภาพรวม องค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ แผนที่ 6.10 แสดงภาพรวมองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้านสังคม และวัฒนธรรม และแผนที่ 6.11 แสดงภาพรวม องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ มาประเมินตามเกณฑ์ การประเมินคุณค่า ในแต่ละด้าน ที่อ้างอิงไว้ใน ภาคผนวก หากพื้นที่ใดมีคุณค่า ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วน ให้มีคุณค่าระดับสูง หากพื้นที่ใดมีคุณค่าตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ค่อนข้างครบถ้วน ให้มีคุณค่าระดับปานกลาง และหากพื้นที่ใดมีคุณค่าตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ น้อย ให้มี คุณค่าระดับต่ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านกายภาพ

จากการประเมินคุณค่า พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านกายภาพแสดงออกอย่างชัดเจนบริเวณ กลุ่มบ้าน ที่มีการตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำจะเข้สามพัน และกลุ่มบ้านที่ตั้งถิ่นฐานเรียงตัวไปตามเส้นทาง คมนาคมที่พัฒนามาจากทางเกวียนในอดีต ซึ่งในบริเวณขอบเขตบ้านประกอบไปด้วยความร่มรื่นของ กลุ่มต้นไม้ และหลังบ้านที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมกว้างขวางออกไป แสดงออกถึงการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อม ผสมผสานเข้ากับกลุ่มเรือนไทยภาคกลางจำนวนมาก สอดแทรกด้วยเรือนพื้น บ้าน ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาของชุมชนที่พัฒนาผ่านกาลเวลา และสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนถึงวิถี ชีวิตของชุมชนชาวนา อย่าง เช่นยุงข้าว ที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีคุณค่ามากขึ้นไปอีกเมื่อมี ภาพของพื้นที่เกษตรกรรมท้องไร่ท้องนาอันกว้างขวางโอบล้อมอยู่ โดยพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนยังคง ปลูกข้าว พืชอันเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของประเทศ รวมไปถึงภาพของโรงนาที่กระจายตัวอยู่บน ท้องทุ่งอันอุดมสมบูรณ์แห่งนี้ รวมไปถึงเขาไผ่ล้อมที่เป็นภาพฉากหลังอันมีเอกลักษณ์ของชุมชน แสดงออกการดำรงชีวิต ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งหมดล้วนก่อให้เกิดเป็นคุณค่าด้าน กายภาพที่มีความเอกลักษณ์พิเศษของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

จากเกณฑ์การประเมินคุณค่าในภาคผนวก ก ปราบกฏพื้นที่มีคุณค่าความสำคัญ มากที่สุด ตามแผนที่ 6.12 คือ เขาไผ่ล้อม ลำน้ำจะเข้สามพัน กลุ่มบ้านบริเวณริมลำน้ำจะเข้สามพัน และกลุ่ม บ้านที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เกษตรกรรม ที่ประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางผสมผสาน เรือนพื้นบ้าน รองลงมาคือบริเวณ กลุ่มบ้านที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เกษตรกรรม แต่มีลักษณะของ สถาปัตยกรรมประเภทเรือนพื้นบ้านและอาคารสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับท้องถิ่น รวมไปถึงพื้นที่ เกษตร กรรมที่สมบูรณ์ ของชุมชน และ บริเวณ ที่มีคุณค่าต่ำที่สุดคือ กลุ่มบ้านที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่

เกษตรกรรมและมีอาคารสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับท้องถิ่น รวมไปถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีคุณค่าคือ กลุ่มอาคารสมัยใหม่ที่ตั้งถิ่นฐานโดยไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

6.2.2 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม

คุณค่าด้านสังคมของพื้นที่ สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม บนพื้นฐานของชุมชนชาวนาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ยังคงมีความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติปรากฏให้เห็นในรูปแบบของศาลที่สร้างไว้เคารพบูชาบุคคลสำคัญที่ล่วงลับไปแล้ว และรูปแบบของต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ รวมไปถึงยังมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีศูนย์กลางกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอยู่บริเวณวัดอันเก่าแก่ของชุมชน คือวัดปทุมวนาราม

ระบบเศรษฐกิจหลักของชุมชน นอกจากจะขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมแล้ว ยังมีผลผลิตจากงานหัตถกรรมที่เป็นรายได้สำคัญซึ่งมาจากรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่เกิดจากการสั่งสมฝีมืออันยาวนาน นั่นก็คือการทอผ้าด้วยมือ สามารถพบเห็นกิจกรรม ดังกล่าวกระจายตัวตามบ้านเรือนบริเวณบ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง รวมไปถึงบ้านหนองบัวบางส่วน

จากเกณฑ์ การประเมินคุณค่า ที่อ้างอิงไว้ในภาคผนวก ปรากฏพื้นที่ที่มีคุณค่าทาง วิถีชีวิตวัฒนธรรมสูงมากที่สุด ตามแผนที่ 6.13 คือ บริเวณวัดปทุมวนาราม เพราะเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน และพื้นที่กิจกรรมริมลำน้ำจะเข้สามพันเพราะเป็นพื้นที่กิจกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม รวมไปถึงตัวลำน้ำจะเข้สามพันเองที่ยังคงมีความสำคัญต่อกิจกรรมของคนทุกกลุ่มในชุมชน รองลงมาคือบริเวณกลุ่มบ้าน เพราะเป็นที่กิน อยู่ หลับ นอน และพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่ทำมาหากินหลักของคนในชุมชน รวมไปถึง วัดหนองบัวซึ่งเป็น สถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแห่งใหม่ของชุมชน แต่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากอดีตดังเช่นวัดปทุมวนาราม ส่วนบริเวณที่มีคุณค่าต่ำที่สุดคือ บริเวณพื้นที่เกษตรกรรมที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ทำให้ไม่มีกิจกรรมที่สำคัญบนพื้นที่นั้น

6.2.3 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

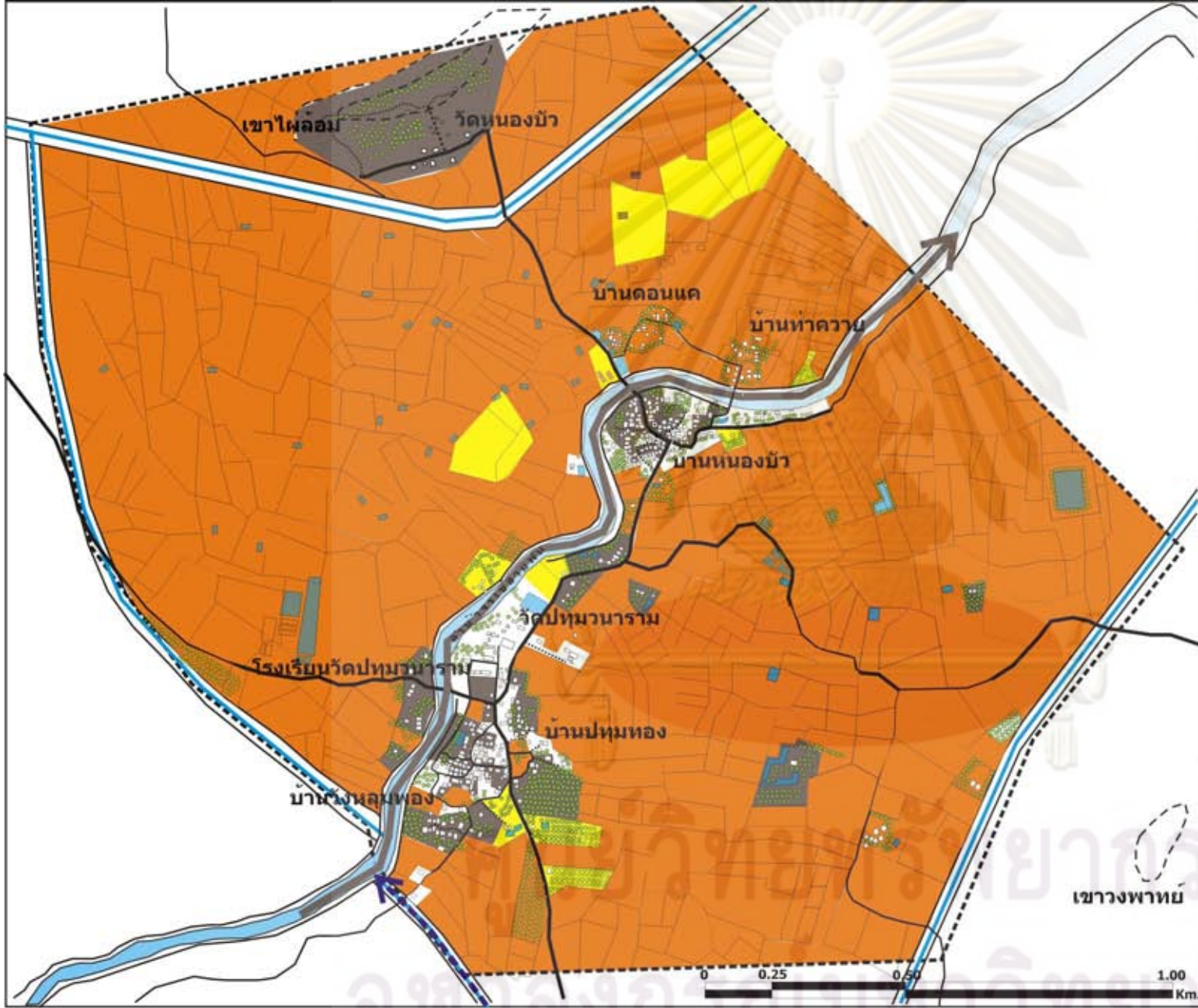
พื้นที่ที่มีคุณค่า ด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏให้เห็นคือ มีหลักฐานร่องรอยของวัฒนธรรมโบราณปรากฏอยู่บนพื้นผิวดิน ดังเช่น บริเวณพื้นที่หนองบัว ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนโบราณในอดีตในการ กักเก็บน้ำ เพื่อทำการเกษตร อีกทั้งหลักฐานทางโบราณคดี ที่ปรากฏอยู่บนเขาไผ่ล้อม ซึ่งมีร่องรอยของฐานเจดีย์เก่าอายุประมาณ 600-700 ปี สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณละแวกนี้เคยมีผู้คนอาศัยอยู่ มายาวนาน รวมไปถึงแนวลำน้ำจะเข้สามพันยังเป็น พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของ ไทยและพม่า นอกจากนี้ยังมีเจดีย์เก่าของวัด ปทุมวนารามซึ่งมีเกร็ดประวัติว่าเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอีกด้วย

รวมไปถึงพื้นที่ของกลุ่มบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง บ้านดอนแค และบ้านท่าควาย ที่เป็นกลุ่มบ้านที่มีความเป็นมายาวนานบ่งบอกถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของพื้นที่

จากเกณฑ์ การประเมินคุณค่า ที่อ้างอิงไว้ ในภาคผนวก ปรากฏ พื้นที่ที่มีคุณค่า ด้านประวัติศาสตร์สูงมากที่สุดตามแผนที่ 6.14 คือ บริเวณวัดปทุมวนาราม และลำน้ำจระเข้สามพัน เพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ปรากฏ อยู่ในพื้นที่วัด ส่วนลำน้ำจระเข้สามพันเองมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ และพัฒนาการ ในการก่อตั้งชุมชนริมน้ำ และยังมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้ รองลงมาคือพื้นที่กลุ่มบ้านเก่าแก่ ริมลำน้ำจระเข้สามพัน ได้แก่บริเวณบ้านหนองบัว และบ้านวังหลุมพอง ที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำให้เห็นอยู่บ้าง แต่ไม่ค่อยสมบูรณ์นักเนื่องจากการขุดลอกลำน้ำจระเข้สามพัน ส่งผลให้พื้นที่ลาดจากริมน้ำถึงตัวชุมชนกลายเป็นถนนคันคลอง ส่วนบริเวณหนองบัว และเจดีย์โบราณ ที่เขาไผ่ล้อม ล้วนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแต่อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก หลงเหลือแค่เพียงร่องรอยบางส่วนเท่านั้น และพื้นที่ที่มีคุณค่าต่ำที่สุดคือพื้นที่กลุ่มบ้าน ดอนแค และบ้านท่าควาย เป็นพื้นที่ที่บ่งบอกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน แต่ปัจจุบันไม่หลงเหลือหลักฐานที่แสดงออกถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน รวมไปถึงพื้นที่ริมลำน้ำจระเข้สามพันซึ่งเป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวร แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

6.24 สรุปพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรแก่การเก็บรักษา

จากการ ประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วย เกณฑ์การประเมินคุณค่า ที่อ้างอิงไว้ ในภาคผนวก ทำให้สามารถระบุพื้นที่ที่มีคุณค่าในด้าน กายภาพ ด้านสังคม และเศรษฐกิจ อีกทั้ง ด้านประวัติศาสตร์ โดย กำหนดระดับค่า สูง ปานกลาง และต่ำ จากนั้นเมื่อ นำพื้นที่ที่ระบุคุณค่า ในแต่ละด้านมาซ้อนทับ กัน ทำให้ได้ทราบถึง ระบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างคน สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในพื้นที่ชุมชน ก่อให้เกิดเป็น คุณค่าของพื้นที่โดยรวม ขึ้น โดยปรากฏพื้นที่ที่มีคุณค่าโดยรวมสูงตามแผนที่ 6.15 คือ องค์ประกอบทางธรรมชาติที่สำคัญของพื้นที่ ได้แก่ เขาไผ่ล้อม และลำน้ำจระเข้สามพัน ซึ่งก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ รวมไปถึงวัดปทุมวนาราม ที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชนที่เก่าแก่ สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่ที่มีคุณค่าปานกลางคือ บริเวณกลุ่มบ้านที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำ หรือบนพื้นที่เกษตรกรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และยังคงประกอบไปด้วยเรือนไทยภาคกลาง ผสมผสานกับเรือนพื้นบ้าน ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชน รวมไปถึงพื้นที่ริมน้ำที่ยังคงมีกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนและลำน้ำจระเข้สามพัน ส่วนบริเวณที่มีคุณค่าต่ำคือ บริเวณกลุ่มอาคารบ้านเรือนอื่นๆ และพื้นที่เกษตรกรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.12 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านกายภาพ

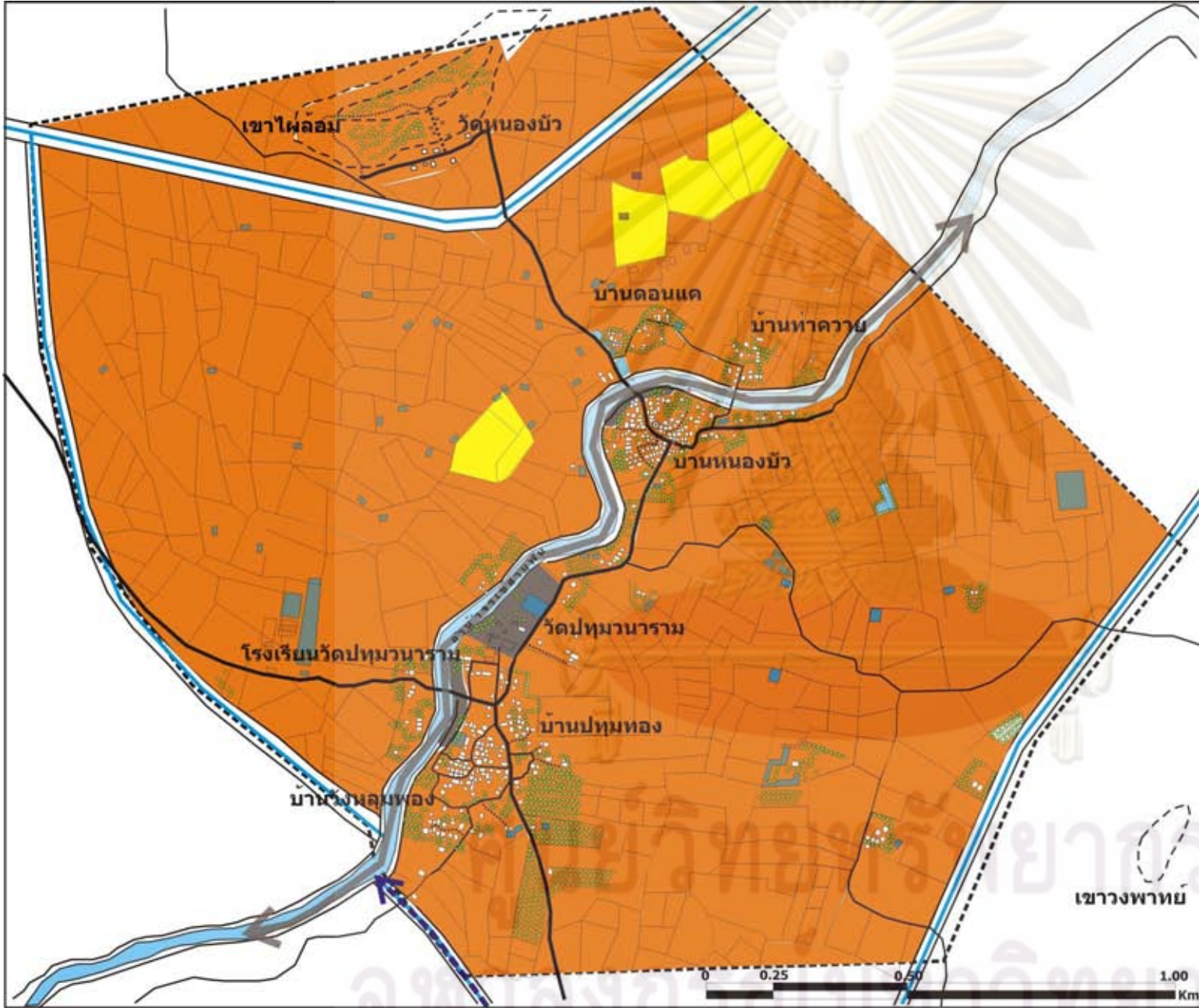
สัญลักษณ์

- พื้นที่ที่มีคุณค่าสูง
- พื้นที่ที่มีคุณค่าปานกลาง
- พื้นที่ที่มีคุณค่าต่ำ
- พื้นที่ที่ไม่มีคุณค่า

ว รุ น ช จ ำ ป ำ น ิ ล

ที่มา : จากการวิเคราะห์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะสภามิตรคมกรรมาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
-----------------	--

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังเลมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.13 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม
และเศรษฐกิจ

สัญลักษณ์

- พื้นที่ที่มีคุณค่าสูง
- พื้นที่ที่มีคุณค่าปานกลาง
- พื้นที่ที่มีคุณค่าต่ำ
- พื้นที่ที่ไม่มีคุณค่า

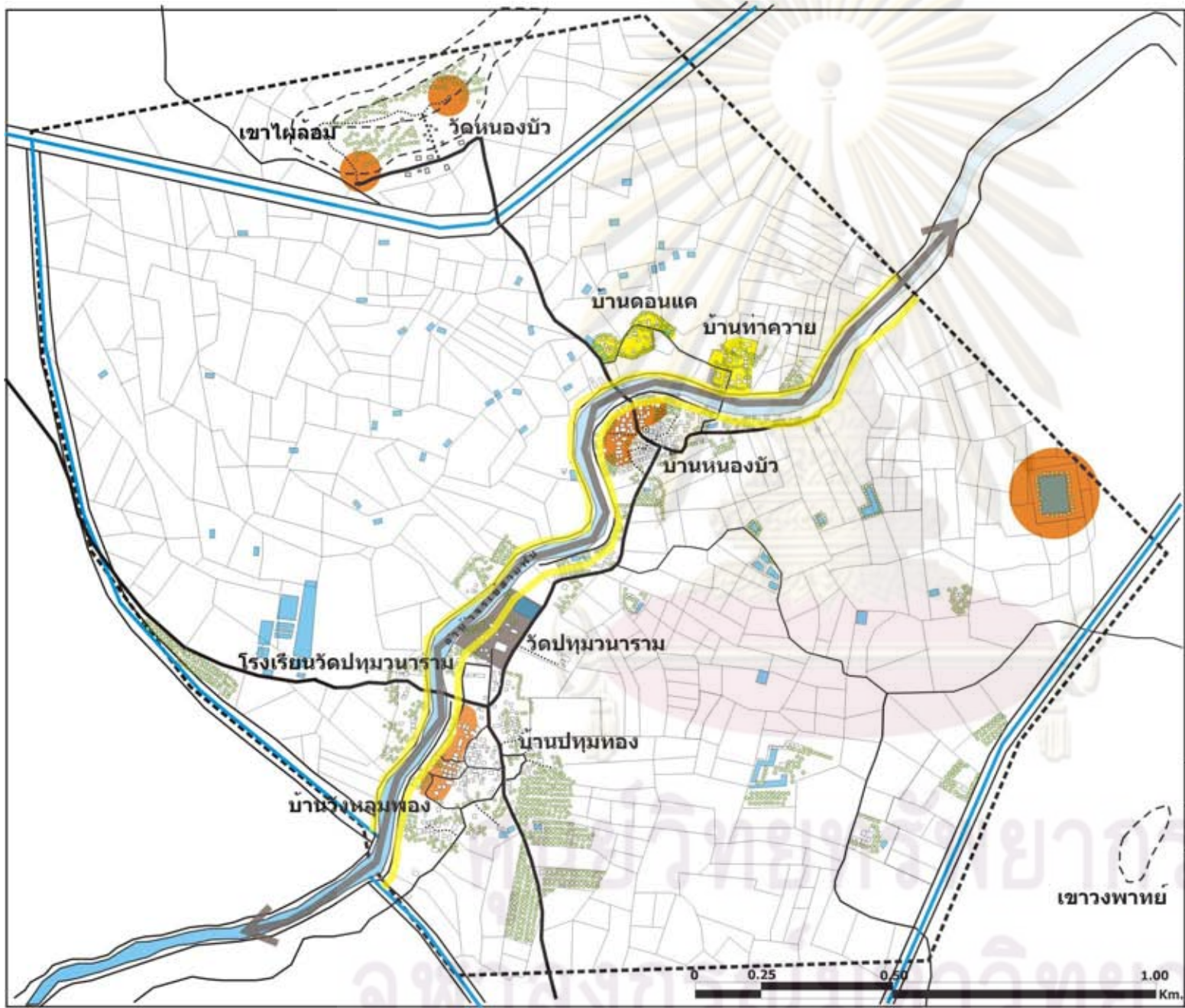
วรรษ จำปา นิล

ที่มา : จากการวิเคราะห์

<p>ทิศเหนือ</p>	<p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
-----------------	---

เขาวงพาทย์

0 0.25 0.50 1.00
Km.

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมทอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.14 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

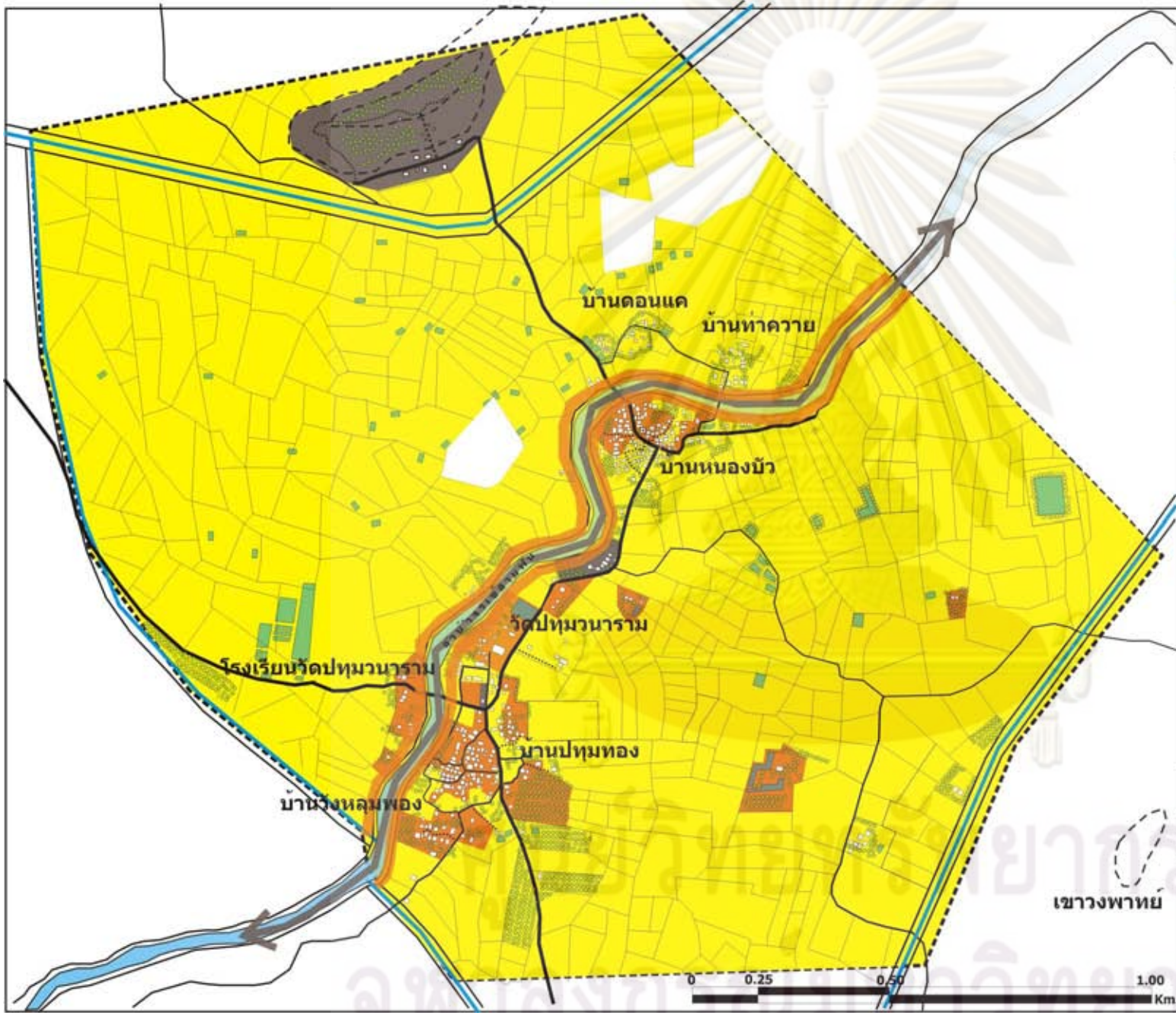
- สัญลักษณ์
- พื้นที่ที่มีคุณค่าสูง
 - พื้นที่ที่มีคุณค่าปานกลาง
 - พื้นที่ที่มีคุณค่าต่ำ
 - พื้นที่ที่ไม่มีคุณค่า

ว ร น ข จ ำ ป ำ น อ ล

ที่มา : จากการวิเคราะห์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 6.15 พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มี
คุณค่าโดยรวม

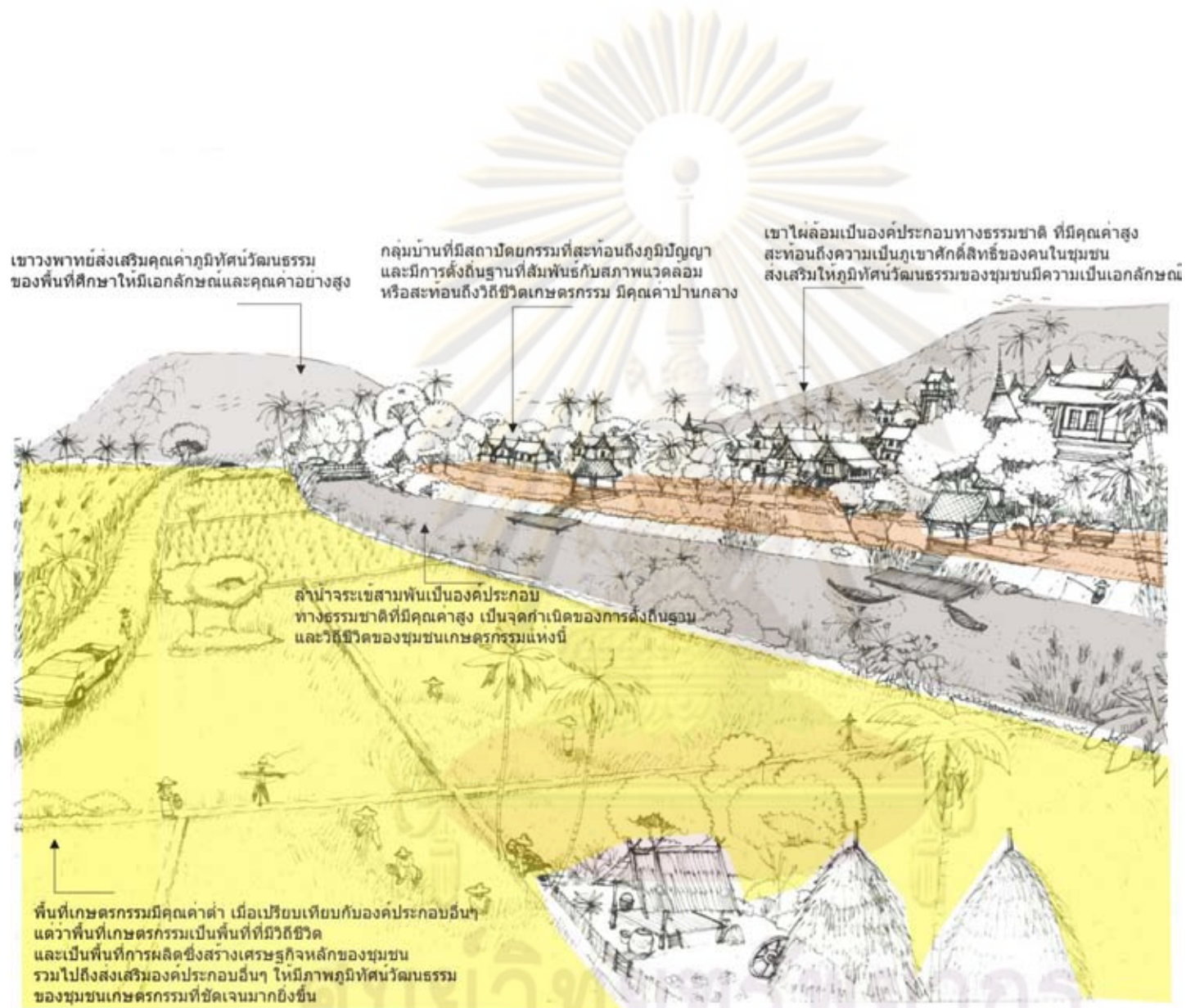
- สัญลักษณ์
- พื้นที่ที่มีคุณค่าสูง
 - พื้นที่ที่มีคุณค่าปานกลาง
 - พื้นที่ที่มีคุณค่าต่ำ
 - พื้นที่ที่ไม่มีคุณค่า

วรรษ จ่าปานิช

ที่มา : จากการวิเคราะห์

คณะกรรมการศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 6.24 แสดงภาพรวมคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

6.3 สภาพปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และศักยภาพ ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

6.3.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ที่ดีของชุมชน จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอาจส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและ ทางอ้อมต่อชุมชน จนก่อให้เกิดการสูญเสียคุณค่าชาติความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไป

1) ปัญหาทางด้านกายภาพ

1.1) การสูญเสีย มุมมอง และเอกลักษณ์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของ สภาพสังคม ทำให้การแยกครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มบ้านมีความหนาแน่นมากขึ้น พื้นที่ว่างรอบบ้าน ลานบ้าน ซึ่งเคยเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชนบทเริ่มหายไป รวมไปถึง การต่อเติมพื้นที่ใช้สอยด้านล่างของเรือนไทยภาคกลาง ภายหลังจากที่สภาพน้ำท่วมเริ่มหมดไป ทำให้คุณค่าของเรือนไทยภาคกลาง ลดลง อีกทั้งการเพิ่มจำนวนขึ้นของอาคารสมัยใหม่ เนื่องจากมีราคาถูกลงกว่าเรือนไทยภาคกลาง ทำให้เอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเริ่มเสื่อมไป นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของกลุ่มบ้านกับลำน้ำที่ลดลง ทำให้เอกลักษณ์ด้านกายภาพของชุมชนเริ่มสูญหายไปเช่นกัน

1.2) คุณภาพของ สภาพแวดล้อมธรรมชาติเสื่อมโทรม เนื่องจากวิถีของระบบเกษตรกรรมแบบใหม่ ที่เน้นการใช้เครื่องยนต์ขนาดใหญ่และสารเคมี เพื่อเป็นตัวเร่งสำหรับผลผลิต ทำให้สภาพของดิน และน้ำในลำน้ำจะเข้าสู่สามพันได้รับผลกระทบ ดินเสื่อมคุณภาพ ปลาในลำน้ำเริ่มหมดไป ระบบนิเวศน์ชาติความอุดมสมบูรณ์

2) ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจาก ระบบเศรษฐกิจของชุมชนถูก เชื่อมโยงเข้ากับระบบใหญ่จากภายนอก เกษตรกรต้องพึ่งพาโรงสี ซึ่งอยู่จากร้านขายเครื่องมือการเกษตร หากปีไหนที่ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรตกอยู่ในสภาพเป็นหนี้ ทั้งจากนายทุน และหน่วยงานของรัฐเอง อาชีพเกษตรกรจึงเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนัก และมีรายได้ไม่สูงนัก นอกจากนี้อาชีพรองของชุมชนคือการทอผ้า ก็ยังถือว่าเป็นอาชีพที่รายได้ไม่สูงนัก และยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพเท่าที่ควร

3) ปัญหาทางด้านสังคม

คนย้ายถิ่นออกจากชุมชน เนื่องจากอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงมาก รวมไปถึง สภาพเศรษฐกิจภายในชุมชน ยังไม่ดีเท่าที่ ควร ส่งผลให้คนในชุมชนนิยมออกไปทำงาน ภายนอก คนรุ่นใหม่ไม่ยอมทำอาชีพเกษตรกรรม หรือเมื่อไปเรียนหนังสือในตัวเมือง หลังจากเรียนจบแล้วก็ไม่อยากกลับมาทำงานที่ชุมชนอีก ดังเช่นชุมชนเกษตรกรรมอื่นๆ

6.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ ของภูมิทัศน์ วัฒนธรรม

1) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ

1.1) องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้านสภาพแวดล้อมที่สำคัญจะ ยังคงอยู่ต่อไป จากสัดส่วนการครอบครองพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนจะยังคงอยู่ต่อไป เพราะเป็นพื้นที่ทำกินหลักของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าของชุมชน ได้แก่ เขาไผ่ล้อม และลำน้ำจระเข้สามพัน ก็เช่นกัน เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับคนในชุมชน ยังคงรับการหวงแหนเก็บรักษาไว้ต่อไป

1.2) สถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางมีแนวโน้มลดลง และปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม จากการใช้มูลค่าในการก่อสร้างหรือปรับปรุงเรือนไทยภาคกลางมีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น เมื่อเทียบกับอาคารสมัยใหม่ทั่วไป ส่งผลให้เรือนไทยภาคกลางมีแนวโน้มลดลง และอาคารสมัยใหม่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป รวมไปถึงรูปแบบของเรือนไทยภาคกลางในชุมชนที่เปลี่ยนไป เช่น การต่อเติมพื้นที่ใช้สอยด้านล่าง เนื่องจากชุมชนห่างหายจากสภาพระน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก หรือการใช้วัสดุ หรือสี ที่ขัดกับสภาพดั้งเดิมของเรือนไทยภาคกลางในอดีต เพราะคำนึงถึงส่วนบุคคล

2) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

2.1) มีการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรเชิงอนุรักษ์เข้ามาในชุมชน ในชุมชนมีทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม แต่การท่องเที่ยวที่เข้ามานี้ยังไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เพราะยังขาดการบริหารจัดการ ภาระการประชาสัมพันธ์ ที่ดี รวมไปถึงรูปแบบขององค์กรยังไม่ชัดเจนทำให้ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการ

2.2) ระบบเศรษฐกิจยังอยู่บนพื้นฐานของการเกษตรเป็นหลัก เนื่องจากพื้นฐานความเป็นชุมชนเกษตรกรรม ที่มีการพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีทักษะและความรู้ด้านการเกษตร เสมือนเป็นตัวตนของคนที่นี่ ส่งผลให้มีแนวโน้มที่จะประกอบอาชีพนี้ต่อไป

3. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

3.1) คนย้ายถิ่นออกนอกชุมชนมากขึ้น หากไม่มีการปรับระบบเศรษฐกิจของชุมชน หรือสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มรายได้จากทรัพยากรภายในชุมชน ให้คนในชุมชนสามารถมีอาชีพและรายได้ ที่เพียงพอให้อยู่อย่างปกติสุขภายในชุมชนได้ แนวโน้มของคนในชุมชนจะลดลงเรื่อยตามการคาดการณ์ประชากรที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4

3.2) คนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน วิถีชีวิตและค่านิยมที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้เด็กเยาวชนคนรุ่นใหม่ ไม่ใส่ใจกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีค่าของท้องถิ่น ดังเช่นการละเล่นเพลงพวงมาลัย หากไม่มีการสืบทอดมีแนวโน้มเป็นไปได้ว่า สิ่งเหล่านี้จะหายไปจากชุมชนในอนาคตอันใกล้แน่นอน

6.3.3 ศักยภาพที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1) ศักยภาพทางด้านกายภาพ

มีเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่า องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ เขาไผ่ล้อม ลำน้ำจระเข้สามพัน กลุ่มเรือนไทยภาคกลาง วัดปทุมวนาราม พื้นที่เกษตรกรรม เป็นองค์ประกอบทางธรรมชาติและองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้น ล้วนยังคงมีคุณค่าที่ชัดเจนยังและคงพัฒนาเชื่อมโยงกันภายใต้รูปแบบของสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากทุกองค์ประกอบยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ จึงส่งเสริมคุณค่าซึ่งกันและกัน ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน มีความพิเศษอันโดดเด่น

2) ศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ

คนในชุมชนมีทักษะและความชำนาญในการทำเกษตรกรรมและการทอผ้า หากมีการสนับสนุนส่งเสริมภูมิปัญญาเหล่านี้ให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญ และมีการส่งเสริมกิจกรรมและผลผลิตเหล่านี้ โดยการเพิ่มมูลค่า ก็จะยกระดับระบบเศรษฐกิจของชุมชน ดีขึ้นบนพื้นฐานจากความสามารถของคนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

3) ศักยภาพทางด้านสังคม

มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสังคม เป็นลักษณะเด่นของสังคมเกษตรกรรมที่ยังคงมีกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากอดีต เช่น การละเล่นเพลงพวงมาลัย การทอผ้า มีความเชื่อต่อตำนานบุคคลสำคัญของชุมชน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ร่วมกัน มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ รวมไปถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความมีเมตตาอารีของคนในชุมชนที่ยังคงมีอยู่มาก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพัฒนาการเพื่อทราบถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะ ของชุมชน โดยนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาทำการประเมินคุณค่า เพื่อที่จะเสนอแนะนโยบาย และมาตรการในการ เก็บรักษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ให้ เป็นไปอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับคุณค่าและเอกลักษณ์ สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

จากคำถามงานวิจัย

“พัฒนาการตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีการคลี่คลายมาอย่างไร อีกทั้งองค์ประกอบของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ประกอบด้วยอะไรบ้าง มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงมีคุณค่าความสำคัญในแง่ใด”

สามารถสรุปผลการศึกษาออกมาได้ดังต่อไปนี้

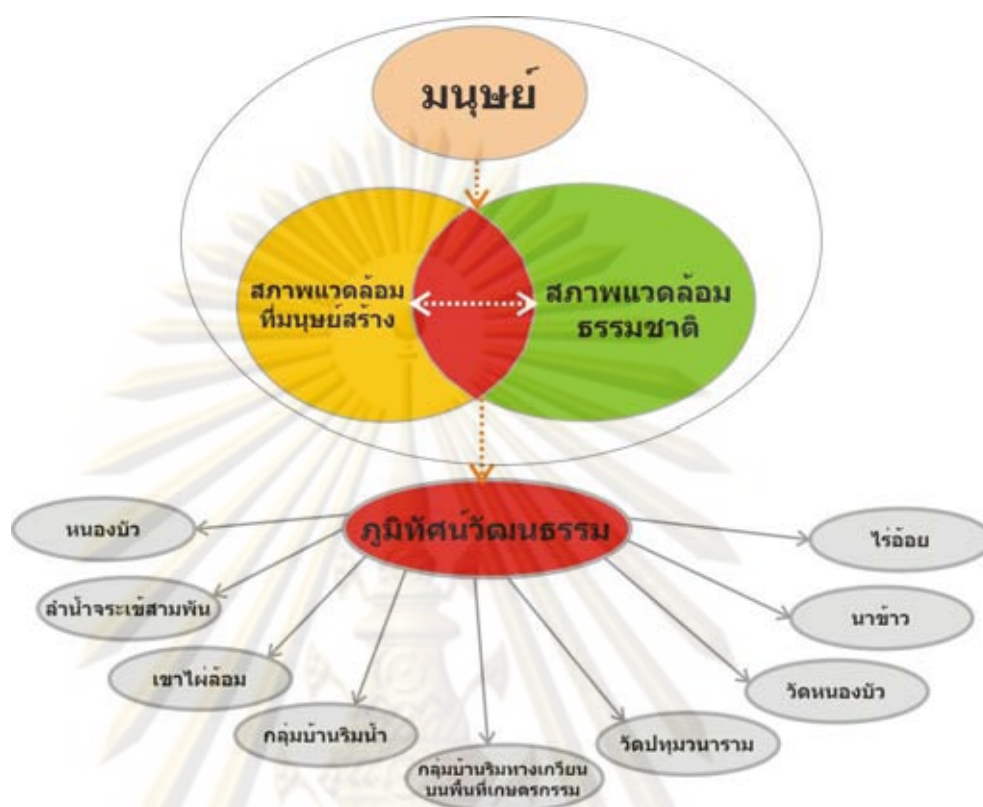
7.1.1 สรุปพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

จากทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Eckistic Model) ทำให้ทราบถึง องค์ประกอบพื้นฐาน ที่จำเป็นในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ออกเป็น 5 ปัจจัย ได้แก่ ธรรมชาติ คน สังคม โครงสร้างทางด้าน กายภาพ และโครงข่าย โดยทั้งหมดถูกกำกับด้วยกรอบ ด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม ซึ่งได้นำทฤษฎีนี้มาเป็นกรอบในการศึกษาพัฒนาการ ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลง อย่างค่อยเป็นค่อยไป จากความต้องการขยายพื้นที่ทำนา ในบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ต่อการดำรงชีวิต ในยุคที่ 1 ทำให้เกิด การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวนา ในยุคแรกเริ่ม บริเวณริมลำน้ำ จะเข้สามพัน โดยชาวนาได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่รอบชุมชนให้กลายเป็นนาข้าว โดยมีสภาพแวดล้อม ธรรมชาติที่โดดเด่นคือเขาไผ่ล้อมเป็นตัวแทนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มี วัดปทุมวนารามเป็นศูนย์รวมจิตใจและกิจกรรมทางสังคม วิถีชีวิตในยุค นี้เป็นแบบ เกษตรเพื่อยังชีพ มี วัฒนธรรมข้าวเป็นหลักในการดำเนินชีวิต สะท้อนออกมาให้เห็นด้วยการบูชาพระแม่โพสพเทพีแห่งข้าว คนในยุคนี้มีความพยายามปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างกลมกลืน จนในยุคที่ 2

เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคม เมื่อมีถนนมาลัยแมนตัดผ่านในบริเวณ ไม่ไกลจาก ชุมชน ทำให้ชุมชนติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกขึ้น เริ่มมีไร่่อ้อยเข้ามาสู่ชุมชน วัฒนธรรมข้าวเริ่มสูญ หายไป เริ่มมีเครื่องจักรมาใช้ในการเกษตรทำให้เกิดความสะดวกสบายมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานเริ่ม เปลี่ยนรูปแบบไป มีการกระจายตัวไปตามริมเส้นทางเกวียนที่มุ่งสู่พื้นที่เกษตรกรรมและตั้งบ้านเรือน โดยมีพื้นที่เกษตรกรรมล้อมรอบ การสัญจรทางน้ำเริ่มหมดไป ส่วนเขาไผ่ล้อมและวัดปทุมวนารามยังคง เป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนในชุมชนเช่นเดิม ในยุคนี้คนเริ่มรู้จักตัดแปลงสภาพแวดล้อมด้วยเทคโนโลยีมาก ขึ้น จนมาถึงในยุคที่ 3 การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากเกษตรกรรม ในยุคนี้มีระบบน้ำชลประทานเข้า มาสู่ชุมชน ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงให้เกิดขึ้นคนในชุมชนสามารถทำเกษตรได้ทั้งปี ทำให้สภาพเศรษฐกิจดีขึ้น สภาพสังคมและค่านิยมของคนในชุมชนเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนา สมัยใหม่ สถาปัตยกรรมก็เปลี่ยนไปมีการต่อเติม พื้นที่ใช้สอยด้านล่างของเรือนไทยภาคกลางเพิ่ม มากขึ้น เนื่องจากห่างหายจากสภาวะน้ำท่วม จากการควบคุมด้วยระบบชลประทาน ในยุคนี้เขาไผ่ล้อมและ วัดปทุมวนารามยังคงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนในชุมชนเช่นเดิม นอกจากนี้ยังมีวัดหนองบัวสร้างขึ้นใน บริเวณเขาไผ่ล้อมเพิ่มมาอีกหนึ่งแห่งด้วย

จากการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปของชุมชน ทำให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่า หมู่บ้าน ทั้งสามของชุมชนคือ บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทองนั้น มีพัฒนาการและมี ประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยบ้านหนองบัวและบ้านวังหลุมพองเป็นหมู่บ้านที่ร่วมสมัยกันมา เป็นชุมชนที่ เริ่มมาจากการตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มริมลำน้ำจะเข้สามพันเช่นเดียวกัน มีวัดปทุมวนารามเป็นศูนย์รวม จิตใจร่วมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ใช้องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านธรรมชาติร่วมกัน ทั้งเขา ไผ่ล้อม ลำน้ำจะเข้สามพัน หนองบัว มีพื้นที่เกษตรกรรมอยู่บนท้องทุ่งเดียวกัน รวมทั้งมีความเชื่อ วัฒนธรรมธรรมประเพณีที่เหมือนกัน เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีพื้นฐานมาจากชุมชนชานนา เช่นเดียวกัน ดังคำเรียกชื่อของทั้งสองหมู่บ้านที่คล้องจองกันว่า “บ้านหลุมพองหนองบัว” เป็นคำพ้องที่ คนจากต่างชุมชนเรียกชื่อของสองหมู่บ้านนี้ ทางด้านของบ้านปทุมทองนั้นเป็นหมู่บ้านใหม่ที่แยกเขต การปกครองออกมาจากบ้านวังหลุมพอง เมื่อ พ.ศ. 2538 แต่ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ทั้งสอง หมู่บ้านนี้ยังนับว่าเป็นหมู่บ้านเดียวกันดังเช่นในอดีต

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มนุษย์พยายามที่จะหาวิธีการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เพื่อให้ สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสะดวกสบายมากขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังคงมีความ พยายามในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติต่อไปแบบไม่หยุดนิ่ง เป็นภูมิทัศน์ต่อเนื่องที่มีการพัฒนายาวนาน ตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการมรดกโลก (อ้างถึงใน นวณัฐ โอศิริ, 2551 : 4) และด้วยพื้นฐาน ของความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติทำให้ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของชุมชนยังคงสะท้อนถึงความเป็นภูมิทัศน์เกษตรและภูมิทัศน์พื้นถิ่นอย่างชัดเจน ตาม เกณฑ์ของ นวณัฐ โอศิริ (2551 : 6)

แผนภูมิที่ 7.1 แสดงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว

บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ในยุคปัจจุบัน

ที่มา : การวิเคราะห์

7.1.2 สรุปคุณค่าและเอกลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน

จากการพัฒนาการผ่านกาลเวลาทำให้เกิดเป็นลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในยุคปัจจุบัน ประกอบไปด้วย องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้านกายภาพ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ และด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งจากการวิเคราะห์และระบุตำแหน่งขององค์ประกอบลงในแผนที่ ตามวิธีการของระบบ CECS ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในแต่ละด้าน ซึ่งล้วนสะท้อนความเป็นชุมชนเกษตรกรรมซึ่งมีพื้นฐานมาจากชุมชนชาวนาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมน้ำ สามารถนำผลเหล่านี้ไปใช้เพื่อประเมินคุณค่า ด้วยเกณฑ์การประเมินคุณค่า ที่ประยุกต์จากเกณฑ์ ขององค์การยูเนสโก ที่ใช้ประเมินคุณค่ามรดกโลกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่ระบุไว้ในภาพกว้าง จึงมีความจำเป็นที่ต้องประยุกต์เข้ากับเกณฑ์การประเมินของระบบ CECS เพื่อความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา ทำให้ทราบถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชน ประกอบไปด้วยคุณค่าด้าน กายภาพ คุณค่าด้านสังคม และคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่า ด้านต่างๆ ล้วนมีความเชื่อมโยงกันสะท้อนถึงคุณค่าโดยรวมของพื้นที่ หากขาดคุณค่าในมิติใดไปก็จะทำให้คุณค่าโดยรวมของพื้นที่นั้นลดลง

1) **คุณค่าด้านกายภาพ** เป็นคุณค่าที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เป็นองค์ประกอบและพื้นที่ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสภาพแวดล้อมที่สะท้อนออกมาเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน ซึ่งได้แก่พื้นที่บริเวณ เขาไผ่ล้อม ลำน้ำจะเข้สามพัน กลุ่มบ้านบริเวณริมลำน้ำจะเข้สามพัน และกลุ่มบ้านที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เกษตรกรรม ที่ประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางผสมผสานเรือนพื้นบ้าน รวมไปถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชน

2) **คุณค่าด้านสังคม** สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม บนพื้นฐานของชุมชนชาวนาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งได้แก่พื้นที่บริเวณ บริเวณวัดปทุมวนาราม เพราะเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน และพื้นที่กิจกรรมริมลำน้ำจะเข้สามพันเพราะเป็นพื้นที่กิจกรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม รวมไปถึงตัวลำน้ำจะเข้สามพันเองที่ยังคงมีความสำคัญต่อกิจกรรมของคนทุกกลุ่มในชุมชน รวมไปถึงพื้นที่บริเวณกลุ่มบ้าน เพราะเป็นที่กิน อยู่ ห ลับ นอน อีกทั้งพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่ทำมาหากินหลักของคนในชุมชน รวมไปถึงวัดหนองบัวซึ่งเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแห่งใหม่ของชุมชน แต่ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมที่สืบเนื่องมาจากอดีตดังเช่นวัดปทุมวนาราม

3) **คุณค่าด้านประวัติศาสตร์** พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏให้เห็นคือ มีหลักฐานร่องรอยของวัฒนธรรมโบราณปรากฏอยู่บนพื้นผิวดิน และพื้นที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่พื้นที่บริเวณ บริเวณวัดปทุมวนาราม และลำน้ำจะเข้สามพัน เพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ปรากฏอยู่ในพื้นที่วัด ส่วนลำน้ำจะเข้สามพันเองมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์และพัฒนาการในการก่อตั้งชุมชนริมน้ำ และยังมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้ รวมไปถึง กลุ่มบ้านเก่าแกริมลำน้ำจะเข้สามพัน ได้แก่บริเวณบ้านหนองบัว และบ้านวังหลุมพอง ที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานริมลำน้ำให้เห็นอยู่บ้าง แต่ไม่ค่อยสมบูรณ์นักเนื่องจากการขุดลอกลำน้ำจะเข้สามพัน ส่งผลให้พื้นที่ลาดจากริมน้ำถึงตัวชุมชนกลายเป็นถนนคันคลอง ส่วนบริเวณหนองบัว เจดีย์โบราณเขาไผ่ล้อม ล้วนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแต่อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์นัก หลงเหลือแค่เพียงร่องรอยบางส่วนเท่านั้น

สามารถกล่าวได้ว่าชุมชน ริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีเอกลักษณ์โดดเด่นเหมาะสมแก่การเป็นตัวแทนของชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำที่เสี่ยงต่อการสูญหาย มีคุณค่าควรแก่การเก็บรักษา ดังนั้นจึงควรเสนอแนะแนวทางในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนที่สอดคล้องและเหมาะสมกับคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ดังนี้

7.2 ข้อเสนอแนะนโยบายและมาตรการในการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง

ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง เป็นชุมชนที่ยังคงเอกลักษณ์ของชุมชนเกษตรกรรมที่ตั้งเกาะกลุ่มอยู่ริมลำน้ำจะเข้สามพัน โดยมีพื้นที่เกษตรกรรม โอบล้อม และมีสภาพแวดล้อมที่ยังคงเก็บรักษาไว้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม จำเป็นต้องมีรากฐาน มาจาก คุณค่าและ เอกลักษณ์ พิเศษ ที่มี ความหมายต่อผู้คน ซึ่งหากขาดไปก็จะลด คุณค่าความสำคัญลงไป

นอกจากนี้ จากการศึกษาพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้ ทราบถึงลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในปัจจุบัน อีกทั้งการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้ทราบถึงพื้นที่ที่มีคุณค่า รวมถึงการศึกษาปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และศักยภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กล่าวมา ทำให้ สามารถเสนอแนะแนวทางการจัดการและแนวทางการเก็บรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวทางการใช้ที่ดินที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน
2. แนวทางการอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน
3. แนวทางการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าภายในชุมชน
4. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน
5. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ชุมชนและท้องถิ่น

7.2.1 แนวทางการใช้ที่ดินที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน

การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบลุ่มริมลำน้ำจะเข้สามพันแห่งนี้ มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านาน โดยเฉพาะชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ที่ยังคงมีการรักษารูปแบบและเอกลักษณ์ทางด้านการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำ ในอดีตได้ อย่างชัดเจนกว่าชุมชนอื่นๆ โดยรอบพื้นที่ แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และการดำเนินวิถีชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยม ที่เข้ามา มีบทบาทอย่างมาก ในยุคปัจจุบัน อาจส่งผลต่อการสูญเสีย คุณค่าและเอกลักษณ์ ที่เป็นอยู่ภายในชุมชนได้ ดังนั้น เพื่อส่งเสริมให้คุณค่า และ เอกลักษณ์ ของชุมชน ได้คงอยู่ต่อไป จึงจำเป็นต้อง มีการควบคุมสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มริมลำน้ำจะเข้สามพัน เพื่อส่งเสริมให้พื้นที่นั้นๆ มีเอกลักษณ์และคุณค่าคงอยู่ต่อไปในอนาคต

ซึ่งมาตรการในการควบคุมสภาพแวดล้อม ทางกายภาพโดยรวมของชุมชนบริเวณชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ยังไม่มีการกำหนดรูปแบบที่ชัดเจน ใน

เบื้องต้นอาจเป็นไปได้ ในรูปแบบของการ กำหนดข้อบัญญัติท้องถิ่น โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้า
 สามพัน ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ไม่จำกัดอายุการใช้งาน เหมาะสมต่อกรวางแผนสำหรับอนาคต ในระยะ
 ยาว โดยใช้ในการกำหนดรูปแบบกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน รวมไปถึงเพื่อ
 คงคุณค่าของ องค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทางธรรมชาติ ของชุมชน โดยมี การ กำหนดพื้นที่สงวน
 พื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่จำกัดการพัฒนา เพื่อใช้เป็นกรอบ สำหรับการควบคุม ทางด้านสภาพแวดล้อม
 และรูปแบบทางด้านกายภาพของชุมชน ซึ่งในการพิจารณาการจำแนกพื้นที่ชุมชนนั้นใช้วิธีการวิเคราะห์
 ถึง รูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐาน และ องค์ประกอบโครงสร้างทางด้านกายภาพที่ส่งผลต่อ
 วิถีชีวิตของคนในชุมชนอันก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่งดงามตามธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้น สามารถจำแนกพื้นที่
 ออกเป็น 3 บริเวณ ซึ่งมีระดับความเข้มในการอนุรักษ์เรียงลำดับกันดังนี้

1) **พื้นที่สงวน** เป็นพื้นที่สำคัญที่สุด เป็นแกนหลักสำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ หาก
 พื้นที่ส่วนนี้ถูกทำลายลงไปจะเกิดความเสียหายแก่คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้น
 พื้นที่สงวนของชุมชนจึง ได้แก่บริเวณ เขาไผ่ล้อม ลำน้ำจระเข้สามพัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์
 วัฒนธรรมทางธรรมชาติรวมไปถึงวัดปทุมวนารามซึ่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนมา
 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสัมพันธ์ต่อประวัติศาสตร์ พัฒนาการด้านการตั้งถิ่นฐาน และเป็น
 เอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์ของชุมชน รวมไปถึงการมีคุณค่าทางจิตใจต่อคนในชุมชน เป็นองค์ประกอบที่
 สำคัญที่สุด หากขาดองค์ประกอบเหล่านี้ไปเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์ของชุมชนก็จะขาดความสมบูรณ์ไป
 ในทันที

- มาตรการในการฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและ ลำน้ำ ภูเขา โดยมี การ สำรวจ และ
 กำหนดแนวเขตการใช้พื้นที่ให้ชัดเจน และดำเนินมาตรการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อคงความยั่งยืน
 ของสภาพแวดล้อมธรรมชาติภายในชุมชนสืบไป

- มาตรการการในการควบคุม และกำหนดรูปแบบอาคารศาสนสถาน รวมทั้งความสูง
 ของอาคารที่มีอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ ใกล้เคียง ทั้งอาคารที่มีการปลูก สร้างมาแต่ดั้ง เดิม หรือทำการรื้อ
 ถอนเพื่อปลูกสร้างใหม่ รวมถึงอาคารที่จะทำการปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ บนพื้นที่โล่งในเขตพื้นที่สงวนว่ามี
 ความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่เพียงใด ซึ่งจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น

2) **พื้นที่อนุรักษ์** ได้แก่บริเวณกลุ่มบ้านที่มีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่กระจุกตัวริมลำ
 น้ำจระเข้สามพันอันเป็นหัวใจหลักของ ชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำของที่นี่ มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม และ มี
 ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของพื้นที่ รวมไปถึงกลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่บนพื้นที่เกษตรกรรมและสะท้อนถึง
 ความสัมพันธ์ของคนและธรรมชาติ ทั้งยังคงมีสถาปัตยกรรมเรือนไทยภาคกลางและเรือนพื้นบ้านอยู่
 มาก อันเป็นสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ซึ่งประกอบไป
 ด้วยบริเวณพื้นที่ที่สำคัญ คือ กลุ่มบ้านหนองบัว และกลุ่มบ้านวังหลุมพอง เป็นพื้นที่สำคัญและยังคงมี
 การพัฒนาเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์จากการ

พัฒนา จึงสมควรจัดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อให้คุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม และความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนได้คงอยู่สืบไป โดยมีมาตรการในการอนุรักษ์ และควบคุมพื้นที่ดังนี้

- มาตรการการในการควบคุม และกำหนดรูปแบบอาคาร รวมทั้งความสูงของอาคารที่มีอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ทั้งอาคารที่มีการปลูก สร้างมาแต่ดั้งเดิม หรือทำการรื้อถอนเพื่อ ปลูกสร้างใหม่ รวมถึงอาคารที่จะทำการปลูก สร้างขึ้นมาใหม่ บนพื้นที่โล่งในเขตพื้นที่อนุรักษ์ว่ามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่เพียงใด ซึ่งจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น

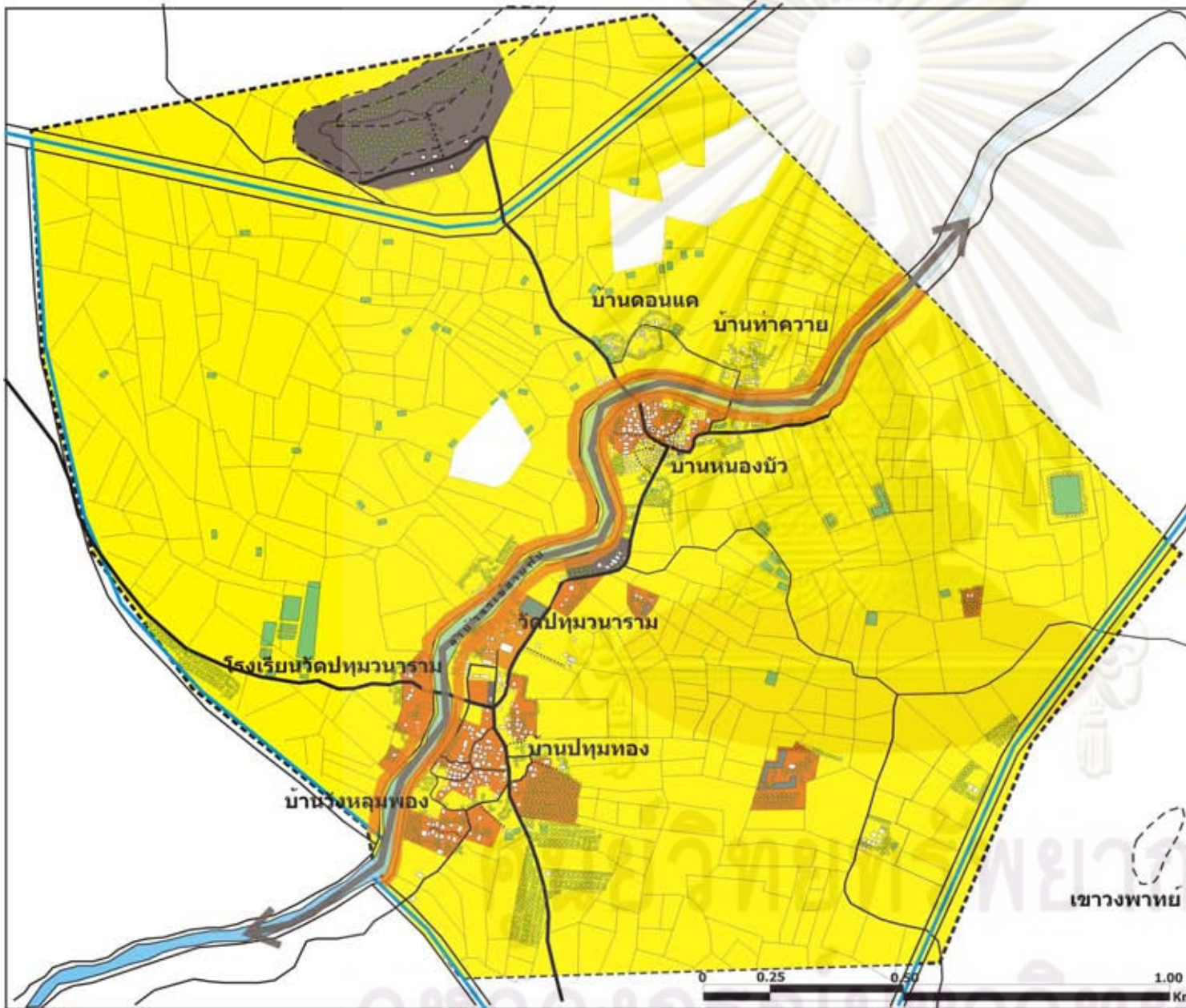
2) **พื้นที่จำกัดการพัฒนา** เป็นพื้นที่บริเวณส่วนต่อเนื่อง จากพื้นที่ สงวนและพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ บริเวณกลุ่มบ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานไม่ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติมากนัก อีกทั้งสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่ไม่ได้สะท้อนถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมไปถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่โอบล้อมกลุ่มบ้าน ควรกำหนดให้เป็นพื้นที่กั้นชนการพัฒนาที่จะเข้ามากระทบต่อพื้นที่ สงวนและพื้นที่อนุรักษ์

- การกำหนดรูปแบบ และความสูงของสิ่งปลูก สร้างที่มีอยู่เดิมและสิ่งปลูกสร้าง ที่จะเกิดขึ้นมาให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ทั้งในทางตรงและทางอ้อม

- การควบคุมสภาพแวดล้อมในบริเวณพื้นที่รวมไปถึงรูปแบบของพื้นที่เกษตร เพื่อคงคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนั้นมีค่าให้คงอยู่เช่น ชุมชนเกษตรกรรมริมน้ำในอดีตสืบต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ
บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมทอง และบ้านปทุมทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี

แผนที่ 7.1 การจำแนกพื้นที่ตามความเข้มข้น
ของการอนุรักษ์

สัญลักษณ์

- พื้นที่สวน
- พื้นที่อนุรักษ์
- พื้นที่ควบคุมการพัฒนา

ว ร น ข จ ำ ป ำ น ธิ ส

ที่มา : จากการวิเคราะห์

ทิศเหนือ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.2.2 แนวทางการอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชน

รูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ ภายในชุมชนนับได้ ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่สามารถ สร้างจุดเด่นให้ กับชุมชน เพราะสะท้อนถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตที่พยายามอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสอดคล้อง และมีความเสี่ยงต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่นำไปสู่การสูญเสียคุณค่าอย่างมาก ซึ่งหากไม่มีการเสนอแนะการควบคุมและพัฒนาทางด้านสถาปัตยกรรม ที่เหมาะสม สำหรับชุมชน แล้วในอนาคตรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ อาจหมดไปจากชุมชน ในระยะยาวจึงควร ได้มีการจัดทำ “ข้อบัญญัติท้องถิ่น ” ภายในบริเวณพื้นที่ชุมชน ซึ่งในการศึกษาค้นคว้านี้ จึงได้ ทำการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุง อาคาร (Design Guidelines) ไว้สำหรับการอนุรักษ์อาคารที่จะฟื้นฟู และอาคารที่จะสร้างใหม่ ภายในบริเวณ ชุมชนต่อไป โดยการอนุรักษ์รูปแบบ ทางสถาปัตยกรรม ของชุมชนได้แบ่งรูปแบบอาคารเรือนออกเป็น 2กลุ่มดังนี้

1) อาคารในพื้นที่อนุรักษ์

1.1) กลุ่มที่มีลักษณะเป็นเรือนไทยภาคกลาง การควบคุมอาคาร และรูปแบบรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารมีลักษณะ เป็นไทยภาคกลาง รูปแบบเรือนไทยควรเป็นแบบดั้งเดิมลักษณะเรือนไทยประเพณีภาคกลาง เป็นเรือนไทยชั้นเดียวยกพื้น ใต้ถุนสูงจากพื้นดิน โครงสร้างอาจประยุกต์จากวัสดุที่ทำด้วยไมมาเป็นเสา คสล. แทนได้ หลังคาควร เป็นแบบทรงจั่วสูง มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน (กระเบื้องว่าว) กระเบื้องดินเผา หรือกระเบื้องลอนคู่ สีของวัสดุหลังคาควรอยู่ในโทนสีธรรมชาติ องค์ประกอบอื่นๆ เช่น ประตู หน้าต่าง ช่องลม หรือช่องเปิดต่างๆ ของเรือนจะใช้วัสดุทำ จากไม้ วัสดุธรรมชาติ หรือวัสดุทดแทนที่มีลักษณะ ใกล้เคียงกับวัสดุหรือสีของไม้ธรรมชาติ หน้าจั่วเป็นลักษณะแฉงไมรูปสามเหลี่ยมมีหลายรูปแบบ ได้แก่ จั่วลูกฟัก จั่วรูปพระอาทิตย์ และจั่วใบปรี๊ด ตกแต่งหน้าจั่วด้วยปั้นลม และมีตัวหงาดิตชายปั้นลม สนวนฝาเรือนเป็นแบบเรือนฝาสำหรับวด ฝากระดาน ฝาปะกน ฝาสายบัว หรือมีลวดลายต่างๆ ประดับตกแต่งตามแบบลักษณะเรือนไทย

ลักษณะฝาเรือนช่องเปิดหน้าต่างของเรือนไทย

หลังคาทรงไทย ยกใต้ถุนสูง

กลุ่มเรือนขยาย

หลังคาทรงไทยจั่วแฝด

เรือนพื้นบ้านทั่วไปที่ใช้สีโทนธรรมชาติ เรือนไทยภาคกลางต่อเติมด้านล่างเป็นเสาคอนกรีตสี่เหลี่ยม

รูปภาพที่ 7.1 แสดงองค์ประกอบของอาคารที่เหมาะสมสำหรับเขตอนุรักษ์

เรือนพื้นบ้านทาสีส่วนที่ต่อเติมด้านล่างด้วยสีชมพู เรือนไทยภาคกลางที่สร้างใหม่ใช้วัสดุผนังหลังคาสีน้ำเงิน

รูปภาพที่ 7.2 แสดงองค์ประกอบของอาคารที่ไม่เหมาะสมสำหรับเขตอนุรักษ์

1.2) กลุ่มที่มีลักษณะเป็นเรือนไม้พื้นบ้านทั่วไป เนื่องจากรูปแบบรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมของกลุ่มที่มีลักษณะเป็นเรือนไม้พื้นบ้านมีหลายรูปแบบ โดยมีลักษณะเป็นเรือนไม้สูงชั้นเดียว และยกพื้นใต้ถุนสูงจากพื้นดิน โครงสร้างของอาคารประเภทนี้ อาจประยุกต์จากวัสดุที่ทำด้วยไม้มาเป็นเสา คสล.ทดแทนได้ หลังคาควรเป็นแบบทรงจั่ว และทรงปั้นหยามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน (กระเบื้องว่าว) กระเบื้องดินเผา หรือกระเบื้องลอนคู่สีของวัสดุมุง หลังคาควรอยู่ในโทนสีธรรมชาติ องค์ประกอบอื่นๆ ของเรือน ได้แก่ ฝาเรือน ประตูหน้าต่าง ช่องลม หรือช่องเปิดต่างๆ จะใช้วัสดุทำจากไม้ วัสดุธรรมชาติ หรือวัสดุทดแทนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับวัสดุหรือสีของไม้ ธรรมชาติ ประตู หน้า หรือช่องลมเป็นบานไม้เปิดอยู่ หรือเป็นฝาไหล พื้นเรือนเป็นไม้กระดาน ฝาเรือนเป็นไม้แผ่นตีเกล็ดซ้อนเกล็ด

2) อาคารในพื้นที่จำกัดการพัฒนา

2.1) กลุ่มที่มีลักษณะเป็นอาคารสมัยใหม่ เป็นรูปแบบอาคารสมัยใหม่ที่มีขนาดเล็ก (1-2 ชั้น) เป็นอาคารเดี่ยว โครงสร้างอาจเป็นบ้านไม้ หรือ ครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กโดย ต้องควบคุมขนาดอาคาร และความสูงของอาคารไม่ให้สูงเกิน 8 เมตร เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่อนุรักษ์และบริบทแวดล้อมรอบข้าง และไม่ให้เกิดบังภูมิทัศน์ของชุมชน

7.2.3 แนวทางการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าภายในชุมชน

สภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภายในชุมชนประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางกายภาพที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นในการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบที่มีคุณค่าของชุมชน ซึ่งมีศักยภาพที่สามารถเพื่อตอบสนองความต้องการในการประกอบกิจกรรมด้านต่างๆ ของคนในชุมชน นอกจากนี้การที่ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง มีศักยภาพที่เพียงพอในการที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกษตรในเชิงอนุรักษ์ ดังนั้นจึงเป็นการดีที่จะทำการเสนอแนะในการพัฒนาพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีศักยภาพ เพราะถือเป็นการพัฒนาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวไปในคราวเดียวกัน พื้นที่ที่ควรได้รับการปรับปรุง คือพื้นที่ที่มีคุณค่าอยู่แล้ว อาจเคยพัฒนามาแล้วแต่ถูกละเลยและไม่ได้รับการปรับปรุงให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่

- พื้นที่ว่างบริเวณริมลำน้ำจะเข้าสู่สามพัน เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าเพราะ บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และยังคงมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับลำน้ำให้พบเห็นในบริเวณนี้ จึงควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้มีความร่มรื่นและสะอาดตา เพื่อรองรับกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ตามศักยภาพของพื้นที่ภายในชุมชน

- พื้นที่บริเวณรอบหนองบัว เพราะเป็นพื้นที่ที่มีหนองน้ำใหญ่ท่ามกลางพื้นที่เกษตรกรรม มีเอกลักษณ์ด้านมุมมองและมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์บ่งบอกถึงความเป็นมา ด้านการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชน ควรปรับปรุงสภาพโดยรอบให้มีความร่มรื่นด้วยพันธุ์ไม้ภายในท้องถิ่น รวมทั้งการทำป้ายประวัติ เพื่อส่งเสริมให้รู้ถึงคุณค่าความเป็นมา

- พื้นที่บริเวณรอบต้นกร่างใหญ่ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมของชุมชนอยู่แล้ว รวมไปถึงเป็นพื้นที่ที่แสดงออกถึงความเชื่อต่อองค์ประกอบธรรมชาติ แต่ขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้ดูสวยงามมีชีวิตชีวา จึงควรส่งเสริมให้มีการปรับปรุงให้ดูสะอาดตาและร่มรื่นด้วยพันธุ์ไม้ท้องถิ่น

- พื้นที่บริเวณศาลเจ้าแม่แตงอ่อนซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน แต่ถูกปล่อยให้สภาพทรุดโทรม จึงควรเน้นคุณค่าความสำคัญขึ้นมาด้วยการปรับปรุง สภาพภูมิทัศน์โดยรอบศาล พร้อมทั้งการทำป้ายประวัติเพื่อเน้นคุณค่าความสำคัญ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

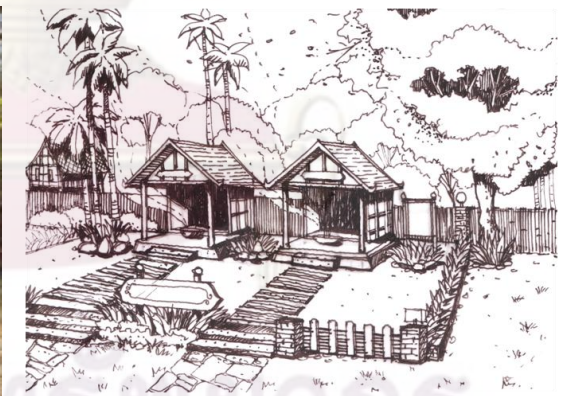
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมลำน้ำจระเข้สามพัน

การปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบลานต้นกำร่าง

การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณศาลเจ้าแม่แดงอ่อน

การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณทางสัญจรภายในชุมชน

รูปภาพที่ 7.3 แสดงการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในชุมชน

7.2.4 แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน

ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1) **ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางระบบนิเวศ** ได้แก่มรดกทางธรรมชาติในพื้นที่ ประกอบด้วย ลำน้ำจระเข้สามพัน เขาไผ่ล้อม ระบบนิเวศที่สมบูรณ์ สภาพภูมิประเทศ ฯลฯ โดยศักยภาพของชุมชนบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง สามารถที่จะส่งเสริมการพักผ่อนแบบโฮมสเตย์ ประกอบกับกิจกรรมทางธรรมชาติ เช่น การล่องเรือนั่งเรือชมธรรมชาติ การตกปลา ซี่งักเรียนชมชุมชนและธรรมชาติ ตลอดจนเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว รางเคียงบริเวณชุมชน รวมถึงการศึกษาาระบบนิเวศของสังคมเกษตรกรรม

2) **ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ ประกอบด้วย กลุ่มบ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ วัดปทุมวนาราม และวัดหนองบัว ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าทางจิตใจของคนในชุมชน ตลอดจนประเพณีต่างๆ ในรอบปี และกิจกรรมทางวัฒนธรรมอันโดดเด่นได้แก่ การละเล่นเพลงพวงมาลัย การตักบาตรเทโวที่เขาไผ่ล้อม ที่ยังคงมีรากฐานถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนการท่องเที่ยวมือที่เป็นเอกลักษณ์อันเลื่องชื่อของ อำเภออุ้มถ่อง รวมถึงการสัมผัสการดำเนินวิถีชีวิตของ ชาวนาที่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างผสมกลมกลืน โดยศักยภาพของชุมชนที่ยังคงวิถีชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม

3) **ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางดานเกษตรกรรม** ได้แก่ ฝืนนาอันกว้างขวาง กิจกรรมทางดานการเกษตร ฯลฯ โดยชุมชนชาว บ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง ซึ่งยังคงรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมได้อย่างชัดเจน มีการประกอบอาชีพการทำนาชาวเป็นหลักมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน จึงยังคงมี ระบบการเพาะปลูกที่สามารถจัดเป็นกิจกรรมการทำเกษตร จำลอง การจักสานแหจับปลา การถักสวิงเพื่อหาปลา การเพาะปลูกและเรียนรู สรรพคุณพืชสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นต้น แมวชุมชนชาวบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จะมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวสวนใหญ่ ยังขาดการพัฒนาและหลายแห่งที่อยู่ในสภาพทรุดโทรม อาคารบานเรือนสวนใหญ่โดยเฉพาะเรือนไทยภาคกลาง ขาดการดูแลรักษา และงบประมาณทางดานการเงินเป นสำคัญ สภาพแวดล้อมบริเวณวัดและชุมชน บางส่วนขาดความร่มรื่นและภูมิทัศน์ที่สวยงาม พื้นที่ริมลำน้ำจระเข้สามพันยังไม่ได้รับการฟื้นฟู ฯลฯ จึงควรมีการปรับปรุง และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวโดยดำเนินการดังนี้

3.1) ปรับปรุงสภาพแวดล้อม และสภาพภูมิทัศน์บริเวณภายในวัด ที่ว่างและทางสัญจรภายในชุมชนใหม่มีความร่มรื่น สวยงาม โดยเนนการไ้พืชพรรณภายในท้องถิ่น

3.2) รณรงค์และสนับสนุนให้เจ้าของบานเรือนปรับปรุง ซ่อมแซมอาคารที่เสื่อม โทรมให้กลับสู่สภาพที่ดี และให้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ ของชุมชน

รวมไปถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนชาวนา อย่างยั่งยืน และ
 โรงนา ตลอดจนปรับปรุงสภาพบริเวณบ้านเรือนใหม่มีความร่มรื่นและสวยงาม เช่น การใช้ รั้วต้นไม้ และ
 วัสดุจากธรรมชาติ ตามรูปแบบของชุมชนในอดีต นอกจากการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางกายภาพภายใน
 ชุมชนแล้วในการอนุรักษ์ และพัฒนาชุมชน ชาวบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จะ
 ต้องทำไปพร้อมกับการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมภายในท องถิ่นที่สืบทอดกัน
 มาตั้งแต่สมัยอดีตซึ่งสมควรมีการดำเนินการดังนี้

3.3) สนับสนุนให้โรงเรียน วัด และชุมชน มีการจัดทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง กับ วัฒนธรรม
 ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอดีตทั้งที่มีอยู่เดิมและกิจกรรมใหม่ๆ ที่สอดคล้อง
 กับเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชน

3.4) จัดทำปฏิทินกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีภายในท องถิ่น เพื่อปลูก
 ผงเยาวชนรุ่นใหม่ให้เขาใจและตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

3.5) จัดกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกันระหว่างชุมชน

3.6) ฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรม และประเพณี พิธีกรรมที่สูญหาย เช่น การทำขวัญข้าว

3.7) สนับสนุนการให้บริการที่พักแค้นท องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ โดยเขา ไปพัก
 และรวมทำกิจกรรมกับเจ้า ของบ านตั้งแต่ เขาตื่นนอนจนเข านอนในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม
 เน้นการได้ รัับอรรถาศัยไมตรีของคนในท องถิ่น และการเรียนรู้ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี
 และพิธีกรรมภายในท องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางค านการท องเที่ยวแล้ว การจัดเส หนาทองเที่ยวที่
 สามารถสื่อความหมาย และสร้างความเขาใจอย่างเป็นระบบ โดยการจัดเส หนาทองเที่ยวที่เหมาะสม
 จึงเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งควรมีการดำเนินการดังนี้

- จัดทำป้ายชี้ทาง และสื่อความหมายของแหล่ง ทองเที่ยวที่เขา ำใจาย ติดตั้ง ใน
 ตำแหน่งที่เหมาะสม โดยออกแบบให้มีเอกลักษณ์ของท องถิ่นและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

- จัดทำโครงข่ายเสนทางทองเที่ยวทางบก โดยผสมผสานการทองเที่ยวแบบเดิน
 เทา และการใช้จักรยานในบริเวณชุมชนและพื้นที่โดยรอบ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตเกษตรกรรม

- จัดทำโครงข ายเสนทางท องเที่ยวทาง เ้าระยะสั้น โดยจัดให้ มีกิจกรรมการ
 ล่องเรือพายเรือกันเองในกลุ่ม หรือเลือกที่จะใช้บริการคนในท องถิ่นเป็นนุพายให้ให้ ในเสนทางลำน้ำ
 จะเข้สามพันตั้งแต่บ้านหนองบัว ผ่านวัดปทุมวนาราม ไปจนถึงบริเวณบ้านวังหลุมพอง

- จัดสร้างและปรับปรุงพื้นที่ริมลำน้ำเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวให้ปลอดภัย และ
 ได้มาตรฐาน โดยแนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนาชุม ชาวบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้าน
 ปทุมทอง ให้กลายเป็นแหล่งทองเที่ยวเกษตรในเชิงอนุรักษ์ ควรมีการดูแลและจัดการโดยการรวมกลุ่ม
 ของชาวบ้านภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ และควรมีการสนับสนุนการรวมกลุ่ม ุฒูประกอบการท องถิ่น
 ขึ้น เพื่อสร้างมาตรฐานในด้านราคา การให้บริการ และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ รวมทั้งควบคุมการพัฒนา
 ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

7.2.5 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ชุมชนและท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนสามารถ กระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งทุกฝ่ายต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน โดยสนับสนุนให้มีกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน จัดทำมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยน เครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนในแนวทางการอนุรักษ์เพื่อให้ประชาชนสามารถ การนำไปใช้ได้ อย่างเหมาะสม มีรายละเอียดดังนี้

1) การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน

เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในเบื้องต้นในการตอบรับต่อการเข้ามาร่วมสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาของทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยยกระดับความรู้ความสามารถในการเข้าร่วมกระบวนการ อนุรักษ์พัฒนาของชุมชน พัฒนาความเป็นผู้นำและความเข้มแข็งของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยจัดการฝึกอบรมด้วยวิทยากรทั้งจากชาวบ้านและภายนอกให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และมีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกัน

2) การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชน

สร้างความตระหนักและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนให้แก่ประชากรในท้องถิ่น จัดเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างพื้นฐานและทัศนคติที่ดีด้านการอนุรักษ์ให้แก่ประชาชน ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้กระบวนการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จในระยะยาวและยั่งยืน

นอกจากนี้ ควรมีการเผยแพร่และให้โอกาสประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารข้อมูลอย่างกว้างขวาง โดยความร่วมมือในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารระหว่างองค์กรชุมชน รัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสนับสนุนให้มีการประชาสัมพันธ์ตามควรแก่กรณี หากมีการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน

3) การจัดทำมาตรการเพื่อการอนุรักษ์

จัดทำมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ชุมชน ควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชนอย่างแท้จริง โดยสามารถจำแนกเป็นมาตรการต่างๆ ได้ดังนี้

- มาตรการจูงใจ

ในการสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนร่วมมือกันอนุรักษ์ชุมชนของตนเองนั้น อาจทำได้โดยการให้รางวัล การชมเชย หรือการยกย่องจากประชาชนในพื้นที่ เช่น การจัดประกวดอาคารที่มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ดีเด่น เป็นการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาคารเก่าหรือบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคคลในท้องถิ่น หรือชุมชนอื่นๆ โดยกิจกรรมดังกล่าวจะเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชน เกิดแรงบันดาลใจในการปรับปรุงฟื้นฟูหรืออนุรักษ์อาคารบ้านเรือนของตนเอง

- มาตรการสนับสนุน

แนวทางที่จะทำให้กระบวนการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ชุมชนให้แก่ประชากรในท้องถิ่น สนับสนุนหลักสูตรการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบที่สอดคล้องกับศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมทั้งจัดระบบการถ่ายทอดความรู้จากผู้มีประสบการณ์ หรือผู้ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ให้แก่คนในชุมชน เช่น การปรับปรุงซ่อมแซมอาคารเก่า การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน เป็นต้น

- มาตรการควบคุม

การนำกฎหมายที่เกี่ยวข้องมาควบคุม ได้แก่ ข้อกำหนดหรือพระราชบัญญัติ ควบคุมอาคาร การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่เหมาะสม การกำหนดการปรับปรุงฟื้นฟูชุมชน ประกอบด้วยการอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน การรักษาสภาพแวดล้อมของ ลำน้ำ ภูเขา และภูมิทัศน์ชุมชน การจัดการและ การส่งเสริมการอนุรักษ์ชุมชนให้แก่ประชากรในท้องถิ่น

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1. ควรมีการศึกษาถึงรูปแบบและแนวทางในการที่จะพัฒนาทางด้าน การท องเที ยว เกษตร เชิง อนุรักษ์ของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง โดยละเอียดเพื่อ ส่งเสริมวิถีชีวิตที่ยังคงอยู่ และสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป นระบบ

2. ควรมีการศึกษาและจัดทำพื้นที่อนุรักษ์บริเวณริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง เพื่อเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้กับชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่อำเภออุท องได้ศึกษาและเรียนรู้ถึงกระบวนการอนุรักษ์ชุมชนที่มีคุณค่าต่อไป

3. หน่วยงานภาครัฐในท องถิ่นสามารถนำการศึกษาพัฒนาการของชุมชน การประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนที่ได้นำประยุกต์ใช้เป็นฐานข้อมูลและร่วมกันปรับปรุงแก้ไขโดย ประชากรในท้องถิ่นใหม่มีความสมบูรณ์มากขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎบัตรอิโคโมสไทย , ร่างขั้นต้น 15/09/2550. การอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง. (ม.ป.ท.), 2550.

กัลยา ปทุมสูติ. สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2552.

เกษตรและสหกรณ์ , กระทรวง . กรมส่งเสริมการเกษตร . แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล
โครงการพัฒนาชุมชนตำบลจะเข้สามพัน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ปี 2550.
สุพรรณบุรี: ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำตำบลจะเข้สามพัน
อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, 2550.

เกษตรอำเภออุ้มทอง, สำนักงาน. แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตำบลจะเข้สามพัน อำเภอ
อุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. สุพรรณบุรี: ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำ
ตำบล จะเข้สามพัน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, 2545.

เกษม ศรีบุญเพ็ง . สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้สามพัน . สัมภาษณ์,
26 กุมภาพันธ์ 2551.

เกษตรและสหกรณ์ , กระทรวง . กรมวิชาการเกษตร . วิวัฒนาการการผลิตข้าวไทย .
กรุงเทพมหานคร, 2545.

เกรียงไกร เกิดศิริ . วัดพุ : มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก . กรุงเทพมหานคร :
หน้าจั่ว 21 (2547-2548) : 83-94.

เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์, 2551.

เขมชาติ เทพไชย. สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุพรรณบุรี. เมืองโบราณอุ้มทอง. [ออนไลน์].
2551. แหล่งที่มา: <http://suphanburi.mots.go.th/index.php?lay=show&ac=article&Id=538776240&Ntype=2>, [2551, สิงหาคม 27]

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม
พระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว . วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพมหานคร, 2542

คณะกรรมการหมู่บ้านหนองบัว. แผนชุมชน บ้านหนองบัว. สุพรรณบุรี. หมู่ 1 ตำบลจะเข้สามพัน
อำเภอคู่งทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, (ม.ป.ป.).

คณะกรรมการหมู่บ้านปทุมทอง . แผนชุมชน บ้านปทุมทอง . สุพรรณบุรี . หมู่ 13 ตำบล
จะเข้สามพัน อำเภอคู่งทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, (ม.ป.ป.).

โครงการ อนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม อมศิลป์กรรม . ระบบเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรม
(Cultural Environment Conservation System). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบาย
และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548.

พระอธิการปฏิภาณ ปฏิภาณ. เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2552.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. นนทบุรี: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2528.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา . วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย . กรุงเทพมหานคร :
อติตตพริ้นติ้ง, 2537.

ข้าม ศรีเหรา. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2552

ญาดา นาคะสิทธิ์. การอนุรักษ์ชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่ . วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ , สาขาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ฐาปนา บุญประเวียร และ ปัทม์ ญาติมาก, ความหมายและแนวความคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรม .

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://asiamuseum.co.th/upload/forum/cultural>

_landscape.pdf, [2551, ตุลาคม, 15]

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง. เมืองในสังคมไทย : กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม .
เชียงใหม่: โรงพิมพ์วิฑิตอินดีไซน์, 2542.

เดวิด บี. จอห์นสัน. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ .ศ. 2423-2473. แปลโดย

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม และคณะ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทองอยู่ ดอกกระถิน. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2552.

ทิพวัลย์ สีจันทร์. พลวัตการเกษตรและเศรษฐกิจชุมชนภาคกลาง กรณีศึกษา : ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ , กรุงเทพมหานคร : คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2546.

เทียม สังข์วรรณะ. อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองบัว. สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2551.

ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ชวานาสยาม. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง , 2544.

ธวัช สิทธิปัญญาสิน. ผู้อำนวยการโรงเรียนโพธิ์เขียว. สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2551.

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. บ้านเรือนและที่อยู่อาศัยในประวัติศาสตร์ของชวานาไทยภาคกลาง กรณีศึกษา บ้านหมูลาว ต . ปลายกุด อ . บางซ้าย จ . พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต , สาขา วิชา มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

นวนัฐ โอศิริ . ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเบื้องต้น. เอกสารคำสอน , กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม, 2551.

บังเอิญ ดวงละม้าย. ประวัติตำบลจระเข้สามพัน. โรงเรียนบ้านจระเข้สามพัน. สุพรรณบุรี, (ม.ป.ป.)
บัว สังข์วรรณะ. พ่อเพลงพวงมาลัย. สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2552.

เพ็ญรณันต์ วงศ์วานิชย์ศิลป์ . แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต , สาขาการวางผังชุมชน ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

มนัส โอภากุล. ประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2547.

มนัส โอภากุล. เล่าเรื่องเมืองคูทองและพระถ้ำเสือ. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

โยธาธิการและผังเมือง , กรม. สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี . เอกสารการประชุม ครั้งที่ 1/2548 เรื่อง “รักสุพรรณ สร้างสุพรรณ ร่วมกันวางผังเมืองรวมจังหวัด ” โดยชาวสุพรรณบุรี. สุพรรณบุรี, 2548.

โลม ช้างเขียว. ผู้ใหญ่บ้านหนองบัว. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2551.

วัฒนธรรม, กระทรวง. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ . แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร , 2549.

วัดปทุมวนาราม. งานผูกพัทธสีมา ปิดทองฟังลูกนิมิต วัดปทุมวนาราม ต.จระเข้สามพัน อ. อุททอง

จ. สุพรรณบุรี วันที่ 25 มกราคม ถึง 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541. สุพรรณบุรี, 2541.

วิษณุ ปทุมสูตร. รองผู้ใหญ่บ้านหนองบัว. สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2551.

วีระ อินทพิง. สถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าว. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพมหานคร :

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

วารุณี ไอสถารมย์. เมืองสุพรรณบุรีบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษ

ที่ 8 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 25. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2547.

ศราวุธ ชาวเลขวัลย์. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2552.

ศิลปากร, กรม. สาระสังเขปเอกสารจดหมายเหตุ จังหวัดสุพรรณบุรี (เอกสารกรมราชเลขาธิการ

รัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 7). สุพรรณบุรี, 2546.

ศิลปากร, กรม. โบราณวิทยาเรื่อง เมืองอุททอง. พระนคร: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททอง จังหวัด

สุพรรณบุรี, 2509.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. ประวัติศาสตร์โบราณคดี : เมืองอุททอง. พระนคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ ,

2549.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. แผนที่ประวัติศาสตร์ (สยาม) ประเทศไทย. นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชน ปากเกร็ด ,

2549.

แสงเพ็ญ ช้างเขียว. สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2552.

สำอาง อุษทองดี. ครูโรงเรียนวัดปทุมวนาราม. สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2552.

สากล สถิตวิทยานันท์ . ภูมิศาสตร์ชนบท. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

ภาควิชาภูมิศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

Doxiadis , C.A. Action for Human Settlement. Toronto : George J. Mcleod Ltd.,1976.

Fowler, P.J., World Heritage Cultural Landscapes 1992 - 2002. UNESCO World Heritage Centre. Paris, France. [Online] 2002. Available from: <http://th.wikipedia.org/wiki/ภูมิทัศน์วัฒนธรรม>, [2008, June 30]

Ken, T. The Cultural Landscape Concept In Asia: The Challenge For Conservation. Proceedings “Sustainable Local Heritage Conservation: The Trandisciplinary Approach” and ICOMOS Thailand Annual Meeting 2006. (ตุลาคม 2550) กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง: 92-105.

Lennon, J., Mathews, S., and Associates. Cultural Landscape Management. Cultural Heritage Working Group Australian Alps Liaison Committee. Australia, 1996.

O’Hare, D., Interpreting the Cultural Landscape for Tourism Development. 1997. Urban design International, 2 (1), pp.33-54, อ้างถึงใน ลักษณะ สัมมานิติ. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม. เอกทัศศึกษา. ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550: หน้า 125-126.

UNESCO.ICOMOS. World heritage Cultural Landscapes. UNESCO-ICOMOS Documentation Centre. France, 2008.

UNESCO. World Heritage Center. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. France, 2008.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นการสัมภาษณ์ (ก) กลุ่มบุคคลทั่วไป

การสำรวจพื้นที่ ชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง นี้ใช้ การ สัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนั้นผู้วิจัยต้องเตรียม คำถามไว้ก่อนล่วงหน้า คำถามเหล่านี้ ทำให้เราเข้าใจถึง ทศนคติ ความต้องการ ความเชื่อ ของคนในชุมชน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลด้านการอยู่อาศัย/ การถือครอง

ที่ดินที่คุณอาศัยอยู่ เป็นกรรมสิทธิ์ของ ใคร, เคยมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมอาคาร บ้างหรือไม่ เปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ,คุณคิดว่าอาคารที่อยู่อาศัยมีคุณค่าหรือไม่ , ในกรณีที่คุณมีพื้นที่ เกษตรกรรม อยู่ สภาพ พื้นที่เกษตรกรรม ในปัจจุบันเป็นเช่นไร , คุณคิดว่า พื้นที่เกษตรกรรม มีคุณค่า หรือไม่

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

ปัจจุบันคุณและคนในครอบครัวประกอบอาชีพอะไร , ยังประกอบอาชีพ เกษตรกรหรือไม่ , ใน พื้นที่เกษตรกรรมปลูกพืชชนิดใด, ราคาของพืชผลที่ปลูกในพื้นที่เกษตรกรรมเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 3 ข้อมูลด้านสังคม

ในชุมชนมีประเพณีที่สำคัญอะไรบ้าง , คุณมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมชุมชนบ้างหรือไม่ , สภาพสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไร , คุณไปวัดบ่อยหรือไม่ , คุณคิดว่าสถานที่ใดที่ ชาวบ้านเคารพ ศรัทธา , คุณและ คนใน ครอบครัวใช้รูปแบบการเดินทางอย่างไร , คุณและคนใน ครอบครัวทำงานที่ไหน

ส่วนที่ 4 ข้อมูลด้านพัฒนาการและประวัติศาสตร์

ในอดีตพื้นที่มีลักษณะอย่างไร, พื้นที่เกษตรกรรม ในอดีตมีลักษณะอย่างไร ,ในอดีตผลิตไป ขายที่ไหน, ลักษณะบ้านในอดีตเป็นอย่างไร , สถานที่ใดบ้างที่มีความเก่าแก่ , ประเพณีเก่าแก่ที่ยังสืบ ทอดกันมาคืออะไรบ้าง

ส่วนที่ 5 ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

สภาพแวดล้อมในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากอดีตอย่างไร, สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปส่งผลกระทบต่อ อะไรต่อคุณบ้าง, คิดว่าอะไรเป็นปัญหาที่สำคัญต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนที่คุณอยู่อาศัยในขณะนี้

ส่วนที่ 6 ข้อมูลด้านความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน

คุณคิดว่าชุมชนในปัจจุบันมีอะไรที่เปลี่ยนแปลงบ้าง, คุณคิดว่าในชุมชนมีปัญหาอะไรบ้าง

ส่วนที่ 7 ข้อมูลด้านการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิใจใน ชุมชนของคุณคือ , คุณมีความคิดเห็นอย่างไรกับการก่อสร้าง อาคารใหม่ๆ, คุณคิดว่าสถานที่ อาคาร หรือพื้นที่ใดบ้างที่ควรอนุรักษ์

ประเด็นการสัมภาษณ์ (ข) กลุ่มบุคคลสำคัญ

กลุ่มบุคคลสำคัญเป็นกลุ่มบุคคลที่จะร่วมกับผู้วิจัย ในการกำหนดเกณฑ์การ ประเมินคุณค่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน และแสดงทัศนคติต่อปัญหาและแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ส่วนที่ 1 การประเมินคุณค่า

เกณฑ์การประเมินคุณค่า

เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินคุณค่าเหมาะสมหรือไม่	☐ เหมาะสม ☐ ไม่เหมาะสม
กรณีที่ไม่เหมาะสมควรปรับปรุงอย่างไร	อธิบาย

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวทางใดที่จะช่วยส่งเสริมอนุรักษ์อาคาร พื้นที่เกษตรกรรม ภูเขา แม่น้ำลำคลอง ได้ดีที่สุดคืออะไร, คุณคิดว่าปัญหาหรืออุปสรรคในการอนุรักษ์วิถีชีวิต / วัฒนธรรมของชุมชนคือ อะไร, คุณคิดว่าสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ชุมชนคืออะไร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม		วิทยานิพนธ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี	
ผู้วิจัย เรืออากาศตรีหญิง วรณัฐ จำปานิล 4974151225		สาขาการวางผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
แบบ (ก) แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นอาคารและสิ่งก่อสร้าง		หมายเลขอ้างอิงอาคาร	
<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลการสำรวจและที่ตั้ง 		<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลคุณลักษณะ : ลักษณะอาคาร/สิ่งก่อสร้าง 	
กรรมสิทธิ์การครอบครอง... 1 ส่วนราชการ 2 เอกชน 3 วัด/ศาสนสถาน 4 ระบุไม่ได้ 5 อื่นๆระบุ		การใช้สอยปัจจุบัน... 1 ที่อยู่อาศัย 2 ที่อยู่อาศัยกึ่งร้านค้า 3 ศาสนสถาน 4 สถานที่ราชการ 5 อุทยานกรรมในครัวเรือน 6 เกษตรกรรม 7 อื่นๆระบุ	
ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม... 1 สิ่งก่อสร้างเดี่ยว 2 กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง 3 แหล่งประวัติศาสตร์ 4 อื่นๆ ระบุ		ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม... 1 เรือนไทยภาคกลาง 2 เรือนพื้นบ้าน 3 อาคารสมัยใหม่ 4 อื่นๆระบุ	
แผนที่อ้างอิง / ผังอาคาร / อธิบาย / ภาพประกอบ		สภาพอาคาร... 1 ใหม่ 2 ปรับปรุง/ซ่อมแซม/ต่อเติมแล้ว 3 กำลังปรับปรุง 4 ทิ้งร้าง 5 ว่าง	
		<ul style="list-style-type: none"> บทวิเคราะห์ คุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นอาคารและสิ่งก่อสร้าง 	
		เป็นหลักฐานทางโบราณคดี... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์/ที่เคารพบูชา... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ความงาม/ความประทับใจ... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ลักษณะพิเศษเฉพาะ/ความหายาก... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		สัญลักษณ์ของท้องถิ่น/การเป็นตัวแทน... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ลักษณะพื้นถิ่น/กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ความผูกพันต่อท้องถิ่น/เป็นที่ยอมรับ... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า... 1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	

แบบสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม		วิทยานิพนธ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบ้านหนองบัว บ้านวังหลุมพอง และบ้านปทุมทอง จังหวัดสุพรรณบุรี	
ผู้วิจัย เรืออากาศตรีหญิง วรณัฐ จำปานิล 4974151225		สาขาการวางผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	
แบบ (ข) แบบสำรวจองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ไม่ใช่อาคารและสิ่งก่อสร้าง			
<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลคุณลักษณะ : แผนที่อ้างอิง / สภาพทางกายภาพ / อธิบาย / ภาพประกอบ 		<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลการสำรวจและที่ตั้ง 	
		สถานที่	
		กรรมสิทธิ์การครอบครอง...	
		1 ส่วนราชการ 2 เอกชน 3 วัด/ศาสนสถาน 4 ระบุไม่ได้ 5 อื่นๆระบุ	
		ประเภทมรดกภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัฒนธรรม...	
		1 แหล่งโบราณคดี 2 แหล่งประวัติศาสตร์ 4 แหล่งน้ำ(คลอง ลำธาร) 5 นา/ไร่/พื้นที่เกษตรกรรม 6 ประติมากรรม จิตรกรรม การละเล่น 7 อื่นๆ ระบุ	
		<ul style="list-style-type: none"> บทวิเคราะห์ คุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ไม่ใช่อาคารและสิ่งก่อสร้าง 	
		เป็นหลักฐานทางโบราณคดี...	
		1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์/ที่เคารพบูชา...	
		1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
ความงาม/ความประทับใจ...			
1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย			
ลักษณะพิเศษเฉพาะ/ความหายาก...			
1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย			
คุณค่าความสำคัญโดยรวม		สัญลักษณ์ของท้องถิ่น/การเป็นตัวแทน...	
		1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ลักษณะพื้นถิ่น/กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม...	
		1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	
		ความผูกพันต่อท้องถิ่น/เป็นที่ยอมรับ...	
1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย			
		มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า...	
		1 มี 2 ไม่มี / อธิบาย	

ตาราง (ก) แสดงเกณฑ์ที่ใช้ประเมินคุณค่าขององค์ประกอบด้านกายภาพ

องค์ประกอบทางด้านกายภาพ	คุณค่า		
	สูง	กลาง	ต่ำ
1. การตั้งถิ่นฐาน			
- กลุ่มบ้านที่สะท้อนความสัมพันธ์กับลำน้ำจะเข้สามพัน	●		
- กลุ่มบ้านที่มีสภาพแวดล้อมสะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรม		●	
- กลุ่มบ้านที่มีสภาพแวดล้อมสะท้อนถึงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมน้อย			●
2. สถาปัตยกรรม			
- เรือนไทยภาคกลาง (ใหม่ / ปรับปรุงแล้ว)	●		
- เรือนพื้นบ้าน (ใหม่/ปรับปรุงแล้ว) / เรือนไทยภาคกลาง (ทรุดโทรม)		●	
- อาคารสมัยใหม่ (รูปแบบสอดคล้องกับเรือนไทยและเรือนพื้นบ้าน) / เรือนพื้นบ้าน (ทรุดโทรม)			●
3. พื้นที่เกษตรกรรม			
- พื้นที่ทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี	●		
- พื้นที่ทำการเกษตรได้บางช่วงของปี		●	
- พื้นที่ขาดความสมบูรณ์ทำการเกษตรไม่ได้			●
4. ระบบน้ำ			
- ระบบน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี	●		
- ระบบน้ำอุดมสมบูรณ์เกือบตลอดทั้งปี		●	
- ระบบน้ำไม่อุดมสมบูรณ์ แห่งแล้ง			●
5. องค์ประกอบทางธรรมชาติ			
- องค์ประกอบทางธรรมชาติที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ (สมบูรณ์)	●		
- องค์ประกอบทางธรรมชาติที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ (ทรุดโทรม)		●	
- องค์ประกอบทางธรรมชาติที่ไม่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่			●

ตาราง (ข) แสดงเกณฑ์ที่ใช้ประเมินคุณค่าขององค์ประกอบด้านสังคมและเศรษฐกิจ

คุณค่าทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ	คุณค่า		
	สูง	กลาง	ต่ำ
1.กิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม			
- ประเพณีและวัฒนธรรมสืบทอดกันมานาน (มีการทำกิจกรรมบ่อยครั้ง)	●		
- ประเพณีและวัฒนธรรมทั่วไป (มีการทำกิจกรรมปีละครั้ง)		●	
- ประเพณีและวัฒนธรรมทั่วไป (มีการทำกิจกรรมไม่บ่อยนัก)			●
2. เศรษฐกิจ			
- เศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้ชุมชนมาก	●		
- เศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้ชุมชนปานกลาง		●	
- เศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้ชุมชนน้อย			●
3.วิถีชีวิต			
- พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนมาก	●		
- พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนปานกลาง		●	
- พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนน้อย			●

ตาราง (ค) แสดงเกณฑ์ที่ใช้ประเมินคุณค่าขององค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์

คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์	คุณค่า		
	สูง	กลาง	ต่ำ
1.ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคล / สถานที่ / เหตุการณ์			
- ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับบุคคล / สถานที่ / เหตุการณ์ (สภาพค่อนข้างสมบูรณ์)	●	●	
- ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับบุคคล / สถานที่ / เหตุการณ์ (เหลือร่องรอยบางส่วน)			●
- ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับบุคคล / สถานที่ / เหตุการณ์			

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

เรืออากาศตรีหญิง วรนุช จำปานิล เกิดเมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ.2525 สำเร็จการศึกษา
ระดับปริญญาตรีจากภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังในปีการศึกษา 2545 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท
หลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาค
และเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีการศึกษา 2549

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย